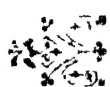

બીરબલ

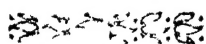
અને

બાદશાહ

ની અતિ રસીલી અને અદ્ભુત વારતાઓ.

ભાગ ૧-૨૮ સુધી.

છપાવી પ્રિંટ કરનાર.

સાંકરલાલ બુક્કામીદાર બુક્કસેલર.

ડે. રીચીરોડ. — અમદાવાદ.

૧૧૧૧

શ્રી " સન્યાસગર પ્રીતીગ પ્રેમમાં " પદ્ય. પોચાબાઈ

ચક્રમાળા બાપુ ડે પારમસારોડ—અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૪ થી પ્રત ૩૨૫. સને ૧૯૧૬

ક્રિમત બાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૫૭૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બારબાન અને બાદશાહ

વિષય ૬ - ૩૧

આવૃત્તિ યોધી.

મીકૃષ્ણ પરમાત્માને નમઃ

અમુલ્ય રત્નોનો ભંડાર અને બુદ્ધીનો સાગર.

મનને આનંદ આપનારી અને રહતાને હસાવનારી.

ખીરખાત અને ખાદશાહ

ની અતિ રસીલી અને અદ્ભુત વારતાઓ.

ભાગ ૧-૧૮ સુધી.

ૐૐૐૐૐૐ

જપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

સાંકરલાલ ખુલાખીદાસ બુકસેલર.

કે. રીચીરોડ—અમદાવાદ.

—

પ્રત. રૂપાં ૫૦

સને ૧૯૧૬

કિંમત બાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ.
ગુજરાતી સાંપ્રદાયિક સંગ્રહ

૬૬૬૩

અમદાવાદ.-પીરમસાતા રોજ પાસે શ્રી " સત્ય સાગર પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં " પટેલ. પોચાભાઈ ચક્રભાઈએ છાપ્યું.

શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને નમઃ
અમુલ્ય રત્નોનો ભંડાર અને બુદ્ધિનો સાગર.
મનને આનંદ આપનારી અમે રડતાને હસાવનારી.

બીરબલ અને બાદશાહ.

ની અતિ રસીલી અને અદ્ભુત વાર્તાઓ.

ભાગ પહેલો.

અકબર.

અકબર બાદશાહનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૫૬૮ હીજરી સને ૧૬૨૯ તારીખ ૫ મી રજબ માસમાં રવિવાર ઇ. સ. ૧૪૫૨ ના અકબર મહીનાની તા. ૧૫ મીને દિવસે સિંધમાં આવેલા અમર કોટમાં થયો હતો. અકબરના બાપનું નામ હુમાયુ અને માતાનું નામ મરિયમ મકાની ન્યાય છુ ને હમીદા હતું. રાજ રહિત બનેલા હુમાયુની ધુરી દશાના વાગતા પડ્યાની વખતે અકબરને જન્મ થયો હતો. ઉર્ધા તે આયમવાના છે. ખીલ્લા તે કરમાવાનાજ છે. અને ચઢતી તેની પડતી છે. એજ હુમાયુ એક વખતે દીલ્લીના તખ્તપર બિરાજતો હતો પણ તે ૥ કમનસિબના યોગે કરીને તે દુખરૂપી અમાતમાં પડી અતિશય દુખ સહન કરતો હતો. મારે કર્મની ગતી ન્યારી છે. વારંતે સત્પુષ્પોએ કહ્યું છે કે, 'ધન અધિકાર કે સંપત્તીનો મદ ન ક-

રતાં સકળ જગત નાશવંત છે એવું સમજી સત્યસ્વરૂપ સમિચ્છાનં-
દના ચેશોગાન ગાવા.

હુમાયુએ પાછી કમ્બર બાંધી અને દુશ્મનોની ઉપર ચઢાઈ કરી
દુશ્મનોને હરાવી સંવત ૧૬૬૧ માં દિલ્હીની રાજધાની પાછી મેળવી
હતી. પણ નશીબમાં સુખ ભોગવવાનું ન હોવાથી હુંક વખતમાં મે-
ળવેલા સુખનો ત્યાગ કરી પોતાની કરછીનો જવાબ દેવાને ઈ. સ.
૧૫૫૬ ના જાનેવારી મહીનાની તારીખ ૨૪ મીને દીને મરણ પા-
મ્યો તેના મરણ બાદ અકબરની જામર ૧૩ વરસની હતી, તોપણ
પોતે સારા સલાહકાર મંત્રી બહેરામખાને રાજનો તમામ કારબાર
સોંપી રાજના અદલ ન્યાયને દીપાવતો હતો.

બહેરામખાની ખરાબ ચાલ જોઇ અકબરે તેના હાથમાંથી રાજન
ની તમામ સત્તા છીનવી લઇ પોતાના હાથમાં લીધી. તુરંક અને
પઠાણો પોતાના રાજમાં ઉંચા હોદ્દા ઉપર હતા, તેમને બહેરામખાનેનો
ભય દુર થતાંજ તેઓ મુગલોને વેરી સમજી તેઓની સાથે ખટપટ
અને પ્રપંચથી વરતવા લાગ્યા તોપણ તેની તલકાર પરવા ન રા-
ખતાં અકબરે પોતાની બુદ્ધિ બળતા યોગે કરીને ક્ષત્રી અને યવનોને
એક સરખા ગણી સરવેના મન જીતી લીધા અને શામ દામ દંઠની
યુક્તિથી દોસ્ત અને વેરીઓને વશ કરી લીધા. ટાડરમલ, જેપુરના
રાજા ભગવાનદાસજી અને જોધપુરના રાજા માનસીંહજી, જેવા ચા-
લાક બુદ્ધિશાળી અને રણધીરોને ખુબ શીક્ષા આપી હરાવ્યા. પોતા-
ના દેશની ચઢતી કળા કરવા માટે, પ્રજાને વિવેકી બનાવવા વાસ્તે
વિદ્યા હુન્નર વધારવા પ્રુઠળ ધનની માહુતી આપી પ્રજાને સુખરૂપ
બનાવી દારૂ, બ્યભિચાર, ગોવધ, સતી થવાનો, ગુલામ કરવાનો અને
જજીઆ વેરા વગેરેના દુષ્ટ રીવાજો બંધ કરી પ્રાચીન મથાના ત-

રજુમા કરાવી ન્યાયના પુસ્તકો વગેરે લખાવી તેમજ કૃષિકાર વિદ્યા ગણિત કાવ્યાદિક અનેક પ્રાચીન વિદ્યાને પુનઃ સજીવન કરી આ-
ર્યજુમીને દીધાં.

પ્રતાપી અકબરની દરબારમાં ખીરખલ કદજી, અબુકજલ તાન-
સેન ગંગકવી, જગન્નાથ પંડિત વગેરે ધણાજ હુશીઆર કરીએ અને
બુદ્ધિમાન પુરષો સૌજતા હતા. આવા મહાન પુરુષોનો યોગ્ય સત્કાર
કરી તેમની સાથે નિરંતર આનંદમાં કાળ કમણુ કરતો હતો. તે
યવન છતાં સુર્યનો ઉપાસક હતો, એટલુંજ નહીં પણ દરરોજ સુ-
ર્યના દર્શન કરી હાથમાં માળા લઈ સુર્યનો પાઠ કર્યા પછીજ જ-
મતો હતો. આહા ! સતસંગની કેવી બલિહારી છે !

એ શુરવીર ગુણવંત અને સરસ્વતિ મંદીરના દેવ રૂપ દેવાંસી
નરને આજે પણ સર્વ કામ યાદ કરી હાલના વખતના કુબુદ્ધિવાળા
રાજાઓને ધીકારે છે. એવો આ મુગલ કુલ દીવાકર અકબર બાદ-
શાહ પણ પોતાના પુત્ર જહાંગીરને રાજ સોંપી આખરે ૬૨ વરસ-
ની વયે આ દુનિયાનો ત્યાગ કીધો.

ખીરખલ.

હવે બુદ્ધિશાળી ખીરખલનો જન્મ ક્યાં અને ક્યારે થયો ? તે-
મજ તેણે કોની પાસે અભ્યાસ કર્યો ? મુખ્યનામ શું હતું ? તે વિષે
હજુ કશો પત્તો મળતો નથી. માત્ર એટલુંજ અજવાળામાં આવ્યું
છે કે તેના બાપનું નામ મહિદાસ કૌંવા શીવદાસ કે બ્રહ્મદાસ હતું.
કેટલાક તેને બ્રહ્મ બાટ અને કેટલાક બ્રાહ્મણ માને છે. પરંતુ ધ-
ણાક દાખલા દલીલોથી સીદ થાય છે કે તે બ્રાહ્મણજ હતો, પરંતુ
તે કંઈ જાતિનો બ્રાહ્મણ હતો તે સાબીત થઈ શક્યું નથી !

ખીરખલ બરીમ પણ કુદીન હતો, હીંદી, સંસ્કૃત હારસી અને

કાવ્યનું ઉચ્ચ જ્ઞાન ધરાવતો હતો, તેમજ ધણો ચંચલ, ચતુર હાજર જવાબી, સમય સુચક, શુરવીર દયાળુ અને ધર્માભિમાની હતો.

એકવાર ખીરખલે વીચાર્યું કે, મેં બહુ પ્રયાસ વડે અનેક રત્નો નો ભંડાર એકઠો કરીધો છે, પરંતુ તે અમુલ્ય રત્નોની પરીક્ષા કરનાર પુરૂષ મળે તોજ તેની ખુબી અને કીંમત પ્રસિદ્ધમાં પ્રકાશી નીકળે ! મારી ખુબીઓને જાણનાર તો હાલમાં અકબર સીવાય મારો જીવામાં આવતો નથી. તે ગુણીજનોનો દાતાર અને કદરદાન છે. જોઈ ત્યાં જવાની જરૂર છે. એવો વીચાર કરી ખીરખલ દીક્ષી જઈ દાખલ થયો, તે વખતે તેની પાસે ફક્ત પાંચ રૂપીઆજ હતો. દીક્ષી શહેરનો ઠાઠ માઠ જોઈ ખીરખલ ચકીત બની ગયો. આ રંગ બેરંગી નગરની દરબારમાં દાખલ થઈ શકે એવી દશામાં ન હોવાથી તેણે પોતાના મનને ગમતો પોશાક મેળવી મોટા આડંબરથી રાજ દરબારમાં દાખલ થવાને માટે છડીદારને અરજ કરી, પણ છડીદારે તેની દરકાર ન કરતાં ખીરખલને દરબારની બહાર હાંકી કાઢ્યો ! આ જોઈ ખીરખલ વિચાર રૂપી સાગરમાં કુઓ ગોચાં ખાવા લાગ્યો હવે શી રીતે બાદશાહની મુલાકાત લેવી ! ગમે તેમ બનો, ગમે તેમ થાઓ, પણ પાછી પાની ભરવી નહીં. કામ કરીધા વગર પાછું જવું એતો કાયર માણસનું કામ છે.

ખીજે દીવસે ખીરખલના જાણવામાં આવ્યું કે, ‘દરેરોજ સવારના પહોરમાં અકબરે બે કલાક મહેલના ઝરખામાં બેસી દરેકની ફરીયાદ સાંભળે છે.’ તેથી ખીરખલ રાખ ચોળી લંગોટી પહેરી, ફાટેલી ગોદડી અને તુટેલું તુમકું લઈ ઝરખા નીચે જઈ બુમ મારી કે, ‘ફરીયાદ ! ફરીયાદ ! ! કરી બોલ્યો કે, ‘પાયા હીરા લાખકા, આયા બેચન કાજ, છીના લીયા છકડ લગા, ગોહરી ફગાહી બાજ.’ આ

હુહો સ્ત્રીબળી શાહે વીરમયતા સાથે પુછ્યું કે, 'મારા નગરમાં તેવા કાશ્ય શીતમગર છે?' સારે ખીરબલે અનેક કવીતાઓ ગાત શાહને ખુશી કીધો. શાહે તરત ખીરબલને પોતાની પાસે બોલાવીને અમુલ પોશાક આપી દરરોજ પોતાની પાસે આવવાની પરવાનગી આપી. છેવટે ખીરબલે કશવતખોર છડીદારની વાત જણાવી જોહાકીદાર ખંધ પડાવ્યો. કેટલીક વારતાઓ ઉપરથી શાહની સાથે ખીરબલને બીજે પ્રકારે મુલાકાત થઇ હોય એમ જણાય છે.

ખીરબલની ઉંચા પ્રકારની કવીત્વ શક્તિ જોઇ રાજાએ કવીરાયનો ખેતાબ આપી પ્રધાન મંડળમાં ઉંચી પદવી પર ચઢાવી, રાજા ખીરબલનો દલકાબ, નગરકોટની મોટી જગીર આપી ખીરબલે ચાતુરી, અને તેની મધુરી અને રસીલીવા રતાઓથી રાજાની પ્રીતી સંપાદન કરી હતી, અને તે વારતાઓ ઘેર ઘેર પ્રસરવાથી જગત જનમાં પ્રીય થઈ પડી છે. અને ખીરબલના સહવાસથીજ હીંદુ ધર્મ ઉપર શાહની આસ્થા ખેસવા પામી હતી.

ખીરબલે કેટલીક લડાઇઓમાં વીરતા દરશાવી વેરીઓનો નાશ કરી વીજ્ય ડાંકા વગડાવ્યો હતો. અફઘાનીસ્થાનના રાજાનીઆ અને મુસુફગાર્ધ પઠાણ લોકોની સામે ચઢાય લઇ ગયો હતો અને મહા યુદ્ધ કરતાં કરતાં સંવત ૧૬૪૧ માં તેનું અકસ્માત મરણ નીપજ્યું હતું અને તે અકસ્માત મરણની ખબર પડતાં શાહનું હૃદય વીધાઇ ગયું હતું, એટલુંજ નહી પણ તેની દીલગીરી ધણો સમય સુધી શાહના મનમાં નીવાસ કરી રહી હતી. એજ તેના મહાન ગુણોનો ખાત્રી આપનાર કાખલો બસ છે ! ૩૧૪ વરસ થયાં છતાં એ મહાન પુરુષની રમુજ આપનારી વારતાઓ હજી સુધી બરતખંડમાં ફૂલની મુગધી પેરે પ્રસરી રહેલી છે.

પ્રીય વાંચક ! શહેનશાહ અને ખીરખલ વચ્ચે અનેકવાર અનેક ચાનક આપનારી અને શિક્ષણ આપનારી વારતાઓ થઈ છે તે વારતાઓનો એટલો બધો લંડાર ભરપુર ભર્યો છે તે ઉલ્લેખતાં ખુટે એમ નથી. આ લંડારમાંથી જે સાર ગ્રહણ કરવા હાયક વસ્તુઓ મળી આવી છે તે વાંચક તારી સન્મુખ રજુ કરું છું.

વારતા ૧ લી.

ઠગવા જતા ઠગાણી.

મધર મઠાર હરાયલ કાઠી, તાસં બુદ્ધી ત્રીયાકી માડી.

અકબરનાં અમલમાં દહાડે દહાડે ખીરખલનું માન વધતું ગયું, તેમજ રાજા પણ ખીરખલના જ્ઞાન બળથી અંજાઈ જવાથી પોતાના સ્નેહીઓની માફક તેને સદા ચાહતો હતો. ખીરખલ પ્રત્યે અકબરનો ઘોડો પ્રેમ જોઈ અદેખાઓના દુષ્ટ અંતઃકરણમાં આગ સળગી હતી. આ આગ ઓલવવાને અદેખાઓએ કાંઈ કયાસ રાખી નહોતી. આવા દુરાચરણીઓની દુષ્ટ ચાલ જોઈને અકબરે તેઓને અનેકવાર તેમ નહીં કરવાને શખ્તમાં સખ્ત ચેતવણી આપી ધુળ ભેગા કરી નાંખ્યા હતાં. છતાં શેઠની શીખામણ ઝાપા સુધી. કુતરાની પુંછડી ગમે તેટલીવાર જમીનમાં દાટો તોપણ વાંકી ને વાંકીજ, પડી ટેવ તેતો ટળે કેમ ટાળી. એ કહેતીને અનુસરીને તે અદેખાઓ પોતાની અદેખાઈની આતશને ઓળવવા માટે વારંવાર હુરમ સાહેબના કાન બંભેરતા કે, નામદાર ! જેમ એક જાદૂગર પોતાની કળાથી જોનારના ચીતને ચોરી લે છે, તેમ આ ખીરખલે પોતાની કળાથી જાદૂના યોગે કરીને બાદશાહને આજી નાખ્યો છે, બાદશાહ ખીરખલ ખીરખલ કરી પોંકારી રહ્યો છે, ખીરખલ કહે તેજ ખરું. અમે આપના જામને વજીરાત મળેલી જોઈ ધણાં ખુશી થયા. હતાં પણ તે ખુશી

ક્ષણવારમાં પાણીના પરપોટાની પેઠે નાશ પામી આ જોઈ આખી સભા દુઃખમાં કુખી ગઈ. એટલુંજ નહીં પણ જર સભાની અંદર આપના ભાઈને દીધેલો વજરનો ઓઢોછીનવી લઈ ખીરભલને આપ્યો. એ થોડું અપમાન! એ અપમાન અમને થયું નથી! પણ આપ નામવરને થયું છે? આનો વિચાર તમારે કરવાનોજ છે, આનો બદલો કેમ વાળવો તે તમારા હાથમાં છે. જ્યાં સુધી તમે ખીરભલની સત્તા જીનવી લેશો નહીં ત્યાં સુધી તમારા ભાઈની ચઢતી કળાનો કદી ઉદ્ધવ થનાર નથી?' પોતાના ભાઈનું આવી રીતે અપમાન થયેલું સાંભળીને બહુ ખેદ પામી વિચારરૂપી સાગરમાં કુખી ગઈ. અને હાથ પછાડીને કહ્યું કે, 'આજે ભાઈનું અપમાન તો કાલે મારું અપમાન કરાવશે તો પછી મારે શું કરવું? માટે વેરનો બદલો લેવો જોઈએ.'

એક દહાડે રાજા હુરમના મહેલમાં ગયો અને હુરમના કામળ કંઠમાં હાથ નાખી રાનોદની વાતો કરતો કરતો રતી રંગ ભુવનમાં દાખલ થઈ આનંદની મોજ લુંટવા લાગ્યો. આ લીલાની તાનમાં તક્ષીન બનેલા રાજાનું મન હરી લઈને ખીરભલને પાણીનું આપવાની યુક્તિ રચીને તે બોલી કે, આપ આવી રીતે મને ચાહો છો અને પ્રોતીના પ્રવાહમાં ખેંચવા માટે મારી મનકામના પુરણ કરો છો. છતાં પણ તેવા ઘાઠા પ્રેમના પ્રમાણમાં મારા મનને ર-માડવામાં બહુજ બેદ રાખો છો. આ શું ખોટું છે? શું તમે સ્વાર્થ જોટલી સગાઈ રાખતા નથી? આને સાચો પ્રેમ કોણ કહેશે? એ શુદ્ધ પ્રેમની ખુશનો પ્રકાશ ક્યાં છે? તમે ગમે તેમ મત્રકાઓ પણ તમારા હૃદય મંદીરમાં વાસ કરી રહેલાં શુદ્ધ પ્રેમનો પ્યાલો પીવાને હજી હું નથી તૈયાર બની નથી. તો પછી આજ વૈભવને શું કરવાનો

છે ? આ અમોલીક અલંકારો શું કરવાના છે ? એતો પ્રપંચી પ્રે-
મને આમારી છે. આવા પ્રપંચી પ્રેમનું સેવન કરતાં આ પ્રાણને
પરલોક પાઠી દેવો એ વધારે સારું છે.' અ. પ્રમાણે હુરમે અનેક
તરેહનાં ચરિત્રો કરી બતાવી રહ્યા ગાળી. આ તરેહનો દેખાવ જોઈ
રાખ અકળાઈ જઈ હુરમના મનને જીતી લેવા માટે અનેક યુક્તી
રચીને કહ્યું કે, 'અહો દીવલર ? જરા આમ જો, મનની ઉંદાસીને
ઉરાડી નાંખ ? આમ શા માટે અકળાય છે ? આ પ્રાણ તારા છે
તારા પ્રાણ મારા છે, હું તને ચાહુ છું અવરને ચાહતો નથી, જતાં
કંટુ વચનો કહી મારી જાતી શા માટે ભેદી નાંખે છે ? અટક હોય
તો કાઢી નાંખ, અટકમાં, હું તારા દુખી દીલનું ઓશક કરવા તત્પર
છું, તો પછી શા માટે મનનું દુખ મનમાં સમાવે છે ?' રાખના
વચનો સાંભળતાંજ રાણી તરત બોલી ઉઠી કે, 'હવે બસ કરો, બ-
સ કરો, બહુ થયું, આમ મીઠું મીઠું બોલી મને શું સમજવો છો ?
હું તો કેદીની સમજી ચુકી છું કે તમારો આગળ કશુંએ ચાત્રનાર
નથી. જો તમે મારા માન મર્ત્યાની કદર જીજ્ઞાસો તો શું મારા
બાધને આપેલો ઓઢો પાછો છીતરી લેન ? જો મારા મનને રાજી
રાખવું હોત, અને મને ખરા અનંકરણી લાગણીની ચહાતા હો
તો એકદમ બીરબલને આપેલો ઓઢો છીતરી લઈ મારા બાધને
આપો ? જો આમ નથી કરો તો હું તરત ફાંતી દુનિયાનો ત્યાગ
કરી દઈશ.' રાણીના આવા કડોર શબ્દો સાંભળતાંજ રાખ દીગમુંદ
થઈ ગયો, અહા ! સ્ત્રીઓ કેવી અવર ચંડીલીઓ હોય છે ? કેવળ
પોતાનો સ્વાર્થ સંવવા સાર સારા નરસાનો જરા પણ વીચાર ન
કરતાં સર્વનું અકલણ કરવા યત્ન આદરે છે ? ધીકાર છે ? સ્ત્રી
હડને ? મને તેની હડને પાર પાડે તેની તલબાર પરવા નથી ?

એક જશે તો એકીશ આવશે, પણ તેની હજારી હડને આવીન થઈ
ખીરખત જેવા રત્નોનો તીરસ્કાર તો હરગીશ કરનાર નહીં? ક્યાં
હયી ને ક્યાં ઘોડો? કય ગુચ્છી ને ક્યાં અવગુચ્છી? રાંડોયા રાજ
રહી શકે એમ નથી? રાંડોથી ગયેલી આખર પાછી મેળવી શકાતી
નથી? તો પછી શા માટે રાણીને વચ થઈ ખીરખત જેવા તીરભરનું
અપમાન કરે? એક રાણીના હડને માટે આપેલા રાજને ફેક કરે
વચન પાળે તે રાય? બાકીનાને તો બાયલાજ સારવા? 'આવી
રીતે મનને દ્રઢ કરીને અકબરે હુરમને ધમકાવીને કહ્યું કે, 'અરે
હડીથી તારી અકબર કેમ ગુમ થઈ ગઈ છે? બુદ્ધિશાળી ખીરખત
જેવા રાજસ્થાને તોડી નાખવા કેમ તત્પર થઈ છે? આવું ઉદ્ધત
પગલું ભરવાથી કોને હાની થશે? તેને માટે તે કંઈ વિચાર કીધો
છે? આખ ઉઘાડી ઉઘાણમાં ઉતરી તપાસી જયું છે? ખીરખત જે
દલી બુદ્ધિ તારા બાઈમાં છે? ખીરખત જેટલી શક્તી તારો બાઈ
ધરાવે છે। હું કહું છું કે ખીરખત જેટલો તારા બાઈમાં નથી અને
તું પણ સમજે છે તો પછી મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરાવવા કેમ
ઉન્મત બની છે? આટલું કહેતાં પણ તું નહીં સમજીશ એમાં તારી
રીજ ખુવારી છે. તારા હડને ખાતર હું મારી અદ્ભુત રાજનીતી, ટેક
અને નેકને એમ લગાડવા વીવેલી ખીરખતનું અપમાન કરીશ નહીં.'
રંગ છે આટલા ગુણગ્રાહી નીતીવાન રાજાને ।

કોડી ધુવે કાદવ નીકળે? બહુ તાણવા જતાં તુડી જશે એવો
સમય જોઈને રાણાએ વીચાર્યું કે. 'આ તરૂમાં તેજ નથી શાહની
શુદ્ધ પ્રીતી ખીરખત ઉપર છે. તે મારો ખોટી ખડખટથી તુટવાની
નથી તો પછી આડો રસ્તો લેવામાં શું લાભ છે? એનાં કરતાં તો
શાહને વચ કરી ઉપાય યોજીશ તોજ પાર પડશે.' મન સાથે આવો

ઠરાવ કરી હસ્તા મુખડે શાહને કહ્યું કે, 'તમારા અદત્ત ન્યાયની મને ખાત્રી થવાથી હું આપના અતીયત્ત પ્રેમને ધન્યવાદ આપું છું.'

અકબરે કહ્યું કે, 'જો આ તારા શબ્દો કપટ રહી ન હશે તો તેથી હું ધણેજ સંતોષ પામ્યો છું. તને શુચવું છું કે જો ખીરખલનું બુદ્ધિબળ કાંઈ પણ યુક્તિની માત કરી શકે તેવો ઇલાજ શોધી કહાડો ? તો તમારા ભાઈને થયેલા અપમાનનો બદલો વળી શકે.' રાણીએ કહ્યું કે, 'જો આપનો વિચાર છે તો મારી ક્યાં ના છે. જોઈએ કેરી ગમ્મત પડે છે ? આપ મારી ઉપર ગુસ્સો બતાવી કોપ ભુવનમાં નીવાસ કરો અને ખીરખલને બોલાવીને કહો કે આજે રાણી પોતાની મેળેજ આવી મને મનાવી જાય. જો આ યુક્તિમાં નહીં ફાવશે તો તમને આપવામાં આવેલો ઝોલો પાછો છીનવી લેવામાં આવશે. આમ થશે તોજ મારી ટેક રહેશે. લાખ જતાં પણ શાખ રહેવી જોઈએ. માત્ર નોકનાજ નાણુ છે. માટે જેમ બને તેમ જલદી કરો. જો ખીરખલ મને સમજવવાને આવશે તોપણ હું સમજીશ નહીં, એટલે પોતાની મેળેજ નીરાશ થઈ લજ્જત બની ચાલ્યો જશે. જોને આપ આ ભેદ ખીરખલને કહેશો નહીં.'

રાણીની આવી પ્રપંચ રચના જાણી શાહે વીચાર્યું કે, ખીરખલ હરેક રીતે રાણીને સમજાવી મારી પાસે મોકલ્યા વીના રહેનારજ નથી એવી મને પુરી ખાત્રી છે.' રાણીની આ કપટી ગોઠવણ અમલમાં મુકવા સાર દરખાસી લોકો જાણે તેમ રાણીની સાથે તકરાર ઉઠાવી એકમેકથી છુટા પડ્યા. પછી અકબરે રાણીને સમજાવી લાવવા કહ્યું. આ આજ્ઞા થતાંજ ખીરખલે વીચાર્યું કે એમાં શી મોટી વાત છે. ધણીધણી આણીની તકરાર વધુ વખત નીમવાનીજ નથી. પરંતુ એની મેળેજ રાણી સાહેબ શાહને મનાવા જાય એવી યુક્તિ

રત્નું તોજ માઈ નામ ખીરખલ ખઈ ? એટલું કહી ખીરખલ રાણીની પાસે જઈ સલામ કરી ઉભો રહ્યો. ખીરખલને આવેલો જોઈ રાણી મન સાથે બડબડી કે, 'અરે ! મારા ભાઈનું માન ભંગ કરનાર આવી ચડ્યો છે, ખરેખર આજે એનો ઘાટ ધડી નાખું ?' ધણી દીવસથી માટેલા સાંઠની પેટે જ્યાં ત્યાં માથું મારી સહુ કાઢને સેક માં દબાવતો હતો. પરંતુ ધણું કરે તે થોડાને માટે ? 'આવા તક વેતક કરી મનમાં કુલાતી હતી તેટલામાં ખીરખલે કરી રાખેલ સં-કેત પ્રમાણે એક પટાવાળો આવી કહેવા લાગ્યો કે, 'શાહે હુકમ ફરમાવ્યો છે કે થયેલી વાત મુજબ આપણો હેતુ જલદી પાર પાડવા ઠીક સંબંધ ધરાવે છે. માટે એ વિશે બીલકૂલ બીજા યત્ન આદર-શો નહીં, પણ આપણું ચીતવેલું કામ જોમ જલદીથી સીદ ચાય તેમ તે માટે ઝટપટ ધ્યાન આપવું. નહીં તો વચમાં કાંઈ રાજ ખટપટમાં વીધન આવી પડશે.' એટલું કહી પટાવાળો સાંથી ચાલી ગયો. પટાવાળાના બોલવા તરફ ખાસ રાણીએ ધ્યાન રાખ્યું હતું તેથી તે સમાચાર સંભળી મનમાં વીચારવા લાગી કે, 'એવી તે વાત શું હશે ? ગમે તેમ હોય પણ છુપા ભેદથી ભરેલી વાત છે ? આ ખીરખલ ! આ ખીરખલ ! આ શું કહી ગયો તે તો મને જરા સમજવ ? આમાં મને કંઈ ખબર પડતી નથી ખીરખલે ધીમેથી કહ્યું કે, શાહજાદી ! શાહનો એવો હુકમ છે કે આ ભેદ ભરેલ વાતના ભરમ બે દહાડા સુધી કાંઈપણ માણસને જાણવા દેવો નહીં લેવો તે ભેદનો ભરમ આપની આગળ ખુલો કરી દેવાને લાચાર છું. ધીરજ રાખો, શા માટે અકળાઓ છો ? વાજતે ગાજતે માંડવે-આવશે ? જુઓ કુદરતનો ચમત્કાર કેવો છે ? એક ક્ષણમાં તમારા ચહેરામાં ફેટલો બધો ફેરફાર થયેલો જોવામાં આવે છે ? આ જોઈ મારી

અન્નમયીનો પાર રહ્યો નથી? શું કરું, સત્તા આગળ શાણપત આ-
લતી નથી. કામના દબાણને લીધે આપની આગળ વધુ વખત રા-
કાઈ શકતો નથી.' એટલું કહી ખીરખલ ચાલી નીકળ્યો. ખીરખલને
ગયેલો જોઈ રાણીએ ઉડા નીશાશો નાંખી બોલી કે, હાથ ? આતો
ધર્મ ધાડ નડી ? તસુ વેતરવા જતાં ગંજ વેતરાઈ ગયું ? ઠગવા જતાં
હું ઠગાઈ ? શાહે ઠીક શાણસામાં સપડારી પોતાનું કામ કાઢી લેવા
નું આ ચોકડું જોડ્યું છે. મને ફસાવી ખીજી રાણી પરણશે ?
અને તે પરણવા માટે આટલી બધી ખટપટ ઉઠાવી છે ? રંગ છે
રાજ તારા પ્રપંચી પ્રેમને ! ખીરખલને કાઢતાં હુંજ નીકળી જઈશ.
માટે માંડે ડહાપણ આ વખતે કંઈ કામમાં આવે એમ નથી તો
પછી શા માટે ખાવીંદતી હજુરમાં જવું નહીં ? નહીં જઈશ તો બ-
ધી બાજી બગડી જશે અને પસ્તાવાનો પાર નહીં રહે. ' આ બોલી
રાણી તરત કાપલુવનમાં બેઠેલા રાજ આગળ જઈ બે હાથ જોડી
બોલી કે, ' અહો પ્રાણનાથ ! મારા બાઈને માટે લીધેલી હક માટેની
બનેલી કસુરની ક્ષમા કરો ' રાજએ રાણીની આવી બનેલી સ્થિતિ
જોઈને મનમાં ખીરખલની બુદ્ધિને શાખાશી આપી. ' બોલ્યો કે એ
હડીલી રાણી તારી ચતુરાઈ કયાં ગુમ થઈ ગઈ ? કાં તું ઠગાણી કે
ખીરખલ ! આ તારી રચેલી યુક્તિમાં તું ફસી કે ખીરખલ ફસ્યો ?
જોયો ખીરખલની બુદ્ધિનો ખેલ ? હવે તુજીવીચાર કરકે વજીરનો
હોદ્દો ભોગવવા લાયક કાણુ છે ? તારો બાઈ કે ખીરખલ ? જોજો
ફરીને મારા કામની આડે આવતી નહીં. રાજના આ શબ્દો સાંભ-
ળતાજ રાણી શરમાઈ ગઈ. અને શાહે ખીરખલની યુક્તિનાં વખાણ
કરી તેના માનમાં વધારો કર્યો.

સાર—જીઓ પોતાના અકલહીણ બાઈ સાર પતી સાથે કેવું

તાક્ષાન મચાવે છે ? પરપુરોને જડમુલથી ઉખેડી નાખવા સ્ત્રીઓ કેટલી બધી હક્તી બહાર જઈ કેવી રીતે ખટપટ ચલાવે છે ? માટે પારકી બુદ્ધિએ ચાલનારી સ્ત્રીઓએ સદગુણી પુરોને માન આપી પોતાનાં કરી લેવાં.

પ્રીય વાંચક! પહેલી વાત તે ધ્યાનથી વાંચી હશે? જેમ રાણીએ ખીરબલને ઠગવા માટે જે પ્રપંચ રચ્યો હતો તેમથી ખીરબલ કેવી ચાલાકીથી છટકી જઈ રાણીને પાણીથી પાતળી બનાવી દાખી. તેમ તું જો આ જગતના કાલા માયાના માનવીઓની સાથે કામ પાડતાં શીખસતો તું કદી પણ ઠગાવાનો નથી, ચાલ હવે નીચેની વાત વાંચ

હારતા ૨ છ.

તેરી ચુપ ઓર મેરી બી ચુપ.

ચોપાઇ.

ચાતુર ને ચતુરા પણ ચ્હાય, છુપ ચતુરની ચહે ભેટ.

મહીમાં મોહની મંત્ર એ નેટ.

સુંદર તેહેવારોની મોજ લુટવા માટે ન્હાના મ્હોટાઓ અણમુલો શંભુગાર સજી પોતાની મનોહર રમાઓને રમણુંક બનાવી મ્હોટા ઉત્સાહથી લીલી લીલોત્રીથી શોભા રહેલા મનહર ઉપવનમાં ઉતરી પડી ગાન તાન અને મૃદંગોના નાદથી આખા ઉપવનને ગળવી મુકયું હતું આમ તરેહ તરેહજનના રમત ગમતમાં મનને રમાડતાં રમાડતાં દીવસને જતા કેટલીવાર લાગે? દેરાન પડી જવાથી સર્વકા આનંદની લહેરોમાં ડોલતાં ડોલતાં નગરમાં દાખલ થવા લાગ્યા. આ સમયનો લાગ જોઈ અકબર વેષ બદલી નગર ચરચા જોવા માટે, અને પ્રજા સુખી કે દુખી છે, તેનો અભીપ્રાય જાણવાના હેતુથી થી ચર-

ચાઓ નેતો અને બોલાતી વાતો સાંભળતો ઉભો. એટલામાં એક
 જોરી છબીલી ચતુર છેલાને રતી રમવા માટે શોધવા સાર આવતાં
 જતાં પુરૂષોની તરફ એકી નજરથી નેઈ રહી હતી. નેતાં તેણીની
 નજર રાજની ઉપર પડતાને વારજ તે રમણીક રમાએ રાજને ક-
 ટાક્ષબાણ માર્યું. આ મોહની મંત્રનો પ્રયોગ થતાજ ચતુર બાદશાહ
 એતી જઈ શું ચમત્કાર બને છે તેનો અનુભવ લેવા માટે તેણીની
 સાથે રાજ પણ ચાલ્યો થોડે છોટ ગયા પછી તે નીચ નારીએ ખુ-
 દ્ધી રીતે જણાવ્યું કે મારી શેઠાણીના શેઠ વંદેશ પધાર્યા છે તેથી
 તેણી કામાતુરી બની છે તે કામ શાંત કરવા માટે આપ પધારો ?
 એમ કરતાં કરતા બંને જણુ શેઠાણીના રંગ મહેલમાં દાખલ ગયા.
 આ નેઈ શેઠાણી તરત દોડી આવીને હસ્તે મુખડેથી બોલી કે, અ-
 હો કામદેવ ? રંગ વીલાસના ભોગી ? મારા મન મનોરથને સફળ
 કરનાર ભોગી ભ્રમર અંદર પધારી આ સેજ પર બીરાજમાન થાઓ,
 એટલામાં હું અંદર જઈ હમણા આવું છું એટલું કહીને દાસીને સાથે
 લઈને દીવાનખાનામાં દાખલ થઈને દાસીને કહ્યું કે, આવનાર પુરૂષની
 ચાત્રાકી નેવા માટે આ ભરેલા દુધના કટોરાને લઈને તેના હાથમાં
 આપી કહેજે કે આ દુધ શાનુ છે ? અરે એ દુધતો ગાયનુ કીંવા
 બેંસનું તે એમ કહી રાજ તે દુધ પી ગયો. તે બપોર દાસીએ શે-
 ઠાણીને દીધાથી શેઠાણી મનમાં સમજી ગઈ કે એ બીલકુલ મુર્ખ છે
 ફરી તેની પરીક્ષા કરવા માટે એક ગુલાબના ફુલની છાંય ભરી
 દાસી સાથે મોકલી, રાજએ તે છાંય લઈ પલંગ ઉપર ઉઘી વાળી
 દાસીને પાછી આપી દાસીની આવી હઠીકત સાંભળી શેઠાણીએ પો-
 તાનું કપાળ કુટીને બોલી કે, શું આ નર પથુ મારી સોખત કર-
 વા લાયક છે ? દાસી ? લે આ અતલસના તાકાની ધડી ઉઠેલી નાખી

ખુબ જોશથી ચોળી નાખીને તે આવનાર અણુકણ પુરૂષના હાથમાં આપી કહેજે કે અસલની પેઠે આ અતલસના તાકાની ધડી કરી આપો. દાસીના હાથમાંથી રાજાએ તે અતલસ લઈ નેની અસલની પેઠે ધડી કરવાની બણી માથાકુટ કીધી પણ તે ન થવાયા કંટાળી જઈ જે અતલસના તાકાને જમીનપર ફેંકી દીધો. દાસીએ તરત સમયસુચકતા વાપરી તરત નીચે નમી જમીનપર પડેલા તાકાને ઉચકી લઈ મો કરમાયા સરખું કરી શેઠાણીના અંગ ઉપર ફેંકીને ખોલી કે, શેઠાણી સીદને માથાકુટ કરો છો ? મનને ગમતો હોય તો આલીંગન આપી મોજ માણી લો, અને તેની સાથે સુરંગ લુટવો ન હોય તો તેને રૂખસદ આપી દો ? બાળની ક્યાં ખોટ પડી છે ? માર ધક્કા અને ઠાઠ બહાર; શેઠાણીએ કહ્યું કે, એ ઉપાય ઠીક છે જ ત્યારે, એને પાછો વળાવી નગરના ચોકમાં જ. અને એક ચાલાક નરને શોધી લાવ. ' શેઠાણીનો હુકમ થતાંજ દાસીએ રાજાને ધરના દાદરે નીચે ઉતારી મુકી, બાળની શોધ કરવા ચાલી. આ જોઈ રાજાએ વીચાર્યું કે, આવી રીતે મને તરછોડી કાઢી મુક્યો એવું કારણ શું હશે ? આમા કંઈક ભેદ હોવો જોઈએ ? આ ભેદ જાણવા માટે ધીરજનું કામ છે, અને તેમ ન કરતાં જો દુઆણુ ચલાવવા જઈશ તો આનું પરીણામ માફું આવશે. આટો ખાવો ને ભસવું એ કેમ બને ? માટે હવે બીજને કાણુ આવે છે ? તે શું કરે છે ? તે કામ કાઢી જાય છે કે ખાસડા ખાઈને જાય છે ? માટે તે જોવાની જરૂર છે. આવો વીચાર કરી રાજા પાછો ઉપર જઈને દીવાનખાનાની અંદર સંતાઈ પેઠો. આ વારતાનો નાયક બીરબલ પણ પોતાના રનેહીઓની સાથે ફરતો ફરતો અને વાનોદી વારતાઓના રંગમાં સરવેને તરખોલ કરતો કરતો મોડી રાતે નગરમાં હાખલ થ-

યો. જેમ જેમ પોતાના મકાનો આવતા ગયા તેમ તેમ તેઓ છુટા પડતા ગયા. છેવટે પોતે એકઠો ડાલતો ડાલતો ચાલતો હતો એટલામાં પેલી દાસી તરત તેની પાસે આવી કહ્યું કે, આપ જરા મારા સાથે આવી મારી શેઠાણીની વીરહપીડા મટાડશો ?' રસીક તો રસ લુટવાનો સદા ભુખ્યોજ હોય છે ? તો પછી ખીરખલ જેવો વીહારી શા માટે ના પાડે ? હસ્તે ચેરે ખીરખલે તે દાસીને કહ્યું કે, 'ચાલ તારી શેઠાણી ક્યાં રહે છે તે ખતાવ.' દાસીએ તરત આંખ મારી ખીરખલને પોતાની સાથે લઇ ગઇ અને શાહની પેઠે બેસવા જણાવ્યું. ચાલાક ખીરખલે ચોતરફ નજર ફેરવીને તે પલંગ પર ન બેસતા તેની આગળ ઉભો રહ્યો, કારણ કે શાહ જે પલંગપર પહેલા આવી બેઠો હતો તે દાસીને હતો તેથી તે પલંગપર બેસવું અયોગ્ય ગણી બેઠો નહીં. આ સમાચાર શેઠાણીને થતાંજ આનંદ પામી. રંગમાં આવી મન સાથે બોલી કે, આ કાંઈ ગુણીયલ નર હોય એમ જણાય છે. જરૂર એ મારા મનની વેદના મટાડશે. હવે નીરાશ થવું નહીં પડે હવે રંગ જામશે ખરો. એટલું કહી તે શેઠાણીએ દુધનો કટોરો ભરી દાસીને આપી. કહ્યું કે, 'જા, ચતુર નરને આપ.' વાડ ખાઇ ! એટલું કહી તરત દાસીએ દુધનો પ્યાલો લઇ ખીરખલને આપ્યો. તે લઇને ખીરખલે કહ્યું કે, 'અહો દાસી તારી રમણીક રમાને કહેજે કે મારું દુધ ખાલણું છે.' આ સંદેહ ટાળતાંજ તે છખીલી ઘણીજ ખુશી થઇ અને લહેરે ચઢી ફુલની છાંય ભરી મોકલાવી. તે છાંય લઇ તેમાંથી બે સુંદર ગુલાબના પુલ ઉચરી લઇને ખીરખલે કહ્યું કે, 'તારી ગુણીયલ ગોરીને વીદીત કરજે કે તારા ને મારા સિવાય આ છાની વાત બીજો કાંઈ પણ જાણી શકનાર નથી ! ખીરખલે આટલી ખાત્રી આપવા છતાં તેણીને પુરતો સંતોષ ન મળવાથી

ફરીને ચોળી નાખેલા અતલશના તાકાને ધડીબંધ બનાવવાને મોકલ્યો, ત્યારે તે ચોળી નાખેલા તાકાને લઈ બીરબલે બરાબર ધડ ખેસાડી કહ્યું કે, 'જા, તારી ચતુર શેઠાણીને કહે કે, નિર્ભયી તારી મનકામના પુર્ણ કરવાને તત્પર થા. શીઘ્રે અકળાય છે. ઉન્મદ બની મર્યાદા લોપવા જતાં ડર રાખવાથી કદી પણ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. ન કરે નારાયણ ને વાતને વા લઈ જશે તો પછી વાતને ઢાંકી દેવાની મારામાં શક્તિ છે. માટે જરા પણ ચિંતા રાખીશ નહીં.' દાસીના મુખેથી સર્વ હકીકત સુચતાંજ તે રમણીક સુંદરી રતી રમવાને માટે અત્રંકારી આલુષણો સજી ઝાંઝરોનો રણકારો બોલાવતી બીરબલના કામળ કંઠમાં કમળ સરખા પોતાના નાજુક કરને નાંખી હરતે મુખડે ભેટીને ન્યુંબનો આપી, લઈ મદનભુવનમાં લઈ, જઈ, વિરહ અગ્નિને શાંત કરી આનંદ પામી. આખી રાત કામશાસ્ત્રનો લઢાવો લઈ બંને જણ આનંદ પામ્યા. સહવાર પડી, નીરપાયે બીરબલને ત્યાંથી જવાની રજા થઈ, રંગ મહેલની બહાર આવો અપરાધ થયો હોય તેની ક્ષમા માગી મસ્તક નમાવી કામળ સ્વરે કહ્યું કે, 'અહે મદન મુરતી ! તમારા ચરણકમળની અભીલાષીણીને ફરીને પધારી ક્યારે દર્શન દેશો ? જો જો ભુલ્લી જશે નહીં ? આ તન મન ધન આજથી તમને અરપી ચુકીહું. માટે જુદાઈ રાખશો નહીં. કામ હોય તે બે ધડક હુકમ ફરમાવશો, જરા પણ મનમાં શંકા રાખોતો આપને મારા સમ છે.' આવી રીતે બંને પ્રેમની વારતા કરી આખોનાં અણીયારાં નચાવતાં નચાવતાં છુટાં પડ્યાં. રંગ રસમાં તરબોલ થઈ પાછા ફરેલા બીરબલની જે જે બીના બની હતી તે તે સઘળી છુપી રાતે અકબરે જોઈ હતી, તેથી તે દીલગીરીનાં દર-યામાં કુબી જઈ ખેદ પામી મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે, 'રંગ છે

ખીરખલ રંગ છે તારી બુદ્ધિને ? તારા જેવી બુદ્ધિ જે મારામાં હતો
 તો હું શું મુરખ બનત ? મોમાં નાખેલો કાળીઓ પાછો કાઢવો
 પડત ? આ પણ કુદરતની ખુશી છે । જેના નસીબનું હોય તેજ
 ભોગવે. મેં તો પ્રથમ કાળીએ માખી જેવું કર્યું, હશે બન્યું તે
 ખરું. પણ એ ખરો અકલબાજ બાહ્યાણ છે ? તેને પુછતા તે ખરી
 વાત કહશે કે નહીં ? તે મરતાં પણ છાની વાત કહે એવો તો નથી ?
 તેની સાથે કાંઈ ઓરજ ખુશી લડાવો કળા શીખી લઈ તેના જેવો
 પ્રવીણસાગર બનું ।’ આવો વીચાર કરતો કરતો બાદશાહ ખીરખ-
 લની પુઠે જઈ તેના ધરની બધી નીશાની યાદ રાખી પોતાના મ-
 હેલમાં આવ્યો. પણ મન સ્થિર થયું નહીં. તેથી પોતાના ચટકેલા
 ચિત્તને શાંત કરવા માટે ત્વરાથી એકાંત મહેલમાં બેઠક કરી પોતા-
 ના ખાસ નોકરોને તે ખીરખલના ધરની ચોક્કસ નીશાનીઓ આપી
 કહ્યું કે, ‘એ નીશાની વાળા ધરમાં પ્રવીણ ખીરખલ રહે છે તેને ત
 રત માન સહીત અહીં બાલાવી લાવો, હાકમનો હુકમ થતાંજ હ-
 બુરીઓએ વીજળીના વેગ સમાન દોડી જઈ નીશાનીઓ વાળા ધ-
 રમાં દાખલ થઈ ખીરખલને કહ્યું કે. ‘ખુદાવીંદ તમકું બાદશાહ અ-
 બીકા અખી બુલવાતે હૈ.’ ખીરખલે આ એકાએક બાદશાહનું તેડું
 આવેલું જોઈ મનમાં વીચાર્યું કે, ‘મારું શું કામ હશે ? શું પાપ-
 ધડો કુટી ગયો ? પ્રથમ આવનાર પુરૂષ શાહ પોતે તો નહીં હોય ?
 ગમે તેમ હોય ? પણ ગયા વગર તો છુટકો થનાર નથી હરી ઈચ્છા
 બળવાન છે. જો દાવસ પાધરો હશે તો પડશે પાશા પોઆર ? હાર
 ખાવાની કશી પણ જરૂર નથી. ખીરખલ તરફથી તરત ઉતર ન મ-
 ળવાયા બાદશાહના અનુચર નો મીઠાજ પવનની પેઠે અધર ઉડવા
 લાગો. અને આગના લડકાની પેઠે લડકી ઉઠી બોલ્યો કે, કયુંજી

કુછ ખ્યાનમેં આતા હય યા નહીં ? દેર કરનેકા એ બખ્તા નહીં ? ફિર હમારે કુછ કહેના પડે વો અચ્છા નહીં હૈ ? અઝી તરહસે ચલોગે તો ઠીક હૈ. નહીં તો બેઇનજનતસે લે જને પડેગા ! બીરબલે ધીરજથી કહ્યું કે, ખાં સાહેબ ? ચાલો હું તમારી સાથે આવું છું. પછી કંઈ છે. એટલું કહી બીરબલે પોશાક સજી ઇશ્ટદેવનું રમ રમ કરી તે અનુચરને સાથે લઇ અકબરના મહેલમાં દાખલ થઇ રાજ રીતી પ્રમાણે આશીરવાદ આપી બેઠો. બાદશાહે આંનંદી ચેહેરથી પુછ્યું કે, તુમ આયા હૈ. અચ્છા બીરબલ ? કલકી રાત કીધર ઔર કયસી ગુમરી ? ડરના નહીં. ખુશ હોકે સચ્ચા કહેના. યે ઇનસારી અમકા જમા હૈ. બીરબલ મનમાં સમજી ગયો કે બાદશાહે બધી વાત જાણી છે અને પ્રથમ આવનાર પુરુષ પણ પોતેજ હોય એમ અનુમાન કરી શકાય છે મટિ હાથી આગળ પુછો પડયો છે તોપણ થયું શું ? જોને રામ રાખે તેને કાણુ ચાખે ? માથે આવી પડયા પછી પાછી પાની બરવી એતો કાયરનું કામ છે ? યુક્તી લડાંવ્યા વગર છુટકો થનાર નથી. આવો વીચાર કરી બીરબલ ચાલાકીથી ઉતર આવ્યો કે, નામવર આપકા નોકરને કલકી રાત બીજાનેમેં ગુમરી. ઔર મેં કુછભી જનતા નહીં હું. બીરબલનો આવો ઉડામણો જવાબ સાંભળી લઇ આખના બમરો ચડાવી શાહે સીપાઇને હુકમ કીધો કે, યે બીરબલકું મહેલકી પીછલી બારીસેં ઉંધે શીર લટકા દો. જમ કુછ મેરેકુ બાત કહેનેકુ ચાહે તબ ઉંસકુ ઉપર ખીંચ લે કે મેરા પાસ લે આના. આવો હુકમ થાંજ ચમરાજ રૂપી સીપાઇએ બીરબલને ઘડામાં દોરી નાખી કુવામાં ઉતારે તેવી દશા કરી. આ ત્રાસદાયક બનાવ પેલી રસીક રંભાએ પોતાના મહેલ-ઝરખામાં બેઠે બેઠે જોયો અને બારીયે ઉંધે મસ્તકે લટકી

લા કમલાગ્ય નરને તરત ઓળખી કાઢી મનમાં બોલી કે, હા, એજ મારા મનની મુરદ બર લાવનાર હૈયાનો હાર બીરબલજ છે, અને તેની આગ્રી અવદશા કરનાર પણ પ્રથમ આવી માનભંગ થઈ પાછો જનાર તે નામરદજ હોવો જોઈએ? હશે હવે તેને આવી દુઃખદ દશામાથી કાઢ પણ પ્રકારે ઉગારવો. એવો વીચાર કરી પોતાની દાશીને કહ્યું કે, એક રૂપીઆનો ટોપલો ભર પેલો પુરૂષ સામે લટકેલો છે તેની નજદીક જઈ ટોપલો ઠલવી. પાછો ભરી તરત ચાલી આવજો. તરત દાસી ગઈ, અને સુચવ્યા મુજબ કરો પાછી ઘેર આવી. રૂપીઆનો ટોપલો ઠલવી પાછો ભરી ચાલી ગયેલી દાસીને જોઈ બીરબલ સમજી ગયો કે આટલા રૂપીયા ખરચતાં છુટકો થતો હોય તો યત્ન બાદરો એમ પ્રેમાળ પ્રીયાએ સૂચવ્યું છે. બીરબલે સીપાઈઓને કહ્યું કે, મને ઉપર લો, બાદશાહને મારી પાસે બોલાવો. મારે તેમને કંઈ કહેવાનું છે. બીરબલની આ વાત સાંભળી સીપાઈ ઓએ બીરબલને ઉપર ખેંચી લીધો. અને રાજાને વાકેફ કરીધો? તેથી બાદશાહ તરત તેની પાસે આવી પુછ્યું કે કયા કહેનાં મંગતા હયા? બીરબલે કહ્યું કે, હજુરાં પેટી કહેતા હું કે કુછ નજરાણા લેકે ગરીબ બમનકું છોડ દેના ચાહીયે, ઇસમેં ખુદા રાજ હય. બીરબલનું આવું બોલવું સાંભળી બાદશાહ ચીડાઈ જઈ બોલ્યો કે, કયું બદમાસી નહીં દોડતાં બસ તેરેતો વોટી હાલ મુનાસબ હય. લેકર જાઓ ઉસકો, શીર લટકા દો રાજાનો હુકમ થતાંજ કઠોર અંતકરણવાળા સીપાઈએએ તરત બીરબલને આચકા મારી ઉમ્મો કરી પાછો ઉંધે મસ્તકે લટકાવી દીધો. આ જોઈ તે મનોરમાં બહુ ખદ પામી અને ઉડો નીશાશે મુકી મનમાં બોલી કે, મારી આખર ઢાંકવા માટે આ બીરબલ કેટલા બધી વેદના સહન કરે છે, ધન્ય છે એની

જનેતાની કુખનો ઓ બહાલા તારું દુખ મારાથી જોયું જવાતું નથી
 લાચાર છું, હું જરા પણ ડરીશ નહીં આ પ્રાણ તારા માટે
 માટે નીરમાણ થયેલા છે. મારાથી બનશે તેટલી મદદ કરી કાળના
 મુખમાંથી છોડાવીશ. આમ લવારા લવતી પાત્રી ધરમાં ગઈ અને
 હોરા માણેક જેવા અમુલ્ય રત્નોના ટોપલા બરી દાસીને મોકલી,
 પણ તેથી બાદશાહ મોહ ન પામતા પોતાના વચનને પાળવા માટે
 દ્રઢ રહેલો જોઈ તે કામનીએ આગરની દરકાર ન રાખતાં તે સું
 દરીએ તરત દહીંની દોણી બરી દાસીને આપી કહ્યું કે, જા ઝંડ
 જા, અને તે જોઈ શકે તેમ તેની આગળ ઉંધી વાળી ચાલી ગઈ
 આ છેવટની સમક્ષા થતાંજ બીરબલ મન સાથે વીચાર કરી કહ્યું
 કે. રમાએ અધારી વાતને અજવાળામાં લાવવાની રજા આપી ચુકી
 છે તો પછી આ દુખ શા માટે સહન કરવું, જોઈઓ આટલું બો-
 લી બાદશાહને અરજ કરવા સીપાઈને જણાવ્યું. સીપાઈએ તરત બી
 રબલને ઉપર ખેંચી લઈ રાજ સન્મુખ ઉભો કીધો રાજાને જોઈ
 બીરબલ શીકા ચહેરે બોલ્યો કે. સિરતાજ ! કલ મેં રાતકી વખત
 ઇશ શહેરમેં ગમ્મત દેખનેકે લીયે નીકલાથા. ઉસ વખત એક બો-
 રતને આંકે મુજે ઇસારા કીયા, મેં ઉસકે પીછે ચલા. ઉસને કહા
 કે મેરી શેઠાનીકા ખસમ ધર નહીં હે, ઓર વો ખાવીંદે શીચાય
 બડી બેગર થઈ રહી હે. ઉસ લીયે આપ ચલીયે ઓર વરસકી
 મગ્ગહ ચખીયે ? મેં તો ઉસકી સાથ ગયા. મહેલમેં દાખીલ હુવા,
 બતી જલ રહીથી, એક પતંગ બીજાયા હુવાથા, બહાં બંકે મેં તો
 બેઠ ગયા, પીછે ઉસકી શેઠાનાંને એક દુધકા કટોરા બર કર મેરે
 આગળ બેગ, ઓર લોંડી બોલી કે દુધ કીસકા હે. મેને જીવાય
 દીયા કે બેંસકે ગાઇકા હોગા, એસા કહેકર દુધ પી ગયા, શીર કું

લોસે ભરી એક જાળ મેરા તરફ બેળ, મેં તો વેા પુલોકા ખીજા-
ના બનાકર સો ગયા. બાદ એક અતલસકા કપડા મસલકે બેળ
ઝોર કહા કે ઇસકુ અચ્છી તરાહસે જમા કે દો મેને બહોત મહેનત
કી લેકીન ઉસકી ગડી ન જમનેસે ચીડાકે ફેંક દીયા. યહે સખ હ-
દીકત સેઠાની સુનકર બડી કફા હો ગઈ, ઝોર કહેને લગી કે એસે
હેવાન ગધેકું કહાંસે લાઈ ? માર ધકા ઝોર નીકલ દે બહાર. એ.
સા કહેકે લોડીને મુજે આકે ઉડા કર ખુરે હાલસે દાદરસે નીચે ગીરા
દીયા. ઉસે મેરા તો હડી નરમ હો ગઈ, ખુનબી નીકલા મગર કર-
ના કયા ? ઇશક બાજુ હે ખુત પરસ્તે હર દ્રશુરાકાર નેસ્ત, ઘોલ
છકડ લાત મુકી આખર દરકાર નેસ્ત ઝોર લેને ગઈ પુત ઝોર ખો
આઈ ખસમ વધસા મેરે પર હાલ ગુજરા કયા કહુ નામદાર સારી
રાત મુસીબતમે નીકાલી ઝોર ફજરસે ઉઘે શીરસે લટકત હું ? સુના
હોગા કે રંડીયોકે ચાર સદા ખવાર, કાંટેકા ખીજાના ઝોર જુતીઓ
કાં માર, ' ખીરબલની આવી મુખ વાણી સાંભળતાંજ બાદશાહ ખડ
ખડ હશી પડી જોલ્યો કે, ' વાહ ખીરબલ વાહ ? તુને અચ્છી ખાત
ખનાઈ ? તેરા તો નહીં મગર મેરી તો એસી ખે આખર હુ-યી ?
ખુદા જાને કેસી ચાલાક ઝોરત ? એસી ઝોરત મેને અખતક દેખી
નહીં હેં ? તુને તો ખુખ એસ આરામ લુટ લીઆ ઝોર મેને તે
માર ખાયા, નાંદ ગુમાય, મુરખ બનકર મકાનપે આયા ? ખીરબલે
ગંભીરતાથી કહ્યું કે, ' જહાંપના ? યુ' કીશ લીએ કહેતે હો કે આ-
પસે એસી ગુજરી ? તોખાહ ! તોખાહ બાદશાહે કહ્યું કે, ' ખીરબલ,
અખ સતાના છોડ દે, ખોત હુંછ, કુછ કહેનેકી ખાત નહીં ? અખ
ખુદાકે વાસ્તેજ જલાના નહીં. અખતો તેરીખી ચુપ ઝોર મેરીખી
ચુપ, ખોત ખાત ફેઝાનેસે ઇજતપે ધબખા પડેગા. લેકીન તેરી ખા-

હોતી દેખ કે મેં બહોત શીદા હુવા હું, ઓર ચહાતા હું કે અમ મેરી ચસ્મોકે આગુસે કબી તું દુર મત રહેના, જો ચડીએ સો લેજા. ઓર હમેશ મેરા રાજકારોબારમેં કાબીલ હોકર મોજ ઉડા, આજસે મેં તેરેકું કાલ દેકર કસમ ખાકર કહેતા હું કે તેરેશે કાઇ તેરેહકી જુદાઇ નહીં રાખુંગા ઓર અજીજ દોસ્તકી મુવાશીક ની-બાઉગા' ખીરખીજે પોતાના નસીબનો ઉદય થયેલો જોઇ બાદશાહને હાથ જોડી નમ્ર વાણીથી બોલ્યો કે, 'જેસા આપકા હુકમ, મેંતો આપકા તાબેદાર હું. જો કુછ ફરમાવોગે વોહ ફરમાન બજાવેલો લીયે યે બંદાબી શીર જુકાકે હાજર હે.' અરસ પરસ રનેહની ની-કટ ગાંઠ અંધાઇ. ત્યાર બાદ સર્વે વાતે ખીરખીજ સમૃદ્ધિવાન બની બાદશાહના દરબારમાં સર્વથી માનીતો અને બુદ્ધિશાળી ગણવા લાગ્યો.

સાર—સમજાય એવો છે એટલે વધારે લખવાની કશી જરૂર નથી પણ એટલું તો કહ્યા વગર ચાલતું નથી કે બુદ્ધિશાળી પુરુષ ને સૌ કાઇ ચાહે છે. અને બુદ્ધિમતે કરીને એક ગરીબ માણસ પણ ઉંચા પદને પામી મોડું માન મેળવે છે. માટે આ જગતમાં જેમાં બુદ્ધિ અને ચતુરાઇ છે તેજ અમુલ્ય વસ્તુ છે.

વારતા ત્રીજી.

કરણી તેવી ભરણી.

દીલમાં કહી ડહાપણુ જાય કુલી, તકદીર આગળ તદખીર લુલી.

અકબરની દરબારમાં ખીરખીજ પણ એક બુદ્ધિવાન પુરુષ હોવાથી બાદશાહ તેને બહુ ચાહતો હતો. ખીરખીજની સંમતીથી રાજકારોબારમાં ફેરફાર અને સુધારણા કરવામાં આવતી હોવાથી, મુસલમાન અમલદારો આગની પેટ મનમાં બળી ખાક થઇ

જતા હતા. ખીરખલને તેના ઓઢા પરથી હાંડી કાઢવા માટે અનેક અનેક પ્રયત્નો રચ્યા પણ તે પાણીના પરપોટા જેવા ધાગવાથી બહુ ખેદ પામ્યા. છતાં પણ હીંમત મુકી નહીં ‘હીંમતે મરદ તો મરદે ખુદા’ એ કહેવતને અનુસરીને પોતાનો પ્રયાસ ચાલુ રાખી મુસલમાન કારભારીઓએ ઠરાવ કીધો કે દુશ્મન અને રોગ ઊગતાજ છેદાય તો ઠીક. વધારે વખત ગુમાવવાથી સર્વ ઉપાય ફોકટ જવાના અને ખીજી જાતનો માણસ પોતાનો પક્ષ સમજા કરવા પોતાની જાનનાઓ ન્યાં ત્યાં ગોઠવી દઇ આપણી જાતનું કાસલ કાઢી નંખાવશે માટે તે પહેલાં તેવું કાસલ કાઢવું એ સમાન ખીજે એક ઉપાય સરસ નથી. પરંતુ તે યુક્તી શી રીતે રચવી? આદશાહ પાસે ખીરખલ વગર ખીજે કોઇ વાત કરી શકતું નથી. ફક્ત એક છમામ નામનો હજમ નામદારની હજમત કરવા જાય છે તે વાત કરી શકે તેમ ગોઠવણ થઇ શકે એમ છે. આવો વિચાર કરી તે હજમને પોતાના પાસે બોલાવી લાલચમાં નાખી સમજાવી લીધો અને સરવે હકીકતથી માહિતગાર કીધો. હજમ લોભી હતો પછી પુછવું શું? લોભને કંઇ ચોલ છે, અને લોભે લક્ષણ જાય? પૈસા જોઇ મુનીવરનું મન પણ ચળે છે, તો પછી એક અકલહીણ હજમ જેવા માણસનું કાળજી કેમ ઠેકાણે રહે? આ ખટપટીઓનું કામ કરવાની તે હજમે હામ બીડી હા પાડી. એક વખતે તે હજમ આદશાહની હજમત કરવા ગયો તે વખતે ખીરખલને ઘેર હાજર જોઇ. તે તકનો લાભ લઇ આદશાહને હાસ્યયુક્ત વાતોથી રીઝવીને કહ્યું કે, ‘ખુદાવીદ! આજે આપની હજમત કરતાં મને વીચાર થયો કે આપના વડીલોની ધણીજ નાજીક પ્રકૃતી હતી, કેમકે આવો હલકો અસ્તરો ફેરાવતાં છતાં પણ સહન થઇ શકતો નહીં, મેં

તેમની બહુ વરસ સુધી સેવા બાળી છે, અને તે દરમ્યાન કાંઈ પણ વખતે મારી પર રીસ કરી નહોતી. તેથી તે મને બહુ યાદ આવે છે, અને આપને પણ આવતા હશે. કેવી કેવી તાબુખીની વાત છે કે તેઓનો કશો સંદેશોજ નહીં, તેમ આપે પણ કરી અખર મંગાવી નહીં' બાદશાહે હસીને કહ્યું કે, 'અલ્યા અકલના બારદાન શું તું ગાંડો બન્યો છે કે? અરે! મુવેલા તેના સમાચાર ભું લોકના માનવીઓ લાવી શકે છે? કદી પણ નહીં. તેમ હલકારા મારફતે ચીડી કે અખર મોકલી શકતી નથી.' હજમે કહ્યું કે, 'જહાંપના, એમ તે હોય? સ્વર્ગવાસીઓના સમાચાર મળી શકે છે પણ એ કામતો બીરબત્ત જોવોજ બાળી શકે એમ હું, માનું છું. કારણ કે એક સમે આપનાજ વડીલોએ બીરબત્તને સ્વર્ગમાં પોતાના વડીલો અને મિત્રમંડળી અખર કહાલવા મોકલ્યો હતો તે વખતે અરચ વધારે થયું હતું, પણ આપના વડીલોના અખર લાગ્યો હતો. બીરબત્તને જ્યારે સ્વર્ગમાં મોકલ્યો ત્યારે સુમંધી તેલોથી સ્નાન કરાવી સ્મશાનમાં ચીતા ખડકી મોંટી ધામધુમથી અને વાજના મધુર અવાજ સાથે ચીતામાં સુવાડી સળગાવી દાખો હતો, અને તે ધુમાડાની મારફત આકાશે ચઢી ગયો હતો. અહા! શું તેના પુણ્ય અને ચાતુરીની વાત કહું? એવું કામ તો તેનાથીજ થઈ શકે? માટે ગરીબ પરવર! ધર્મના કામમાં ઢીલ કેવી માટે ઉતાવળેથી બીરબત્તને મોકલી સમાચાર મંગાવો.' હજમેનું આવું ચમત્કૃતિ ભરેલું બોલવું સાંભળી બાદશાહે સત્ય માન્યું, મોટા લોકોને કાન હોય છે પણ શાન હોતી નથી તે મુજબ કશો વીચાર ન કરતાં બીરબત્તને બોલાવી વડીલોની અખર લાવવાનો બાદશાહે હુકમ કીધો. આ હકીકત બાળી બીરબત્ત મનમાં સમજી

જઈ મનમાં ને મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો કે, 'મારું કાશલ કાઢવા માટે આ ઘાટ સામા પક્ષવાળાએ ધડ્યો છે. ચીંતા નહીં હું ખરો કે તેઓનો ઘાટ ધડી દુસ્મનોની છાતી એ શુભ સમાન થઈ મળપતો ફરે ? પણ આવી રીતે આ વાત ઠસાવનાર કાણુ હશે ? તેને ઓળખવો જોઈએ. એવું ધારી રાખતે કહ્યું કે. નામવર હું એક વખત તમારા વડીલોના હુકમને માન આપી સ્વર્ગમાં ગયો હતો. પણ આ છાતી વાત કોઈની આગળ કોઈએ કરવી નહી, એ તમારા વડીલોએ ધમકી આપી હતી. તેથી તેની આજ્ઞાનો ભંગ ન થાય એવા હેતુથી આ વાત મેં જાણવી નહોતી. તો પછી આ વાત આપને કાને કેમ આવવા પામી ? તેથી મને મહા ખેદ થાય છે. જો આ વાત તમારા વડીલોના જાણવામાં આવશે તો તમને શ્રાપ દેશે. બાદશાહે બનેલી હકીકતથી વાકેફ કરી ખીરબ્રતને કહ્યું કે, બની તે બની હવે તેનો શોય કરવો નકામો છે. માટે તું એકવાર જઈ ખખર લાવીશ. ત્યારે સહુ ઠીક થઈ જશે. ? ખીરબ્રતે કહ્યું કે. સ્વર્ગ લોકમાં જવું એ વાત માનવીને ખરેખરી દુઃખ રૂપ છે પણ મંત્ર બળવડે કરીને તે કામ સફળ થાય છે. તે મંત્રની વીધી હું જાણું છું. આ મંત્રનો પ્રયોગ કરવા માટે માત્ર લાખો રૂપીઆની જરૂર છે તે મળ્યા બાદ અનુષ્ઠાન કરી આજથી છ માસની અંદર તમારા વડીલોના સમાચાર લઈ તમારી પાશે પાછો આવીશ. બાદશાહે ખીરબ્રતની સવગી વાત કબુલ કરી ખીરબ્રત રૂપીઆ લઈ પોતાને ઘેર આવીને એવી યુક્તિ રચી કે સ્મશાનથી તે અરધા કલાક સુધી કોઈના જાણવા કે જોવામાં ન આવી શકે તેવી રીતે એક ભોંયડું બનાવ્યું અને તેની અંદર એક એવી જાતનું યંત્ર ગોઠવ્યું કે જેની ઉપર પગ મુકતાં

નીચે ઉતરી જઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યું જવાય, તેવી પ્રકારની ગોઠ-
 વણ કરી બાદશાહને વીદીત કર્યું કે કાલ રાતના માફ અનુગ્રાહન
 પુરું થાય છે માટે ચીતા ખડકાવી જે તૈયાર કરવી છે તે કરી લેવી
 બીરબલનું કહેવું સાંભળી બાદશાહે હજમના કહેવા મુજબ ચીતા
 અને સર્વ સામગ્રી સજ કરાવી એટલે બીરબલ તેમાં બેઠો. અને
 બેવાને ઉલટેલી મેદનીની સમક્ષ સજગાવી દેવાનું કહ્યું તેથી આગ
 ચીતાની ચોમેર મુકી. ગુલાલ અખીલ ધુપ તથા ચીતાના ધુમાડામાં
 બીરબલે કરી રાખેલા સંકેત મુજબ પશાર થઈ ઢાઈ ન જાણી શકે
 તેવી જગામાં જઈ નીવાસ બીધો. આથી સર્વ ઢાઈએ જાણ્યું કે
 બીરબલ પરલોકમાં ગયા. બાદશાહ પોતાના વડીલોના સરવે સમા-
 ચાર મળશે, અને બીરબલના દુશ્મનો પોતાના વચમાંથી સદાનું
 નાશ કરાવવા ગયું એમ જાણી ખુશી થયા. અને આવી
 યુક્તિ રચનાર હજમને બક્ષીસો આપી તેની તારીફ કરવા લાગ્યા.
 છ માસ પુરા થતાં ઇમામની કપટ પટ્ટાનો બદલો લેવા માટે
 બીરબલે અદ્ભુત રૂપ ધારણ કરી બાદશાહની સમક્ષ જઈ ઉભો અને
 કહ્યું કે, તમારો બીરબલ તમારા વડીલોના સમાચાર લાવ્યો છે
 આવા વીચીત્ર વેષધારી બીરબલનું સ્વરૂપ જોઈ રાજ સહીત દર-
 બાર ચડીત બની ગઈ. રાજાએ આદર સત્કાર કરી તમામ હકીકત
 પૂછી ત્યારે બીરબલે જણાવ્યું કે, મારી ચેહને અગનીનો સ્પર્શ થ-
 તાંજ અંતરીક્ષથી દેવલોક આવી મારો હાથ પકડી પુખ્તોને હાર
 પહેરાવી વીમાનમાં બેસાડી સ્વર્ગ લોકમાં લઈ ગયા સ્વર્ગની અલૌ-
 કીક લીલા નિહાલતાંજ મારા અનદનો પાર રહ્યો નહોતો આંખને
 આંજ મનનું આકર્ષણ કરી રહેલી અપ્સરાઓ ? તેના મધુર સ્વરો ?
 તેની દિવ્ય ચિહ્નો ? તેના અદ્ભુત આભુસણો ! તેનો નવલ ના-

દયારંભ ! અવર્ણ્ય અમૃતનો સ્વાદ ? મનોહર કીન્નરોના ગીત ? આંખ સમીપ ચમત્કારીક બનાવો ખડા થાય ! અહા ! રાજ યોગીએ યજ્ઞ યાગાદી સુકર્મો કરનારા સ્વર્ગ સુખ સંપાદન કરી શકતા નથી તો પછી અધમ પ્રાણી કેમ સંપાદન કરી શકશે ? પુર્વના સંસ્કારીજ તે સુખને સંપાદન કરી શકે છે ? નામદાર ? સત્ય કહું છું કે અન્યાસે સંપાદન થયેલા તે પરમ સુખ, અમૌત્ર વૈભવો તજી આ દાહીંક દુનીયાના આપ સ્વાસ્થી લોકોના સમાગમમાં આવ્યો છું તે ફક્ત તમારા વડીલોએ દીધેલા સમાચાર તમને આપવાને ખાતર આવ્યો છું ને તમારા વડીલોએ તેમ કરવાની ફરજ પાડી ન હોત તો દગલખાજ દુનીયામાં કદી પણ પાંછો પગ મુકત નહીં ? શું કહું ? સઘળી વાતે સુખી છતાં દુખી છે. એ દુખનો ડાકટર ત્યાં નથી તેઓ મહા દુખ ભોગવે છે. તેઓએ કહ્યું છે કે તું જઈને કહેજે કે અમારા માથા પર બાલનો બોળે વધી જવાથી અમારા શરીરને કદરૂપી બનાવી કાંટા પેઠે ડાંખ મારે છે. તમારા ઇમામ હુગમનો આપ અહીં છે પણ ઇમામ જોવો હલકા હાથવાલો નથી માટે તરત ઇમામને મોકલાવજો. જલ્દીથી મોકલાવજો. ને નહીં મોકલાવીશ તો તને અને તારા બાદશાહને શ્રાપ દઇશું. માટે તમારા વડીલો પ્રત્યે વહાલ રાખવો હોય અને આશીરવાદ લેવો હોય તો આપણા ઇમામને તરત મોકલી આપો. આ પ્રમાણે બીરબ્રમની ગથા સાંભળી રાજાએ તરત ઇમામને બોલાવી સ્વર્ગમાં જવાનો હુકમ કીધો. આ હુકમ થતાંજ ઇમામના ગાત્ર ગળી ગયા. અને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે, લેનેકુ ગઈ પુન તો ખોઈ આઈ ખસમ. કરણી તેવી બરણી. આ કારસ્તાન બીરબ્રમનું છે ? કીયા ન હોય તો કર દેખ ? પણ એ સજીવન શી રીતે થયો ? ઘાટ ઘડવા જતાં મારોજ

ખાટ ધડાઈ ગયો. ચોરને કહીયે ચણા ઉપાડ્યા તેનું આ ક્ષણ પા-
રકાનું કાપવા જતા માઈજ કપાઈ ગયું ! મારા જેવોખીને એવકુદ
કાણુ હશે કે સારા નરસાનો વીચાર કર્યા વગર લાલચમાં આપ
મતલખીઆ, અદેખા અને ખીજનું બુદ્ધ કરનારાઓની જળમાં સ-
પડાઈ હોખીનું નાળીયર ખની મેં જે આગ સળગાવી છે તેનો
ભોગ મારે આપવો પડશે. હવે સમજાવ્યો સમજો એવો રાજ નથી
તે પોતાની હક પુરી કરશે. નસીબ ! એમાં કોને દોષ દેવો ! એતો
હાથનાં કર્યા હૈયે વાગ્યા આ પ્રમાણે વીચાર કરે છે તેટલામાં રાજનો
હુકમ થતાંજ સીપાઈઓએ તરત ધમામ હજમને પકડી રમશાનમાં
લઈ ગયા અને ચીતા ખડકી, અંદર સુવાડી આગ લગાડી દીધી.

સારે—દરેક કાર્ય આરંભતા પહેલાં વીચાર કરવાની જરૂર
છે જે ઉદ્ધત ખની અનીષ્ઠ કાર્ય કરવાને તત્પર થાય છે. તેની દશા
ધમામ હજમ જેની થાય છે. જે ખીરબલે પોતાના હુકમનોને હ-
રાવવા માટે આ તર્કશક્તીનો ઉપયોગ કર્યો ન હોત તો શું તે
લાખો રૂનીઆ મેળવી કાલના પંજમાંથી છુટવા પામત ! કદી નહી
માટે દરેક માણસે પ્રપંચીઓના સહવાસમાં આવતા ખીરબલની
પેઠે બુદ્ધિને દોડાવી દુનીઆના દગલખાજ લોકોનો નાશ કરી પોતાનો
જય મેળવવો.

વારતા ચોથી.

સમય સુચકતા.

કરામત કીરતારની જાણે બુદ્ધિજરૂર, કૃપા હોય કીરતારની તોજ મળે તલપુર
બાદશાહે બરાયલી દરબારમાં સવાલ પુછ્યો કે, અત્રે વિરાજ-
માન થયેલા દરબારીઓનાં મનમાં હમણાં શું વીચાર હશે ! તે કોઈ
કહેશે ! આ સવાલ સાંભળી તમામ ઉમરાવો બચબીત ખની ગલ-

રાવા લાગ્યા. તેઓના મુખપરની લાક્ષી હિડી ગઇ ? સવાલનો જવાબ આપવાની શક્તી ન હોવાથી શું જવાબ આવો અને જો ખોટો આપે તો તો અપમાન થાય ? તેથી દરબારીઓ કંઈ પણ જવાબ ન દેતાં મોં નીચું કરી આનો જવાબ ફાણુ આપે છે તેની રાહ જોતાં બેઠા. આનો જવાબ આપવાની ઉમરાવોમાં તાકાત નથી એવું સમજીને બાદશાહે ખીરખલને પુછ્યું કે, આનો જવાબ તમે આપી શકશો ? ખીરખલે કહ્યું કે, જી, સરકાર ? ફરી શરીશ ? પણ દરેકનો જુદોજુદો કહું કે બધાઓનો સાથે કહું બાદશાહે અમળ્ય પામીને કહ્યું કે બસ એકજ જવાબમાં કહો ? ખીરખલે કહ્યું કે નામદાર ! અહીંયાં બેઠેલા તમામ જનોનો મનમાં એવો જ વીચાર છે કે જ્યાં સુધી શશી અને રવી તપે છે ત્યાં સુધી તમારું રાજ, તમારું સુખ, તમારું તેજ તપી અવચલ રહી અધાગ સુખનાં ભોગતા થાઓ એવો સંવ્રજાઓનો વીચાર છે. જો મારા જવાબમાં આપને કંઈ શંકા થતી હોય તો આ વિરાજમાન થયેલા અમીર ઉમરાવોને પુછી ખાત્રી કરો ? આ પ્રમાણે ચમત્કારી યુક્તિ જોઇ બાદશાહ અને દરબાર ખીરખલની ઉપર શ્રીદા શ્રીદા થઇ ગયા.

સાર—જો ખીરખલે આ વખતે પોતાની બુદ્ધિનો ચમત્કાર દે-ખાડ્યો ન હોત તો બાદશાહ અને વીરધ પક્ષ એકમત થાત ? માટે દરેકે ખીરખલ જોવી ચાતુરી વાપરી પોતાના મીત્ર મંડળમાં કિંવા સલામાં સર્વને સંતોષકારી જવાબ આપી જય મેળવવો.

વારતા પાંચમી,

ફાંસીને બદલ માન.

દુરિજન દાગ લગાડવા કાર્ય કરે પ્રતિકુળ.

મણુ ભગવાન પાધરો, મહાત્મન પણ અનુકુળ.

દીક્ષી શહેરમાં એક હીરાચંદ નામનો દાંતીક, સઠ અને બીજાનું
અકલ્યાણ કરનાર માણસ રહેતો હતો. તેની સાથે તેનો માધુ ના-
મનો એક મહા પાપી મીત્ર રહેતો હતો. તેના તે પાપી મીત્રના
પ્રાપ્તિ શિક્ષા તેને વધારે પાપી બનાવનાર હીરાચંદને વધારે ધીકા-
રતા હતા, અને કાટ કાઢવા માટે નગરવાસીઓએ એવી અકલ્યા
ઉપાડી કે, બે સહસ્રારમાં કાઢ માણસ હીરાચંદનું મોં જુએ તો તેને
તે દીવસે ખાવાને મળતું નથી. આ અકલ્યા ફેલાતી ફેલાતી એક-
દમ રાજાને કાને અથડાઈ, તેની સચાઈ શોધવા માટે બાદશાહે હિ-
રાચંદને સીપાઈઓ પાસે પકડી મંગાવી એકાંત સ્થળમાં બેસાડી
રાખ્યો બીજો દીવસે સવારમાં બાદશાહે ઉતાંત વારજ તેનું મોં જોઈ
બોલ્યો કે, હવે મને ખાવાનું મળે છે કે નહીં તેની ખત્રી કરું.
જન્મવાનો વખત થયો. રાજા જન્મવા બેઠો. જેવો રાજા કનક થા-
લમાંથી અન્નનો કાળીઓ ઉપાડી મુખમાં મેલવા જાય છે તેવોજ
ઉપરથી બોજન થાળમાં ધરાંજો પડ્યો. તેથી બાદશાહે સુખ ચઢી
અને ખાધા વગરજ બોજન ઉપરથી હાડી નીકળ્યો, અને બીજી
રજોઈ બનાવવાનો હુકમ આપ્યો. આ બનાવથી બાદશાહે ખત્રી
થઈ કે હીરાચંદનું મોં જોયું તેનો આ ચમત્કાર છે? માટે તેવા
પાપીનો નાશ કરવો એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. એવો ઠરાવ કરી ચં-
ડાલોને બોલાવી હુકમ આપ્યો કે, આ પાપીને એકદમ ફાંસીએ
લટકાવી દો. રાજાનો હુકમ ચતાંજ ચંડાએ તેને લઈ ચાલ્યા. પણ
રામ રાખે તેને કાણ ચાખે? હજી કંઈક પાપ કરવાનાં
બાકી રહ્યાં હશે તેથી રસ્તામાં બીરબલ મળ્યો. બીરબલ
આવી દશાએ પહોંચેલા હીરાચંદની ભયાનક કથા સાંભળી દીલ-
ગીર થયો અને તેથી બીરબલને દયા આવવાથી તેને એકાંતમાં લઈ

જઈને કહ્યું, કે અત્યા હવે તું જરા પણ ડરીશ નહીં, તને ફાંસીએ લટકાવતી વખતે પુછશે કે તારી શી ઇચ્છા છે ? એમ પુછે ત્યારે તું એટલુંજ કહેજે કે, મારા મોંદું જેવાથી માથાસોને ખાવાતું મળતું નથી, પણ રાજાનું મોં જેતાં આજે મને ફાંસીની શીક્ષા થઈ છે, મારે એટલુંજ લોકાના / પરાપકાર માટે જાહેર કરવા માગુછું કે કોઈ પણ બાદશાહનું મોં સહવારમાં જોસો નહીં, નહીં તો મારા જેવી દશાએ પહોંચશે ! એટલું કહી ખીરબલ ચાલી ગયો. હીરાચંદને ફાંસીના માચડા પર લઈ જઈ ચંડાલોએ પુછ્યું કે, બોલ હવે તારી શી ઇચ્છા છે. હીરાચંદે ખીરબલનું કહેલું કહેવાથી ચંડાલો વીરમય થઈ બાદશાહ પાસે જઈ સઘળી બીની વીદીત કીધી. આ વાત સાંભળતાંજ બાદશાહ ઉઠીને અકબાચો અને પેતાની ફજેતી થશે એમ માની ચંડાલોને કહ્યું, જાઓ તેને મારી પાસે લાવો રાજાનો હુકમ થતાંજ ચંડાલોએ હીરાચંદને લાવી રાજાની હજુરમાં ઉભો કીધો. રાજાએ તેને ઇનામ આપી કહ્યું કે, જા તારા અપરાધની તને ક્ષમા કરવામાં આવે છે, માટે આ વા કોઈની આગળ કરતો નહીં હીરાચંદને વીદાય થયેલો જોઈ, બાદશાહે ચંડાલોને પુછ્યું કે તમને રસ્તામાં કોઈની ભેટ થઈ હતી ? ચંડાલોએ કહ્યું કે, હા. સીરતાજ ? ખીરબલની બાદશાહ તરત સમજી ગયો કે આ સઘળી ખુખી ખીરબલનીજ છે, શ્યામ છે એની વીશાલ બુદ્ધિને ? એમ વખાણ કરતો ને મનમાં ને મનમાં આનંદ મચી બન્યો.

સાર—અકબની કેવી બલીહારી છે ? અકબવાન મોતમાંથી પણ બચાવી શકે છે. માટે અકબ એજ કીરતારની કરામત છે.

વારતા છઠી.

હાજરે જવાબ.

એક દીવસે બાદશાહે જર કચેરીમાં બીરબલને પુછ્યું કે, દરેક પ્રાણી માત્રની નજરે સુરજ અને ચંદ્ર જણાય છે, તે સુરજ ચંદ્રના પ્રકાશથી સમ્રાજી વસ્તુઓ નિહાળી શકાય છે. પણ દાઢ એવી વસ્તુ હશે કે સુરજ અને ચાંદાના પ્રકાશમાં પણ ન દેખાય?

બીરબલ—નામદાર! તેમના પ્રકાશ પાડવા છતાં પણ આંધળું નજરે જોઈ શકાતું નથી ?

બાદશાહ—આ જગતમાં કોનો વિશ્વાસ નહીં કરવો ?

બીરબલ—આંખે કાંણો, હાથ હુકો, પગે લુલો, અને કુંક ગરદનીઓએ ચાર નીશાનીવાળાઓથી હમેશાં અલગ રહેવું.

બાદશાહ—નીમકહરામ કોણ ?

બીરબલ—આપણું બાઈ આપણું ભુરું કરે તે ?

બાદશાહ—નીચમાં નીચ કોણ ?

બીરબલ—દેશનો દુરમન ?

બીરબલના આ હાજરે જવાબો સાંભળી રાજા અને કચેરીબીરબલને ધન્યવાદ આપી પ્રસન્ન થયા.

સાર—શુદ્ધિશાળીની ખુબી એજ છે કે હાજરો માણસોની વચમાં હાજરે જવાબ આપી પારકાઓને પોતાનાં કરી શકે છે.

વારતા સાતમી

બીરબલ સરસ કે તાનસેનું ?

દીક્ષીપતી બાદશાહની દરબારમાં બીરબલનું ચલણ વધારે હતું બીરબલને પુછ્યા વગર બાદશાહ પાણી પણ પીતો નહીં, તેથી તમામ મુસલમાન અધીકારીઓ ઘણા નારાજ રહેતા હતા. અને ની-

રંતર એજ વીચાર કરતા કે 'આનું' પાપ કેમ ટળે ! ક્યાઅર્માં હડી સરખો થઈ નડતાર બ્રાહ્મણે તમામ રાજકારોબારની સત્તા પોતાની કરી દીધી અને આપણું પાણી ઉતારી પાણીથી પાતળા બનાવી આપણી ઉપર હુકમ ચલાવે છે એ થોડી ખેદની વાત છે ! એ થોડું અપમાન છે ? એ અપમાન કેમ સહન થઈ શકે ? માટે અપમાનનો બદલો વાળવો જોઈએ ? માટે કાંઈ પણ પ્રકારે તેને તેના હોદ્દાપરની બ્રષ્ટ કરાવી આપજાતી જીજ્ઞાના માણસને તેના હોદ્દાપર લાવવે. આ હોદ્દાને લાયક તાનસેન છે, જેણે પોતાની ગાયનકળાથી તમામ હીંદુ મુસલમાનોને વશ કરી લીધા છે તેથી કાંઈને કાંઈ કહેવાનું રહેશે નહીં આવો ઠરાવ કરી આ ખટપટી મંડળમાંના એક અમીરે પોતાના હીરા બાગમાં તાનસેનની ગાયન કળા સાંભળવા માટે બાદશાહ સહીત તમામ ઉમરાવોને આમંત્રણ દીધું. અમીરના આમંત્રણને માન આપી બાદશાહ સહિત અમલદારો પધારી અમીરના બાગને દીપાવ્યો. ઠાઠમાઠથી શોભી રહેલા બાગને વધારે શોભાવવા માટે તાનસેને પ્રથમ દીપક રાગ છોડ્યો, તે રાગના પ્રભાવથી તાત્કાળ તમામ જ્યોત પ્રકાસીત થઈને જ્યાં ત્યાં ઝગઝગાટ કરી દીધાથી બાદશાહ અને ખીજાઓ અજ્ઞયખીમાં ગરકાવ થઈ ગયા આ અજ્ઞયખીમાં મોહીત પામેલાઓને વધારે મોહીત કરવા માટે તાનસેને સમય સમયની રાગરાગણીઓ ઉત્તમ આલાપથી ગાઈ બતાવી સકળ સલાને ચક્રીત કરી નાંખી ? તથા સકળ સભા આતંદમથી બની જઈ ગરજી ઉઠી કે વાહ ? રે વાહ ? તાનસેન ? તેં ઠીક રંગ જમાવ્યો છે ! શાબાશ તારી ચાતુરીને ? તાનસેનકી તાનમે સખી બન ગયે ગુલતાન આ હરષ ગરજના શાંત પડ્યા પછી ખુશ મજાજમાં બેઠેલા બાદશાહની શાંતવૃત્તિ જોઈને અમીર ઉમરાવો કહેવા લાગ્યા કે

‘સીરતાજી ! ખીરખલથી તાનસેન ફટકા ગુણુવાન અને અને જ્ઞાન-વાન છે ? તેનો પ્રત્યક્ષ દાખલો જુઓ ? હવે તેના વખાણ કરવાની જરૂર નથી માટે તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તેનો સત્કાર થવો જોઈએ ? જો એને ખીરખલનો હોદ્દો આપવામાં આવે તો કોઈ પણ કરાજ નથી. સકળ સભા એજ ઉમેદ રાખે છે. આનો ઉત્તર આપતા બાદશાહે કહ્યું કે, તમે જે કહો છો તે ખરું છે. પણ ખીરખલની તુલના થઈ શકે એમ નથી. ખીરખલ તો ખીરખલજ છે. તાનસેન ખીરખલની બુદ્ધિને જીતી શકે એમ નથી તાનસેન ગાયનકળાનો રાજા છે પણ રાજ રંગ શું છે તેનું તેને જરાપણ જ્ઞાન નથી. તેની ખાત્રી તમોને થોડા વખતમાં કરી બતાવીશ એ પ્રમાણે વાદવિવાદ ચલાવ્યા પછી પોતે પોતાને સ્થાનકે રવાના થઈ ગયા.

ખીજે દીવશે બાદશાહે ધરાનના શાહને એક પત્ર લખ્યો : કે આપ તરફ ખીરખલ અને તાનસેનને મોકલવા છે તેમનાં આ પત્ર વાંચતાં-જ શીરચ્છેદ કરાવશે. આ મતલબો કાગળ લખી પોતાની મહોર છાપ માઢી ગીરખલ અને તાનસેનને આપી કહ્યું કે તમે બંને જણ મોટા ઠાઠ માઢથી ધરાનના શાહ પાસે જાઓ અને આ કામળનો જવાબ લઈ આવો.

રાજાનો હુકમ થતાંજ આ બંને જણ મોટા ભપકાથી ધરાનના દરબારમાં દાખલ થઈ રાજનિતિ મુજબ શાહને નમન કરી શાહના હાથમાં પત્ર મુક્યો. પત્ર વાંચતાંજ સાહે સીપાઇઓને સ્વાધીન કરી હુકમ કીધો કે, આ બંનેને લઈ જઈ મારી નાંખો શાહનો હુકમ થતાંજ સીપાઇઓએ તરત તે બંનેને પકડી લઈ ચાલ્યા. આ જોઈ તાનસેનધણો બચબીત બની રહવા લાગો.

ખીરખલ—કેમ તાનસેન રડે છેકેમ ? તમારું ડહાપણ ક્યાં ગયું ?

દુખ વખતે ડહાણો પુરૂષ કહી પણ ધીરજ મુકતો હશે ! મારા કરતાં તમે અધિક ગુણવાન છો તેથી તમારા જાત બાધઓએ મારી જગા તમને અપાવવા માટે બાદશાહને બક્ષામણુ કરી છે, માટે બાદશાહે આપણા જાનેના પરાક્રમની પરિક્ષા કરવા માટે અહીં સુધી આપણને મોકલ્યા છે તેથી આપ આપના ગુણના પ્રતાપવડે માથે આવી પડેલા સંકટનું નિવારણ કરો.

તાનસેન—બાધ તમે મોટા પરાપકારી છો, તમારું બુદ્ધિબળ અગાધ છે, હું આપને શરણે છું મુરખાઓની વાતનો અને અદેખાઓના પ્રપંચો સામે તમે જરાપણ વિચાર કરશો નહીં એ મુરખાઓનો હું ભોગ થઈ પડ્યો છું માટે મારી મશકરી ન કરતા મારા નીકળી જતાં પ્રાણની રક્ષા કરવાની યુક્તિ રચી મને બચાવો.

બીરબલ—ઠીક છે નીડર થઈ ઉભો એટલે સંકટ રહિત થસો ? જે વખતે આપણને આ સીપાહઓ શીરચ્છેદ કરવા તત્પર થાય તે વખતે ગણાજ હર્ષની સાથે મને પાછળ હઠાવી સીપાહઓને કહેજો કે બાધઓ મારું માથુ કાપો અને હું તમને પાછળ હઠાવી કહીશ કે બાધ એનાથી પહેલા માર શીર છેદો એ પ્રમાણે અત્યંત ઉત્સાહ ખતાવવા પછી જે મારે કહેવું હશે તે કહીશ.

બીરબલ અને તાનસેનને મારી નાંખવા માટે સીપાહઓ બંધને વધ સ્થળે ઉભા કીધા તે જોઈ પ્રથમ કરી રાખેલા સંકેત મુજબ આ જાને જણે ખુબ ગડમડ મચાવી મુરી આ જોઈ તે સીપાહઓ અજબ પામ્યા કાળ સમીપ આવી ઉભો છે છતાં તેનાથી જરાપણ ન ડરતા કેવા આનંદમીય બની ઉભા છે આ જાને મુરખાઓ કહે છે કે પહેલાં માર માથુ કાપો અને પછી એનું કાપો આમ છે હવે શું કરવું માટે આભેદી માણસોની ભેદ બરેલી વાતોથી શાહને વાકેફ કરવા જોઈએ પછી જેવો તેમનો હુકમ આવો વિચાર કરીને આ

બંને જણને શાહની સમક્ષ ઉભા કર્યા બંનેની હકીકતથી શાહને વા-
કેફ કીધો આ હકીકત સાંભળી રાજાએ અચરત થઈ કહ્યું કે આ
જગતમાં માણસને પ્રાણથી વધારે વ્હાલી બીજી કંઈ વસ્તુ નથી?
તેમ છતાં તમે બેરીકરા બની ગયાછો એમ કરવાનું કારણ શું છે,
બીરબલે ધીરજથી કહ્યું કે એ વાત પુછશો નહીં અને અમે કહેશું
પણ નહીં- આ વાત કરવામાં અમારા રાજાને નુકશાન થાય
એમ છે. અને આમ કરવામાં અમારી શાહની શી ઉમેદ છે તે કેમ
પાર પડી શકે? તમારી ઉપર જે પત્ર આવ્યો છે તેમાં કંઈ અગત
ની મતલબ હોવી જોઈએ? એનો વીચાર આપેજ કરી લેવો. જો
અમારા પ્રાણ અમારા ધણીને લેવો હોત તો તેમાં તેમને કંઈ મુ-
શ્કેલ નહોતું; પણ ખાસ કારણને લીધેજ આપના તરફ માથા વઢાવવા
મોલ્યા છે માટે વીજ્ઞાન ન કરતાં એકદમ મારું મુસ્તક ઉરાડી દો
અને પછી તાનસેનનું બીરબલના આવા મારમીક શબ્દો સાંભળી
શાહે મનમાં વીચાર કરી આનું ખરું કારણ શું છે તે જાણવાની
ઉત્ક્રાંતિ આ બંનેને કહ્યું કે જ્યાં સુધી તમે તે ખરી વાતથી મને
વાકેફ કરશો નહીં ત્યાં સુધી તમારા માથાં કાપવામાં આવનાર નથી.
બીરબલે કહ્યું કે, ' હીક છે. અમારી ના નથી. પણ અમારી
વાત જાણી લીધા પછી તુરત તમારો હુકમ અમલમાં મુકાવજો અને
એ વાત અમારા ખાવીંદના કાને બીજકુલ જવા દેવી નહીં
શાહે કહ્યું કે, તે મારે કબુલ છે બીરબલે ધીરજથી કહ્યું કે અમારા
શાહને તમારું રાજ લેવાની બહુ ઉમેદ છે. પણ તે ઉમેદ પાર પડી
શકતી નથી. કારણ આપ સિંહ સરખા બલવાન છો, એથી લડાઈ
કરી આપને જીતી શકાય એમ ન જણાવાથી તે કાયર બની બેઠા હતા
હવેમાં મોઢી બાંધી શાહને ત્યાં એક બીરબલ પધારેલા છે, તેમને કહ્યું

જોડી પુછ્યું કે ધરાનનું રાજ મારા તાજામાં શી રીતે આવેલું અ-
 મારા બાદશાહને આશીરવાદ આપી ખીરખાનએ કહ્યું કે, ધરાનનો
 શાહ મહા પ્રતાપી છે? એના તપોબળને કીધે એનું રાજ તમને મળી
 શકનાર નથી. પણ જો તેમના હાથથી એ માણસનો વગર અપરાધે
 ભોગ આપશે તો એની મેળેજ તે શાહ મરણ પામશે. તકલીફ વગ-
 રના એ જણા મરાય તેમાં જે પહેલો વધ થાય તે શાહની ગાદીનો
 હકદાર થશે, અને પછી જે વધ થશે તે ખીરખાનની પ્રદત્તી પામશે.
 તે ખીરખાનના વચનો ઉપર ઇતબાર રાખી બાદશાહે અમને વિશેષ
 ધ્યાનના કરણથી આપની તરફ આ યુક્તિ રચીને મોકલ્યા છે. આ
 વાત હમારી છે તે તમને જણાવીને તમારી ખાત્રી કરી આપી છે.
 માટે હવે જરી પણ દીક્ષ કરશો નહીં. પહેલાં માઈ અને પછી તા-
 નસેનનું શીરછેદ કરો, જેની વહેલું કામરીક થાય ખીરખાનની આ
 વાણી સાંભળી શાહે હેરાત પામીને કહ્યું કે, આમ છે તો પછી શા
 માટે મારા પગ મારે હાથે કાપવા તત્પર થાજી? માટે જેવા આવ્યા
 તેવા તમારા દેશમાં જાઓ, અને મારો પત્ર તમારા શાહને આપને
 આજ લગી તમારા શાહને વડીલ સમજી તેના હુકમને માથે ચલા-
 વતો હતો, પણ આ એનું આવું ભુરૂ કાવતરું જાણી મને ધીકાર
 છુટે છે અને તે ધીકાર ભરેલી લાગણીથીજ એના હાથના લખેલા
 પત્રનો અમલ ન કરતાં તમને જીવનદાન આપી છોડી મુક્યું. શા-
 હના આવાં વચન સાંભળી બંને જણા નારાજ થઈ ધરાનની સરહદ
 છોડી કેટલેક દાવસે દીલ્લી આવી બાદશાહને મળાને શાહનો પત્ર
 આપી ત્યાં બેઠી સમજી હકીકતથી વહેંચ કરી ઉભા રહ્યા. શાહ-
 નો પત્ર વાંચી બાદશાહે દરબાર ભરી તાનસે. અને ખીરખાનને સમજાવ
 ભરી સમજાવ પુછ્યું કે તમે શી રીતે જીવતા આવ્યા? તે સાંભળી

તાનસેનને ત્યાં સઘળી બનેલી કહીકત કહીને કહ્યું કે, ગરીબ પરવર? જો બીરબલે બુદ્ધિ રાખી બલનો ઉપયોગ કીધો ન હોત તો મારો પ્રાણ કદી પણ બચવા પામત નહીં? આ સાંભળી બાદશહે પેતાની બતવાળાઓને કહ્યું કે. મેં તમોને પ્રથમજ કહેલું હતું કે બીરબલની બુદ્ધિ આગળ તાનસેનના ગુણ ઢંકાઇ જાય. તેનો આ પ્રત્યાજ્ઞ દાખલો જોયો? કહો હવે બીરબલ સરસ કે તાનસેન? આ બેમાંથી કાણ વધે? બાદશાહનું આવું વાક્ય બાણ સાંભળી બીરબલનું અદેખું મંડળ નીચું ધાત્રી પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યું. અને હવેથી બીરબલેની સાથે રહેલાવથી વરતવું એમ તેમના મન સાથે તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરી.

સાર— ઇશ્વરની કૃપા વગર તાત્કાળિક બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ શકતી નથી? તે મહા શક્તિવાનની શક્તિથી બીરબલે તાનસેનને બચાવી પોતાના વેરીઓને પોતાના કરી લીધા.

વારતા આઠમી.

મશકરીની મજાહ

મશકરી કરતાં અવરતી, આપ બને મુરખ ખરેખર.

ગ્રીસ્મ રૂતુમાં બાદશાહને ડંડા જાળથી તાહવાની મરજી થઇ જે થી પોતે દુરમ અને બીરબલ ત્રણે જણ જમુનાજીના એકાંત ઘાટ ઉપર ગયા. અને બંનેએ પોશાક બદલી બીરબલના ખાસાપર મુક્યો અને બીરબલને એક પોતાના બાળક સમાન ગણુતા હોવાથી તેની કાંઇ પણ શરમ ન રાખતાં બંને જણ જમુનામાં તાહવા લાગ્યા. આ વખતે પુઠ વાળી ઉભેલો બીરબલ તે તરફ જોઇ શકે તેમ પણ નહોતું મોટા માણસ ગમે તેટલી પ્રીતી રાખતા હોય તથાથી નીતીથી ચાલવું એજ બાળખી છે. એમ જણી બીરબલ

ગુપત્યુપ કપડાં ખભા ઉપર રાખી ચંદ્રની જ્યોતિ નીકાળતો હતો. તેવામાં આદશાહે ખીરખલને મશકરીનાં કહ્યું કે, 'કેમ ખીરખલ તારા ખભા ઉપર એક ગધેડાનો બોળે મુકેડો છે કે નહીં ? આદશાહની મશકરીનો ભાવ સમજી જઈને ખીરખલે ટોકારમાં કહ્યું કે, ' નારે સરકાર ? એક ગધેડાનો તો શું પણ બે ગધેડાનો બોળે મારા ખભા ઉપર હાથ પડેલો છે ? આ સાંભળતાંજ આદશાહ ચુપ થઈ ગયો અને પોતાની મશકરીને બાને પોતેજ મજા મારવા લાગ્યો.

સાર—ખીરખલ જેટલી શક્તી હોય તોજ બીજાની મશકરી કરવી, નહીં તો તે સહન કરી લઈને સમય સાચવી લેવો.

વારતા નવમી.

મનની મનમાં રહી.

અકબરે હીંદુ અને મુસ્લમાનોના ધર્મ પુસ્તકોનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. હીંદુ ધર્મનો સાગર કે જે મહાભારતના નામથી જગ પ્રસિદ્ધ છે તે મહાભારતના શાહના વાંચવામાં આવ્યું તેથી તે મનમાં બહુ અભીલાષા ઉત્પન્ન થવાથી ફરી ફરીને ધૌરવ પાંડવના યુદ્ધની વાતો વાંચી વીચારી જોયું કે, 'જે પ્રમાણે પાંડવોના સ્વપરાક્રમનું આ ભારથ રચાયું છે તે પ્રમાણે મારા પરાક્રમ અને પ્રતાપનું પુસ્તક કે જેનું 'આદશાહી ભારથનું' નામ રાખવામાં આવે કે નહીં ? તે જાણવા અને જોવાની તેના મનમાં નીરંતર રટણા લાગી રહી. ખીરખલને એકાંતમાં બોલાવી પોતાના મનનો હેતુ સમજાવી આદશાહે કહ્યું કે, 'આજ દીન સુધી જે નામાકિત નરો થઈ ગયા છે તેઓની અચળ કીરતીના લેખ વાંચવામાં આવે છે. તે મુજબ માફ ભારથ રચાવાની ઉમેદ રાખું છું માટે તે વીશે ખાસ તજવીજ કરવા તમને બજામણ કરૂં છું. અને તે બતાવવા માટેના જે

જે સાધનો જોઈએ તે તે પુરા પાડવા તત્પર છું. ' તે સાંભળી બી-
રબલના સ્વધર્મભાભીમાનના અંકુરો અંતરમાં સ્ફુરી આવવાથી મન
સાથે વીચાર કરવા લાગ્યો કે જો અકબર ચરીત્ર મનાવવાનું કહ્યું
હોત તો ઠીક થાત પણ ભારથ રચવાનું કહે છે. એમ કેમ બની
સકે ? જો ના કહું છું તો માર્યો જઈ છું. યુક્તિ વગર ધન અને
મનની આશા સફળ થનાર નથી. આવેલો વખત જવા દેવો એ મુ-
રખનું કામ છે. ગયો અવસર પાછો આવતો નથી. જે કામ કીધું
તે આપણું. આજનું કામ કાલ પર મુક્તતવી રાખવાથી પસ્તાવું
પડે છે. એનેજ મોઢે ના કહેવરાવું તોજ માફ નામ બીરબલ ખરું.
આવો વિચાર કરી યુક્તિથી બાદશાહને કહ્યું કે, 'જહાંપનાહ ! અ-
કબરી ભારથ બનાવવામાં કંઈ અડચણ નથી. જેમ ભારથમાં એક
લાખ પચીસ હજાર શ્લોક છે તેમજ આપના ભારથના પણ રચાવા
જોઈએ. માટે દર શ્લોક દીઠ એક રૂપીઆ ફક્ત રચામણીનો પડશે,
અને તે કુલે શ્લોકનો ખરચ સવા લાખ રૂપીઆ થશે તેજ આપને
વીચારવા જેવું છે ? જો તેનો બંદોબસ્ત થશે તો બનાવવાને જ-
રા પણ વાર નહીં લાગે પછી જેવો આપનો હુકમ. ' બીરબલનો
આ ઉત્તર સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે, 'હીંદના બાદશાહને ખજાને શી
ખોટ છે ? સવા લાખ લાખ ભારથ રચાવવાને શરૂ કરો પણ તે
રચાઈ ક્યારે વચાર થશે ? બીરબલે કહ્યું કે, ' ૭ માસમાં થશે ' આ
સાંભળ બાદશાહ ધણી આનંદમયી બનીજઈને તરત ખજાનચી
ખોલાવાને સવા લાખ રૂપીઆ બીરબલને ઘેર મોકલવાનો હુકમ આ-
પ્યો સવા લાખ રૂપીઆ બીરબલને મળતાંજ, બીરબલે તે રૂપીઆનો
આનો ઉપયોગ કરી પોતાના જન્માંતર માટે સુખડો બાંધી. હવે
ભારથનું કામ બાકી રહ્યું, તે માટે અનેક યુક્તિ શોધતા સોધતા ૭

માસની મુદત પણ પુરો થવા આવી, એટલામાં બાદશાહે પુછ્યું કે, 'કેમ ખીરખલ ? ભારથ પુર કરી આપવાની આજે અત્રી પુરી થાય છે, માટે ભારથ તૃપ્યાર થયું છે ? ખીરખલે છાતી ઠોકીને કહ્યું કે, 'જહાપનાહ ? થોડુંક બાકી છે. એ કંઈ જેવું તેવું કામ નથી. એતો અકબરી ભારથ બનાવવાનું છે ?

પ્રીય વાંચક ! ખીરખલે હજી સુધી ભારથની એક લીટી પણ લખી નથી છતાં કેવી સમયસુચકતાવાપરી બાદશાહને સમજાવી દઈ લાખો રૂપીઆ મેળવી સન્માર્ગે વાપરી નામના મેળવી ?

વાંચક ખીરખલે ઘેર જઈકારા કાગળોનાં મોટા પુસ્તકના કદ જેટલા પાના કાપી આગળ પાછળ લાકડીની પાટલીઓ રાખી સુંદરરેશમી વસ્ત્રમાં તેને મજબુત બાંધી ઉપર રેશમી ગુથેલી પાટી વીંટી તેને બગલમાં મારી બાદશાહની પાસે આવ્યો. ખીરખલની બગલ ઉપર બાદશાહની નજર પડતાં હર્ષ સાથે બાદશાહે પુછ્યું કે, 'કેમ ખીરખલ ! ભારથ પુર થયું ? ખીરખલે કહ્યું કે, 'હજી જનામ થયું ! એમ કહી બાંધેલું પુસ્તક છોડવા માંડ્યું, તે જોઈ શાહ આનંદીત થેડેરે જિવા આતુર બન્યો, તે જોઈ ખીરખલે કહ્યું કે, 'નામદાર ! ભારથ 'પુર' થઈ ગયું છે પણ જરા થોડી મતલબ બાકી રહી છે તેનો ખુલાસો હુકમ હોય તો હું જઈને પુછી આવીને પછી તમારું ભારથ વાંચુ 'બાદશાહે ભારથ પુર થયું છે કે નહી તેની ખાતરી કરીને ખુસીની સાથે ખીરખલને કહ્યું કે, 'જાઓ જે પુછવું હોય તે પુછી આવો, અને આવવા પછી તમે મારા ભારથના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવજો.' છોડેલા પુસ્તકને ફરીથી બાંધી ઉલ્લાસની સાથે જનાન ખાનામાં જઈ હુરમ સાહેબની આગળ આ ભારથ મુકી કહ્યું, કે, 'આ અકબર ભારથ છે, સરકારને બતાવ્યું છે, પણ તેમાં કાંઈક

અધુરી રહી ગયેલી મતલબ પુરી કરવા માટે આપ સમક્ષ હજુરની મંજુરી મેળવી આવ્યો છું. જો આપનો હુકમ હોય અને મારા બોલવા પર આપ માફ ન લગાડો તો તે મતલબને માટે આપને અરજ કરું, હુરમ સાહેબે પ્રસન્નતાથી કહ્યું કે ખુશીની સાથે પુછ, મને તારા બોલવાથી જરા પણ રીસ ચઢનાર નથી? હુરમનું આવું બોલવું સાંભળી ચાલાક ખીરબલે હાથ જોડી વીનંતી કરી કે, 'ના-મદાર! જેવી ભારથામાં પાંડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદીનાં પાંચ ભરથાર હતા તેજ પ્રમાણે આપના પાંચ ભરથારના નામ શું શું છે? તે ફક્ત બાળુવાની જર છે! બાકી તો બધી રીતે આ પુસ્તક ભારથના સમાન થઈ ચુક્યું છે' પાંચ ભરથારનું નામ સાંભળતાજ હુમરના ગુસ્સાની હદ રહી નહીં પરંતુ તે વિવેકી અને મર્યાદાર્શી હોવાથી પોતાના ગુસ્સાને દબાવવા મોટા માણસનો ધર્મ શું છે તે સમજી જઈ બોલ્યા, પછી અબોલા ન થતાં વચન પાળવું એટલે હવે ઉ. પાય શો? માટે ખીરબલને કહ્યું કે, ખીરબલ? તમને અને સરકારને આવી મજાક કરવાની બુદ્ધિકોણે આપી? કે આવું ભારથ બનાવ્યું! શું આ પુસ્તકમાં પુજો મુકવા છે! એટલા શબ્દો ઉ. ચ્યારીને તરત દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે, 'આ પુસ્તકને લઈ જઈને સળગતી બાકીમાં નાખી તરત બાળી દે, તેમજ તે બધી ખાખ થઈ જાય ત્યાં સુધી તું ત્યાંજ ઉભી રહેજે! આ હુકમ થતાંજ દાસી તે પુસ્તકને લઈ જઈ બાળી નાખી હુરમને વીદીત કીધું. તે સાંભળી ખીરબલ બહુ મનમાં રાજી થયો. પણ અંતરનો ભાવ ન બતાવતાં ઉદાસી બાવા જેવો બની દંઢ પણ કલા વગર ગુપચુપ હુરમનો અવાસ છોડી નીશાશા નાખતો અને અફસોસ કરતો બાદશાહ પાસે આવ્યો. ખીરબલનો ઉતરી ગયેલો ચહેરો જોઈ સાહે અચરતથી

પુછ્યું કે 'કેમ ખીરબલ ! શું થયું ? આવી રીતે ઉદાસ બની જવાનું કારણ શું ? ખીરબલે બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી બોલ્યો કે, એમાં મારો શો ખલાજ ? કેમકે ખરી બીના પુછ્યા વગર છુટકાજ નહોતો ? અને પુછતાં આ પરીણામ આવ્યું એમાં મારો શો અપરાધ ? જે ખરાખર બારથ બનાવી એ તો આ નવું અને પ્રતીન બારથ સમાજન તમામ હક ધરાવે છે કે નહીં ? તે ખાસકરીને તપાસવાની જરૂર છે ? જેટલી વાતની ખામી તેટલીજ પૂસ્તકમાં આમીજ ગણાય, માટે મેં પુછ્યું. પણ હુરમ સાહેબને તો આપ વગર અન્ય પુરૂષ બાદ ખાપ સમાન હોવાથી મારો પ્રશ્ન સંભળતા તે બહુજ કાપામમાન. થઇને, વખત અને પૈસાનો ભોગ આપી બનાવેલું બારથ એક ક્ષણમાં બાળી નાંખાવ્યું હવે કરવું શું ? ધોખીનો કુવો નહીં ઘાટનો કે વાટનો એવી મારી દશા થઇ છે. જે મારી મતલબ પુરી કરવામાં આતે તો ફરીને બારથ બનાવતાં વાર લાગવાની નથી.' ખીરબલની નીરાશા જોઇ તરત અકબરે કહ્યું કે, 'બસ બહું થયું, બારથ બનાવવા જતાં ધરમાં બારથ જગશે એનું કેમ ? જવા દે બાદશાહની આવી ઇચ્છા જોઇ તરત ખીરબલે કહ્યું કે, 'જેવી આપની મરજી; એટલું કહી રજા માગી પોતાને ઘેર ગયો.

સાર—ગમે તેવી જાતનો માણસ હોય, અને ગમે તેટલા ધનની અને જ્ઞાનની જોડેને પ્રાપ્ત થઇ હોય તો પણ પોતાના ધર્મનું અભીમાન મુકવું નહીં. અને ખીરબલની પેઠે સાવધાન બની કાર્યકરાં બનારને રીઝવી પોતાનું કાર્ય કરી લેવું.

બારતા દશમી.

જેને મુઠી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ.

કિંચિત કારણ કારણે નીચ નરે તજ લાજ.

ચાય ભલે નિજનું બુદ્ધિ, પરનું બગડે કાજ.

દીક્ષીમાં એક કુટીલ અને પ્રપંચ રચી પોતાનો નીચ હેતુ સફળ કરનારી નહેરુ નારી રહેતી હતી, તે દુષ્ટનારીની સાથે તેણીની પડોશણને કાંઈક કારણથી તકરાર થઈ, તે પડોશણનો ઘાટ બડવા પોતાના છોકરાને મારી નાખી મોટથી બુમ મારી કે આ પાપિણીએ પ્રપંચ કરી મારા છોકરાને મારી નાખ્યો છે. આ રાંડને પકડો ! હાય ! હાયરે ! ! એ દુષ્ટાએ મારું સત્યાનાશ વાળી મુકયું છે એક દીવસના ઝગડાનું આવી રીતે વેર રાખી વેરણ બની આજે મારા નિરપરાધી બાળકનો હત્યારીએ પ્રાણ હરી લીધો છે ! એનો બદલો લીધા વગર કદી રહેનાર નથી ! આમ આ તે દુરાચરણી અધમ નારી પોતાના હાથે પોતાના બાળકનો નાશકરી નીરહોષ પડોશણને વળગી પડીને તેને કહેવા લાગી કે. અરે પીશાયણી ! બુંડા કરમ કરનારી ! તેં આવી રીતે લોહી પીધું ? બસ, હવે તું કયાં જનાર છે ! ચાલ રાંડ ચાલ ! સરકારમાં ! તારી કરણીના ફળ ચખાડું ! અરે છીનાલ ? ઘણા વખતથી તારા પાપનો ઘટો ભરાયો છે તેઆજે ફેડી નાખું જ્યારે મારા છોકરાના ખુન માટે તને શુભી ઉપર ચડેલી જોઈશ ત્યારેજ મારી ઉજળતી છાતી અને ઉકળતું રૂધીર શાંત થશે. આમ ગાળો દેતી તેને પકડી ઇનસાફની અદાલતમાં લઈ ગઈ. તમાસાને તેડું હોતું નથી. તે મીસાલે કેટલાક લોકોઆ નીચ નારીનો તમાસો જોવા ગયા. ન્યાયને દીવાવનાર ખીરખલ જોવા ન્યાયધીશે આ નીચ નારીની સઘળી હકીકત સાંભળી લઈને તેની પડોશણને પુછ્યું કે. તેં અના છોકરાનું ખુન કીધું છે ? તે ગરીબ બાઈએ કહ્યું કે, ના હું આ બાબતમાં કશુંએ જાણતી નથી તેણે મને ખરાબ કરવા માટે તદ્દન ખોટો આરોપ મુક્યો છે. આ માટે

બીરબ્રે બહુ બારીકાઈથી તપાસ ચલાવી, પણ સમ શું છે તે તરી ન આવવાથી અંતે બીરબ્રે પોતાની તર્કશક્તિ ચલાવીને ફરીયાદ્યુને કહ્યું કે, તમે બહાર જઈને બેસો. થોડા વખત પછી તમને બોલાવીશ ફરીયાદ્યુ બહાર ગયા પછી પ્રતિવાદ્યુને પૂછ્યું કે, જો તમે છોકરાનું ખુન કીધું નથી તો એની ખાત્રી કરવા માટે આ અદાલતમાં તમામ લોકોની સમક્ષ તમે નાગાં થઈ જઈ કાણુદાર ઉભા રહો. બીરબ્રનો આવો હુકમ સાંભળી તે બાઈ બોલી કે, સાહેબ, જોઈએ તે શીક્ષા કરો, પણ મારી એમ કોઈને બતાવનાર નથી. પ્રાણ કરતાં મારી એમને વધારે પ્રીય ગણું છું, પછી આપ માફીકે છો. આ પ્રમાણે બાઈનું બોલવું સાંભળીને તેને બહાર જવાનું કહીને ફરીયાદ્યુને અંદર બોલાવીને કહ્યું કે તમારા છોકરાનું આ બાઈએ ખુન કર્યું છે તે સાબીત કરી આપવા માગતાં હોવ તો આ કચેરી જોઈ શકે તેમતમે તમામ લુગેડાં કાઢી નાખી નાગાં થઈ જઈ ઉભાં રહો એટલે વધુ પુરાવાની જરૂર રહેશે નહીં આ સાંભળતાં જ પોતાની પાપી ધારણા પાર પાડવાની આશાએ ઝટ પટ નાગી થઈ જવાની તજવીજ કરવા લાગી આજોઈ બીરબ્રને ખાત્રી થઈકે આ ફરીયાદ્યુ હાહાડતી લુચી અને દગલખાજ છે એમાં જરા પણ શક નથી. માટે એને મારીને જીવ મુઝાય તેવી ગતીએ પહોંચાડ્યા વગર તે ખરી વાત કહેનાર નથી. એવો વીચાર કરી બીરબ્રે તેને સખત માર મારવાનો સીપાઈએને હુકમ આપ્યો. આ હુકમ થતાં જ સીપાઈએ-માર મારી ખરી વાત કણુક કરાવી. આ વાત સાંભળતાં જ બાદશાહ વગેરે સર્વ લોક કંપી ઉઠ્યા. તેના ઘેર કર્મની શીક્ષા બદલ તેને જીવતી બાળી મુકવાનો અનુચરને હુકમ આપ્યો. બીરબ્રના આવા કઠોર હુકમે દુરાચર્યુઓની છાતી વીધી નાખી અને પહેલી બાઈને

મોટા માનની સાથે અદ્વતમાંથી ઘેર જવા રવાના કરી. બીરબ્રતની આ ચમત્કારીક તપાસથી નાગરિકો અને બાદશાહ એકે અચાજે વખાણ કરવા લાગ્યા. કરશે તે ભરશે બીજાનું શું કરશે.

સાર—દરેક માણસે દુરાચરણનો ત્યાગ કરી સચચરણી બનવું. જુઓ પાપીઓની શી દશા થાય છે. પોતાને દુષ્ટ હેતુ પાર પાડવા માટે પોતાનું અને બીજાનું નિકંદન કાઢવા જતાં શી હાતી થાય છે તેનો દાખલો આ વારતા પરથી લેવો.

અપૂર્વ રસમય ઐતિહાસિક નવલ કથા

ગુલસાના.

લેખક:—વજલાત જાદવજી હકેર,

નવીન. સંન્યાસી, સમાજ વાર્તા વિહાર વગેરેના કર્તા

ગુલસાનાનું સાંખીના જોવું પવિત્ર જીવન, ઇસ્કાર નન્દરખાનનું ભાગ્યચક્ર, અકબરશાહની ઉદારતા, રાજકુમારી રૂબિયાનો આદર્શ પ્રેમ, મૃત્યુ પથી સજીવન થવું (કુલસમની પ્રમાણિકતા, અકબર શાહની ઉદારતા, સાધુ મહાત્મા શાહજહાનનો શિષ્ય પ્રેમ, વગેરે અનેક સંપૂર્ણ વિષયોથી ભરપૂર એક વખત હાથમાં લીધા પછી કદાપિ પાછી મુઠી દેવાનું મન કરશે નહિ. શીર કરૂણા, શૃંગાર તેમજ હાસ્ય રંગી ભરપૂર પૃથ સંખ્યા ૩૦૦. બે ભાગમાં સંપૂર્ણ ઉત્તમ છપાઈ, સફેદ ચિત્રણા કાવળ મનોહર બાઈડીંગ છતાં કીંમત માત્ર રૂ. ૧-૦-૦

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

રીચીનાડ અમદાવાદ.

ભાગ બીજો.

વારતા અગીઆરમી

નફ્ટ નોકર અને શેઠ

અકુલિન કુલિન થવા ચાહે પણ કદિ કુલિન બને નહિ ?

શું કાચ તે મણિરત્ન સમ કદિ પણ પ્રકાશી શકે સહિ ?

એક શાહુકારને ત્યાં એક સીદી નોકરી કરતો હતો. તેના ઉપર તેના શેઠની સારી ચાહના હતી, એક સમ્રે કાંધ કારણસર તે નોકરને ઠપકો આપ્યો. તેથી સીદી ભાઈનો મીઝાજ છેક આકાશે ઉડ્યો ! આંધળાને આંધળો કેમ કહેવાય ? ખુમારીમાં બકવા લાગ્યો કે, શું મારી માએ એને માટેજ પેદા કીધો છે ? મારું તકદીર જોર કરશે તો-તેરે મગન બોહત હેતો મેરે ભુ અનેક-ઠાકરને ચાકર ધણા અને ચાકરને ઠાકર ધણા આવે. વીચાર કરી પત્તાયન થયો ફરતો ફરતો દીક્ષી શહેરમાં આવી કામે વળગ્યો.

એક વખત આ શેઠ કાંધ કારણસર દીક્ષી ગયો. રસ્તામાં તે ગુલામની શેઠનને ભેટ થતાં શેઠ તેને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું હે કેમ અંતે તું નીમકહરામ બની બેઠો કે જાતપર કદી ભાત પડતી હશે ? અંતે નીચ તે કદી કંચ કહેવાશે ? શેઠના રદ્યભેદક વાક્યો સાંભળતાજ તે રાતો પીલો બની જઈ શેઠને કહ્યું કે, અરે બદમાસ બદમાસી કયું કરતા હે ગુલામ હોકર મુજે ગુલામ બનાના ચાહતાહે દગા કર ધર છોડ, ધધર ભગ આયા. બોત દીનસે તેરા પતા લાંગા બ ચલ ધરકું. આ ગલે પકુ ગુલામની કોર વાત સાંભળજતઅ

શેઠે સજડ્ય થઇ જઇને કહ્યું કે નીમાજ પઠતાં મસજીદ કોટે વળગી
શું ઉલટો ચોર કાઢવાલને દડશે ? અરે મુરખા ચોર ચંડાલ, ગુલામ
બની જીંદગી ગુબ્બરનાર તે કદી શેકનો દાવો કરી શકે ? સીંહનું રૂપ
ધારણુ કરી ફરનારા શીયાલવાને સીંહની ઉપમા અપી શકાશે ? ગુ-
લામ તે ગુલામ ? માટે તારી નીચતા જવા દે, નહીં તો તેનો ને
તારો ભોગ આપવો પડશે ? આમ તકરાર કરતા બંને જથ્થુ ખુબ
લડવા લાગ્યા આ જોઇ તરત ચોક્કીદારો દોડી આવી બંનેને પકડી
અદાલતમાં ઉભા કરીયા. ખીરખલે આ બંનેની ચમત્કારીક તકરાર સાં-
ભળી લઇને અનુચરોને હુકમ આપ્યો કે, આ સામેના મકાનની જુ-
દી જુદી બારીમાંથી ડોકા બહાર કઢાવી આ બંનેને ઉભા રાખો. સી
પાછાં હુકમ મુજબ બંનેને ઉભા રાખ્યા તે જોઇ ખીરખલે હુકમ
કરીયા કે જુઓછો શું ? ગુલામનું ડોકું ઉડારી નાંખો. આ હુકમ
સાંભળતાં જ સીધી ગુામ ડરી જઇને તરત પોતાનું ડોકું પાછું લીધું
અને શાહુકાર તો જરાપણુ ન ડરતા અડ થઇ થઇ ઉભોજ રહ્યો,
આ જોઇ ખીરખલે કહ્યું કે. આ બેમાંથી ખરો ગુલામ સીદી છે એમાં
જરાપણુ શક નથી. પોતાનો અપરાધ છુપાવવા માટે આ ખરા અને
પ્રમાણીક શેકના પ્રમાણીકપણાને ડાઘ લગાડવાને માટેજ ગમે પડ્યો
છે. અલ્યા નીચ તારી નીચતા મુકા દઇ તારા શેકને તામે થા. નહિ
તો તારી કરણીના ફળ તને ચાખવા પડશે ? ખીરખલનો આવો કડક
હુકમ થતાં જ તે ગુલામ તમામની ક્ષમા માગી પોતાના શેકને તામે
થયો. ખીરખલની આ ચમત્કારીક ઇન્સાફની ખુબોથી શાહ સહીત
તમામ કચેરી ચકીત બની ગઈ.

સાર—પારકો માલ પચાવી પાડવા માટે પારકી સ્ત્રીઓનું હ-
રણુકરવા માટે, નીચમાંથી ઉચ થવા માટે. કદીપણુ બગરૂપ ધારણુ

કરી ખીજને ગળે પડવાની પડેલી ખોટી ટેવને સુધારવી આવી દાદા-
ગીરી કરવા જતાં બાળકોને દેવું પડે છે. વાંચો કે ગુલામ હોષ
શેક બનવા જતા કેવી રીતે સપડાઈ ગયો. માટે સત્ય હોય તેજ
પ્રકાશી નીકળે છે.

વારતા ખારમી.

એ પણ ખોયું અને તે પણ ખોયું.

જગમાં પ્રમથ પ્રભાવી તું, વિશ્વ વિશજ વિત્ત
સુર મુનીવર નર નારીનાં, ચિત્ત બગાડે ખચિત્ત.

કાંઈ એક આત્મચુ પોતાનાં પાપને ઘોષ કલ્યાણ કરવા માટે
દાસીએ જવાની ઉમેદ રાખતો હતો. પણ મહા મુશીબતની આખી
જંદગીમાં રળી રળીને એકલા કરેલા એક હજાર રૂપીયાની થી ગોઠવણ
કરવી ! કાને ત્યાં તે રાખવા ? તે માટે તેની ચીંતામાં ને ચીંતામાં
રાત દીવસ પોતાનો કાગ કમણુ કરતો હતો. તેને આ દાંબીકરીચાર
યાત્રા કરવા જવામાં કાંટારૂપ થઈ પડ્યો હતો. એક સમે તેજ ગા-
મમાં રહેનાર એક વૃદ્ધ ફકીર જે દરેક વાતે પંકાતો હતો તે સાંજે
સવાસ કરતો કરતો તે લોભી આત્મચુના ધર આગળ આવ્યો, તે
નેષ આ આત્મચુ તે દાનશબ્દ ફકીરને પુછ્યું કે 'સાંઈ મોક્ષ
મારા હજાર રૂપીયા, હુ યાત્રા કરીને આવું ત્યાં સુધી તમે રાખશો ?
સાંઈએ કયું કે 'છટ એસી જગજગમે હવ કહી નહીં ગીરે ?
એ દગલમાજ દુનીયાકી મોહ માયા જગ તોડ ખુદાકી જંદગી કરને
કે લીયે એ ફકીરી લી હૈ. ઉસ ફકીરમાં મીઠી દાવતેકે લીયે હમકુ
મોહની દીખાતા હૈ મેર સીવાય ઔર ગામમે સાહુકાર નહી હૈ.
ફકીરનો આવો વીચાર ખણી તે બહુજ નીરાશ થઈને ફકીરને

કહ્યું કે ' મઉલા આપ ગમે તેમ કરશે ના કહેશે મને ધમકાવશે પણ તમારેજ મારા રૂપીઆ રાખવા પડશે તમારા જેવા પ્રમાણીક અને નીરવોલી માણસને આ ગામમાં જોતોજ નથી, તો પછી કોને આપું ? સાંધએ જોયું કે આ સમનવ્યો સમજે એમ નથી અને જેમ કહીશ તેમ તે પોતાની હકને પકડી બેસે. મારે દરગાહની જગા વીસાલ છે તેના એકાદ ખુણામાં લગે દાટી તથા આપણે એના રૂપીઆ સાથે શી નીશ્ચયન છે ? પાછો આવશે ત્યારે લઈ જશે ' એવો વીચાર કરી તે મવલાએ તેને કહ્યું કે, અચ્છ ખમન તમકું નાખુશ કરનેકું હમ નહીં ચાહતા હૈ. ઇસ લીયે તુમેરે હાથશે રૂપીયે દાટ દેના એર જખ ચહીયે તખ ખોદે નીકાલ લેના. આટલું કહી તે ફકીર પોતાને રસ્તે પડ્યો આથી તે ખુખ થઈ સાંધના દરગાહના એકાદ ખુણામાં ખાડો ખોદી પોતાના રૂપીઆ દાટી સાંધ મવલાની રખ લઈ તે બ્રાહ્મણ નીચોંત બની યાત્રા કરવા પંથે પડ્યો. પાપ રહીત બનવા માટે યાત્રાના મોટા મોટા ધામો ફરવા લાગો. આ વીશ્વાશીને આવતાં વાર લાગ્યાંથી તેના ઘટેલા ધન ઉપર મવલાની દાનત બગડી. મોહીના 'જોમ મેમ ચંતુ', ' રામ રામ જપના એર પરાયા માત્ર અપના ' આવો વીચાર કરી તે ફકીરે તેના ઘટેલાં ધનને ખોદી કાઢી લીધું. જો જીવતા આવશે અને પુછશે ? કાણ સાક્ષી માણસ લુટી ગયો શું મને ગળે પડ્યાં આવ્યો છે ? એ શું કરનાર છે ? એનાથી શું થનાર છે ? દુનીયામાં એમજ થતું આવ્યું છે. ઉચો નીચો પગ પડ્યા વગર દોલત એકડી થતી નથી. રંક, રાય બનવા માટે યત્ન કરે છે ? ચાકર શેઠ બનવા માટે શેઠનાં ઘરમાં ધા મારે છે કાન ધરમનો પૈસો પચાવી માલેતુ-મર બન્યા છે. કાંઈ રાંડીરાંઠોનો રડાવી શ્રીમંત બન્યા હશે. કાંઈ

ત્રસ્ટીઓ બની તીજેરીનું તળીયું ઝાટકી નાખી ધનવાન થયા હશે ચાકરીથી તો બાખરીજ મળે છે પણ સક્ષાધીપતી બની સકાતુનંથી પ્રમાણીક તો સદા દુખી છે; અને અવમજ સુખી છે. બગલમાં રામ અને પેટમાં છુરી રાખ તારાજ આ જગતના અનુપમ સુખનો લ્હાવો લઈ શકે છે તો પછી તો હું આવી રીતે હાથમાં આવેલી લક્ષ્મીને કેમ જતી મુકું આવા વીચાર કર્યા પછી તેના રૂપીઆ પોતાના જોલખમાં નાખી દીધા. ફટલાક માસ વીત્યા પછી તે આ-લણુ ફરતો ફરતો પોતાને ઘર આવી પોતાનું દાટેલું ધન સાં-ધતી દરગાહમાં લેવા ગયો. ખોદતાં રૂપીઆને બદલે હાથમાં કોલસા આવવાથી તે બહુ દીવગીર થયો અને માથે હાથ મુકી હાથે મારા રૂપીઆ ! કરી પોક મુકી. આ ફકીર પણ તેની બાજુમાં બેસી ર-ડવા લાગ્યો. આ ઢાંગી સાંધનો ઉતરી ગયેલો ચેરો બેઠને કથું કે, 'મૌવલા, તમારી દરગામાંથી મારા રૂપીઆ કાણુ લઈ જાય? ગરીબને સંતાપવામાં તમને શો લાભ છે' આમ વીશ્વાસપાત કરવાથી આ દુનીઆમાં તમારો ઇતખાર કાણુ કરશે? જરા ખુદાથી ડરો, આ સાંધળી તે ફકીર બોલી ઉઠ્યો કે, 'કયું બહમાસ મુન્જાજે પ-ડતા હે કીને રખા ઓંર કીરે દેખા, બા ઇશરશે કાફર, નહીં તો હકીતું જાયગી' આ જવાબથી તે ખામણુ ઉડો નીસ્વાસ મુકતો ઘેર આવ્યો અને મન સાથે વીચાર કરવા લાગ્યો કે, 'લોભીતું ધન ધુતારો ખાચ સદ રસ્તે વાપરી લઢાવો લીધો હોત તો આંસુ પાડવા પડત નહી દોહી કુતરાને પાયા સરખું મેં કિધું છે પછી કાને દોષ દેવો! કરમની ગતી વીચીત્ર છે? કરમ કરાવે એ કાઈ ન કરાવે? મારા રૂપીઆ ફ-કીરજ પચાવી પાડ્યો છે. પણ પુરાવો શુ? ખરું છે કે, ઘેટે કપાસ ખાવા જતાં ગાંઠની ઉન ગુમાવી. એવો ઘાટ ધડાયો છે? ચીંતા

નહીં, એ ચોરોને હું મુકનાર નથી. એ દેશે, તને હું લઇશ. અકબરના દરબારમાં બીરબલ જેવા ચંચલ બુદ્ધિવાળા અનેક વીરનરો શોધી રહ્યા છે ! તેઓ જરૂર મારો ચોર પકડી આપશે ? એવો વીચાર કરો તે બાહ્યજી બાદશાહની સમક્ષ આવી નમનતાઈથી અનેકી હાકત વીદીત કીધી. કાંઈ ન બળી શકે એવી રીતે કરવામાં આવેલી ચોરીનો શી રીતે ઇન્સાફ કરવો તેના વીચારમાં પડેલા બાદશાહે બીરબલ સામે નજર નાખી તે જોઈ બીરબલે હાથ જોડી કહ્યું કે, ખુદાની દ ? બાદશાહ બધી શીઠર કરવાની કશી જરૂર નથી ? આપનો હુકમ હોય તો તેને સવારમાં એનાં નથાં અપાવું. આપનો પગાર, તે આપની બક્ષીસો બેડો બેડો લઉં છું તે શા માટે ? રાજ અટકાવના મામલામાં નડતી અડચણો અને વીચીત્ર પ્રકારના ઉમા થના મુકરદમાઓમાં ગુચ્છાઈ ગયેલા કોકડાં રૂપ ઘોઘાલા આવી પડે તે વખતે તેનો બારીક, દીર્ઘ દ્રષ્ટી અને તરકશક્તિથી તેનું તત્ત્વ શોધી તેનો નીર્ણય લાવવો એજ રાજમંત્રીનું મુખ્ય કર્તવ્ય કરમ છે ? માટે આપને વીચાર કરવાનું કહ્યુંએ કારણ નથી. બીરબલનું આવું ઉત્તમ ભાવણ સાંભળી બાદશાહે હર્ષના ઊભરાતી સાથે બીરબલને કહ્યું કે, બહે તમે આનો ફરી રીતે નીર્ણય લાવો છો, તે જોવાને હું ધણો આતુર છું. બાદશાહનો હુકમ થતાંજ, તરત બીરબલે કીમતી દાગીનાઓ લાવી તેની એક પોટલી બાંધીએક નોકરના હાથમાં આપીને તેના કાનમાં કાંઈક વાત કહીને ફકીરની પાસે મોકલ્યો ફકોરને ઘેર ગયેલા માણસની પાછળ ફરીયાદીને જના માટે ઉઠેલીને બીરબલે કહ્યું હ-મણાં મારા હમણાં મારા માણસ અને ફકીરને વાત ચીત થતી હશે માટે મહારાજ તમે ત્યાં જાઓ અને તમારા રૂપીઆ આપી દેશે ? આ હુકમ થતાંજ તે બાહ્યજી ફકીરના તકીઆ તરફ રમતા થયો.

દાગીનાની પોટલી લઈ જનાર સીપાઈ આગળ જઈને સાંધેને કહેવા લાગો કે સાંધજી મારો ભાઈ પરદેશ ગયો છે તે આ તરફ આવસનો હતો, પરંતુ હજી સુધી તે આવ્યો નહીં. તેથી તેની તપાસ કરવા જવાને મને જરૂર છે, પણ આ દાગીનાની પેટીને લીધે મારાથી જઈ શકાતું નથી તે વચમાં શું થયું થઈ પડી છે. તે શુંને ટળવા માટે આવ્યો છું. આપ સીપાઈ મારા દાગીનાની પેટી રાખી શકાય એમ નથી. આ બંને વચ્ચે ધણીવાર સુધી રીકઝીક ચાલ્યા પછી તે દાગીના લાવનારને દાગીનાની પેટી હિપાડી તેમાના મુદ્દયવાન દાગીના સાંધેને ખતાવ્યા તે જોતાજ સાંધ લલચાઈ જઈ તે દાગીના સહિત પેટી પચાવી પડવાને ઉત્કંઠિત થયો એટલામાં પહેલો બ્રાહ્મણ આવી ફરીને કહેવા લાગો કે ફરી સાહેબ ! મારા જેવા ખીખના માલને સવાહ કરવાને અધમ બનશો નહીં અને મેં યાત્રાએ જતી વખતે આપને જે માલ શોખ્યો છે તે મહેરબાની કરીને પાછો આપો ! જો આનો માલ નહીં આપીશ તો પાપનો ધડો ફુટી જશે અને આંગણે આવેલા બધા પાછા જશે ? તેમ આ માલ આગળ બ્રાહ્મણનો માલ કુચ વીસાતમાં નથી ? માટે જો તેના રૂપીઆ આપીશ તોજ આ માલ હજમ થઈ શકશે ! આવો વીચાર કરી ફરી તરત બ્રાહ્મણ રૂપીઆ આપી દીધા. તે લઈને બ્રાહ્મણ તો રસ્તે પડ્યો, એટલામાં કરી રાખેલા સંકેત મુજબ એક ખીખે માણસ આવી તે દાગીનાની પેટી લાવનારને કહ્યું, કે ‘તમારો ભાઈ ઘેર આવી પહોંચ્યો છે,’ આ સાંઝળી હર્ષ ધેલા સરખો બની જઈ, સાંધ પાસેથી દાગીનાની પેટી લઈને રસ્તે પડ્યો. તે જોઈ સાંધ વિમાસણમાં પડી વીલે મોટે મનમાં બડબડવા લાગ્યો કે, ‘હોંસશે આઈ, ગમશે ગઈ. ફેંસી બની, એળી ગઈ એળ્યા ગઈ.’

સાર-પૈસો ઝેર વેર, અને કાળો, ફેર, વરતાવે છે. માટે પાગકા
બનતી કદી પણ આગા રાખતી, નહી. પારકાનું લેવા જતા એ આ-
ખડું બની પોતાનું ગુમાવવું પડે છે, કે, સત્યા સત મન છોડ સત
છોડે પત જાય, સનકી બાંધી લક્ષ્મી ફિર કશું મીઠું આયે. '

વારતા ૧૩ મી.

બુદ્ધિનું પરાક્રમ.

બળથી બુદ્ધિ આગળી ને ઉપજે તાત્કાળ,

બાદશાહે બીરબલને કહ્યું કે, અહો સમય સુચક બીરબલ ? બળ
હતું દુધ લાવી આપો. ' બીરબલે કહ્યું કે, બહુ સારું સરકાર ?
આમ કહી બીરબલ તરત એક ઘોડાને નદીમાં લઈ જઈ ઉભો રાખી
તેને ખરેડો અને માલેસ કરવા લાગ્યો. બીરબલને આમ કરતાં જોઈ
બાદશાહે તેને પોતાની પાસે બોલાવીને પુછ્યું કે, તેં આ શું કરવા
માંડ્યું છે ? બીરબલે કહ્યું કે, ! આ ઘોડાની ઘોડી બનાવું છું.
બીરબલનો આવો જવાબ સાંભળી બાદશાહ અ નયમી પામી બોલ્યો
કે, અરે ! મુરખના સરદાર ! કદી નર શીડી નારી થતી હશે ? આનો
ઉત્તર આપતા બીરબલે કહ્યું કે, ઘોડાની ઘોડી ન બને ત્યારે બ-
ળહતું દુધ ક્યાંએ નીકળતું સાંભળ્યું છે ? બીરબલનો આવો તરત
અને ચમકારીક જેવો જોઈ બાદશાહને ખડું ખુશી થઈ તેના ગુચુતી
ભરીક કરવા લાગ્યો.

વારતા ૧૪ મી.

તર્કશક્તિની ચમત્કૃતિ.

યોગ્ય સમય વાપર અરે ? તર્ક બુદ્ધિ તત્ખેવ

એક સમે ભર કચેરીમાં બાદશાહે ખીરબલને પુછ્યું કે, આ પણા આ નગરમાં કેટલા કાગડા હશે ? ખીરબલે કંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર ભર કચેરીમાં કહ્યું કે, નામવર ! સાહક હજાર પાંચસો ને બાવન કાગડા છે ! આ જ્યાં સાંભળી તમામ દરબાર છક બની ગઈ. બાદશાહે પુછ્યું કે, કદાચ એથી ઓછા વધતા હોય તો ? ખીરબલે કહ્યું કે સરકાર ? જો મારી ગણતરીથી ઓછો થાય તો જાણુવું કે તેટલા કાગડા પોતાના સ્નેહીઓને મળવા માટે બહાર ગામ ગયા છે, અને જો વધારે થાય તો જાણુવું કે બહારથી પોતાના સ્નેહીઓના સમાચાર લેઈ આવ્યા છે ; ખીરબલની આવી તર્કશક્તિનો ચમત્કાર જોઈ, બાદશાહ ધણો ખુશી થયો.

વારતા ૫૬૨મી.

સજો વરતે તે સાવધાન.

એક દીવસે બાદશાહે ખીરબલને પુછ્યું કે, ‘અહો ! દાનેશમાં ખીરબલ ! ચાડી કરનાર શીક્ષાને લાયક છે ! ખીરબલે પોતાની ચાડી કરનારાઓનો ઘાઠ ઘડાને દાવ આવેલો જોઈ બોલ્યો કે, ‘એવા ચાડી-

ઓના નાક કાપી નાખવાની શિક્ષા લાયક છે ? ખીરબલનો આવો જવાબ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે, 'તે' જ કહ્યું છે તે ઠીક છે તે આડી કરનારાઓ પોતાના સ્વાર્થ માટે, ખીજનું બુનું કરવા અધમ બની કાનમાં આવી પારખી આડી અગળી વાતો બેરવે છે માટે તેના નાક કાન કાપી નાખવામાં આવે તો બેશક તેઓ તેમ કરતા અટકે એમાં જરા પણ શંક નથી.

સાર—પોતાની ખૂટે પડેલા દુશ્મનનું વેર લેવાનો સમય આવતાં કદી પણ ચુકવું નહીં.

વારતા સોળમી.

પાપનો પ્રકાશ.

બલે હોય બહાદુર પણ અંતે ચોર તથા પગ કાચા દીલ્લીમાં રહેતા એક મહોટા ધનાઢ્યના ઘરમાં ચોરી થઇ, તેની ખારીક તપાસ કરવા છતાં કશી શોધ ન મળવાથી લાચાર બની તે ધનાઢ્યે ખીરબલની સમક્ષ પોતાની ફરીઆદ રજુ કરી. ખીરબલે પણ તે ચોરીની તપાસ ચલાવી પણ તેમાં તે ન ફાવવાથી ખીરબલે પોતાના તે વિશાળ બુદ્ધિવાળા મગજમાંથી એક સરસ યુક્તિ શોધી કહાડીને, ચાર વાંસની સરખાં માપની લાકડીઓ મંગાવીને તે ધનાઢ્યના ચાર ચાકરોના હાથમાં અકેક આપીને કહ્યું કે, 'તમેને આપેલી અકેક રાત્રી પોતાની પાસે રાખી બીજે દિવસે મને આપી જરી. એટલે હું મારા ધલમથી તુરત તે ચોરને પકડી કાઢીશ. એ ધલમના જોરથી ચોરી કરનારની લાકડી એક રા-

તમા ચાર આંગળ વધી જશે.' આમ કહી ચારે જણને રવાના કર્યાં. જોશે ચોરી કરી હતી તેણે પોતાની ચોરી પકડાઇ ન જાય તેટલા માટે પ્રયત્નથી ચાર આંગળ કાપી નાંખી. ખીજે દીવસે ચારે જણ સાથે મળીને ખીરખલની પાસે ચારે લાકડીઓ લઇ આવી ઉભા, ચોર પોતાના ડહાપણથી ચોર બને છે. જરી અને ચોરી કરનાર ગમે તેટલી ચાલાકી વાપરી પોતાના અપરાધને ઢાંકવાની યુક્તિઓ રચતો હોય તો પણ તે સપાટામાં આવ્યા વગર રહેતો નથી ! પાપ પોતાની મેજેજ પ્રકાશી નીકળે છે, આ ચારે જણને લાકડી પકડી ઉભેલા જોઇને ખીરખલે એક પછી એકની લાકડી લઇ માપી જોવા લાગ્યો, ચાર આંગળ ઓછી લાકડી હાથમાં આવનાંજ તેનો તરત હાથ પકડીને તેને એકાંતમાં લઇ જઇને કહ્યું કે, 'ચોરીનો માલ ક્યાં છે ? લાવી હાજર કર, નહિં તો ચામડી ઉતારી લુણુ ભરવામાં આવશે ? જાણુતો નથી કે આ અદલ રાજ અકબર શાહનું છે ?' આ સાંભળી ચોર ગભરાઇ જઇને ચોરેલો માલ ખીરખલની સમક્ષ તે ધનવાનને આપી ક્ષમા માગી.

સાર-ચોરીનો ધંધો કરી પોતાના પાપી પેટનું પોષણ કરનારા ચોરો પોતાની ચોરી છુપાવવા જતાં છતાં બુદ્ધિમાન ન્યાયાધિશોની યુક્તિમાં કેવી રીતે સપડાઇ જાય છે ? માટે આ દાખલાથી સાવધાન થઇ અતીતિ તથા નીતી ગ્રહણ કરવી.

વારતા સત્તરમી.

બોલનો તોલ.

બોલી બોલ અબોલ હૈ, બીન તોળ્યા મત બોલ;

પહેલી બીતર તોલકે, પીછે બહાર બોલ.

એક વખતે બાદશાહે બેઠેલા અમીર ઉમરાવો અને ડાહ્યા પુરોને એક પછી એકને પુછ્યું કે, 'સત્તાવીશમાંથી નવ જાણ ત્યારે બાકી શું વધે? ત્યારે કેટલાએક દોઢ ચતુરો જાણે કાંઈક ગંભીર વિચાર કરતા હોય એવું કોણ કરી બેસી રહ્યા. ત્યારે કેટલાએક અકલ શુરાઓએ જવાબ આપ્યો કે; 'સત્તાવીસમાંથી નવ જતાં અઢાર રહ્યા, આનો ઉત્તર બરાબર ન મળવાથી બાદશાહે બીરબ્રતને પુછ્યું. તે સાંભળી બારમને કહ્યું કે, જહાંપના ! સત્તાવીશમાંથી નવ જતા ધુળ રહે છે, કેમકે સત્તાવીશ નક્ષત્રોમાંથી નવ નક્ષત્ર વર્ષાદ સાથે હજુર સંબંધ ધરાવનાર છે. પણ જો તે નવ નક્ષત્ર વર્ષ્યા ચીના ખાલી ગયા તો પછી ધાન્યના પાકની શી આશા ? આમ છે તો પછી બાકી ધુળ રહે કે નહીં ? આ સાંભળી તમામ કચેરી આનંદમાં તણીન બની ગઈ.

વારતા અઢારમી.

અકકલની કસોટી ?

સમય વરતે તેજ સુખણ, નહિ તો નર નહિં, પણ ખર જાણ
એક વખતે બાદશાહ સહવારમાં ઉઠતાને વાર તરત મો ઘોષ
ખીદમતગારોમાં બુદ્ધિ કેટલી છે તેની પરીક્ષા કરવા માટે ખીદમ-

તગારોને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, 'જલ્દી જા કે બુઝા લાઓ.' પણ કોને બોલાવી લાવવો તેના વીચારમાં પડી આમથી તેમ ખીદમતગારોને જોઇને ખીરબલે પુછ્યું કે, 'કેમ દોડા દોડી કરી મુડી છે ! તે સાંભળી એકે કહ્યું કે, બાદશાહને હુકમ કરમાયા હૈ કે, જલ્દી બુલાકે લાઓ, માટે કોને બોલાવીએ તેના વિચારમાં દોડી રહ્યા છે, આનો આપ કાંઈ ઇલાજ બતાવો તો ડીક. નહી તો નોકરીથી જામશું !' આવી દીનવાણી સાંભળી દયાળુ ખીરબલે પુછ્યું કે, 'જ્યારે તમને આ હુકમ આપ્યો ત્યારે બાદશાહ શું કરતા હતા ? આના ઉત્તરમાં ખીદમતગારોએ કહ્યું કે, 'મેં ઘોષ ઉભા હતા. ખીરબલે કહ્યું કે, 'જાઓ ત્યારે હજમને બોલાવી લાવો.' એટલું કહી ખીરબલ ચાલી ગયો, ખીરબલના કહેવા મુજબ ખીદમતગારો હજમને બોલાવી બાદશાહની સન્મુખ ઉભો કીધો. હજમને જોતાજ બાદશાહ વિસ્મય પામી ખીદમતગારોને કહ્યું કે, 'એ કામ તુમારા નહીં હૈ. ઝોર કાંઈ બુદ્ધિવાનકા કામ હૈ. સચ્ચા બોલો એ ઉપાય કીસને બતાયા.' બાદશાહનો આવો આગ્રહ જોઇ ખીદમતગારે કહ્યું કે, 'નામદાર ! ખીરબલજીને બતાયા. તે જાણી શાહ ધણો આનંદ પામી ખીરબલની તારીફ કરતો પોતાની દરબારમાં બુદ્ધિમાન નર રત્નો સુર્યના તેજ સમાન પ્રકાશી રહ્યા છે એવાં તરંગમાં ગર્વાનંદ થયો.

સાર-રાજ દરબારમાં કિંવા સભા સ્થાનમાં અથવા મીત્ર મંડળમાં પણ અકલની પરીક્ષા લેવાને સેજ ઇસારો કરવો હોય તો તે વખતે ન ગભરાતા ગંભીરાઇથી પોતાની બુદ્ધિની કસોટી કરાવવી જોઈ ઉત્તમ ગણના થઇ શકે છે ?

વારતા ઓગણીસમી.

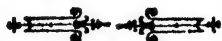
સત્યનો જય.

કહી ન કરો કાંઈ ભુલીને, વણીક તણો વિશ્વાસ.

પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં કામ આવે, અને પોતાના છોકરા ન જાણી શકે તેમ એક વણીકે બીજા વણીકને ત્યાં એક હામર રૂપી-યા અનામત મુક્યા હતા. કેટલોક વખત વિત્યા પછી કંઈ કારણને લીધે આ વૃદ્ધ વણીક તે વણીકની પાસે ઉત્તરણી કરી. પણ તેણે તો 'સાકરના હીરાની પેઠે ગળી જઈને કશું કે કેમ? સાડે બુદ્ધિ નાહી? ગામમાં કાંઈ ન મળ્યું તો હુંજ મળ્યો. આમ બંને જણુ લાંબા લાંબા હાથ કરી લડતા લડતા અકબરની કચેરીમાં જઈ બી-રખત જેવા ન્યાયીશની આગલ પોતાની ફરીયાદ નોંધવી. પ્રતિવાદીને પુછતાં જણાવ્યું કે, 'આ બુદ્ધો મને ગળે પડે છે. રૂપીયા કેવા ને વાત ફેરી! એ માટે આપે આપની ખાત્રી કરી લેવી હોય તો બો-લાવો એના ત્રણ છોકરાઓને, જે તેઓ કહે કે આ વાત સાચી છે તો હું રૂપીયા આપવાને તૈયાર છું. બીરખલે તરત શીપાઇને મો-કલી ત્રણ છોકરાઓને બોલાવી પુછી જોયું તેના ઉત્તરમાં આ ત્ર-માંવા એક વડીલ છોકરાએ કહ્યું કે, 'ન્યાયધીશ શાહેબ, હમણા અમારા બાપનું ચિત્ત ઠેકાણે નથી તેના બોલવા પર કાંઈ ખતનો ઇતખાર રાખશો નહીં, તેની ડાગલી ચશકી જવાને લીધે નાહક. કાંઈની આખર ઉપર હુમલો કરે છે, માટે ફરીથી તેમ ન કરે, અને અને તેની ચશકી ગયેલી ડાગલી ઠેકાણે આવે એવી એને શિક્ષા કરવી ઘટે છે.' ફરીયાદીના છોકરાઓનું બોલવું સાંભળી બીરખલે બુદ્ધાને પુછ્યું કે, 'આ વીશે હવે તમે શું કહેવા માગો છો? બુદ્ધા-એ કહ્યું કે, હું હીરાનો ન હી કે નથી પુદ્ધિ નાહી. જે કહું છું

સત્ય છે. છોકરાઓ પૈસાના સમાજ છે, ખેલ મારા નથી, છોકરાઓને કંઈ પણ ન આપવાથી મને તજ દીધો છે. દુનિયા લોભી અને સ્વાર્થ જેટલોજ સંબંધ રાખે છે એ આપ સાહેબની જાણ તો ખદાર નહિ હોયે ? મારા ઘડપણમાં કામ આવે એવા હેતુથી આ વણિક વેપારીને છોકરાઓ ન જાણે તેમ મેં એક આંખાના ઝાડ નીચે રૂપિયા ગણી આપ્યા હતા. ત્યારે હવે આનો સાક્ષી કાણ હોય ? ખીરખલે કહ્યું કે, આમ છે તો પછી શી હરકત છે. તમે જાઓ અને આંખાને જઈને કહો કે, નામદાર સરકાર મારા વતી તમને સાક્ષી પુરવા કરજ પાડેલ છે માટે તે વીશે તારો શું વીચાર છે. અને તું કેવી રીતે સાક્ષી આપવા ઇચ્છે છે. ખીરખલનું આ અજાણ્ય જેવું બોલવું સાંભળી સકળ દરબાર જનોને કાંઈક નવાઈ જેવું લાગ્યું. આંખા આગળ જવાને વાદીને હજી બહુ વખત થયો નથી એટલામાં ખીરખલ બોલી ઉઠ્યો કે, હજી સુધી વાદી ઝાડ પાશે જઈ આવ્યો નથી ? કેટલી બધી વાર ? આ સાંભળતાંજ પ્રતિવાદી બોલી ઉઠ્યો કે તે ઝાડ તો ઘણું દુર છે એટલે વાર તો લાગવાનીજ ? આવું બોલવું સાંભળતાંજ ખીરખલે તરત તેનો હાથ પકડી લઈને કહ્યું કે, ડાહી માનો દીકરો થઈને લીધેલા રૂપિયા આંખી દે નહી તો સખત શિક્ષાને પાત્ર થઈશ. તેં આપણુ આજ્ઞા છે એમ તારા બોલવા પરથી મારી ખાતરી થઈ છે. જો તે રૂપિયા લીધા નહી તો પછી ઝાડ બહુ દુર છે તેની શી ખબર કે ખીરખલતા આ જાકરો સાંભળતાંજ તે પ્રતિવાદી ગભરાઈ જઈને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી પ્રચુર નમસ્કાર રૂપિયા વાદીને સ્વાધીન કરીધા. આ જોઈ લગભગ કચેરી ખીરખલની ચાલાકીનાં ચખણુ કરવા લાગી.

સાર—અતે સત્ય હોય તેજ તરે છે. પારકાની દોષત પચાવી જતા શી દશ થાય છે તેનો વીચાર કરીને જ દરેક માણસે આ માયીક જમતમા પોતાનો વ્યવહાર પ્રમાણીકપણાથી ચકાવવો, તેજ જશ અને આત્મર વધે છે. પોતાની દાનત ન બગડે અને શુદ્ધ રહે તેટલા માટે કાઈની પણ દોષત એકલે હાથે ન રાખતા પાંચની સમક્ષ રાખવી.

વારતા વીસમી.

ઉતારતા.

ઉતમ પાપી ઉચ્ચ પદ, નમ્ર બંને નિરધાર,
દયા ક્ષમા સુ ઉદારતા. અધિક કર ઉપકાર.

કળા કૌશલ્યતામાં જે માણસ પ્રવિણ હોયછે તેને લક્ષ્મી અનુકુળ ન રહેવાથી તે માણસ સદા દારિદ્રવસ્થા ભોગવે છે. આવા એક માણસે એક દીવસે ખીરબઘની પાસે જમને કહ્યું કે, મારા આ ધડપણુને લીધે મારો ધંધો મારાથી બરાબર ચાલી શકતો નથી-આપ જાણો છો કે વીઘા અને લક્ષ્મીની વચ્ચે બાપા માર્યા જેવું વેર ચાલે છે? વળી જ્યાં વિઘા ત્યાં લક્ષ્મી નહીં અને લક્ષ્મી ત્યાં વિઘા કવ-મીતજ વાસ કરે છે, તો પણ તેની દીલગીર ન થતાં હું એમ માનું છું કે, હુન્નર એજ સાચો કાંમતી હોય છે? અને આપ જેા કરદના તેની કદર જાણો છો. દયાવંત? એાછામાં પુરૂં પંદર દીવસ ચયા મારા કમનસીબે મારો એકને એક કમાઉ દીકરો બુજરી ગયો છે, મેથી મારા હાથપગ બાંગી પડવાને લીધે મારી મતી મુઝાઈ જવાથી મહા મુશીબતમાં આવી પડ્યો છું, અને તે દુર કરવા માટે આપની પાસે આબ્યોહુ. માટે અને થોડા ધણા ધનની સહાયતા અપાવશો તો આપનો

મધ્યર સદા જય કરશે ! આ સાંભળી ખીરબલે થોડાક રૂપીઆ અને એક સાકરનો કાંકરો તે કારીગરને આપી કહ્યું કે, હાલ તમારા પોપણુ માટે આ જુજ રકમ લઇ જાઓ અને આ સાકરના કાંકરોનો આપ આપની કારીગરીને ફળવી સુંદર ન પરખી શકાય એવો હીરાને ટક્રર મારે એવો એક હીરો બનાવી લાવો, એટલે બધી ઉપાધી મટી જશે, કારીગરે કહ્યું કે, ચાર દીવસની અંદર તેવો હીરો બનાવી આપને લાવીને આતાવીશ. એટલું કહીને તે પોતાને ઘેર આવી ને સાકરના કાંકરોનો એવી સરસ રીતે હીરો બનાવ્યો કે જે જોતાં એકવાર ઝવેરી લોકો પણ ગોથું ખાઈ જાય ?

આ બનાવટી લઇ તે હીરો ત્રીજે દીવસે ખીરબલને જમને બતાવ્યો. આ જોતાંજ ખીરબલ ધણો ખુશી થઈને તે કારીગરને બાદશાહ પાસે લાવ્યો, પણ આ વખતે બાદશાહ કાંઈ કે રમૂયી એકાંતમાં રોક્યા હતા, તે તકનો લાભ લઇ, કારીગરને બહાર બેસાડીને પોતે શાહ પાસે જઈને કહ્યું કે, એક જવેરી એવ નવી તરેહનો હીરો લઇ આવેલ છે, અને તે આપને રાખવા લાયક છે, માટે હું તે હીરો લઇને આપને બતાવવા ને લાવ્યો છું, એટલું કહી ખીરબલ તે બનાવટી હીરાને બાદશાહના હાથમાં મુક્યો. તે જોઇ બાદશાહ ધણો ખુશી થઇને બોલ્યો કે હમણા આ હીરાને તમારી પાશે રાખો, અને તમે બંને જણુ બાર વાગ્યા પછી દરબારમાં આવજો. આના ઉગરમાં ખીરબલે કહ્યું કે જહાંપના એક અંગતના કામ માટે બહાર જવાનો છું તેથી આવતા વાર લાગી. તો જવેરી આવી પાછો ન જય તેટલા માટે આ હીરો આપની પાશે જ રાખો. બાદશાહે તરત હીરો લઇને પોતાની કમ્બરમાં નાખ્યો. આ જોતાંજ ખીરબલ રળ માગી પોતાને ઘેર ગયો અને કારીગરને ફટલીક મુક્તી બતાવી બાર વાગે કચેરીમાં આવવાને બલામણુ કરી.

ખાર વાગ્યા પછી તે કારીગર દરખાસ્તમાં આવી બીરબલને બેટયો, તે જોઈ બીરબલે બાદશાહને કહ્યું કે, 'હજુર હીરાવાળો જવેરી આવ્યો છે, માટે હવે શું હુકમ છે ?

બાદશાહને હીરાની સુરતા ન રહેવાથી પોતાના લુગડા ઉતારી સ્નાન કીધું તે વખતે હીરાને જળનો સ્પર્શ થતાં જ તે સાકરનો હીરા પ્રવાહી રૂપ બની પાણીના પ્રવાહમાં તણાઈ ગયો જવેરી આવવાની ખબર મળતાં જ બાદશાહે બીરબલને કહ્યું કે, 'બીરબલ ! લાવો તે હીરા ?'

બીરબલે કહ્યું કે, 'નામદાર ! મારી પાસેથી લઈને આપે આપની કમરે ખોસ્સો હતો.' તે સાંભળતાં જ શાહને યાદ આવવાથી તેણે તરત તેની હમામખાનામાં ખબર કહાડી લાવવાને માણસોને તાકીદ આપી પણ તપાસ ચલાવતાં તે હીરાની કશી શોધ લગી નહીં.

છેવટે સહિએ થાકીને બાદશાહની આગળ આવીને કહ્યું કે 'નામદાર ! બહુ તપાસ કરવા છતાં હીરા હાથ આવ્યો નહીં', આવી રીતે હીરાને શુભ થયેલો જાણી મનમાં વીચાર કર્યો કે, 'મારી જીવનો જોગ મારે આપવો જોઈએ ? એમાં બીરબલ કે બીજા શું કરે માટે એ હીરાની જવેરી જે કીંમત માંગે તે આપવી જોઈએ' આવો વીચાર કરીને શાહે જવેરીને પૂછ્યું કે 'તમારા હીરાની શી કીંમત થાય છે ?' જવેરીએ કહ્યું કે, 'નામદાર ! ધરાનના સમૂહે આ હીરાની ત્રણ હજાર રૂપીઆ આપવાની માગણી કરી હતી, પણ મને તે કીંમતે પોશાણ ન થવાથી મેં લેમને ન વેંદેયતાં આપની આગળ આવ્યો છું માટે હવે આપ આપો તે ખર' તે સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે, 'એ તે બહુ જ ઠીક પણ હવે તમે તેના કેટલા રૂપીઆ લેવા માંગો છો ? બીરબલના આ શ્રીત કારીગરે કહ્યું કે, 'હજુર ! એની પાંચ હજાર કીંમત બજારમાં

અંકાણી છે' માટે તેજ કીમત મુજબનું ધન આપ આપ્યો એવી મારી વીનંતી છે.' શાહે તરત ઝવેરીને પાંચ હજાર રૂપીઆ ખર્ચ નચીને આપવા હુકમ આપ્યો.

આધાર વગરના કારીગરે ખર્ચનચી પાસેથી રૂપીઆ લઈ પોતાને ઘેર આવી બીરબલની ઉદારતાના ગુણ ગાઈ પોતાના ધધામાં સાવધાન બની હોંસથી કામ કરવા લાગ્યો.

સાર—ગરીબ માણસ ઉંચી સ્થિતિની ટાંચે પહોંચતા પણ અ-
'ભમાન ન રાખતાં ગરીબની કેવી કદર બુજે છે? માટે બીરબલની આવી ઉદારતાનો દાખલો લઈ ધનવાનો એ ધનની માયામાં અંધ ન બનતાં પોતાના દેશની ઉન્નતી કરવા માટે નીરધન દશામાં રબડતાં કારી ગરોને સહાયતા આપી, અપાવી અમર કોરતી સંપાદન કરવી.

વારતા એકવીશમી.

ઊતરનો જવાબ.

એક વખતે બાદશાહે બીરબલને પુછ્યું કે 'પાન કેમ સડી જાય છે? શાટલી કેમ બળી જાય છે? ઘોડા ચાલતાં ચાલતાં કેમ અટકી જાય છે? એ ત્રણેનો ઉત્તર એકજ જવાબમાં આપી કહ્યું કે, 'તેક નામદાર? એ ત્રણે વસ્તુ ફેરવ્યા વગર બગડી જાય છે.' આ જવાબ સંભળતાંજ બાદશાહ બહુ ખુશી થયો.

ભાગ ત્રીજો

વારતા બાવીશમી.

બુદ્ધીશાળી કેને કહેવો ?

સિદ્ધ કરે નિજ સ્વાર્થ તેજ જન સુઘ ગણાયે,
હીમ્મત હારી કામ તજે તે મુખ ગણાયે.

એક દિવસે બાદશાહે બીરબ્રજને પુછ્યું કે, 'અહો ! બુદ્ધીના ભંડાર બીરબ્રજ ! બુદ્ધીવંત અને મુરખ શિરોમણી કેને કહેવા ! હાજર જવાબી બીરબ્રજે કહ્યું કે, 'મારા કદરદાન નેક નામદારશાહ ! જે માણસ હીમતથી મંઠી રહ્યા છે તે પોતાના ધારેલા કામને પાર પાડે છે તેનેજ બુદ્ધીવંત જણવો ? પણ જે કાયર બની પોતાના આરંભેલા કામને અધવચ્ચમાં મુકી દે છે તે માણસને અકલનો અ-ધુરો અને મુરખ શીરોમણી જણવો.' આ સાંભળી શાહ ધણો ખુશો થઈ બીરબ્રજની અકબ્ર માટે ગુણ ગાવા લાગ્યો.

સાર—દરેક માણસે એટલું યાદ રાખવાનું છે કે કંઈ પણ કામનો આરંભ કરવા પહેલાં નક્કી વીચાર કરવા પછી આરંભેલા કામ કરવાને આગળ પગલું ભરવું કે જેથી તન મન અને ધનનો નાશ થતાં અટકે છે.

વારતા ૨૩ મી.

ચંદ્રકાંતા અને બીરબલની લેહ.

ચાહે સુન અસુર નર નાગ વર ભુપ સીધ.

ચાતુરકો ચાહના તો બેઠ ચારો કરે હેં.

અકબરની દરબારને સકલ જગતમાં શોભાવનાર, અને અકબરના અદલ ન્યાયને દીપાવનાર બીરબલે ભારતભુમીના ભુવણરૂપ દંપતીઓ અને તેની પ્રજાઓના મન પોતાની અત્યાગ શક્તિના પ્રાબલ્યથી પોતા તરફ હરી લીધાં હતાં.

એક વખત મણીપુરના રાજા ચંદ્રકાંતા બીરબલના પરાક્રમનો અમત્કાર બોલા સાડે કોઇને પણ પોતાની સાથે ન લેતા એકલો ઘોડેચાર થઇ દીલ્લી શહેરની નજદીક આવી પહોંચ્યો.

એટલામાં એક રસ્તાના મધ્ય ભાગમાં બેઠેલા એક લંગડા બી-ખારીએ કહ્યું કે, 'અહો ! સુભાગી ! આપ કોઇ કુલીન ઉદારવૃ-ત્તીવાળા અને પરાપકારી માણસ હો એમ જણાય છે, આવું ધારી આપને કરગરી કહું છું કે, આ પાસેના દીલ્લી શહેરમાં કાંઈ કારણ સર મારે જવું છે પણ મારા પગ બહુ અશક્ત થઇ પડવાથી જઇ શ-કાતું નથી. માટે આપ જો મને આપના ઘોડા ઉપર બેસાડી શહેર સુધી લઈ જશો તો મોટી મહેરબાની ! ઇશ્વર આપનું બલું કરશે, આ દયાજનક વાણીના વચનો સાંભળનાજ રાખને બહુ દયા આ-વવાથી આ લંગડાને પોતાના ઘોડા ઉપર બેસાડી ઘોડાની લગામ હાથમાં પકડી આગળ ચાલવા લાગ્યો રગ છે એવા પર ઉપકારી રાખ્યોને ?

જ્યારે આ બંને જણુ નગરના મધ્ય ભાગમાં આવ્યા ત્યારે રા-
જાએ તે લંગડા બીખારીને કહ્યું કે, 'હવે તમે ઘોડા પરથી ઉતરી
તમારું કામ સિદ્ધ કરો.' આ સાંભળી બીખારીએ કહ્યું કે, 'ઘોડા
પરથી નીચે ઉતર એવું મને તું કહેનાર કણુ ? શું આ તારો ઘો-
ડા છે ? ગુપ ગુપ દારી પકડી આગળ ચાલ્યો જા. ગળે પડવાની
વાત નહીં કર.' આવું લંગડાનું સાંભળીને તે, પરમજી રાજા ખેદ
પામી મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, 'અરે પ્રભુ ! ધર્મ કરતા
ધાડ ! દયાનો આખદલો ? ઉપકારને બદલે અપકાર ? આને નીતી
કહેવી કે અનીતી ! શું દુનીઆ આવી ઠગારી હશે ! કેવો નીચ મા-
ણુસ ! એને જરા પણ શરમ આવતી નથી ! શું આવી રીતે ગળે
પડી મારો ઘોડો પચાવી પડશે ! હીક છે. એ પણ હું જોઈશ !
એ એની કપટગળ ક્યાં સુધી પાથરે છે ! એના કરેલાં કર્મનો
બદલો એને મળશે ! ઓડવાડો માણુસ દગલખાજ અને પાપી હોય
છે, અને એવા અપ્રમાણીક ખોટી નીકાવાળા માણુસનો કાંઈએ
વીંધાસ કરવો નહીં. આમ આ દાખલા ઉપરથી સીદ્ધ થઈ ચુક્યું
છે.' આ પ્રમાણે ખેદ પામતા રાજાએ તે લંગડાને કહ્યું કે, 'અરે
ઓ હરામખોર ! આવી ઠગાઈ કરતાં ક્યાંથી શીખ્યો ? તારા દુઃખી
દીલની દયા ખાધી તેનો આવી રીતે બદલો લેવાળવા તત્પર થયો
છે ? આવી રીતે કેટલાકોને ગળે પડીને હરામનો માત્ર પચાવી
પાડ્યો છે ? સમજ, નહીંતો પાછળથી પરતાઈશ ? તારી ઠગાઈથી
ઠગાઈ જઈને મારો ઘોડો તને પચવા દેનાર નથી.' માટે એક શં-
ખદનો ઉચ્ચાર કર્યા વગર ઓ અધમ ? મારા ઘોડા પરથી ઉતરી
તારા અપરાધની ક્ષમા માગી ચાલતી પકડ. રાજાના આ કટોર વ-
ચનો સાંભળતાં તે લંગડો રાતો પીજો થઈ જઈને આંખ ચઢા-

વીને રાગને કહ્યું કે, બાપ, બહુ થયું લવારી કરવી મુશ્કેલી છે. બલતામાં લી શા માટે હોમે છે? રંક જાણી જરા વાર થોડાપર બેસવા દીધો તેથી તારા બાપનો થોડો યદ્ય ગયો. આમ રરતે ચાલતાને ગળે પડીશ તો હાડકા રંગાઈ જશે. મારા જેવા બીખારીને ગળે પડવાથી તારા બવની બુખ બાંગનાર નથી. જો બવની બુખ બાંગવી હોય તો આ શહેરમાં શ્રીમંતોની કંઈ ખોટ નથી. આમ બંને જણ તકરાર કરતાં બીરબ્રની સમક્ષ જઈ પોતાની હકીકત જણાવી ન્યાય માગ્યો. આ વખતે એક ખાટકી અને ધાંચીનો કેસ ચાલતો હતો, તેથી બીરબ્રે આ બંનેને એક ખાણુ બેસવાનો ફકમ કરી, બીરબ્રે ખાટકી અને ધાંચીને પુછ્યું કે, તમારી ખરી હકીકત શું છે તે કહો એટલે તમારી તકરારનો અંત આવશે? તે સાંભળી ધાંચીએ કહ્યું કે, ન્યાયાધીશ સારેબ હું મારી રોકડની થેલી પેટીની પાસે મુકી નામુ લખતો હતો, એટલામાં આ ખાટકીએ આવી એક ફપીઆનું તેલ લીધું. હું તેને તેલ આપી પાછો નીચું માથું કરી નામું લખવા બેઠો. આ તકનો લાભ લઈને આ ખાટકી મારી થેલી ઉપાડી ચાલતી પકડી. મારી નજર તેની ઉપર પડતાં હું તરત તેની પાછળ દોડ્યો, અને તેને થેલી સાથે રસ્તામાં પકડીને મારી ખુંચવી લીધી. આ થેલી ખુંચવી લીધા પછી આ ખાટકીએ મને ફમ બરાવીને કહ્યું કે, અલ્યા ચોર! આ થેલી તારા બાપની નથી! એ તો તારા બનેલીની છે માટે પાછી આપી દે. નહીં તો જમીન ભેગો કરી નાંખીશ. આમ રકઝક કરતાં કરતાં હું તેને આપની પાસે પકડી બાંધ્યો છું, માટે આ પારકી દોલતનો ધણી થનાર ખાટકી ચોરને સખ્તમાં સખ્ત શિક્ષા કરી દાખતો બેસાડી મારી ખરી ફમાણીથી એકઠી કરેલી નાણાની થેલી મને

પાછી અપાવશો ! હું ઇશ્વરની પ્રતિજ્ઞા લઇને કહું છું કે આ મારી કહેલી હકીકત તદ્દન ખરીજ છે. '

પત્યાસ કુટકાનો બાંધી માર.

ખીરબલના પુછાચી આ ખાટકીએ પોતાની સ્પષ્ટ બુદ્ધિથી ખીરબલને કહ્યું કે, સાહેબ, એ થેલી મારી છે, એની નથી, તેલ આપી તેના બદલામાં આ આખી થેલી પચાવી જવા માગે છે. તે કેમ પચવા દેઉં ? એના કપાલમાં કામ આપો એટલે પારકાની દોષત પચાવવાની ખોડ બુદ્ધી જન્મે એવો ધંધો કરીને ધનવાન બન્યો છે. કંઈકને સુનો ચોપડાવી માલેતુજર બન્યો છે, બહુ દીવસે ચોર સપાટામાં ગાળ્યો છે, માટે તેને તેના પાપની શીક્ષા કરી મારી થેલી મને અપાવશો.

આ પ્રમાણે આ બંનેની વીચીત્ર પ્રકારની દલીલો સાંભળી લઇને ખીરબલે જણાવ્યું કે, તમે તે થેલી મારી પાસે મુકી જાઓ, કાલે આવજો, એટલે તમારા કેસનો ફેંસલો આપીશ. '

કાળને શીક્ષા.

આ કેસનો ચુકાદો બીજા દીવસ ઉપર મુજતવી રાખવા પછી એક નારીએ એક કાળ ઉપર ફરીયાદ નોંધાવી હતી તે બદલ તે નારીને ખીરબલે પુછ્યું કે, ત.રી ખરી હકીકત શું છે તે પ્રતિજ્ઞા ઉપર સાચી કહે ? તે નારીએ પ્રતિજ્ઞા લઇને કહ્યું કે, મારા ગામનો કાળ એક ઇનસારી, નિપક્ષપાતી અને પ્રમાણીક છે એમ મારી હું પાંચસો મોહોરો અને કીમતી સામાનની એક પેટી ભરી કાળને ઘેર લઇ જઈને કાળને કહ્યું કે, ' મને કાંઈ કારણસર બહાર

ગામ જવું છે, અને માણં કામ કરી એક માસમાં પાછી આવું ત્યાં સુધી આ માલની પેટી રાખશે તો આપની શેરા બજારી આપના હકમાં ખુદાની બંદગી કરતી વખતે સારી દુવા ચાલીશ, તેના ઉત્તરમાં કાળએ મને કહ્યું કે, બાઈ, તું મારો બરૂંશો રાખી તારા કીમતી માલની પેટી મારે ઘેર મુકવા આવી છે તો તે ખુશીની સાથે મારે તે પેટી રાખી સાચવવી જોઈએ. માટે ખુશીથી મુકી બ, એમાંથી એક કાડીનો માલ આડો અવળો થાય તેની જરા પણ બીક રાખીશ નહીં. જ્યારે જોઈએ ત્યારે પાછી લઈ જજે. આ પ્રમાણે કાળના બોલવા ઉપર ઇત્યાદિ રાખી મારી પેટી તેને સોંપી હું બહાર ગામ ગઈ. માણં કામ કરી થોડા દહાડામાં પાછી આવીને તે અનામત તરીકે સોંપેલી મારી કીમતી પેટી પાછી માગી ત્યારે કાળએ કહ્યું કે, બાઈ! તારી અકલ ઠેકાણે છે કે ગુમ થઈ ગઈ છે? આ તું શું બોલે છે! પેટી શી અને વાત શી! તું કયે દીવસે, કાની સામે તારી પેટી મને સોંપી ગઈ હતી! આવું અધમ બોલતાં તને કાણે શીખવી છે! તું જાણતી નથી કે જુહું બોલનારનું ઘરઆર સરકાર લુંટી લે છે! માટે જેમ આવી તેમ ચાલીશ, નહિતો બેઠજત કરી બહાર કઢાવીશ. આ પ્રમાણે કાળએ મારો અનામત માલ ન આપતાં, માણં અપમાન કરી મને કાઢી મુકી, તેથી તેની દાદ મેળવવાને આપની હજુરમાં આવીશું. માટે કૃપા કરીને મારો ગયેલો માલ મને અપાવશે, આ બાઈની મુખ જુઆની સાંભળી લઈને બીરબલે કેટલીકવાર સ્વસ્થ ચિત્તથી વિચાર કરીને કહ્યું કે, 'તું સહવારે કાળ પાસે જઈ મુકેલી અનામત પેટીની ફરીથી એકવાર ઉંઘરાણી કરજે અતે તે શું કહે છે તે હકીકત મને પાછી કાલે આ વખતે જણાવજે એટલે તેના તેને

તરત ફેંસલો આપીશ.' એમ કહી તેણીને ઘેર જવાબની રાખ આપી.

ખાટકી ધાંચી અને આ સ્ત્રીના કેસનો ચુકાદો બીજે દીવસે આપવાનો મુલતવી રાખી રાખ અને લંગડા બીખારીનો કેસ હાથમાં લઈ બીરબલે આ બંનેને પુછ્યું કે, 'આ બદલ દરબારમાં જે સાચે સાચું હોય તે કહો. જરા પણ જુલુ મજાવામાં આવશે તો તે ચુન્દા બદલ યોગ્ય શિક્ષા કરવામાં આવશે, આ બંનેએ તરત દરબાર સમક્ષ સોંગન ખાધને પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. આ બંનેની હકીકત સાંભળીને બીરબલે તેઓને કહ્યું કે આ ઘોડાને અહીં મુકી નાઓ; અને કાલે આવજો, એટલે જોના ઘોડો હશે તેને સોંપવામાં આવશે

લોકોનો ઉમંગ.

આ ત્રણે કેસના ચુકાદા માટે બીજે દીવસે શહેરમાં તેની ચમત્કારક ચરચા ફેલાવાથી પુષ્કળ લોકો તે જોવાને આતુર બની કચેરીમાં એકઠાં થયાં.

બીજે દીવસે કચેરી ભરતાંજ બીરબલે પ્રેક્ષકોની સમક્ષ ખાટકી અને ધાંચીને પીંજરામાં ઉભા રાખી એકના હાથમાં ગીતા અને બીજાના હાથમાં કુરાન આપી કહ્યું કે, કહો કે આ થેલી મારી છે, આ સાંભળી બંને જણ પોત પોતાના ધર્મના સોંગન ખાધને કહ્યું કે આ થેલી અમારી છે. આ જોઈ બીરબલે તરત તે થેલી ખાટકીને અપી ધાંચીને પછાસ ફટકા બાંધી મારવાનો હુકમ આપ્યો.

પછી તે બાધને બોલાવીને પુછ્યું કે, કેમ બાધી કાળએ તારો અવેજ દીધો કે નહીં ? આ સાંભળી બાધએ કહ્યું કે, મને મારો અવેજ મળી ચુક્યો છે, તે બાધ તો આ વેણે સાંભળતાંજ બીરબલે તરતજ કાળને બોલાવીને સર્પની સમક્ષ કહ્યું કે, તમે બાધાધીયન

કામ કરવા લાયક હો ? તમને આખરદાર મણી અનામત રાખવા પેટી સોંપી અને તે પછી પાછી માગે ત્યારે તેને જુડી પાડી ઉઘડી ધમકાવે આપવી કે ખોટું બોલનારના ધરખાર લુટી લેવામાં આવે છે ! વાહ કાજી વાહ ! આપ કાજી ખરા ! આમજ લોકોને લુંટતા હશે ? આમ લુંટી લુંટી ફટલુક ધન સંપાદન કીધું છે ? તમો રાજનો મોટો અપરાધ કીધો છે તે અપરાધને બદલ તમને આજથી તમારા ઓઢાપરથી દુર કરવામાં આવે છે. બમ્મ એટલીજ શીક્ષા આપી એક વખત જતાં કરવામાં આવે છે. ફરીથી આવું કામ કરશો નહીં. બીરબલના આવા કટાક્ષ વચન સાંભળતાંજ કાજી જખવાણો પડી નીચુ ધાલી સભા સ્થાન છોડી ચાલી ગયો.

ખાટકી, ધાંચી, સ્ત્રી અને કાજીના કેસનો ચુકાદો આપ્યા પછી બીરબલે તરત ચંદ્રકાંત અને તે લંગડા બી પારીને બોલાવી પોતાની સાથે અશ્વશાળામાં લઇ જઇ કહ્યું કે, આ ઘોડાઓ બાંધ્યા છે તેમાંથી તમારો ઘોડાને ઝોળખીને કાઢી લીઓ. લંગડાએ બહુ ફાફા માર્યા પણ તે ઘોડાને ઝોળખી ન શકવાથી ચરમી દો બની ગયો. આ જોઇ રાજાએ તરત પોતાનો ઘોડો કાઢ્યો. બીરબલે ચોર અને શાફુકારની પરીક્ષા કરી કચેરીમાં આવ્યો અને લંગડાને કહ્યું કે, પારકો માલ હજમ કરી જવાનો તે અપરાધ કીધો છે તે અપરાધની બદલ તને પચાસ ફટકા બાંધી મારવાનો અને આ ઘોડો આ મુસાફરને આપી દેવાનો હુકમ કરે છું.

આ હુકમને અમલમાં મુકતાજ કચેરી બરખાસ્ત થઇ. તે જોઇ ચંદ્રકાંત રાજાએ બીરબલ આગળ જઈ કહ્યું કે, હું મણીપુર નગરીનો ચંદ્રકાંત નામે રાજા છું તમારી ચતુરાઇ પરાક્રમ અને બુદ્ધિની લોકો મારફતે ધણીજ પ્રસંશા સાંભળીને આપના દર્શન કરવા માટે આપની

બેટ લેવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું રસ્તામાં આવતાં આ લગડાએ મને છેતરીને ફસાવ્યો. પરંતુ તમારી શુદ્ધિબળ માટે જોવા વખાણ સાંભળતો હતો તેવાજ નજરે જોઈ આનંદ પામ્યો છું હું પુછું છું. કે તમેએ આજે જે ત્રણ ફસનો ચુકાદો આપ્યો છે, તે ક્યાં ન્યાયના આધારે આપ્યો છે. તે કૃપા કરીને કહેશો !'

બીરબલે સભ્યતાથી કહ્યું કે, ' અહો, રાજેન્દ્ર ! ધાંચી અને ખાટકીની થેલી ઘેર લાવીને ખાલી કરીને રૂપીઆ કાઢી લઇને હિના પાણીમાં નાંખી ખુબ ચોળાવી પાછા થેલીમાં ભરી દીધા, અને તે ધોત્રેલ રૂપીઆનું પાણી બારીકીથી તપાસતા લાલ રંગનું અને વાસ મારતું જણાયું. આ ઉપરથી વીચાર કરી મન સાથે ઠરાવ કીધો કે આ થેલી ધાંચીની નહીં પણ ખાટકીની છે. જો ધાંચીની હોત તો તે પાણીમાં તેલની વાસ વગર આવી દુરગંધની વાસ મારત નહીં, અને ઉપર તેલની છારી તરી નીકલત. આવી તપાસ પરથી એમ સિદ્ધ કર્યું કે, આ લોહી માસથી વાંસ મારતા રૂપીઆ ખાટકીનાજ છે ! અને તેજ આધારે તેની તકરારનો ફેંસલો આપ્યો.

હવે જો સ્ત્રીની મતા કાળ પચાવી ગયો હોય, તે કેમ કઢાવરી તે માટે મેં કાળને ઘેર જઈ કાળને કહ્યું કે, 'મારે અગત્યના કામ માટે પ્રદેશ જવાનું છે, માટે આપ સહવારે કચેરીમાં આવજો એટલે સભાસદોની સમક્ષ આપને સારી જગ્યાએ નીમીશ. અને મારી તમામ દોલત તમને સોંપીશ. આમ કહીને મારે ઘેર આવ્યો, અને પછી તે ફરીયાદણુ બાંધને મુકેલી અનામત લેવાને મોકલાવી. કાળએ સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા પછી એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યો કે, 'જો હું બાંધનો અનામત માલ નહીં આપીશ તો તે બાંધ ફરીયાદ કરવા બીરબલ પાસે જશે તો મારા શુરા કામનો કાળો પડશે ઉપરી

જશે તો બીરબ્ર પોતાનો ઓધો અને ખજનો ન સોંપતા મને બે આખર કરી કાઢી મુકશે. માટે આમ ન બને, અને મારી ઠગાઇ કાઢના જાણવામાં ન આવે, એટલા સાર અનામત પાછી આપી બાંધને વીઘાય કરવામાં જ લાભ છે. એમ ધારી અનામત આપી દીધી.

ન્યારે તમને બંનેને અશ્વશાળામાં લઇ જઇ ઘોડાઓ પાસે ઉભા રાખ્યા ત્યારે લંગડો તે ઘોડાને ઓળખી તેની પાસે ગયો કે તરત ઘોડો ચમકીને જરા દુર હડી ગયો. તેથી લંગડો ગમરાઇ લજ્જત બની નીચું ધાલી ઉભો રહ્યો. અને આપ ન્યારે ઘોડા પાસે ગયા ત્યારે ઘોડો આનંદથી આગળ આવ્યો તેથી મેં માની લીધું કે એ ઘોડાનો ખરો માલિક આજ છે. તેમજ તે ન્યાયથી પણ સંતોષકારક પરીણામ બાસતા હતાં ખરો ન્યાય મળવાથી માણસને કંઈ બોલવાનું રહેતું નથી. '

આ પ્રમાણે બીરબ્રની ખુબીનો ખેલ જોઇ રાજા આનંદ-મગી બની બીરબ્રની બુદ્ધિના વખાણ કરતો પોતાના વતનનો માર્ગ લીધો.

સાર-વીવેકી સદાયરણી અને બુદ્ધિશાળીને જનમંડળ ખરા અંતકરણથી ચઢાય છે, ભેટે છે, અને માને છે. બુદ્ધિશાળી સત અને અસતનો ભેદ જુદો પાડી શકે છે, પણ જુગારી, રંડીબાજ, જુઠો, ચાડીઓ, અદેખો અને પારકી મતા ખઇ જનારો આ જગતમાં ધીકારને પાત્ર હરે છે અને તેવા પાપીઓને કોઈ પણ સદગુણી પાસે આવતાં તેનાથી નવ ગજના નમસ્કાર કરે છે. માટે દરેક માણસે સત્યને ચાહવું.

વારતા ચોવીસમી.

બગડેલી બાજી સુધારી.

બગ બુદ્ધીનું જે પ્રબળ તો, બગ અકલ નર તે દાખરી.
સર્વસ્વ તે જગ વશ કરી, મહીમા બતાવે નવ નરી.

એક દિવસે એક ફકીર બાદશાહની સમીપ આવી આશી રવાદ

આપી કહ્યું કે; 'અહો, ખરેખરે ખાવીંદ! મહાસરીકની પ્રસાદી રૂપ સંયમ' મહેથી લઈ અપવા, આ મુદ્દલીરા ફકીર અહો સુચી આ-
વ્યો છું મારે તે પ્રસાદી રૂપ 'સંયમ' સ્વીકારો.' એટલામાં એક
બાહ્યે આવીને બાદ હના હાથમાં વીલુતી અને ચોખા આપીને
કહ્યું કે, અહો! સકળ જગતમાં આપનો જયજયકાર થાએ!
હું એક રંકમાનો રંક બ્રાહ્મણ છું, અને આપના ખુશીવંતા દીક્ષીના
દર્શન કરવાની અભીલાષાથી આપની ભેટ લેવા આવ્યો છું. અ-
મારા ધર્મ શાસ્ત્રમાં એવી આજ્ઞા છે કે રાજા, ગુરુ, જોષી, દેવી
અને વીદ્યાનની ભેટ લેવા જતાં ખાલી હાથે જવું નહીં, પણ કંઈ
ફળ કીંવા માંગતીક વસ્તુ લઈ જઈને તે અર્પણ કરવી. મારી પાસે
બીજું કશું ન હોવાથી આ માંગતીક વીલુતી અને ચોખા આપને
આપી મનેજી સદ્ગણ કરું છું.'

બાદશાહે અતીર મીરજાખાંના હાથમાં આપીને કહ્યું કે 'આ
બ્રાહ્મણે મને શેની ભેટ આપી છે? મીરજાખાંએ તે જોઈને કહ્યું કે,
'જોકા પનાહ? આતો રાખ અને ચાવલ છે, આ ઉપરથી આપનુ ખુર
કરવા છુટ્તો' હોય એમ જણાય છે! મોટાને કાન હોય પણ સાન
હોતી નથી. તે મુજબ રાજાએ મીરજાખાંનું સાંભળી લઈને એકદમ
કોપાયમાન બની તે બ્રાહ્મણને ધકા મારી બહાર કાઢવાનો હુકમ
કીધો. બાદશાહનો હુકમ થતાજ અ... નીજી ગંજરીઓએ તે બીચારાને
ધકા મારી દરબારમાંથી હાંકી કાઢ્યો. મુજબ... ભાઈ બ્રાહ્મણ
ઉપર મીહું વાટનાર, એને ભાવતું વખતે કાપ્યું' પછી શું...
ફકીરની આપેલી સંયમ જોઈ શાહ ધણેજ ખુશી થયો, અને
તે બદલ તેને એક હજાર રૂપીઆ ધનામ આપી વીદાય કીધો. નીરાસ

થઈ બ્રાહ્મણ જેવો દરબારમાંથી બહાર નીકળ્યો તેવોજ બીરબલ તેને મળ્યો. બ્રાહ્મણનો ઉતરી ગયેલો ચહેરો જોઈ બીરબલે તેને પુછ્યું કે, 'બાઈ! કેમ ઉદાસ છો? તમોને શું દુઃખ છે. તે જો કહેવામાં કરી અડચણ ન હોય તો સુખેથી મને જણાવો' બળી ગયેલા માણસને ચુનાનું પાણી અને તેલનો લેપ થવા સરખાં બીરબલના જળ રૂપી શીતળ વાક્યો સાંભળી તે બ્રાહ્મણના મનમાં શાંતી વ્યાપી અને કચેરીમાં બનેલા હકીકત કહી સંભળાવી.

તે સાંભળી બીરબલે કહ્યું કે, 'મહારાજ! તમો અહીંયા થોડી વાર ઉભા રહો, હું કચેરીમાં જઈ છું, અને તેનીજ પાસેથી તમોને ધનામ આપાવું છું, આમ કહી બીરબલ દરબારમાં દાખલ થઈ બાદશાહને સલામ કરી કહ્યું કે, 'આપની ગાદી અચળ રહેવા એક બ્રાહ્મણ શ્રી મહાકાળીના અનુજ્ઞાનની પ્રાર્થાથી થયે હોમજનીત વીભૂતી આપને પ્રસાદીરૂપ આપવાને આવેલો હતો, પરંતુ આપે તેનું સન્માન ન કરતાં અપમાન કરી કહાડી મુક્યો એ ઠીક કીધું નહીં. આથી આપની અપકીરતી થશે અને બેદ બુદ્ધી લોકોમાં ફેલાશે. જે પ્રસાદીવડે આપનું તમોમ જાય એવો આશીરવાદ આપનારને, અર્થાત આશીરવાદનો અર્થ સ્પષ્ટ જણાય છે કે, 'સખજી' એટલે બધું જાઓ, તેને ધનામ આપીએ? કેટલી બધી વીચીત્ર વારતા! તેનો આપજ વીચાર કરી જુઓ.'

બીરબલનું આવું બોલવું સાંભળી બાદશાહે કહ્યું કે, 'મારું રાજ બાક થઈ જાય એવા હેતુથી રાખ અને ચોખા આપવાથી તે બ્રાહ્મણને હાંકી કાઢ્યો અને ફકીરે જે પ્રીય ચીજ સખજ આપી માટે બક્ષીસ આપી.'

ખીરખલે કહ્યું કે, નેક નામવાર ! એ બંનેના આશીર્વાદના બા વાર્ય બરોબર રીતે આપને સમજાવવામાં આવ્યો નથી, એનો અર્થ એવો થાય છે કે સત્ય એટલે તમામ અને ના એટલે રવાન થા. ફકીરના આવી પ્રકારના આશીર્વાદનું નીવારણ કરવા માટે તે બ્રાહ્મણે તમને રાખ આપીને કહ્યું કે, ઇશ્વર તમારી સંપૂર્ણ વસ્તુ કાયમ રાખે. જોણે બદલવા આપી તેને ઇનામ ? અને સારો આશીર્વાદ આપનારને અપમાન એ કેવો અવગ્રીત ન્યાય ?

બાદશાહે તરત પોતાની જુલ કણુક કરી ખીરખલને કહ્યું કે, ખીરખલ જે ચનાર હતુ તે થયું પણ તે બ્રાહ્મણને શોધી કાઢી તેને એ હાનર રૂપીઆતું ઇનામ આપી તેની સારી દુવા વધાવી લો.

તે સાંભળી ખીરખલે કહ્યું કે, સરકાર ! તે પ્રવિત્ર બ્રાહ્મણ આપણા દરબારમંડની બહાર બેઠો છે માટે સીપાઇ મોકલી બોલાવી આપના હુકમને અમલમાં મુકવું. એમ કહી બધાની સમક્ષ તે બ્રાહ્મણને બોલાવીને અદેખાઓની આંખમાં ધુળ છાંટીને. તે બ્રાહ્મણને એ હાનર રૂપીઆ આપી સતોષી વીદાય કીધો.

સાર—બગડેલી બાજુ કેમ સુધારવી ? અદેખાની આંખ કેમ આંજવી ! મોટા લોકોના મન કેમ સીધાવવાં ? મોટો અધીકાર મળ્યા છતાં જતી અભીમાન કેમ રાખવું. એનો દાખલો આ ચારતા પરથી લેવો.

વારતા પચીસમી.

વનો વેરીને વશ કરે છે.

વખત વીચારી વાત કર, તો સહુ સુખ અનુકુળ,
વશુ સમજવે જો વદીશ તો તો સહુ સુખ પ્રતીકુળ.

એક સમે એક ઉમરાવે પોતાના બાગમાંથી સરસમાં સરસ અને
મીઠી સાકર જેવી પાકેલી ફેરીઓ ઝાડ પરથી ઉતરાવી બાદશાહને નજર
રણા દાખલ મોકલો. તે ફેરીઓ અમૃત સમાન હોવાથી શાહ અને દુર-
મ અને જણ એકાંત ભુવનમાં બેસી ખાતાં હતાં, અને રાજા પોતાની
બાધેલી ફેરીની છાલ અને ગોટલા દુરમની આગળ ફેંકતો હતો. એટ-
લામાં ખીરખલ ત્યાં આવી લાગો. તે જોઈ રમુજની ખાતર શાહ બોલ્યો
કે, અહો, વીનોદી ખીરખલ ? મારી ઓરત કેવી બાઉકણી છે ? પોતાનું
પેટ ભરવા સરજેલી છે, જો કે હું અત્યાર સુધી માત્ર એકજ ફેરી
ખાધ રહ્યો નથી તેટલામાં એણે કેટલી બધી ફેરીઓ ખાધી છે. તે આ
ગોટલા છોતરાનો દગલા જેતાજ ધણીજ શરમાઈ ઓશીયાળી બની ગઈ.
જે વખતે બાદશાહે અડખર બારથ રચાવવાનું કહ્યું હતું તે વખતે
હુમને પાંચ પતી માટેનો પ્રશ્ન પુછવાથી હુરમને માફ લાગ્યું હતું, તે
ખડક દુરમના દીરમાંથી દુર કરી મહેરબાની મેળવવાનો સમય આવેલો
જોઈ ખીરખલે કહ્યું કે, હુરમ સાહેબે બધી ફેરીઓ ખાધી એ વાત
તો સાચી છે. પરંતુ તેમના ખાવીંદની તારીફતો કોઈ ઓરજ પ્રકારની
છે, કે મને હુરમ સાહેબે તો માત્ર ફેરીઓનો રસ ચુસી લીધો છે, પણ

આપેતો ફરીઓની છાત્ર ગોટલા અને અંદરના ગોટલી પણ ઊડી નથી. અર્થાત્ ફરીમાંથી કોઇ પણ ભાગ જવા દીધો નથી એ ખરેખરી ખુશી છે ? એટલે એ શબ્દોમાં એવો મારમીક ભાવ સુચવ્યો કે હુરમ સાહેબે તો જે ફરીઓ ખાધી છે તેના છોતરા છોટલાં જણાય છે તેથી વધારે ખાધી એમ આપ કહ્યો છો. પણ આપે એમના કરતાં પણ એટલી બધી વધારે ખાધગયા છો. પણ તેની ગણતરી ન કરી શકાય તેટલા માટે તેના છોતરા ગોટલા પણ બચાવ્યા નથી આ સાંભળી હુરમ બહુ ખુશી થઈ અને બીરબલની પ્રત્યે જે ખડક ધરાવતી હતી તે આ યુક્તીના કારણથી દીવમાંથી કાઢી નાખી પ્રેમથી ચઢવા લાગી.

સાર—જો પોતામાં વનો હોયતો વેરી વધ થઈ શકે છે.

વારતા છવીસમી

કંકણ અને કેસની ગણતરી.

કરા ન કદીએ કોય, હા બાજુ ઠીક ગણી,
હાંસી ઉંઘટી હોય, તજો ટેવ એ તમ તણી.

એક દીવસ દરબારમાં ખલાસ થયા પછી બાદશાહ બીરબલને રંગ મહેલમાં લઈ જઈ હાસ્ય વિનોદની વાતો કરવા લાગ્યા આ સમયે સાહે બીરબલને પૂછ્યું કે, તમારી મનોરમાના હાથમાં કેટલા કંકણ છે ? બીરબલે. કહ્યું કે, ‘ હજુર ! મારી કામચાંચીના હાથ ઉપર મારી તજર દીવસ કોઇવાર પડે છે, તેમજ મારા

હાથ સાથે તેનો હાથ ધણીજ થોડીજ વખત લાગતો. જણાય છે તો પશુ ખાત્રીથી કહું છું કે જે જગાએ આપ નામ વરની વારંવાર નજર પડે છે તેમજ આખા દિવસમાં સેકડો વખત આપ નામદારનો હાથ કર્યા ફરે છે તે દાઢીના જેટલા ફેસ છે તેટલા કંકણુ છે. માટેદાઢીના ફેસ મણી લો એટલે કંકણુની ગણતરી પણ થઈજ જશે ? ખીરખલનો આવે ઉત્તર સાંભળી બાદશાહ ચુપ થઈ ગયો.

સાર—ખુદ્દો છે

વારતા સત્તાવીસમી.

ચોરની છત્રીસ કળા.

ચોરી ચાહન થાય છે, ન્યારે ચોર ઝંઘાળ,
બાંધી મારે મહીપતી, છેક જજોતી થાય.

એક સમે શહેરની બહાર આવેલા મનોહર બાગમાં દરબાર ભરી બાદશાહ બેઠો હતો, અને ખીરખલ ન્યાય રચનાની યુક્તિઓ માટેની મસદત ચલાવતો હતો, એટલામાં એક સોદાગરે આવી અરજ કરી કે, પરવર હીગાર? હું માળવા દેશનો રહીશ છું, અને વેપાર માટે બંગાળામાં ગયો હતો. ત્યાંના એક સાહુકાર પાસે એક સુંદર રાજહંસ પક્ષી માસ જેવામાં આવ્યું અને તેની સુંદરતા તથા અકલની ખુબી જોઈ મારું મન લલચાયું કે આ પક્ષીના ધણીને મનમાનતા નાણા આપ ખરીદી લઈ આપને ભેટ કરવા. એવો ઇચ્છાથી તેને એક હજાર સોના મોહોરો આપી વે રાજહંસને સ્વાધીન કરવા આપ હજુર

પાસે આવવા નીકળ્યો. પરંતુ મનની ઉમેદ મનમાં જ રહી ! મારા નોકરોમાંથી કાંઈ અધમે તેને મારી નાખી બક્ષણ કરી લીધું ! તેથી મને ધણું સંતાપ થયો છે, તેને કાણે મારી નાખ્યો ? તે માટેની મેં બધી તપાસ ચલાવવા છતાં પણ કશો પત્તો લાગ્યો નહીં. તેજ હેતુ માટે આપ હજુર અરજ કરૂં છું કે તે પક્ષીને મારનાર માણસને પકડી આપવાનો યત્ન ચલાવશો ?' આ ઉપરથી ખીરખલે બહુ ખારીજીથી સોદાગરના નોકરની તપાસ ચલાવી પણ કશો પત્તો ન લાગવાથી સોદાગર ઉદાસ થઈ ખીરખલને કહેવા લાગ્યો કે, આવા અદલ રાજના સ્વરૂપ અમલમાં પણ જ્યારે ગુન્હો કરનારનો પત્તો ન લાગ્યો તેથી ખાત્રી થાય છે કે અડીયાં પણ ન્યાય શાસ્ત્રીની મોટી ખોટ જણાય છે ?' સોદાગરના આવા શબ્દો સાંભળી ખીરખલે તરત તેના નોકરનો બોલાવી પોતાની સામે ઉભા રાખ્યા અને થોડી વાર સુધી એક નજરથી જોઈ રહી ખીરખલે આશ્ચર્યતાની સાથે કહ્યું કે, 'અહા ! પક્ષી મારી બક્ષ કરનારની કેટલી બધી ધીરજ છે ? પક્ષી તો મારીને ખાઈ ગયો તે તો ઠીક છે. પરંતુ પક્ષીનાં પીછાં પણ પાંડીમાં ઘાલી દરબારની સન્મુખ આવી ઉભો છે છતાં પોતાનો અપરાધ કબુલ કરતો નથી એ શું થોડી અજાણની વાત છે ?'

ખીરખલનું આવા પ્રકારનું ખોલવું સાંભળતાંજ પક્ષી ખાઈ જનાર તરત મહારાઈ ગયો, અને ચોરના પગ કાઢ્યા, તે પ્રમાણે આવરો બની કાંઈ ન જાણી શકે તેમ પોતાની પાછડી ઉપર હાથ ફેરવી પીછું તપાસવા લાગ્યો. આ તેની કરણી કાઢના જ્વાનમાં નહોતી, પણ ખીરખલે તો દરેક નોકરોના ઉપર પોતાની ખારીક નજર રાખી શું અમલકાર બને છે તે જોયા કરતો હતો. જો તો ચોર

વારંવાર પોતાની પાંચડી પર હાથ ફેરવતો હતો તેવોજ ખીરબલે તે ચોરનો હાથ પકડી ચાબકાનો માર મરાવી અપરાધ કબુલ કરાવ્યો. કહ્યું છે કે બુધે જાર બાજરી, બુધે નાર પાંસરી, બુધે ડાબુ દોવા દે, અને બુધે છોકરું છાનું રહે. એ વાતની ખાત્રી મેળવી અને કચેરી સમક્ષ ગુન્હેગારે તે પક્ષી માર્યા વીશેના કારણો અને તેના મુદા રજુ કીધા. આ પ્રમાણે અજમ ચતુરાધથી ચોરને પકડ્યો તે કારણથી ખીરબલની દેશ પ્રદેશમાં અધીક કીરતી પસરી સાર—બુદ્ધિવંત પુરૂષની ખુખીના ખેલનો ચીતરનાર આ વાત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે,

વારતા અઠાવ સમી.

સખસેં જડી ચુપ.

બુધ જન વીબુધને વશ કરી, પાર પમાડે કામ,
નરવરની શી વીસાદ ત્યાં, જ્યાં જગ બને ગુલામ.

એક દીવસે શાહે ખીરબલને પુછ્યું કે, ‘એક શાણા પુરૂષને જ્ઞેવાની ઉમેદ રાખું છું. માટે તે સોધી ભારી મારી ઉમેદ પૂરી કરો તે સાંભળી ખીરબલે કહ્યું કે, નામવર ! તેમ કરવા આપનો તાબેદાર નોકર તૈયાર છે. પણ શાણાની શોધ માટે દશહજાર રૂપીઆનો ખર્ચ થશે. આ સાંભળી શાહે તરત ખીરબલને ઘેર રૂપીઆ મોકલી આપવાનો ખમનચીને હુકમ આપ્યો.

દશ હજાર રૂપીઆ મળ્યા પછી ખીરબલ તરત શીયાણાની શોધ કરવા લાગ્યો. શોધતાં શોધતાં બજારમાં ગયો, ત્યાં તેને એક ચંચળ

અને ચાલાક માણસની બેટ થઈ ખીરખડે તેને કહ્યું કે—જેમ હું કહું તેમ કરવાને જો તમે કશું જાણો તો મારે કંઈ થોડું તમારું કામ છે જો આ કામ પાડ પડશે તો તમને પાંચશો રૂપિયા આપીશ. ખીરખડનું વાક્ય સાંભળીને તેણે મન સાથે વીચાર રીધો કે, એક પંથ ને દો કાળ થશે. મારે અને તરફથી થનારો ફાયદો સમજી તેણે તે વાત કશું કરી. તેનો આવો વીચાર જાણી ખીરખડે તેને કહ્યું કે, હું તમોને શાહની હજીર લઈ જવાનો છું પણ ત્યાં ગમે તેટલી વાતો તમોને શાહ પુછે તો પણ તેનો ઉત્તર આપવો નહીં. આવો ઠરાવ કરી અને જશ્યુ કચેરીમાં ગયા અને બાદશાહને નમન કરીને કહ્યું કે સીરતાજ ? આપના હુકમ મુજબ શીયાણા માણસને શોધી લાવ્યો છું. બાદશાહે તેને માન આપી, પોતાની પાસે બેસાડી, તે શાણાને બાદશાહે પુછ્યું કે, તમે ક્યાંથી આવ્યા ? તમે જાતે કેવા છો ? તમે કયા નામથી ઓળખાઓ છો ? દુનીઆની શી ખબર અંતરો છે ? વગેરે બધાંક સવાલો પુછ્યા, તોપણ તેનો તેણે કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં તેથી શાહે ગુસ્સે થઈ ખીરખડ સામું જોઈને કહ્યું કે, મુખ સાથે સમાગમ થયો તો હવે શું કરવું ? ખીરખડે ધીરજથી કહ્યું કે, નામદાર સુપ થઈ રહેવું ? આવું ખીરખડનું મર્મવાળું વાક્ય સાંભળી અર્થાત મુખનો મેળાપ દેવયોગે થાય તો કશું પણ ન બોલતાં સુપ—મૌન થઈ રહેવું તેથીજ શાણો સુપ થઈ બેસી રહ્યો છે, એટલે શાહ મુખ અને સુપ રહેનાર શાણો એમ ઠરાવ્યું એથી શાહ મનમાં ક્રોધિત બની ખીરખડના શાનપણની યુક્તિની રચના નીરખી શાહે કહ્યું કે. મારી પાસે પણ કેવા નર રત્નો છે ? એવા રંગ તરંગમાં ગર્વાનંદ બન્યો. રંજીતે એવા ગુણગ્રાહી રાગને ?

ભાગ ચોથો.

વારતા ઓગણત્રીસમી.

મહાન પુરુષની માન્યતા:

એક સમે દરબારીઓની સમક્ષ શાહે ખીરબલને કહ્યું કે, આ મારી પાસે બેઠેલા મારા દુધ બાળને એક નાહાનું રાજ આપવા માંગ્યું. પરંતુ તે નહાના રાજનો નાનો કારભાર ચલાવવા માટે નાહના ખીરબલની ધણી જરૂર છે, તેથી એક નહાનો ખીરબલ શોધી લાવો. તે સાંભળી ખીરબલે કહ્યું કે, બહુ સાર સરકાર આમ કહી વળતે દિવસે એક બળદને શણગારી રેશમી રસી ગળામાં બાંધી, પોતે તે બળદને ઢોરી કચેરીમાં આંચો, તે જાંઘ બાદશાહે અચરત પામી પુછ્યું કે. આ શું? થું તે મારા દુધબાળને લઇને આંચો છું તે જુઓ એમ કહી બળદને ખતાંચો. સારે શાહે કહ્યું કે, તમારો દુધબાળ બળદ શી રીતે થાય? ત્યારે ખીરબલે કહ્યું કે એમની માનું હું દુધ પીતો હતો તેથી આ મારો દુધબાળ થાય છે? ત્યારે ખીરબલે આનંદની સાથે જણાવ્યું કે હું પણ આ બળદની માનુંજ દુધ પી મહોડું થયો છું માટે આ પણ મારો દુધબાળ કેમ ન કહેવાય? આ ગુઢારથવાળો જવાબ સાંભળી શાહ મનમાં આનંદ પામી ચુપ ચપ બેઠો. કારણકે ખીરબલે મરમમાં જણાવ્યું કે મોટા લોકોની બરોબરી હલકા લોકોથી કદી પણ કરી શકાયજ નહીં. માટે આપના વીચાર અતી ઉત્તમ છે, તોપણ અધીકારનેજ અધીકાર યોગ્ય છે, તેમ ખીરબલ આપનીજ દરબારમાં શોભે ખીર

બલની આવી યુક્તી જાણી શાહ મનમાં સમજી જઈ ખીરખલની ચાતુરીને વખાણવા લાગે.

સાર—જે જેના લાયક જે વસ્તુ હોય તેજ તેને દીપાવે, પણ જગર અધીકારને અધીકાર અપાય તો લાભને બદલે હાની થાય છે. ભગલો ગમે તેવો રૂપાળો છે, પણ હંસની ખરાબરી કરી શકે નહીં છાણના ફેવને કપાસીઆનીજ આંખો જોઈએ !

વારતા ત્રીસમી.

અમત્કૃતિ ભરેલો પ્રસન્ન.

બાદશાહે ખીરખલને પુછ્યું કે, 'તમારો મહામંત્ર કયો ?' ખીરખલે કહ્યું કે, 'હજુર ? ગાયત્રી મંત્ર' શાહે પુછ્યું કે, 'તમે ગાઈ પૂજક છો તો પછી ગાઈના ચામડાના જોડા કેમ પહેરો છો !' ખીરખલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! બ્રાહ્મણના પગમાં ૬૮ તીર્થનો વાસ છે તેથી તે પગોનો એને ગૌરમંત્રનો યોગ થવો યોગ્યજ છે, કારણ કે તે બંનેના સંગમથી અધીક તીર્થનો મહીમા વર્ધે છે તીર્થનું તે વડે રક્ષણ થાય છે, માટે તેમ કરીએ છીએ' આ યુક્તી આંખની શાહ ખુશી થયો.

વારતા એકત્રીસમી.

પ્રાણ બહાલો કે પ્યાર !

બહાલામાં બહાલુ ધન, પ્રજા સ્ત્રી તોપણ પ્રાણ ઉપર બહુ બહાલ હોય છે એક દિવસે શાહ પોતાના વીલાસ ભુવનમાં ખીરાજ કમોલ કરતાં હતા તે મ્હંજે ખીરખલ પણ હાજર હતો, શાહ અને ખીરખલ વચ્ચે કે-

ટલીક રાજરંગની આડી અવગીં વાતો થઈ રહ્યા પછી શાહે પુછ્યું કે, 'ખીરખલ ? માણસને સર્વથી વધારે બહાલી કંઈ વસ્તુ છે !' ખીરખલે કહ્યું કે, 'પ્રાણ ! એથી અધીક બહાલી કોઈ પણ અન્ય વસ્તુ નથી, ચાહે તે અમીર, ફકીર, દુખી કે સુખી માણસ હશે કે જન-વર હશે તોપણ પોતાના પ્રાણને બચાવવામાં વધારે ઉત્કંઠા ધરાવશે પણ પ્રાણની રક્ષા માટે માણસ ધન દોલત કે સગા રનેહીઓ સંબંધની કંઈ પણ પરવા રાખશે નહીં. એથી ખાત્રી થાય છે કે સર્વથી પ્રાણ બહાલો છે. આ પ્રમાણે વારતા ચાલી રહી છે એટલામાં શાહની એક નારી પોતાના બાળકને રમાડી અને ખ્યારથી ચુંબન લેતી હતી. તે ઉપર શાહની નજર પડી, તેથી શાહને મોટો આનંદ ઉપજ્યો, તેથી તેણે ખીરખલને કહ્યું કે, 'સર્વ વસ્તુ કરતાં બાળક વધારે પ્રિય લાગે છે !' ખીરખલે કહ્યું કે, 'તે ખરૂં છે, પરંતુ જ્યારે માણસના પ્રાણ ઉપર આક્રમણ આવી પડે છે તે વખતે ધન, દોલત, પુત્ર પરિવાર વગેરે એક પણ પ્રિય લાગતી નથી. પણ તે તેને કંટાળાક્રમ થઈ પડે છે. પોતાનો પ્રાણ કેમ બચે ? તેની જ યુક્તિમાં ગુંથામ્મ રહેવાનું પ્રિય ગણે છે' શાહે કહ્યું કે, 'તમે કહો છો તે ખરૂં હશે પણ તેનો અનુભવ મેળવ્યા વગર તેની મનમાં કસી અસર થતી નથી. માટે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સીદ્ધ થયેલું જોવાને આતુર છું.' તે સાંભળી ખીરખલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! થોડા દિવસમાં એનો દાખલો બતાવીશ. ,

આ વાતને કેટલા દિવસ વીત્યા પછી ખીરખલે બાગની અંદર વીસ હાથનો ઉંડો ખાડો ખોદાવી પાણીથી ભરાવી તૈયાર કરીધો અને સીપાઇની હાથે બચ્ચા સહીત વાંદરીને પકડી મંગાવી, શાહપાસે જઈ કહ્યું કે, 'નેક નામદાર ! સર્વથી પ્રાણ બહાલો કે બાળક બહાલું

છે તેની આપને ખાત્રી કરી આપવાનો આજે વખત છે. માટેઆપ બગીચા અંદર પધારો.' બાદશાહ તરત બીરબલની સાથે બગીચામાં ગયો. બાદશાહ અને બીરબલને આવેલા નેહ, પ્રથમ સંકેત કરી રાખેલ મુજબસીપાઇએ બચ્ચા સહીત વાંદરીને ખાડામાં નાંખી ઉપરથી પાણીનો ધોધબંધ પ્રવાહ ચલાવ્યો ? આ નેહ વાંદરી ખુબ ગમરાઇ પોતાના બાળકને છાતી સરસુ વળગાડી પોતાનો બચાવ શોધવા લાગી તે નેહ શાહે કહ્યું કે, 'કેમ બીરબલ ? પ્રાણુ વહાલો કે બાળક વહાલું ! ભુઓ બીચારી વાંદરી પોતાના બચ્ચાનો પ્રાણુ બચાવવા કેટલો બધો પ્રયત્ન કરી રહી છે ? બીરબલે કહ્યું કે, 'જરા વાર થોભી નેચા કરો, હમણાજ તેનો દાખલો જણાઇ આવશે' બીરબલની ઇસારત ચંતાજ સીપાઇઓએ પ્રથમ રચેલી યુક્તિ મુજબ પાણીથી ભરેલો ખાડો ખાલી કરી નાંખી ધીમે ધીમે પાણી ખાડામાં જવા દીધું, પાણી ચઢતાં ચઢતાં છેક વાંદરાના ગળા સુધી ચઢ્યું કે તરત તેણીને બચવાનો આશા ફેકટ છે એમ લાગવાથી. અને બચ્ચા બચાવવા જતાં મારો પ્રાણુ જશે એવો વીચાર કરીને તે બીચારી વાંદરીએ નીરપાયથી પોતાના બચ્ચાને પગતજે ડાખી તે ઉપર ઊભી રહી પોતાનો પ્રાણુ બચાવવા વળખાં મારવા લાગી. તે નેહ બીરબલે ખાડામાંનું પાણી કાઢી નાંખાવીને વાંદરીને બહાર કઢાવી લઇ પછી કાઢને કહ્યું કે, 'કેમ ખાવીદ ! અત્યાર લગી આ વાંદરીને બચ્ચું કેવું પ્યાડું લાગતું હતું, પરંતુ જ્યારે પોતાનો જીવ જવાનો વખત નજીક દેખાયો ત્યારે બચ્ચાને જીવાડવાની આશા છોડી દઇ પોતાનો પ્રાણુ બચાવવા ઉપાય આરંભ્યો, એવીજ રીતે માણસને પોતાના બાળકો વહાલા છે, પણ જીવ ઉપરાંત વહાલા નથી. આવી રીતે સઠળ જગતનો પ્રેમ સમજી લેવો' આ પ્રત્યક્ષ દાખલો.

જેમ બાદશાહ તાબુખી પામી ખીરબક્ષની અકબના વખાણ કરવા લાગ્યો,

સાર—આ વારતા ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે, આ જગત કેવળ સ્વાર્થ જોટલોજ સમર્થ રાખે છે ગરજ સરી એટલે વૈદ વેરી અને છે, તેમ જોણી વરતનાર માણસ આ ભવ સાગર ન તરતા, મહા પાપના અધીકારી બની ફરીને ચોરાશીના ફેરમાં પડી મહા દુઃખની યાત્રા કરે છે. પોતાના પ્રાણ સમાન ખીજનો પ્રાણ ગણનારજ ઉચ ગતીને પામે છે.

વારતા બતરીઝમી.

પરીક્ષકોની બલીહારી ?

૬:૬:૬:

દુધ સ્વેત, દધી સ્વેત હૈ, હંસ સ્વેત બગ સ્વેત.

પડે મામલે જનીએ, ઉચ નીચકા બેઠ.

એક સમે બાદશાહને એક ખીજ દેશના રાજાએ પત્ર લખી મોકલ્યો કે, ‘ અકબનો કમ અકબ, ગાદીકા ગબ્બા, અને બખ્શરકા કુતા. એ વસ્તુ શોધીને મારી તરફ મોકલી આપો, નહીં તો મારી સાથે લઢાઈ કરવા તત્પર થાઓ. આવી મત-લખનો પત્ર વાંચી બાદશાહ મન સાથે વીચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘આમાં લખેલી ચીજો મળી શકે તેવી નથી, તો પછી લડાઈકરવાવગર શુટકા નથી, પણ લડાઈ કરવાથી લાખો માણસો અને કરોડો રૂપીઆનો ભોમ આપવો પડશે તેનું કેમ કરવું ? આમ શોકરૂપી સાગરમાં કુખીબાદ-શાહ બેઠો હતો એટલામાં ખીરબક્ષ આવી સલામ બરી કર્યું કે અહો

ખલેકે ખાવીકે એવાતે કેવા વિચારમાં પડી ગયા છે કે જેની મુખ મુદ્રા નીસ્તેજ થઈ ગઈ છે ? એવું તો કેવું સંકટ આવી પડ્યું છે ? એવો તો કેવો મહા બળવાન દુસ્મન જખરજસ્ત ફોજ લઈ ચડી આવ્યો ? જે એમ હોયતો સાવધ બની, ઉદ્ધસીનો ત્યાગ કરી સેવકને જલ્દી ફરમાવો એટલે માથે લમી રહેલા ચીપતીના કાળા વાદળને વીખરીનાખવાને ઊતાવળેથી ઉપાય શોધીએ આવા ખીરખલનાં વાકયો સાંભળી શાહને ધણી ધીરજ મળી શાહે તરત તે આવેલો રાખનો પત્ર ખીરખલના હાથમાં આપીને કહ્યું કે બહો, સુઝ ખીરખલ ? વાંચી, વીચારીને કહો કે, આને માટે શું કરવું ? ખીરખલે તે પત્ર વાંચીને કહ્યું કે, સરકાર ? જે ચાર ચીજો મંગાવી છે તે હાલ તુરત મળી શકે એમ નથી. પણ તેને મેળવતાં કેટલોક વખત લાગશે ? માટે તે ચીજો વાસ્તે કશી પણ ચીંતા ન રાખતા, તે રાખ પાસેથી એક વર્ષની મુદત માગી લેા. પછી જોઈ લેા, ફતેહના ડંકા । ખીરખલનો આવેલ વીચાર જાણી શાહના મુખપર પસરી રહેલી ઉદ્ધસી ઉડી ગઈ, અને આનંદમય બની ઉત્સાહની સાથે પત્ર લખી એક વર્ષની મુદત માગી લીધી. આ પત્ર રવાના કર્યા પછી ખીરખલે બાદશાહને કહ્યું કે. હવે દીલ ન રાખતાં તે ચારે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ધણી જરૂર છે. વખત દીલ ન રાખતાં તે ચારે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની ધણી જરૂર છે. વખત પાણીના રેલા જેવો છે, તેને વહેતા વાર નહીં લાગે, આ વસ્તુ શોધવા જતા એક લાખ રૂપીઆ જોઈશે । તે આપવામાં દીલ ન થવી જોઈ એ । ખીરખલનો આવેલો આગ્રહ જાણી શાહે તરત ખખતચીને કહી એક લાખ રૂપીઆ ખીરખલને ધેર મોકલવાબ્યા. લાખ રૂપીઆ મળતાજ, ખીરખલે તે ચારે વસ્તુ મેળવવાને માટે પ્રદેશ જવાની શાહ પાસેથી કેટલાક માસની રજા મેળવી ધેર આવ્યો. જોઈતાં સાહિત્યો સાથે લઈ

વેષ ધારણ કરી, રાત્રીસેન રાગનાં નગર બાણીનો રરતો લી-
ધા. દેશ દેશવરોની ચરચા જોતો જોતો ફેટલેક દીવસે રાહસેનની નગ-
રીમાં જઈ ચડ્યો. નગરીના રમણીક બજારના મધ્ય ભાગમાં આવેલા
એક અતી શોભાયમાન મહેલ ભાડે રાખી મહોટા ઠાક માઠ સાથે
સરાશી વેપાર ચલાવી પેઢી જમાવી દીધી.

બીરબલના મનોહર મહેલની સામેજ આવેલા સરકારી ચણતરામાં
કાટવાલ રહેતો હતો. ધીમે ધીમે તેની સાથે ગાઢી મિત્રાચારી બાંધી
કહ્યું છે કે, હાથ પોલો તો જગત ગોલો, પૈસો વેરીને પણ નમાવે
છે? તો પછી કાટવાલ જોવો, બીરબલ જોવાને વસ થાય તેમાં શી ન
વાધ? આ બે વચ્ચે ઘાઠો સ્થળ યતાજ, કાટવાલે નવીન પ્રકારના
ગાન તાન રંગ રાગની, મજાદ ચખાડી, બીરબલનું અંત-
કરણ પોતા તરફ ખેંચવા લાગો. જો નગરમાં કાઠ ગાનાર કે નાસનાર
આબુ હાથ તો તરત તેડી લાવે અને તેના રંગનો રસ ચખાડે, અને
તેના બદલ તેને કાટવાલ જો રકમ આપવા કહે તે આ વેષધારી શાહ
કાર આપે આ પ્રમાણેના રંગ ઉઝાડી આ બંને જણ મોજ માણતા
હતા. એક સમે એક નવયોવના અને મંદે ભરેલી રમણીક રંભા જો
ગાયન કળામાં પ્રવીણ હતી તે મહા સ્વરૂપા સુંદરીને એક રથમાં બેસા-
ડીને કાટવાલ શેઠ પાસે આવીને આગ્રહ સાથે કહ્યું કે, કાકીલાના
કંઠને ટકર મારે, અને કાયલડીને હાંકી નાખે એવી આ નાગરી અને
નૃત્ય કરનારી શું મધુરી નાયકા છે, માટે તેના ગાન તાનની ધુન ઉરા
ડવા દેવી જોઈએ? તે સાંભળી શેઠે કહ્યું કે, આવવાદો મારીકયા ના
છે. હુકમ મળતાજ તે કામણુગારી નાયકાએ નાય અને ગાયનની રંગ
છેલ કરી મુકી, સરસમાં સરસ રાગ રાગણીના આલાપ છોડી શેઠના

મહેશને ગળવી મુકી શેઠને આનંદમય બનાવી દીધો. આ નાયકના મોઢક ગાયનો સાંભળીને શેઠ કોટવાલાને પુછ્યું કે, 'કોટવાલા! આ નાયકને શું ઇનામ આપીએ કે નથી તે સંતોષ પામે' કોટવાલા કહ્યું કે, 'શેઠ! બસો રૂપીઆ આપો.' કોટવાલાના કહેવા મુજબ શેઠ તે નાયકને બસો રૂપીઆ આપ્યા નાયક બહુ ખુશી થઈ મોઢ મલકાવી, કટાક્ષમાણુ મારી, શેઠને નમન કરી, મન સાથે વીચાર કરવા લાગી કે, 'અત્યાર સુધીમાં મારા હાવભાવવાળા ગાયન અને નાયત્રી રીત્રીને. આના સીવાય કોઈએ પણ આવી ઉદારવૃત્તીથી આશુ ઉચ્ચ ઇનામ આપ્યું નથી, ગાયન કળાની ખુબી જાણનાર આજ શેઠ છે, તો પછી આવી કદર ખુજનારને મુકી પાંચ પચીસની નજીવી રકમ માટે સા સારું બટકવું જોઈએ! મુરખાઓની તાબેદારી કંઠાવવા કરતાં, આવા નરતી ઉઠાવવામાંજ આખર છે? આવો વીચાર કરી તે શેઠ પ્રત્યે બોલી કે, 'શેઠ! હું રૂપીઆની ભુખી નથી, પણ આપની શેવાની ભુખી છું. માટે કૃપા કરી, મારો દાસી તરીકે સ્વીકાર કરશો!' તે રમણીક રંભાનું આવું વાક્ય સાંભળી શેઠ કહ્યું કે, 'જો તું શુદ્ધ પ્રેમની પ્રતીમા બની પ્રેમ પંથની પ્રતિમા પાળવા ચલાતી હો તો મારી ના નથી? ખુશીથી રહે, આનંદથી હાસ્ય વીનોદ કર, અને જો જોઈએ તે લે' નાયક તરત શેઠનો હાથ પકડી પોતાના રથમાં બેસડી પોતાને ઘેર લઈ ગઈ અને નાના પ્રકારના સંગીતથી શીખરી શેઠનું મન પ્રસન્ન કરી, આખી રજની રતિ રંગમાં ગુજરી, સહવાર થતાજ શેઠ પોતાને ઘેર જવાની રજ માગી. તેથી તે નાયક ગદગદિત કંઠે કહેવા લાગી કે, 'અહો, હેયાના હાર! આમ સજ થયાહો, પણ અહીંથી આપને જવા દેવા માહતી નથી. છતાં આપ તરછાડી આપ્યા જશો તો

અબંગાનું કાંઈ જોર નથી।' શેડે કહ્યું કે, 'અહા, દીલરંગી? જરા પણ દીલગીર થઈશ નહીં? ખાઓ પીઓ અને અમન ચમન હિડાવો માટે ખુશીથી રળ આપ, હું તારો છું તારાથી જરા પણ અળગો ન રહેતાં તને હમેશાં મલીશ. આમ કહી શેડ પોતાને ઘેર આંધો અને કળાવતી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો,

થોડાક દીવસ વીત્યા પછી કાટવાલે આગને શેડને પુછ્યું કે, 'શેડજી! તમે પરણ્યા છો કે કુંવારા? શેડે કહ્યું કે, 'જો કાંઈ હિંચા ખાનદાનની કન્યા મળે તોજ પરણવાની વાત બને? નહીં તો પરણવા કરતાં કુંવારા રહેવું એ વધારે પસન્ન કરું છું. કાટવાળે કહ્યું કે, 'શેડજી! એમ છે તો હું આપની ઉમેદ પાર પાડવા માટે હિંચા કુળની કન્યા શોધી કાઢવાને અચિત મહેનત કરીશ' આ પ્રમાણેની ગોઠવણ કરી કાટવાળ પોતાને ઘેર વીદાય થયો.

થોડાક દીવસ બાદ કાટવાળે હિંચા કુળની સ્વરૂપવાન સુંદરી શોધી કાઢી શેડની સાથે વીધીયુક્ત પાણી ગ્રહણ કરાવી આપ્યું. આવા હિંચા કુળની કન્યા મળવાથી શેડ ધણો ખુશી થયો.

આ ગ્રહણી માટે શેડે એવો નીયમ કર્યો કે દરરોજ બહાર જતી વખતે જોરથી તે મનોરમાના વાંસા ઉપર ફારડો મારવો અને પછી પોતાના કામ ઉપર જવું. આ પ્રમાણે ફારડા મારતા ફેટલાક દીવસો નીકળી ગયા. પછી બજારમાંથી એક પાકેલું તરબુજ લાવી તેના બે ટુકડા કરી નાખી લાલરંગવાળા રમાલમાં બાંધી લઇને દોડતો દોડતો ઘરમાં દાખલ થયો, અને પોતાની પરણેલ સ્ત્રી જોઈ શેડે તેવી રીતે આંખની બમરો ચઢાવી, તેને સટાસટ બે ફારડા એંચી કાઢી કહ્યું કે, 'જો આ રાજના કુંવરનું માથું કાપી લાવ્યો છું તે આ પેટીમાં મુકું છું. માટે જો તું આ હકીકત જાણે પશુ કહીશ તો

આ કુંવરની પેઠે તારા પણ બે કટકા કરી નાખીશ ? માટે અપરદાર રહેજે. એમ કહી તે બે કટકા પેટીની અંદર મુકી, તાળુ મારી ઝટપટ ધરતી બહાર નીકળી ગયો. હજી તો શેઠ લાંબો ગયો નથી એટલામાં શેઠાણીએ મોટેથી રડવા લાગી. આ જુમોની બરાડો સામે આવેલા ચણુતરામાં બેઠેલા કાટવાળને કાને અથડાણી. તે સાંભળતાજ કાટવાળ કેટલાક સીપાઇઓ સાથે લાં દોડી આવી શેઠાણીને પુછ્યું કે અહો, શેઠાણી, આજ આટલા બધાં કેમ રડો છો ? શું દુઃખ આવી પડ્યું છે ? તમને કાણે સંતાપી ? તેનું કારણ તો જરા જણાવો ? તે રડતાં રડતાં કહેવા લાગી કે, શું કહું, કહેતા જીભ અટકે છે, શરીર કંપે છે, છતાં કહ્યા વગર ત્રાલે એમ નથી, તમારા શેઠ જે મારા પત્ની થાય છે તેણે રાજના કુંવરનું માથું કાપી આ પેટીમાં મુકી તાળું મારી બહાર ગયા છે, મને આ વાત કાંઈને ન જણાવવા માટેનું કહી બહુ મારી છે, તે મારના દુઃખથી રડું છું. એમ કહી પોતાનો વાંસો ખુલ્લો કરી કારડના સોળ કાટવાળને દેખાડ્યા. તે જોઈ કાટવાળ બહુ ખેદ પામી બોલ્યો કે, આ ઉપરથી જણાય છે કે શેઠ મહા પાપીનો પાપી છે. એ પાપીને પકડી એના પાપની શીક્ષા કરાવું શું મેં સારા કુળની કન્યા આવો માર ખાવા માટે પરણાવી હતી ? ધીકાર છે એવા ચંડાલોને !

— કાટવાલે તરત શેઠને પકડી લાવવા માટે સીપાઇઓને દોડાવ્યા. હુકમ થતાજ કુતરાની પેઠે સીપાઇઓ શેઠની શોધ માટે દોડ્યા. ચારે તરફ તપાસ કરતાં શેઠ સપડાઈ ગયા. કશી પણ પુછપરછ ન કરતાં હંડકાયા કુતરાના પેઠે સીપાઇઓ ભસવા લાગ્યા કે, જુઓ છો શું કટકાવો ? એ હરામખોરને બાંધો ? એ અધમ પાપી ખુનીને પકડો ? અરે-

એ ખુન કરી ભમતો ફરતો હતો હવે ક્યાં જઈશ? હાથે કરીને મોત માગી લીધું છે? તું કેવો નીચમાં નીચ છે? લે હવે તેનું ફળ ભોગવજે? તેને બાંધી ખુબ કારડાના માર મારતા મારતા કાટવાળની પાસે લાવ્યા. માર સહન ન થઈ શકવાથી શેડે કહ્યું કે, અરે કાળા માથાના દુષ્ટ માનવીઓ મને વગર વાંકે શામાટે માર મારી અધમુલો કરી નાંખો છો! મેં તો તમારો શું અપરાધ કીધો છે તે તો જરા જણાવો આ સાંભળી કાટવાલે કહ્યું કે, હરામખોર ચુપ રહે? એ તો જાણ્યું તારું કે હાપણુ? તે જ અપરાધ કીધો છે તે હમણાજ જણાઈ આવશે. અરે આ દુષ્ટ! આવાં આવાં ઘોર કરમો કરવા માંડ્યા છે? ઠીક છે હમણાજ તારી કરણીના ફળ ચખાડું છું? ચામ શેઠને ધમકાવીને સીપાઈઓના મજબુત પહેરા સાથે રાગની તમક્ષ ઉભો કરી કાટવાલે કહ્યું કે, નામદાર! આ પાપીએ આપના કુંવરનું માથું કાપી પોતાના ધરતી પેટીમાં મુક્યું છે, તે વાત કાળના જાણવામાં ન આવે તેટલા માટે તેણે તેની સ્ત્રીને ધમકાવી આપી તેણીનો વાંસો કારડાથી ફાડી નાખ્યો છે, માટે તે સ્ત્રીને બેલાવી તેનો વાંસો જોવાથી આપને ખાત્રો થશે.

આંખું કાટવાળનું સાંભળતાજ રાગના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહીં: અને તેની કાંઈ પણ તપાસ કર્યા વગર ખુતીને એકદમ સુળી ઉપર ચઢવી દેવાનો કાટવાળને હુકમ આપ્યો. રાગનો આવો કરપીણ હુકમ થતાંજ તરત કાટવાળ શેઠને સ્મશાન ભુમીપર લઈ આવ્યો રસ્તે ચાલતા શેઠનો આકર શેઠને મળ્યો. તે જોઈ શેડે પોતાના ચાકરને કહ્યું કે, તારી શેઠાણીને જઈને કહે કે તારો સ્વામી સુળી ઉપર ચઢે છે. આનો શું જવાબ આપે છે તે જલ્દીથી મને કહી જા. ચાકરે જઈ બનેલી હકીકત શેઠાણીને કહી, તે સાંભળી જરા પણ દીવંગીર ન થતાં શેઠાણી

ગુસ્સાથી બોલી કે, બહે ચઢવા દે, કરશે તે બરશે, બીજા કોઈ શું કરશે ? શેઠાણીના આવા કડોર શબ્દ સાંભળી ચાકરે તુરત આવી શેઠને તે હકીકત જણાવી. આ સાંભળી શેઠ ચાકરને કહ્યું કે, હવે તું મારી નાયકાને જઈને કહે કે, શેઠ હમણાંજ આવે છે. ચાકરે નાયકાને ત્યાં જઈ કહ્યું કે, શેઠ હમણાંજ આવે છે. ચાકરના આ શબ્દો સાંભળતાંજ તે નાયકા ઝટ ઉડી ખારીએ આવી શેઠની રાહ જોતી ઉભી.

શેઠ ધીરજથી કાટવાળને કહ્યું કે, જરા કળાવંતીના ધર આગળ થઈને મને લઈ જશોતો આપનો ઉપકાર માનીશ !' તે સાંભળી કાટવાળ તેને નાયકાના ધર આગળ લઈ ગયો. ખારીએ રાહ જોતી ઉભેલી નાયકાએ શેઠને આવી દશામાં આવતા જોઈ તે બહુ ખેદ પામી, નીચે આવી કાટવાળને હાથ જોડી કહ્યું કે, 'આ બસો રૂપીઆ આપ પાન સોપારીના લો. અને માત્ર બે ઘડી સુધી આ ઝાડની છાંંચા નીચે બેસવા દેવાની કૃપા કરશે તો હું આપ સાહેબનો ઉપકાર માનીશ. હું રાજા હજુર જઉં છું. જો અપરાધ માફ કરી એમને છોડી મુકવાનો હુકમ કરશે તો ઠીક, નહીંતો પછી બધ જાણે. પૈસો શું ન કરે ! પૈસા જોતા મુનીવર યજ્ઞે ! કાટવાલે બસો રૂપીઆ લઈ તેમ કવવાની કબુલાત આપી.

પોતાના શેઠને છોડાવી લાવવા માટે નાયકાએ ઉત્તમ પ્રકારના અલંકારો સજ્જ ઠાક માઠની સાથે ઝંઝરનો રણુકારો બોલાવતી દરખાસ્તમાં પ્રવેશ કરીને હાથબાવથી બરેલા ગાન તાનથી રાજાને આંજનાખ્યો નાયકાના અદ્ભુત નાયથી મોહીત પામી બોલ્યો કે, 'માગ માગ ! મરજીમાં આવે તે માગ !' નાયકાએ તરત બોલી કે, 'તમે જો શેઠને શુભીએ ચઢવાનો હુકમ આપ્યો છે તેને તેમ ન કરતાં છોડી

દો રાજાએ કહ્યું કે, 'શેકને તો ક્યારનો શુળીએ લટકાવી દીધો.
 હશે. માટે બીજું કાંઈ માંત્ર નાયકાએ કહ્યું કે, 'જો જીવતો હશે
 તો છોડી મુકવા હુકમ કરવો. તે સીવાય મારે કશું જોઈતું નથી
 આ સાંભળી રાજાએ સીપાઈને તાકીદ આપી કે, 'જો શેક જીવતો
 હોય તો તેને એકદમ છોડી મુકવો. રાજાનો હુકમ થતાજ સીપા-
 ઈએ તરત દોડ્યા. તપાસ કરતાં તરત ક્રોટવાળને રાજાનો હુકમ
 સંભળાવી દીધો, આ હુકમ સંભળતાંજ ક્રોટવાલે શેકને છોડી મુક્યો.
 અને નીચું ધાલી ક્રોટવાળ રસ્તે પડ્યો એટલામાં નાયકા આવી,
 શેકને બંગલામાં લઈ જઈ આસવાસના કરી બનેલા દુખદાઈ બના-
 વથી તે નાયકાની આંખમાંથી આંસુ ધારા ચાલી. તે જોઈ શેકે તેના
 મનને શાંત પાડવા માટે કહ્યું કે, તું જરા પણ ગભરાઈશ નહીં
 આવી ખટખટ કાંઈ કારણસર મેંજ ઉભી કરી છે. હવે હું મારે
 દેશ જઈશ. અને ત્યાંથી થોડાક દિવસ પછી પાછો આવીશ. અને
 પછી તને હું મારી સાથે લઈ જઈશ, માટે તું જરા પણ ગભરાઈ
 નહીં, આ પ્રમાણે નાયકાને ધીરજ આપી બીજી આડા અવળી હા-
 સ્ય વિનોદની વાતો કરી ત્યાંથી વીદાય થઈ પોતાનો વેપાર આ
 ટોપી નાંખી પોતાના દેશનો રસ્તો કાપતા કાપતા બીરબલ બાદ-
 શાહના સન્મુખ આવી કહ્યું કે, 'મહાશયના રાજાએ જે ચાર વ-
 સ્તુઓ માગી હતી તે તૈયાર છે,' બીરબલનું આવું બોલવું સાંભળી
 શાહ બહુ ખુશ થઈ બીરબલને પુછ્યું કે, 'તે ચાર વસ્તુઓ કયા છે'
 બીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! તે ચાર વસ્તુઓ રાજાના ગામમાંજ
 છે, માટે આપ મને એક પત્ર સહી સીકા સાથે લખી આપો.'
 બાદશાહે તરત સહી લીધા સાથેના પત્રમાં લખી જણાવ્યું કે, 'આ-
 પની મંજાવેલી ચારે વસ્તુઓ બીરબલ સાથે મોકલે છે તે તપસી

લઈ પાછા ઉત્તર લખી આપશો. ' તે પત્ર લઈ ખીરખત્ર મોટા ઠાઠ માઠની સાથે માલ્યાલની રાજધાનીમાં પ્રવેશ કરી અનુચર સાથે રા-
જને કહી મોકલાવ્યું કે, 'દાલ્લીથી ખીરખત્ર આપની ભેટ લા-
વ્યો છે.'

રાજાએ તરત દરબારમાં દાખલ કરવાનો ચોપદારને હુકમ આ-
પ્યો. ખીરખત્ર પણ રાજરીતી મુજ દરબારમાં પ્રવેશ કરી રાજા સ-
મીપ આવી યોગ્ય વીનયથી અભીવંદન કરી ઉભો રહ્યો તે જોઈરા-
જાએ પણ યોગ્ય આદર સત્કાર કરી ખીરખત્રને બેસવાને આસન
આપ્યું. અરસપરસ કુશળતા પુછી. ખીરખત્રે શાહના હાથનો લખેત્ર
પત્ર પુછ્યું કે, 'તે ચારે વસ્તુ ક્યાં છે?' ખીરખત્રે કહ્યું કે, 'મહારાજા
અહીંયાજ હાજર છે.' એમ કહી પોતાના માણસને કહ્યું કે, 'મારી
સ્ત્રી અને નાયકાને અહીંયાં બોલાવી લાવો. ચાકરે જઈને બંનેને
બોલાવી લાવ્યો, તે જોઈ ખીરખત્રે કહ્યું કે, 'સરકારી હું આપના નગ-
રમાં શેઠનું નામ ધારણ કરી સરકારી ચણતરાની સામે એક મોટા બંગલો
ભાડે લઈ રહ્યો હતો. પછી તમારા ક્રાટવાળ સાથે મીત્રાચારી બાંધી હતી,
અને ક્રાટવાલે મારો પાસેથી પુષ્કળ ધન સંપાદન કરી આ નાયકા
સાથે સંબંધ કરાવી, આ ઉચ કુળની કન્યા સાથે પરણાવ્યો હતો
આ પરણેતર સ્ત્રીને હમેશાં એક કોરડો મારવાનો ઠરાવ કીધો હતો
હવે આ સ્ત્રી અસલ છે કે કમઅસત્ર જે તેની ખાત્રી કરવા માટે બ-
જારમાં જઈ એક પાકેટનું તરણુજ ખરીદી તેના બે ટુકડા કરી એક
રાતા રમાજમાં બાંધી ધરમાં આવ્યો, અને મારી સ્ત્રીને કહ્યું કે,
'આ રાજાના કુંવરનું માથુ કાપી લાવ્યો છું તે તું કાઢને કહેતી

નહીં.' એમ કહી તે બે કટકા પેટીમાં મુકી પેટી બંધ કરી મારી આ કુળવંતી નારી રડવા કુટવા લાગી અને ધમસાણુ મચાવી લોકોના ટોળાં એકઠાં કીધા. એ કાળાહળ સાંભળી આપનો કાટવાળ તેની પાસે ગયો, અને તેને શેર બકાર મચાવી મુકવાનું કારણ પુ-
છ્યું. પોતાની દાઝ કાઢવાનો સમય આવેલો જોઈ મારી એ નારી એ બંધી વાત કહી દીધી. તેથી કાટવાળ મને બાંધી આપની સમક્ષ લીવી ઉભો કોધો. એને તેના કહેવાથી શુળી ઉપર ચઢાવવાનો હુકમ આપ્યો. મને થયેલી શુળીનો હુકમ મારી બાયડીને કહી મોકલાવ્યું.
છતાં મારો પ્રાણ બચાવવાની કાંઈ પણ પ્રેરણા ન કરતાં, વચમાંથી પાપ ટળ્યું એમ માની ખુશ બની બેડી રહી તેથી તે અસહ્ય નહીં પણ કમઅસહ્ય એ આપની એક વસ્તુ લો. હવે આ જે નાયક મારા જમણા હાથ આગળ ઉભો છે તે કમઅસહ્ય જાત હોવા છતાં મારી સાથે ઘાઠો પ્રેમ બાંધી રહી હતી, અને જરા પણ મારાથી બીનભાવ રાખતી નહોતી જ્યારે મને શુળીએ લાઇ જતા તેના જોવામાં આવ્યો, તે જોતાજ તે દુઃખ રૂપી સાગરમાં ડૂબી માછ-
લીની પેઠે તરફડવા લાગી. અને આંખોમાંથી આંસુઓ પાડી બોલી કે, 'હવે મારી શી ગતી થશે? હવે હું કાને આ-
શરે રહીશ? એમ રૂદ્ધન કરતી વીચાર કરવા લાગી કે, ગમે તેમ થાઓ પણ મારા બહાલાનો પ્રાણ બચાવવો. મનુષ્ય યતન પ્રૌઢ છે, ઈશ્વરકરશે તો કાર્ય સીધું થશે. એમ ધારી આપની પાસે આવી, આપને રીઝવી મારો પ્રાણ બચાવ્યો છે, તેથી આ કમઅસહ્ય છતાં કમઅસહ્યનહીં પણ અસહ્ય. માટે આપની આ બીજી વસ્તુ કમઅસહ્યને અસહ્યકાલે લેવે.

આપની આગળ જે ફાટવાળા ખેડો છે તેજ બળરતો કુતરો આ સાં-
ભળી ફાટવાલે કહ્યું કે, મને બળરતો કુતરો શા કારણથી કહ્યો છે
તેના જવાબમાં ખીરબલે કહ્યું કે, એતો કુતરાનો ખતી શ્વભાવ છે
કે જ્યાં સુધી તેને બચકુ રાટલાનો ટુકડો ખાવાને મળે ત્યાં સુધી ધ-
ણીની તાબેદારી કરીને મરજી મળવી અનેક પ્રકારનાં લાડ લડે એજ
પ્રકારનાતમે પણ છો. જુઓ જે વખતે મારી માયડીએ તમોને રાખના
કુંવરનું માથું કાપી લાવી પેટીમાં મુકવા સંબંધીની સધળી હકીકત
કહી, પણ તેની તમે કંઈ પણ ખાત્રી કરીધા વગર મને પકડી, મરાઈ
તેટલો મારી આખરે લુટવા ખાત્રી રાખી નહી. અરે એટલુંજ નહીં
પણ હું કાણુધું મારી રીતભાત કેવી છે ! તેની પણ તમે પરીક્ષા ન
કરતાં બે શરમ બની ગયા. સાથે બેસી ખાધું પીધું, રંગ રમ્યાં, મો-
બે મારી તેનીજ ગરદન કાપવા સજ થયા. ખાંચ તેનુંજ ખોદે. જે
ધેરાયલા વાદળમાંથી મને બચાવવો જોઈતો હતો, તેમ ન કરતાં ની-
મક હરામ બની મારી ઉપર જીવનમ ગુજરી રાખને બહાદુરી બતાવી
પનામ મેળવવા માટે આવો અધમ બન્યો માટે તું બળરતો કુતરો
ખરેખર થઈ ચુક્યો, મહારાજ આ આપની ત્રીજી વસ્તુ લો. હવે
ચોથી વસ્તુ જે ગાદીનો ગદ્દો રહ્યો તે આપનેજ લાગુ પડે છે !
રાખએ કહ્યું કે, 'તે શી રીતે !' ખીરબલે કહ્યું કે, 'આપે મારા
અપરાધની કાંઈ પણ તપાસ કરીધાકુવગર એક હકકા અને નીચ
માણસના કહેવા ઉપર હા મારી રાખી મારો નાશ કરવાનો હુકમ
આપ્યો માટે, એ ચોથી ચીજ કાની પ્રત્યે લાગુ પડે છે તે આપજ
વીચારી જુઓ. હવે આપને પહોંચેલી ચાર વસ્તુની પહોંચ, મારા
શાહની ખાત્રી કરવા માટે લખી આપો ' ખીરબલની ચતુરાઈ, તેની
વીજાળ બુદ્ધીની ખુબી જોઈ રાખ અત્યંત પ્રમત્ત થઈ કીંમતી પો-

ઝાકો અને અમુલ્ય આભુષણોની ભેટ આપી, અને ચારે વસ્તુ મળ્યાં. બદલ પહોંચ લખી આપી ખીરખલને મોટા માનની સાથે વળાવ્યો.

થોડાક દીવસ વીત્યા પછી ખીરખલ અને પ્રેમદાને લઈ દીલ્લીમાં આવી બાદશાહને સન્નિધિ કરી પહોંચનો પત્ર આપ્યો. તે વાંચી શાહે ધણીજ ખીરખલની તારીફ કરી અને હદ માન આપી પ્રથમ કરતાં ખીરખલને વધારે ચહાવા લાગ્યો.

સાર-સ્ત્રી કુલીન હો, કીંવા અકુલીન હોય તોપણ તેની આગળ કદી પણ સાચી વાત કરવી નહીં. સ્ત્રીઓનાં પેટ હમેશાં હત્રકા હોય છે તેથી તે સારાં નરસાનો વિચાર ન કરતાં વાતને બહાર કાઢી નાખે છે. કંઈક અચીચારી લોકો પોતાના કામ સીધીં સફળ કરવા માટે ન્હાના મોટા અમલદારોની મીઠાચારો આંધે છે, પણ તે ફલદાયક ન નીવડતા પ્રાણુવાતક નીવડે છે.

સર્વોત્તમ સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.

અકબર રાજ્ય રહસ્ય. ભાગ ૧ લો.

મોગલ રંગમહેલનો ઇતિહાસ, અદ્ભુત કારસ્થાનો, હૃદય-ભેદક બનાવો, અકબરશાહની ઉદારતા, પ્રેમી હૃદયનો પશ્ચાતાપ, વગેરે અસંખ્ય બનાવોથી બરપુર. પાના ૩૪૦ કી. રૂ. ૧-૮-૦

બુકસેલર સાકરલાલ બુલાખીદાસ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

ભાગ પાંચમો.

વારતા તેત્રીસમી.

બે સ્ત્રીઓનો ઝગડો.

એક દીવસે રાજા દરબાર ભરી બેઠા છે. એટલામાં જસોદા નામની એક નારી આવીને પોતાની ફરીયાદ રજુ કરી જણાવ્યું કે, અરો, અદલ ન્યાયવંત ખીરખલ ! હાલમાં આપના નગરમાં આઠ દીવસ થયા હું અને મારો પતી ખેમચંદ અમારા શહેરથી રહેવા આવ્યા છીએ. અમારી સાથે અમારી જતવાળી રાધા નામે એક બીજી સ્ત્રી પણ આવેલી છે. તે આજ ચાર દહાડા થયા મારી સાથે કંઈયે કરે છે કે ખેમચંદ મારો પ્રાણપતી છે. માટે તું મારા ધરમાંથી બહાર જા. આ ફરીયાદ સાંભળી ખીરખલે રાધાને બોલાવી પુછ્યું કે, જસોદા જે કહેછે તે શું ખરી વાત છે ? રાધાએ કહ્યું કે, 'જસોદા-એ જે કંઈ કહ્યું છે તે બધું ખોટું છે, અને મારી ઉપર તરકટ કરે છે. ખેમચંદ મારો ધણી છે પણ જસોદાનો નથી. આ બંનેની તકરાર સાંભળી લખ ખીરખલે પટાવાળાને આજ્ઞા કરી કે, ખેમચંદને બોલાવી લાવ એટલે તેને બધું પુછી જોઈએ. ખીરખલનો આવો હુકમ સાંભળી આ બંને જણીઓ ખીરખલને કહેવા લાગી કે, 'સાહેબ ખેમચંદને પુછશે નહીં. કારણ કે તેનો જેની ઉપર વધારે પ્રેમ હશે તેનું તે નામ લેશે. તેથી અમે ખેમચંદ એ નીરપરાધી અબળા મરી જઈશું.

આ વાત ખીરખલને ઠીક લાગી. તેથી ખેમચંદને ન બોલાવતા રા-
ધાને પુછ્યું કે, 'ખેમચંદના શરીરમાં શી શી નીશાનીઓ છે તે તમે
જાણતા હોતો કહો.' રાધાએ કહ્યું કે, 'તે માટે હું કશું જાણતી
નથી.' પછી ખીરખલે જસોદાને પુછ્યું કે, 'તમે જાણતા હોયતો કહો.'
જસોદાએ કહ્યું કે, 'તેના શરીરમાં અમુક અમુક બે નીશાનીઓ છે.
એના મંદવાડ વખતે એની ચાકરી પણ મેં કાપી હતી, એની દવાના
પૈસા પણ મેં ડાકટરને આપ્યા છે, અને તેના દુઃખ ઉપર ડાકટરની
સલાહથી ગંધક ખવરાવ્યો તેના દામ પણ મેં મહેનત મજૂરી કરી
કીધા છે.' ખીરખલે જસોદાને પુછ્યું કે, 'ગંધક ખવરાવે કેટલું થયું?'
જસોદાએ કહ્યું કે, 'અહીંયા આવ્યા પછીજ ગંધક ખવરાવવો બંધ
કીધો છે.' પછી ખીરખલે કાઠ ન જાણે તેવી રીતે ખેમચંદને બોલાવી
તેના શરીરપરની નીશાનીઓ તપાસી જોઈ તો જસોદાના કહેવા મુજબ
મળી. તોપણ ખીરખલે વિચાર કીધો કે એટલાજ ઉપરથી કાઠનો ધણી
કરાવી દેવો એતો ઠીક કહેવાય નહીં, કારણ કે કાઠ બાયડી ચંચલ
હોય તો તે નીશાની યાદ રાખી શકે. અને કાઠ ગાફેલ હોય તો તે
યાદ રાખી ન શકે. માટે એટલા ઉપરથી ઇન્સાફ કરવો વાજબી કહે-
વાય નહીં. તેથી તેનો વધારે તપાસ કરવો જોઈએ.' આવો વિચાર
કરીને ખીરખલે ખેમચંદને હુકમ કીધો કે, 'દરબારથી એક હજાર
હાથ છેટે જઈને તમારામાં જોટલી શકતી હોય તેવી દોટ મુકી દર-
બારની પાસે આવીને ઉભા રહેજો.' એમ કહીને ખીરખલે દોટ
કાઢવા મોકલ્યો. અને પટાવાગાને શીખવી રાખ્યું કે, 'ખીરખલે જયરે
દોડતો આવે ત્યારે હું તમને કહું કે ખીરખલે માથું તરવારથી કાપી
નાખે એટલે તમે તમારી તરવાર ઉઘાડી તેના માથાપર ધરી રાખો.

આ બંને સ્ત્રીઓનો ઇન્સાફ બીરબલ કેવો રીતે કરે છે તેની રાહ જોતી તમામ દરબાર બેઠી હતી. જેવો ખીમચંદ દોડતો આવતો હતો, તે જોવાને ઉભા થઇ, જેવો ખીમચંદ દરબાર નજદીક આવ્યો એટલે બીરબલે સીપાઈને કહ્યું કે, ખીમચંદનું માથું કાપી નાંખો. એટલે આ બંને સ્ત્રીઓનો કળુઓ મટી જશે.' તે સાંભળતાંજ સીપાઈએ તરવાર ઉગાડીને જેવો ખીમચંદને મારવા જતો હતો, એટલામાં જસોદાએ ઝડપથી જઈને સીપાઈનો હાથ પકડી, બીરબલને કહેવા લાગી કે, 'મને આપનો ઇન્સાફ જાણતો નથી. આપ ખુશીથી આવે ખીમચંદને રાધાને સોંપી દો. પણ મેં મારશો નહીં.' પછી બીરબલે ખીમચંદને દોડતાં જોઈ પરસેવો વળ્યો હતો તે ખ્યાલીમાં સીપાઈ પાસે ઉતરાવી લીધો, ને સુઘી જોયો તો તેમાંથી ગંધકની વાસ આવતી લાગી. આ દાખલાઓ ઉપરથી બીરબલની ખાતરી થઈ કે જસોદા ખરી છે અને રાધા જુડી છે તેથી જસોદાનેજ ખીમચંદની ખરી બામડી ઠરાવી અને રાધાને ધમકી આપીને કાઢી મુકી. બીરબલનો આ ઇન્સાફ જોઈ તમામ દરબાર આશ્ચર્ય પામી ગઇ.

વારતા ચોત્રીસમી.

સવાલ-જવાબ.

એક દીવશે ગુલઝારે ગુલસન નામના રમણીક બાગમાં શાહ મોહોટા દબળ્યાથી સલા જરી અનેક વીંધયો પર ચરચા ચલાવી આનંદ લેતા હતા. શાહે ખુશ રહેતાથી બીરબલને નીચે મુજબના સવાલો પુછવાને શરૂ કર્યા.

શાહ-અહો પ્રવીણ ખીરખલ ! ઇશ્વર શું ખાય છે ?

ખીરખલ-જહાંપનાહ ! અહંકારને ?

શાહ-અહો દાનેશમંદ ખીરખલ ! ઇશ્વર શું કરે છે ?

ખીરખલ-સરકાર ! રંકને રાજા, ને રાજાને રંક બનાવે છે ?

શાહ-અહો ગુણગ્રાહી ! ખીરખલ ! ઇશ્વર ક્યારે હશે છે ?

ખીરખલ-ખલકે ખાવીંદ ! જીવા-માતી વારંવાર બેવચનપણાની કુટેવથી હસે છે ?

શાહ-તે ક્યાં રહે છે ?

ખીરખલ-તે સર્વત્ર રહે છે !

શાહ-જુરામાં જુરી કંઈ વસ્તુ છે !

ખીરખલ-એકાન્ત.

શાહ-કંઈ સ્ત્રી કોઈની થઈ નથી અને થશે પણ નહીં ?

ખીરખલ-પૃથ્વી.

શાહ-કંઈ સ્ત્રી પાણીના રેલાની પેઠે વહી જાય છે ?

ખીરખલ-ક્ષમી.

શાહ-ક્ષમા રાખવામાં કોણ સરસ ?

ખીરખલ-ધરણી.

શાહ-ક્યાં ત્રણ ભવિષ્ય કોઈ જાણી ન શકે ?

ખીરખલ-વરસાદ, મોત અમ મોધારત. એ ત્રણેનું ભવાંશ કોઈ જાણી શકે નહીં.

શાહ-આખર અવસ્થાએ સાચું કુદરતે કયું ?

ખીરખલ-ક્ષમા રૂપી માતા, સ્વલ રૂપી પીતા, જ્ઞાન અને ધર્મ રૂપી બાઈઓ, દયા રૂપી દાસી, શાંતી રૂપી નારી, અને સત કર્મ રૂપી પુત્રો. એ આખર અવસ્થાએ સાચું કુદરતે છે,

ખીરખલનાં આ ચમત્કારીક અને તાત્કાલીક જવાબો સાંભળી શાહ અને સલાહ છક થઈ જઈ ખીરખલને ધન્યવાદ આપી પુણ્યથી વધાવી લીધો.

વારતા પાંત્રીસમી.

હસાવતો ઇનામ લે.

એક સમયે બાદશાહે ખીરખલને કહ્યું કે, 'ખીરખલ ! જો તું મને હસાવીશ તો હું તને મહોડું ઇનામ આપીશ.' આ સાંભળી ખીરખલે અનેક યુક્તિઓ લગાવી, અનેક પ્રકારની હાસ્યજનક વીનોદી વારતાઓ કહી સંભળાવી છતાં શાહ હસ્યો નહીં. છેવટે ખીરખલે બાદશાહના કાનમાં કહ્યું કે, 'સરકાર ! જો આપ હવે નહીં હસશો તો તો હું મોટેથી જીમો મારી ધમશાણુ મચાવી મુકીશ.' છતાં શાહ જરા પણ ન હસતાં મૌન ધારણુ કરી બેઠો. તે જોઈ ખીરખલ ખુબ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. આ ચેષ્ટાના ચેન ચાલા જોતાજ શાહ ખડખડ હસી પડ્યો. તે જોઈ ખીરખલે કહ્યું કે, 'નામદાર ! હવે આપની સરત મુજબ ઇનામ આપો.' શાહ ઇનામ આપી ખીરખલની તક શક્તિ જોઈ ખુશી થયો અને પુનઃ જ્ઞાન ગ્રાંથી આગળ ચલાવી.

વારતા છત્રીસમી.

જેવી વાત તેવી રીત.

નર સરવર વર છે નરો, બુદ્ધિ નરયુત હોય,
નહીં તો નર સરવર કને, કદી ન આવે કાય.

એક દીવસે શાહની માતા મરણ પામી, અને તેજ વખતે હુરમે એક કુંવરને જન્મ આપ્યો. આ બંને ખમર શહેરમાં પસરી જવાથી શહેરીઓ મહા ગુચવણમાં પડી ગયા. રાજ માતાનો શોક પ્રદર્શીત કરવો કે કુંવરના જન્મનો હર્ષ પ્રદર્શીત કરવો. શોક અને હર્ષને કેમ બને ! એ બેનો સાથે શી રીતે મુકાબલો થાય ? આનો નીર્ણય પ્રજા જનોએ નહીં કરાં શકવાથી વીચારમાં પડી ગયા. અંતે તેઓ એકમત થઈ બીરબલની પાસે જઈ સર્વ વાત વીદીત કીધી. ગુચવણમાં ગુચવાયલા પ્રજાજનોની આવી સ્થિતિ જોઈ બીરબલે કહ્યું કે, 'ભાઈઓ ! તમે બધાઓ સાથે મળી દરબારમાં જાઓ. અને જે વખતે શાહની નજર તમારી ઉપર પડે કે તરત તમે બધાઓ ઉઠાડાં માર્યા કરી ઉભા રહેજો. જો આ બનાવ જોઈ શાહ હસે તો તમે પણ હસજો. અને ન હસતાં રહે તો તમે પણ રડજો.' આ પ્રમાણે બીરબલની યુક્તિ સાંભળી લઈ તેઓ બધા દરબારમાં ગયા. આ બધા પ્રજાજનોનો વીચીત્ર દેખાવ જોઈ શાહને હસવું આવ્યું. તે જોતાંજ પ્રજાજનો હસી પડી આનંદ દર્શાવ્યો. આ યુક્તિ સંવધી ખમર મેળવતાં જણાયું કે આ ખુશી બીરબલની છે. તેથી શાહ ધણો ખુશી થયો.

વારતા સાહસીસમી.

મરતાને બચાવે તે બહાદુર.

ચતુર તણી ચતુરાઈ તે છુપી રહે ન છોક.

એક સમયે બાદશાહે લુહારને બોલાવી કહ્યું કે, 'મારે માટે એક મજબુત બખતર બનાવી લાવ.' લુહારે પોતાની શક્તિ મુજબ ઉચ્ચામ !

હચુ બખ્તર બનાવી શાહની પાસે લાગ્યો. શાહે તેની પરીક્ષા કરવા સાર જમીન પર મુકી ગોળી મારી તેથી બખ્તર ભાંગી ભુકા થઇ ગયું. તે જોઇ શાહે રીસે બરાઇ કહ્યું કે, 'જો આ પ્રમાણે ફરીને બનાવી લાવી તો તારું ગરદન કાપી નાંખવામાં આવશે.' રાખનો આ કર્મીણુ હુકમ સાંભળતાજ લુહાર કંપવા લાગ્યો. મહેનત ગઈ તેની ચીંતા ન કરતાં હવે શી રીતે કરવું? મરતાને કાણ બચાવે? આમ વીચાર કરતો કરતો ખીરખલ પાસે જઈ રડી પડી કહ્યું કે, દુખી-યાના દુખમાં ભાગ લેનાર કદરદાન ખીરખલ ! મને કૃપા કરી એવી એક યુક્તિ બતાવો કે જેથી મારી મહેનત સફળ થાય અને મોતથી બચું !' લુહારની દયાજનક કઢાણી સાંભળીને ખીરખલે કહ્યું કે, 'ખીણુ બખ્તર બનાવી તારા શરીરપર ધારણુ કદી દરબારમાં આવજો, જ્યારે પરીક્ષા કરવા કહે ત્યારે તારે કહેવું કે જમીનપર રાખી બખ્તરની પરીક્ષા લેવાતી નથી. પણ શરીરે પહેરી પરીક્ષા લેવાય છે, જેથી જણાશે કે શરીરનું સંરક્ષણ કરે છે? માટે હું પહેરીને ઉભો છું. જોઈએ તેટલી ગોળીઓનો પ્રહાર કરી પરીક્ષા કરી લો? આમ કહીશ તો તારા કામ સફળ થશે.' ખીરખલના કહેવા મુજબ કરી લુહાર દરબારમાં જઈ શાહને સમજાવ્યો. લુહારનું કહેવું ખરું છે? પણ આ યુક્તિ એની નથી? એમ ધારી શાહે લુહારને પુછતાં જણાવ્યું કે, આ યુક્તિ ખીરખલની બતાવેલી છે, તેમ જાણી શાહ ખુશી થયો. અને લુહારને ધનામ આપી વીદાય કાઢ્યો.

સાર-કોઇ પણ માણસને સારી સલાહ આપી આજ્ઞામાંથી બચાવવો એ દરેક માણસની ખરી ફરજ છે.

વારતા આકત્રીસમી.

હાનિકારક હાંસી.

એક વખતે શાહ અને ખીરખલ ફરવા નીકળ્યા હતા. એટલામાં એક કુતરો ધણુક દીવસની કાળી પડી ગયેલી રોટલીનો ટુકડો ખાતો જોવામાં આવ્યો. તે જોઈ શાહે ખીરખલને કહ્યું કે, જુઓ પેલો કુતરો કાળીને ખાય છે,' આ સાંભળી ખીરખલ મન સાથે કહેવા લાગ્યો કે મારા માથાના ધા સમાન શાહે હાંસી દારે સુચબું કે તારી મા કાળીને કુતરૂ ખાય છે. પણ હું ખરો કે એની એવી ટેવજ મુકાવી હો' આવો વિચાર કરી શાહને કહ્યું કે, 'હજુર! છેતો કાળી પણ એના મનથી તો તે ન્યામત માની લીધેલ છે.' ખીરખલનો આ ઉત્તર સાંભળતાં શાહના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહીં અને આવેશમાં આવીને ખીરખલને કહ્યું કે, 'કેમ મારો મસ્કરી કરે છે? શું મારી માને કુતરાં ખાય છે? બાદશાહને રીસે ભરાવાનું કારણ એ હતું કે તેમની માનું નામ ન્યામતખુ હતું, ખીરખલે કહ્યું કે, શીરતાજ? રંક કાંવા રાય એ સર્વને માનો ખ્યાર સરખોજ હોયછે. જેમ આપને નામ બેતા રીસ ચઢી, તો પછી મને કેમ ન ચઢે? માટે રીસ ચઢાવવી એ ઠીક કહેવાય નહીં, શાહે પોતાની ભુલ થયેલી જાણી વાત ફેરવીને ખીરખલને કહ્યું કે, 'મેંતો કાળી રોટલી કુતરૂં ખાય છે તે જોઈ રહેજ કહ્યું હતું.' જેમ તમે શુદ્ધ મનથી કહ્યું છે, તેમ મેં પણ શુદ્ધ મનથી કહ્યું છે, કેમકે કુતરાના મનમાં તે કાળી રોટલી ખરાખ થઈ ગયેલી નથી, પણ ન્યામત સારી છે. એમ સમજી ખાય છે.' આ

પ્રમાણે બોલવાથી શાહ ખુશી થયો, અને ફરીથી કાઠની આવી હાંસી ન કરવી તેને માટે પ્રતિજ્ઞા લીધી.

સાર-કાઠ પણ વખતે કાઠ પણ જગાએ કાઠપણ માણસની મશ્કરી કરવી નહીં. એમાંજ લાભ છે.

વારતા ઓગણચાલીસમી.

બે ઘડીની મોજ.

એક વખતે શાહે મનસે આનંદ આપવા માટે સલાની સમક્ષ બીરમરને પુછ્યું કે, 'આ વખતે અત્રે ખેડેલા અમીર ઉમરાવો પોતાના મનપ્રાપ્તિયું વિચાર કરતા હશે?' બીરમરે કહ્યું કે, 'હજુર ! હમણું સધળા ઉમરાવોના મનમાં એવો વીચાર ઘોળાઇ રહ્યો છે કે, આપના દુશ્મનનો નાશ થઇ. સદા રાજશુખ ભોગવી અચળ કીર્તી સંપાદન કરો.' શાહના જવાબમાં સર્વ દરગારીઓએ બીરમરના વચનેને ટેકા આપી ખુશી થયા. આ જોઇ શાહે બીરમરને પુછ્યું કે, 'એતો બધુંએ ઠીક ? પણ મારા મનમાં કેવો વિચાર થઇ રહ્યો છે તે તો જરા જણાવો !' બીરમરે કહ્યું કે, 'આપણા પુર્વજે સદગતીને પામે પણ તમે તો પુર્વજેને નરકે નાખ્યા ચાહો છો, અને અપીરતી થવાથી ખુશી છો ? એવે આપનો વીચાર છે કે નહીં, તે જણાવો ?' આવી બીરમરની અભયમ પમાડે એવી યુક્તિ જાણી શાહ આનંદમયી બની બીરમરના વાક્યો કબુલ કર્યા.

વારતા ચાલીસમી.

એક અકલવાન હુજરને હસા.વે

ખીરખલ ઘણો ચાલાક, બુદ્ધીના ખખના રૂપ, બોલવામાં પ્રી-
 ણુ ! રાજરંગનો ખગે ખેલાડી છતાં એક હંચકુળને હીંદુ,
 મુસલમાનકામમાં એકજ કુળહોવાથી મારી જતવાળાઓ ધડીએ ધડીએ
 અનેક પ્રપંચો કરી તેને રાજકાજમાંથી હાંકી કાઢવા માટે પ્રયાસ ચ-
 લાવી રહ્યા છે. માટે બહુ તાંતણે બળીયું. તે પેટે કાંઈક સમે તેનું
 પરીણામ બુરૂ આવશે. પણ જો એ મુસલમાની ધર્મ કબુલ કરેતો
 બધી ખટપટનો છેડો આવી જાય. આવો વીચાર શાહ હમેશાં કરતો,
 અને તે સંબંધી શાહ ખીરખલને નીત કહેતો. પણ ખીરખલ અનેક
 બહાના કાઢી શાહના પંજમાંથી છટકી જતો હતો. વખત જોઈને
 શાહે ખીરખલને કહ્યું કે, ‘કાલે મારે ત્યાં જમવા આવજો.’ ખીરખલ
 કંઈક અગત્યના કામનો ફડચો આણવામાં તત્વીન જતેલો હોવાથી
 ખેબાનમાં રહી કયું કે, ‘હા, આવીશ.’ આમ કહેતાજ શાહના આ-
 નંદનો પાર રહ્યો નહીં. બીજા દીવસના પ્રમાતમાં સધળા દરબારી-
 ઓને એકઠા કરી મુસલમાની ધર્મના કાયદા મુજબ મીજબાની ઠરાવી
 વીવાંચ પ્રકારના પકવાનો બાવી ધામધુમ મચાવી આનંદ રંગમાં
 ગુલતાન બની ગયા હતા.

જ્યારે ખીરખલને આ માટે બાવ આગ્યું ત્યારે તે માટે મહા
 વિચારમાં પડી ગયો. અને મન સાથે ગડમચલ કરવા લાગ્યોકે, જમ-
 વાને જવાય કેમ હા પાડી હવે ના કહું તો શાહનું અપમાન કરેલું

ગળાય. રાજ વાજ અને વાંદરા ખીજેતો ધુર. ધર્મ વટલાવવા કરતાં
મરવું વધારે સારું છે, હે પ્રભુ ! આપે હજી સુધી તો ઉની આંચ
અવવા દીધી નથી, તો પછી છેવટે કાળો ડાઘ લગાડવાનો વખત બતા-
વશે ! જેમ પછીમાં કમળ ફારું રહે તેમ હું યવન મંડળમાં ફારો
રહી સ્વધર્મનું રક્ષણ કરું છું. માટે અહો, દીનાનાથ ? આ આવેલી
આકૃતમાંથી બચાવી ઉપાધીમાંથી મુક્ત કરશો.

આમ વીચાર કરતાં કરતાં સહવાર પડવા આવી એટલામાં તેને
એક યુક્તી સુઝી આવતા તરત તે ખીજાનામાંથી ઉભો થઈ નિત્ય નીયમ
કરી પરવારી બહાર જવાની તૈયારી કરેછે, એટલામાં બાદશાહને સાંધી
જમવાનું તેહુ અચ્યુ તેને ખીરબલે કહ્યું કે : 'શાહને જમને કહો કે
હમણાજ આવે છે.' અનુચરને રવાના કરી પોતે સોની પાસે જઈ
દાગીના સાંક્ર કરવાની પીછી લઈ દરબાર ગઢમાં દાખલ થઈ શાહને
કહ્યું કે, 'આપ નામદારની ખાતર મારા મનમાં જુદાઈ નથી તેથી જ
આપની મરજી મુજબ વરતવા અહીયા અગ્યો હું હવે મારી એક
અરજ છે હીંદુ રીવાજ મુજબ ફળનાં પહાડના પાતર ઉપર પાણીનો
છંટકાવ થવો જોઈએ. માટે અપનો હુકમ થવો જોઈએ તો તે પાતરો
તથા ખનપાનની ચીજોની આસપાસની જગા પવિત્ર કરવા નિયમ
પ્રમાણે પાણી છાંટવું.' શાહે ખીરબલની માંગણી કબુલ શાખવાથી ખીર-
બલે તરત જળપાત્ર હાથમાં લઈ, ખીસામાંથી સુવરના વાળની પંછી
આપું મંડળ જીવ્યું તેમ કાઢી તે પીછીવડે પીરસેલા ભોજનની આસ-
પાસ પાણી છાંટવા માંડ્યું. આ કામ પોતાના ધર્મ વિરુદ્ધ થયેલું
જોઈ જમવાને આવેલા તમામ મુસાફરોમાંનો ખજવાઈ જમને રખ-
ને આડી અવળી વાતો સંભળાવી તીરસ્કારથી બહાર હાંડી કાઢી

રાંધેલું ભોજન નાંખી દેવરાવી મકાન પરીત્ર કરાવતા અને ફરીથી નવા પકવાનો રંધાવવાની દોડધામમાં મચી પડ્યા પ્રયમથીજ વચનથી બંધાઈ ગયા હતા તેથી નીરપાય બની શાહ ? ગુપ્ત ગુપ્ત જોયા કરતો હતો, પછી તેનો ઉપાય શો ? આ બનાવબન્યા પછી શાહે ફરીને કાંઈ પણ દીવસે ખીરબલને જમવાની ફરજ નહીં પાડવાનો કરાવ કરી ખીરબલની અથાગ શક્તિના વખાણ કરવા લાગ્યો.

વારતા એકતાશમી.

મહોટામાં મહોટું કાણુ ?

બાળક છે, સુખમાં સદા, નિર્ભય નિકટ નિશંક.

એક દીવસે શાહે અભીમાનથી ખીરબલને પુછ્યું કે, 'અહો, ખીરબલ ! આ જગતમાં મહોટામાં મહોટું કાણુ છે ?' ખીરબલ શાહના બોલવાનો સાર સમજી ગયો કે, 'હું મહોટો છું.' એમ મારી પાસે થી બોલાવવા માંગે છે, પરંતુ તેના અભીમાનને ઉતારવામાં પરીણામે લાભ છે એવો મનાં વીચાર ફરીને ખીરબલે શાહને કહ્યું કે 'ખાવીંદ ! રાજા, શ્રીમંતો, શૂરવીરો અને પ્રચંડ યોદ્ધાઓ કરતાં પણ બાળક મહોટું છે, કેમકે તે કાંઈથી ડરવાનુજ નહીં, તેમ દેશપતીની દરકાર પણ કરવાનું નથી.' આ સાંભળી શાહે ખડખડ હસી પડીને કહ્યું કે, 'બાળક શી રીતે મહોટું મણાય ? તેની ખાત્રી કરી આપો. ખીરબલે કહ્યું કે, 'એમ મોટેથી કહેવાથી ખાત્રી થઈ શકે એમ નથી પણ તેનો અનુભવ લેવાથી ખાત્રી થાય છે. ખીરબલના આ

શબ્દો સાંભળતાં જ શાહના હોંસકોસ ઉડી ગયા, અને વીચારમાં પડી આઠી અવળી વાતો કરી પોતાના કામમાં રોકાયો.

શાહનું અભીમાન ઉતારવા માટે ખીરખલે એક વરસના ચાલાક અને ચંચલ બાળકને ચાકરની પોસે તેડાવી સાથે લીધો, અને શાહ પાસે આવી સલામ કરી અગળ બેઠો. પોતાની પાસે બેસાડેલા આ સુંદર સ્વરૂપવાળા બાળકને જોઈ શાહ બહો ખુશી થયો અને તે છોકરાને હાથમાં લઈ ચુંગન લેવા લાગ્યો. કાંઈ દીવસે નહીં જોયેલા તેવી લાંબી ડાઠી જોઈ તે બાળક, તે લાંબા વાળવાળી દાઠી પકડી પોતાની મરજીમાં આવે તેમ ખેંચી રમત કરવા લાગ્યો, આથી શાહે બહુ કંટાળી જઈ તે બાળકને પોતાના હાથમાંથી તે ચાકરના હાથમાં આપી કહ્યું કે, આ બાળક કેટલું બધું તોફાન કરે છે ! ખીરખલે કહ્યું કે, એ સર્વથી મોટું છે, જુઓ આપની પજી એને જરાક પજી બીક છે ! મરજીમાં આવે તેવી તે ચેષ્ટા કરે છે. આપતો ખલકાના ખાવીંદ છે. સત્તાધારી છો, અને તેવા બળવાનને તમે શિક્ષા કરવાને સમર્થ છો. જો આ બાળકની પેટ મોટા માણસે આપની દાઠીના બાલ ખેંચ્યા હોત તો તેને તમે શિક્ષા ક્યાં વગર રહેત ? પજી આતો બાળ રાજાએ ખેંચ્યા છે તેથી તમે બાળ રાજાને શિક્ષા કરવાને સમર્થ નથી, તેથી તે બધાથી મોટું છે' આ પ્રત્યક્ષ દાખલો જોઈ શાહને ખત્રી થઈ. અને ખીરખલની આવી ચતુરાઈ જોઈ શાહે તે બાળ રાજાને અને ખીરખલને ઉત્તમ આલુપણો આપી તે બંનેને મોટા માનના સાથે દરબારમાંથી વીદાય કર્યા.

સાર—જો પોતામાં બુદ્ધિબળ હોય તો જ મોટાદાઓની સાથે વિવાદમાં ઉતરવું.

વારતા બેતાકીસમી.

અમારા બેમાંથી કોણ મહોદ્ધ ?

સુમાર્ગમાં પ્રેરે સદા, સજ્જન આપી શીખ.

એક સમે દરબારમાં કાંઈ પણ દરબારીઓ આવ્યા પહેલાં શાહ આવી બેઠો હતો. જેમ જેમ અમલદારો આવતા ગયા તેમ તેમ શાહ તેઓને પુછતો ગયો કે, હું મોટો કે ઇંદ્ર ? શાહનો આ જવાબનો કાંઈ પણ અમલદાર ઉત્તર આપી શક્યો નહીં. કારણકે જે ઇંદ્રને મોટો કહે તોય શાહ રીસે ભરાય અને શાહને મોટો કહે તો શી રીતે ઇંદ્રથી મહોટો છું એમ પુછે તો શું કહેવું ? તેના કરતાં કાંઈ પણ ઉત્તર નહિ આપવામાં સાર છે એવું સમજી તેઓ બીરબલની રાહ બેતા બેઠા. એટલામાં બીરબલ દાખલ થયો તે જોઈ શાહે તેજ પ્રમાણે તેને પુછ્યું. બીરબલે કહ્યું કે, આપ ઇંદ્ર કરતા મહોટા છો. શાહે પુછ્યું કે, ' શી રીતે ? ' બીરબલે કહ્યું કે, અમારા ધર્મ શાહના લેખ પ્રમાણે જગત બ્રહ્મદેવે ઉત્પન્ન કર્યું છે. તે બ્રહ્માએ આપ અને ઇંદ્રને ત્રાજવામાં બેસાડી તોલી જોયા તો, આપ ઇંદ્રનું તાજવું બિંદુનું ગયું, અને આપનું નીચું ગયું તેથી તમને મૃત્યુ લોકનું, અને ઇંદ્રને સ્વર્ગનું રાજ આપ્યું. માટે આપ ઇંદ્ર કરતાં મોટા છો. ' આ જાણી શાહ ચુપ થઈ ગયો, કારણ કે બીરબલનો ઉત્તર કે ખીતો તો પ્રસંસા કરવા લાયક હતો પણ જિંડાણથી વિચાર કરતા તે હલકાઈ અને નીચાપણ દર્શાવનારો શબ્દ હતો. બીરબલે ખુલ્લે મુઠ્ઠું કહ્યું છે કે, ' આપ કરતાં ઇંદ્રને સ્વર્ગનું રાજ મળ્યું છે અને આપને તો આ દુઃખમય મૃત્યુ લોકોનું રાજ મળ્યું છે. '

ખીરખતના આવા ધાર્મિક શબ્દો સાંભળી શાહ પોતાના મનને તણ
હાથે ખીરખતની બુદ્ધિની પ્રસંસા કરવા લાગ્યો, કારણકે શાહ સદા
સત્યને ચાહનારો, સાચા વાકને માનનારો, અને પોતાની બુદ્ધિને
સુધારનારો હતો,

સાર-કોઇનું અપમાન કરવું નહીં

†—————†
વારતા ત્રેતાલીસમી.

વિસામો કોને નથી ?

એક સમયે શાહે ખીરખતને પુછ્યું કે, જોને કોઇ કાળે પણ
વીસામો લેવાનો વખત આવતોજ નથી એવી કોઇ વસ્તુ છે ? ખીર-
ખતે કહ્યું કે, ‘હજુર ! સાહુકારનું બ્યાજ ! કે જોને ઘડીકની પણ
પુરસદ ન મળતાં રાત ને દિવસ આગળ વખાજ કરે છે. આ સાં-
ભળી શાહ ધણો ખુશી થયો.

સાર-માથે આવેલા દુઃખને તાળે થવું, પણ મારવાડીનું ચાલુ
બ્યાજ ભરવાને મારવાડીને ત્યાંથી બ્યાજ નાણાં લેવાં નહીં.

—————
વારતા ચુમાલીસમી.

સ્વર્ગ અને નરક કોણ પ્રાપ્ત કરે છે ?

સમય વિચારી સુદા નર જોલે જોલ અમૌલ.

એક દીવસે શાહે ખીરખતને પુછ્યું કે, ‘સ્વર્ગ અને નરકને ક્યા
લોક પ્રાપ્ત કરે છે ? તેની ખાત્રી કરી આપો !’ ખીરખતે તુરતાતુર

કહ્યું કે, 'જો માણસના મુઠા પછી તેને લોકો વાહ ! વાહ કહે તો તે સ્વર્ગમાં ગયો અને જો મુઠા પાછળ નીંદા કરી ખરાબ હતો એમ કહી વગોવે તો તે નરક ગયો એમ સમજવું.' ખીરખલની આ વાત કબુલ રાખી શાહ ખુશી થયો.

સાર-અચળ કીરતી એજ સ્વરગ છે. અને અપકીરતી એજ નરક છે. માટે દરેક માણસે કીરતી સંપાદન કરવી.

વારતા પીસતાલીસમી.

દીવા નીચે અંધારું.

એક દિવસે શાહ અને ખીરખલ કીલ્લાના ધુરજ ઉપર બેસી હવા ખાતા હતા. તે વખતે ધુરજની નીચે એક શાહુકારને સાત ચોરો લુટી લેતા હતા, એટલામાં તેઓની ઉપર શાહની નજર પડી, શાહ અને શાહુકારની એક નજર થતાં શાહુકારે કહ્યું કે, 'આપની નજર સમક્ષ મને ચોર લુટી મોજની સાથે ચાલ્યા જાય છે, છતાં આપ કંઈ કરી શકતા નથી?' શેઠનું આવું બોલવું સંભળી શાહે આંખ ચઢાવીને ખીરખલને કહ્યું કે, 'આવોજ મારા રાજમાં અંદોઅસ્ત રાખ્યો છેકે? આને માટે હું જ્યારે તને પુછું છું ત્યારે તું કહે છે કે દરેક સ્થળે શાંતી અને આળાદી છે. પરંતુ એ તદ્દન વાતો ખોટી હતી એમ મારી હવણા ખાત્રી થઈ છે, કે મારી નજર સમક્ષ ચોરોએ એક શાહુકારને લુટી લીધો છે એ શું તારો અંદોઅસ્ત?' ખીરખલે કહ્યું કે, સરકાર ! એતો દીવા નીચે અંધારુંજ હોય છે, એમ આખું જગત

નહો છે. ત્યારે આપ કીલ્લા ઉપર પ્રત્યાપી કુળદીપક શનેહશાહ-
કાશી રહ્યા છો માટે કીલ્લા નીચે અંધાર હોય તેમાં તુલ્યાર્થ શી
માટે આપ વિચારો કે આસપાસ જરા પણ અંધાર છે ? આવું, અ
પુર્વ યુક્તીનું વાક્ય સાબિતી શાહ ગણો ખુશી થયો.

વારતા હેતાલીસમી.

આ બંને ઉદાશ કેમ ?

એક દીવશે શાહે ખીરબલને પુછ્યું કે, બ્રાહ્મણ તરસ્યો કેમ
રહ્યો ? અને ગધેડો ઉદાસ કેમ થયો ? શાહનું આવું ચમત્કારીક વા-
ક્ય સાબિતી બાહોશ ખીરબલે એકજ શબ્દમાં બંનેનો ઉત્તર આપતાં
કહ્યું કે, સરકાર બ્રાહ્મણ પાસે લોટો ન હોવાથી તે પાણી પીધા વ
ગર રહ્યો. અને ગધેડાને લોટવાનું ન મળવાથી તે ઉદાસ થયો. ખી-
રબલનો તાત્કાળિક જવાબ સાબિતી શાહ મણો ખુશી થઈ ખુશાલીના
બદલામાં ખીરબલને ઇનામ આપી રીઝ્યો.

વારતા સુડતાળીસમી.

શુદ્ધિવાન તેજ બળવાન.

એક વખતે શાહે દરબારીઓને પુછ્યું કે, ઉન્હાગો, શીયાળો
અને ચોમાસું એ ત્રણે કાળમાં કયો કાળ સરસ છે. જે તમારા
જાણવામાં કે અનુભવમાં આવ્યું હોય તે કહો ? આનો ખરો ખુ-
લાસો કરી આપનારને ઇનામ આપવામાં આવશે. આનો વાસ્તવિક
રીતે ખુલાસો ન કરતાં કોઇએ ઉન્હાગાને કોઇએ શીયાળાને વખાણ્યો,

પણ તે શાહ ના મનમાં ન ક્યારથી શાહે તેજ મુજબ બીરબલને પુછ્યું, ત્યારે બીરબલે કહ્યું કે હજુર ! હું તો સર્રમાંથી સરસ વર્ષાકાળને પ્રસન્ન કરું છું. જેના વડે ધાન્ય પાકી શબ્દ તથા રંકને સુખદાયક થઈ પડે છે, એના સીવાય બીજો સરસ કાળ છેજ નહિં આ સાંભળી શાહ ખસો ખુશી થઈને બીરબલને ઇનામ આપ્યું.

વારતા ઊડતાળીસમી.

તમારો ગુરૂ કોણ ?

ચોખેજીમેં ચાર બે ચારોહુંકા ધર્મ, બેઠાડી બેમામલે બેશહુર બેસરમ એક વખતે શાહે બીરબલને પુછ્યું કે, આવી રીતે હાજર જવાબ દેતાં તમને કયા ગુરૂએ શીખવ્યું છે ? બીરબલે કહ્યું કે, નામદાર ! મથુરાના એક ચોખાજીએ શીખવેલ છે. શાહે કહ્યું કે, તે તમારા ગુરૂની ઠાંઠ સમે મારી સાથે બેઠ કરાવશો ! બીરબલે કહ્યું કે, ખુશીની સાથે કરાવીશ. સરકાર ?

થોડાક દીવસ ગયા પછી એ ચોખાને સારો આદર સત્કાર કરી બીરબલ પોતાને ઘેર લેડી લાવી મેવા મીઠાનથી સંતોષી બીજે દીવસે દરબારમાં જઈ શાહને કહ્યું કે હજુર ? મારા ગુરૂજી આવ્યા છે. શાહે કહ્યું કે, ઠીક છે સાયંકાળે એકાંત ભુવનમાં તેને લઈને આવજો.

સાયંકાળ થતાંજ ચોખાજીને લઈ બીરબલ એકાંત ભુવનમાં ગયો ગુરૂ અને ચેલાને આવેલા જોઈ શાહે તરત તેઓનો સત્કાર કરી બેસવાને આસન આપી તેમની સાથે થોડીક આડી અળી વાતો ચલાવ્યાં પછી ઘડીકની રમુજને ખાતર શાહે પુછ્યું કે કયું ચોખાજી આપ દરરોજ કયા ખાતે હો ? ચોખે કહ્યું કે જ હજરત વકુલા ખાતે હું

શાહે જરા તેનું પાણી જોવા કહ્યું કે, 'જી બહુવા તો બડવા ખા-
તા હે? આ મશ્કરીવાળું વાક્ય સાંભળી નીઃશંકપણે ચોખે જવાબ
આપ્યો કે, 'હજુર ! સત્ય કહોતો બડવે હોતે હેં સોહી હમારે પાસ
એકકે બાતે કરતે હેં ।' આ પ્રમાણેનો સ્પષ્ટ જવાબ સાંભળી શાહ
ચુપ થઈ ગયો.

શાર-કજીઆનું મુળ હાંસી અને રોગનું મુળ ખાંસી.

વારતા ઓગણપચાસમી.

છેક હાથથી ગયો.

વશીકરણ શુભ વખત છે, વાગ્વીખ કડવાં વેણુ;
રાજ્ય માન રતી મેળવે, અને શીર છેદાવે શેણુ.

એક વખતે શાહે બીરબલને કહ્યું કે, 'જો તું મને આ રાજ્ય-
હેઘની નીસરણીના છેલ્લે પગથીએ ચઢતાં સુધી હસાવેતો હું એક તને
'સુંદર ઘોડો' ઇનામમાં આપીશ.' એટલું કહી શાહ સીડીએ ચઢવા
લાગ્યો. તે જોઈ બીરબલે શાહને હસાવવા અંતેક યુક્તીઓ અજમાવી
જોઈ, પણ શાહ હસ્યો નહી ત્યારે અંતે ખોલ્યો કે, 'ગયોરે ગયા ગધેડીનો
છેક હાથથી ગયો.' આ વાક્યો સાંભળતાં શાહે રીસે ભરાઈ ઉપર ન ચડતાં
નીચે ઉતરી બીરબલને ધમકાવીને કહ્યું કે, 'મને ગાળ શા માટે દીધી!'
બીરબલે કહ્યું કે, 'નારે સરકાર ! આપ જ્યારે છેલ્લે પગથીએ પહો-
ચ્યા ત્યારે મેં જાણ્યું કે આપ ઘોડો આપવા કચુક ડાઘો હતો, પણ
હું મારી સરત પુરી કરી શક્યો નહી માટે તે ઘોડા માટે ગયોરે
ગયો ગધેડીનો છેક હાથથી ગયો એમ કહ્યું, પણ આપને માટે
કહ્યું નથી. આ પ્રમાણે સીડીએથી નીચે ઉતરવાવાની અને હસા-

વવાની યુક્તી ઉપજવી કાઢવાની ચતુરાઈ જોઈ શાહને 'હસવું' આવ્યું. તે જોઈ ખીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! આપને હસાવ્યા માટે સરત મુજબ ઘોડાનું ઇનામ ઝટ આપી દો. એ સાંભળી શાહે તરત ઘોડાનું ઇનામ આપી ખીરબલને શાખાશી આપી તેની બુદ્ધિની તારીફ કરી.

સાર-પોતામાં જો શાખવાની અને વાપરવાની શક્તી હોય તોજ ખીજને કહુ વચનો કહેવા.

વારતા 'પચાસમી. 'પેટેલું' લાકડું' પાછું' કહાવ્યું'.

દેશ જ્ઞાતી કુળ ધર્મનું, ઉર રાખે અમીમાન,
તે નર વર નહીતો ખરે, ખર સમજે મતીમાન.

અસહના બાદશાહોના વખતથી ચોખ્ખા લોકોપર એવું લાકડું ઠાકવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ પણ મુસલમાન મરી જાય તો તેના મુઝદને દાટવા માટે ચોખ્ખા લોકોએ ખાડા ખોદવા. આ જુહાડી કુકમથી સઘળા ચોખ્ખા ત્રાય ત્રાય પામી ગયા હતા. આ 'પેટેલું' લાકડું ચોખ્ખાઓની મોજશોખમાં હરકત કરતાં થઈ પડવાથી તે મસ્ત લોકો બહુ કંટાળી ગયા હતા. અને એ કામ હદની ઉપરાંત લાગવાથી તેનું કાસળ કાઢવા માટે બધાઓ એકમત થઈ દીવસ બધાઓ એકઠા થઈ ખીરબલ પાસે જઈ, વીનવીને કહ્યું કે, 'ખીરબલ સાહેબ ! આપ સરખા સ્વજનતીના પ્રધાન છતાં અમારે મુવેલા મુસલમાનોને દફનાવવા માટે ખાડા ખોદવા પડે છે એ જુલમ સહન થઈ શકતો નથી. મારે એ ગુજરતાં જુલમમાંથી બચાવવા એ આપનું કામ છે.' ખીરબલે કહ્યું કે,

‘મારા કહેવા મુજબ કરશે તો તમારા ઉપર ગુજરતાં જીવમનો અંત આવી જશે. જુઓ અગાડી ચોમાશું આવે છે માટે કચરસ્તાનવાળી જેટલી સારી જમીન ખાડી હોય તેટલી જગામાં તમામ ન્હાના ખેડા ખાડા ખોદાને મને ખચર આપો કે તરત મારે જે તજવીજ કરવી પડશે તે કરીશ.’ બીરબલનું આવું ખોલવું સાંભળીને સધળા ચો-ખાઓ કચરસ્તાનની ખાલી પડેલી તમામ જગામાં ખાડા ખોદી તૈયાર કર્યાં. અને તેની ખચર બીરબલને આપી પોતાની ચોજેલી યુક્તી પાર પાડવા માટે બીરબલ એક દીવસ શાહને તે કચરસ્તાનની જમિન તરફ ફરવા લાઇ ગયો. જ્યારે એટલા બધા ખોદેલા ખાડાઓ શાહના જોવામાં આવ્યા ત્યારે શાહે આશ્ચર્યતાપી બીરબલને પુછ્યું કે, ‘શું જાણીને અને શા માટે, આટલા બધા ખાડા ખોદી રાખેલા છે?’ બીરબલે કહ્યું કે, ‘સરકાર! આ ખાડા ચોખા લોકોએ ખોદી રાખેલા છે, કારણ કે આગત ચોમાશું આવવાને લીધે તેમણે વીચાચું કે ચોમાસામાં મુસલમાનો મરવાનાજ, તે સમે વધુ ત્રાસ ન પડે તેટલા માટે અગાઉથીજ ખોદી મુકીએ તો ઠીક. એમ જાણી તેઓએ આ કામ કીધું છે એમ મને ખચર મળી છે.’ આ સાંભળી શાહે બીરબલને કહ્યું કે, ‘મારા જાત લાખઓનું જીવ ચાહનારાઓને આજ પછી એ કામ કદી પણ સોંપશોજ નહીં? અને આજ પછી ચોખાઓને મારા રાજમાં કોઇ પણ ઠેકાણે આ કામ માટે નજદીક આવવા દેવા નહીં આ હુકમ સાંભળી બીરબલે કહ્યું કે, ‘જેવો સરકારનો હુકમ.’

સાર-જાતી અબીમાન રાખનારાઓજ પોતાના જાત લાખઓના દુ:ખો દુર કરી શકે છે.

ભાગ છઠો.

વારતા એકાવનમી.

દેવા અને ભીમાનો ઝઘડો.

એક સમે શાહ કચેરી બરીને સવે'નો ન્યાય ચુકવી રહ્યો છે. એટલામાં દેવા નામના એક રજારીએ આવી ખુમ મારી કહ્યું કે, સરકાર! તમાગ અદલ રાજમાં ખરે બપોરે લુટાય એ શું! હું મારે ગામથી મારી ગંગા નામની ગાય લઈને તમારા નગરમાં વેચવા આવતો હતો, એટલામાં આ મારી જાતવાળો ભીમો પણ મારી સાથે આવ્યો, ગામને સીમાડે આવતાજ મારી ગાય ભીમાએ લઇ લીધી. અને ઉપરથી ધમકાવીને કહ્યું કે, 'હરામખોર, એ ગાય મારી છે.' હવે આ ગાય કોની છે? તેનો ન્યાય તમને સોંપું છું.'

આનો ન્યાય કરવાનો બીરબલને હુકમ થતાંજ, બીરબલે દેવાને એક બાળુ ઉમો રાખી, ભીમાને પોતાની પાસે બોલાવીને પુછ્યું કે, 'આ ગાય કોની છે?' ભીમાએ કહ્યું કે, 'એ ગાય મારી છે, પણ જદદાનતવાળો, દેવો મને ગળે ખડે છે?' કાંઈ ખરું કહેતું નથી તેથી બીરબલે આ બંનેને એક ચોકમાં ઉભા રાખીને દેવાને કહ્યું કે, 'આ પુર્વ દીશાની શેરીમાં પચાસ હાથ લાંબો જઈ, ગંગા ગંગા કરીને પોકારજે, અને ભીમાને કહ્યું કે, 'તું પશ્ચીમ દીશાની ગલીમાં પચાસ હાથ લાંબો જઈ ગંગા ગંગા કરી પોકારજે.' તે બંને જણ બીરબલના કહેવા મુજબ પચાસ હાથ લાંબા જઈને ગાયને પોકારવા લાગ્યા

પુર્વ દીશાએ દેવો ઉમો હતો, ત્યાં ગાય દોડી ગઇ ને લાડ કરવા લાગી. આ જોઇ ખીરખલે તે બંનેને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, 'તમે બંને જથ્થુ ગાયને માથે હાથ ફેરવો' પછી દેવાને કહ્યું કે, 'કાંઈ પણ બોલ્યા વગર ઉત્તર દીશાની શેરીમાં જા. ત્યાં જઈ આ બંનેએ ગાયને માથે હાથ ફેરવી દક્ષીણ ઉત્તર તરફ ચાલતા થયા. આ જોઇ ગાય પણ દક્ષીણ દીશા તરફ જતા દેવાની પાછળ ચાલતી થઇ. તે જોઇ ખીરખલે તરત બીમાનો કાન પકડી કહ્યું કે, 'બોલ લુચ્ચા આ ગાય કોની છે? જો જરા પણ જુકું બોલીશ તને સખ્તમાં સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવશે? બીમાએ તરત પોતાનો અપરાધ કબુલ કરી દીધાથી ફરીથી તેમ નહીં કરવાની શીખામણ આપી દેવાને ગાય સોંપી દઇ, બંનેને જવાની રખસદ આપી. ખીરખલનો આ ન્યાય જોઇ રાજ સહીત કચેરી હેરત પામી ગઈ.

સાર-યુક્તિજાળ ચોરને પકડવાની કળા જાણતો હોય તેજ ખરો ન્યાય આપી શકે છે.

વારતા બાવનમી.

અમારા બેમાંથી ખાનદાન કોણ ?

‘સારા જનને સર્વદા, ગમેજ સારો સંગ,
નરસાને નરસો ગમે, સંગ પ્રમાણે રંગ.’

એક દીવસે શાહ કચેરી સમેત ખીરખલની સાથે તોલ દેખા ઉઠાવી કબોલ કરી રહેલા છે. એટલામાં ખીમજ અને મુંદરજ નામના

બે ભાઇઓએ આવીને વીનંતી કરી કે અમે જતે ક્ષત્રી છઇએ, અને
 લાહોરમાં રહીએ છઇએ. અમારી મા એક અને બાપ બુદ્ધ છે. પહેલા
 બાપના વીરથી ખીમજી ઉત્પન્ન થયો એટલામાં તેનો તે બાપ મરણ
 પામ્યો. તેથી અમારી માએ, અમારા જાતી રીવાજ મુજબ બીજો ધણી
 કીધો. તેના બીજથી આ સુંદરજી ઉત્પન્ન થયો. પછી તે બાપ પણ
 મરી ગયો. આમ થવાથી અમારી મા અમને સાથે રાખી ધરતો ત-
 મામ વહીવટ પોતે કરવા લાગી. વહીવટ કરતાં કરતાં, મરણ પામી.
 પોતાની હૈયાતીમાં તે એક વીલ કરી ગઇ છે કે, બેમાંથી કોઇએ
 સ્થાવર જંગમની વહેંચણી કરવી નહીં. પણ બેમાંથી જે ખાનદાનનું
 ફરજંદ હોય, તેજેજ વહીવટ ચલાવવો. હવે અમારા બંનેમાંથી કોણ
 ખાનદાનનું ફરજંદ છે, તેનો તમે નીર્ણય કરી આપો.” ખીરબલે કહ્યું
 કે, ‘હું જ્યાં તમને રહેવાની જગ્યા કરી આપું ત્યાં તમે બંને ભાઇઓ
 બે માસ સુધી રહેશો તો હું તમારો ફંસલો કરી આપીશ.’ આ બંને
 ભાઇએ તેમ કરવાની હા હા પાડવાથી, ખીરબલે તરત
 તેમને રહેવાને માટે ગોઠવણ કરી આપી. એટલે બંને ત્યાં જઇ-
 ને રહ્યા. આ બંનેની ચાલ ચલણ અને રીતસાત ઉપર બહુ ખારી-
 કીથી ખીરબલ નજર રાખી જોવા લાગ્યો. તો સુંદરજી સારા ગુણ
 ધરાવનારા ઉત્તમ ખવાસના અમીર હિમરાવોની સાથે મીત્રાચારી બાંધી
 તેમની સાથે ફરવા લાગ્યો. અને અમીર હિમરાવોની પેઠે ખાવા પીવા
 તથા એકવા પહેરવા લાગો. ખીમજી તેથી ઉલટી રીતે વરતવા લાગો
 ખીમજીની કઠોર વાણીથી લોકો તેને માન ન આપતાં સુંદરજીને વધારે
 ચઢાતા હતા. સુંદરજી પોતાનો કુરસનો વખત વાંચવા લખવામાં
 કાઢતો હતો. ત્યારે ખીમજી કુરસનો વખત લાંગ માંએ દાઢ અને નીચ
 રહી પહોં રહી કાઢતો, એવી રીતે બંને તરેહની બારીક તપાસ કરી

ખીરખલે વિચાર કર્યો કે, ‘આ બેમાંથી ખાનદાનનું ફરજદં તે મુંદરજી છે. કારણ કે જેના બાપદાદાથી જેની ચાલ ચાલી આવતી હોય તેવાજ ગુણ તેનો છોકરામાં પણ આવવા જોઈએ. એવા નકા નિર્ણય ઉપર આવીને, તના તે પ્રમાણે પુરાવો મળવાથી મુંદરજીને ખાનદાન ઠરાવ્યો.

ખીરખલની આવી ઉંડી શક્તિનો અદ્ભુત ચમત્કાર જોઈ તમામ કચેરી દોઝમુઠ બની ગઈ.

સાર-ગુણ અને અવગુણની પરીક્ષા કરી શકવાની શક્તિ ધરાવનારાજ સત્યનો તોલ કરી શકે છે.

વારતા ૫૩ મી.

આરમાંથી ચોર કેણુ ?

ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસી રહ્યો છે, મંદ મંદ વાયુ ચાલી રહ્યો છે, મેઘ ગર્જના થઈ રહી છે. એવા શાંત સમયે શાદ ‘આલમ બાગમાં’ તમામ દરબારીઓને બોલાવી ખીરખલની સાથે રાજ રંગની વાતો ચલાવી રહ્યો છે એ સમયનો લાલ લઈ મુંદરી, ગંગા તારા અને ચંદરી નામની ચાર નાયકાઓ આવી-મુકુંદે કરી-હજી રહ્યાં. અને તે ચારે જણીઓમાંથી એકે કહ્યું કે, ‘ખલકે ખાવીંદા ! અમે ચારે સગી બેનો થઈએ, અને સાથે રહી ગાયનનો ખંધો કરીએ છીએ. અને જે કાંઈ કમાણી કરીએ છીએ તે પણ બેગુનાં ખીએ છીએ. અમ કરતાં કરતાં અમે બે લાખ રૂપીઆ પેદા કીધા. આ મોટી રકમ અમાસથી સચવાઈ શકાય એમ ન હોવાથી, તથા

તે રૂકાને ખીજાને ત્યાં વ્યાજે મુકવાની હોમત નહીં ચાલવાથી, અમે તે રૂકમનું એક રતન વેચાતું લીધું. તે રતનને એક પટારામાં મુકી તેને જુદી જુદી જાતના ચાર તાળા મારી તેની અંદર ચાવી અમે અંદર જણીએ રાખીએ છીએ. અને જ્યારે પટારો હાડવો હોય ત્યારે ચારે જણીએ સાથે મળીને ઉઘાડીએ છીએ. હમણા તપાસ કરતાં રતન ગુમ થયેલું જણાયું. હવે તે રતન અમારામાંથી કોણુ લઇ ગયું તે ખબર નથી. અમારામાંથી કોણનું નામ છતું ન થાય, અને અમારું રતન અમને મળે. એવા પ્રકારનો અમને ઇન્સાફ આપવાની મહેરબાની કરશે. શાહના હુકમથી ખીરખતે આ ચારે જણીઓની મુજબ જણાવી લીધી તો મળતી આવી, પછી તે ચારે જણીઓને પદર દિવસ સુધી રહેવાનો હુકમ કીધો અને તેણીઓ દરેકને રહેવા મટે જુદા જુદા ઓરણ આપ્યા. તે એવા કે તેમના ઓરણની પાછળ જળીઆં હતાં, અને તે જળીઆં એવાં હતાં કે તે ધરમાં શું થાય છે, તે જાહેરનો માણસ જોઈ શકે, પણ ધરનો નેંદ્ર શકે નહીં.

કાંઈ પણ યુક્તી કીધા વગર રતનનો પત્તો બાગનાર નથી. એવો વિચાર કરી ખીરખતે પોતાની દાસીને કહ્યું કે, તે ચારે નાયકાને ઉતારે તારે નીત જઈ તેણીઓનો પ્યાર મેળવવો. દાસીએ તે મુજબ કીધું. પછી સૌદમ્યા દિવસની રાતે ખીરખત પોતાની દાસી સાથે ગયો અને દાસીને કહ્યું કે, તે ચારે જણીને તારે એમ કહેવું કે તમારું રતન મળ્યું છે, તે તમને કહે આપવામાં આવશે. પછી પા કલાક બેસીને તું તરત છીડી નીકળજે. ખીરખતે આમ કરવાનું કારણ એટલું જ કે, જેની પાસે જે વસ્તુ હોય, અને તેને કહીએ જે ખોજ જવાએ મેં

તે વસ્તુ જોઈ હતી તો તે માણસ પોતા પાસેની વસ્તુ તપાસ્યા વગર રહે નહીં. હવે બીરબલની દાસીના કહેવા મુજબ તો ત્રણે જગ્યાઓ ખુશી થઈ પણ ચોથીની આગળ દાસીએ રત્નની વાત કહી તેથી તેનો ચહેરો તરત શીકા પડી ગયો, અને મન સાથે વિચાર કરવા લાગી કે, 'રત્ન તો મારી કને છે, અને ત્યાં કેવી રીતે ગયું.' જો દાસી જાયતો તપાસી જોઉં' એવો મનસુઓ કરીને દાસીને કહ્યું કે, 'આજતો મને બહુ હિંધ આવે છે, માટે સુષ જઈશ.' એમ કહી દાસીને રજા આપી. આ સમયે બીરબલ તે ચંદરીના ઓરડાના પછવાડેના ભાગમાંથી બધી વાત સાંભળતો હતો, અને જોતો હતો. દાસી ગઈ. ચંદરીએ તરતજ ઓરડાનું બારણું બંધ કરી. પેટી ઉઘાડી રત્ન બહાર કાઢી બરાબર તપાસીને પાછું મુકી દીધું. આ જોઈ બીરબલ અને તેની દાસી પોતાને ઘેર ગયાં. પછી તરત તે ચારે જગ્યાઓને કહી મોકલાવ્યું કે, 'શાહને તમારું ગાયન સાંભળવાની મનઝ થઈ છે માટે તરત આવવું.' હુકમ થતાંજ આ ચારે જગ્યાઓ પોતાનું ગાયન સંભળાવી શાહ અને બીરબલને ઠક કરી નાખ્યા. બીરબલે આ ત્રણેને કેફ વગરની ચાહ પાછ અને પાનની પટી ખવરાવી. અને ચંદરીને કેફ ચઢે એવી પાછને ઉપરથી પાનની પટી ખવરાવી જોભાન બનાવી. તે ત્રણેને જુદી ગાડીમાં જોસાડી રવાના કરી અને ચંદરીની સાથે પોતાની દાસીને મોકલીને કહ્યું કે, 'ચંદરીને ખુબ કેફ ચઢે ત્યારે તેની કમરેથી ચાવી લઈ તેની પેટી ઉઘાડી તેમાંથી રત્ન કાઢી લઈ પેટી પાછી બંધ કરી નાખી, પછી ચાવી કમરે લટકાવી ઝટ લેના ઓરડાના બારણા બંધ કરીને પાછી તું આવતી રહેજે.' બીરબલના કહેવા મુજબ દાસી તરત પાછી આવીને

તે રત્ન ખીરખલને આપ્યું. રત્ન હાથમાં આવતાં જ ખીખ દિવસના ખાર વાગે કચેરીમાં ચારે નામકાઓને બોલાવીને ખીરખલે સર્વની સમક્ષ ડાખત્રામાંથી રત્ન કાઢીને ટેબલ પર મુકીને કહ્યું કે, 'જુઓ આ રત્ન તમારું છે?' તે બોલીઓ કે, 'હા તે અમારું છે.' અટલે ખીરખલે તેણીઓને તેમનું રત્ન આપી દીધું. તે લઈને ચારે જણીઓએ ગુપ્તગુપ્ત પોતાનો માર્ગ લીધો. ચારે જણીઓમાં કોઈને દુઃખ ન લાગે, અને કોઈ કોઈને કંઈ કહી ન શકે. અને પોતાના મનમાં સમજ બેસી રહે તેવા પ્રકારનો ઇન્સાફ ખીરખલે આપવાથી શાહ સમેત તમામ દરબાર ગર્વ રહીત બની ખીરખલની બુદ્ધિને ધન્યવાદ આપવા લાગી.

સાર-કોઈની વાત કોઈ ન જાણી શકે, અને તેની મયેલી વસ્તુ તેને પાછી મળે. એવી પ્રકારનો તોલ કરી ન્યાય કરનારજ ખરો ન્યાયાધીશ કહેવાય. બાકીના તો કેસુડાના રંગ જેવા સમજવા.

વારતા ૫૪ મી.

પુલમાં કુલ પુલ હોય ?

આનંદ કહે પરમાણુંદ, માણસે માણસે ફેર,

એકતો લાખે ન મળે, એક તાંખીઆના તેર.

હજી દરબાર અમલદારોથી બરાબર બરાબ નથી એટલામાં શાહ આવી પોતાના આસન પર બીરાજમાન થયો, જેમ જેમ અમીર-ઉમરાવો આવતા મયા તેમ તેમ તેને પુછતો ગયો કે, 'પુલમાં કુલ કયું મ્હોટું?' 'દાંત કાના મ્હોટા? સર્વથી સરસ પુત્ર કાનો? મ્હોટામાં મ્હોટો રાજા કયો? ગુણમાં મ્હોટો ગુણ કયો? આ પાંચ સવાલોનો જવાબ જેમ જેના મનમાં આવ્યો તેમ તેઓ આપી પો-

તાની જગ્યાપર બેસતા હતા પણ તેઓ નો જવાબ શાહને સતોષ-
કારક ન લાગવાથી શાહ બહુ ઉડા વિચારમાં હિતરી જમને મ્હોટેથી
કહ્યું કે, 'મારા સવાસનો જવાબ આપી શકે એવો કોઈ પણ અમ-
લદાર બુદ્ધિવાન નથી એ સંધ અને મહા ખેદ થાય છે જો બીરબલ
જેવો બુદ્ધિવાન અને તાનસેન જેવો ગવંચો મારી દરબારમાં ન હો-
તો. મારા બહુ જાણની અચળ કારતી જગમાં કદી પણ પસરત
નહી' આ પ્રમાણેના શાહના ઉદગારો નીકળી રહ્યા છે, એટલામાં
બીરબલ દરબારમાં દાખલ થયો. તે જઈ શાહે તે પાંચે સવાસ બી-
રબલને પુછ્યા. તે સાંભળી બીરબલ કહેવા લાગ્યો કે, 'સરકાર ! મ્હોટા-
માં મ્હોટું કુલ કપાસનું જેમાંથી ૧ પેદા થાય છે, તેમાંથી સુતર
બને છે. અને સુતરમાંથી કાપડ બને છે, અને તે કાપડ બને છે,
અને તે કાપડ લોકોના શરીરનું રક્ષણ કરે છે. દાંત દંતાળીના મ્હો-
ટા કે જેનાથી અનાજનો સારો પાક થાય છે પુત્ર ગાયનો મ્હોટો
કે જે બળદ ખેતી ખેડી જગતને પોશે છે. મ્હોટામાં મ્હોટો રાજા
મેધ, જેની વૃષ્ટિવડે રાજા રંક, પ્રથુ પક્ષી જીવે છે જ્યારે મેધની
વૃષ્ટિ થતી નથી ત્યારે મહાન રાજાઓ અને પ્રયજન પ્રજા નિર્બળ બની
જાય છે. માટે મેધ મોટો ગણાય છે. ગુણમાં ગુણ મ્હોટો હિંમત જે
વડે દુશ્મનને પણ વસ કરી શકે છે.' આ પાંચે જવાબ સાંભળી શાહ
ધણો ખુશી થયો. પણ અમીર હિમરાવો રાજા ન થતા તે જવાબો
પ્રત્યે અભાવ જણાવી ધણો મતબેદ બન્યો. પણ તેમના મતબેદથી
શાહે છુટો પડી પાંચમા જવાબની ખાત્રી કંવાની મરજી જણાવી.

આ વાતને થોડાક દિવસ વાતી ગયા પછી એક સેમે મમુનાજીથી
સ્થળન કરી બીરબલ આવતો હતો, તે જઈ શાહે પાંચમા સવાસની

ખાત્રી કરવાનો વખત છે એમ વીચાર કરીને એક હાથીના મહાવતને બોલાવીને કહ્યું કે, 'ભાગવાનો રસ્તો ન મળે એવી સાંકડીશરીમાં જમારે બીરબલ દાખલ થાય તેવોજ તેની સામે હાથીને મસ્તાન બનાવી એકદમ છોડી દેજે.' જેવો બીરબલ એક સાંકડીશરીમાં પેઠા તેવોજ માવતે મસ્ત હાથીને તેની સામે છોડી દીધો. પોતાની સામે ધસારાબધ આવતા હાથીને જોઇને બીરબલે મનમાં વીચાર કીધો કે, 'આ બધી ધામધુમ પાંચમાં સવાલની ખાત્રી કરવા માટે શાહે કીધી છે, એમાં તો જરા પણ શક નથી? મારે પણ તેની ખાત્રી કરી આપવીજ જોઈએ?' હાથીના સંપાટામાંથી બચવા માટે ઇચ્છાજ શોધવા મર્યો પણ કંઈ ઇલાજ ન મળવાથી હીંમતે મદદ તો મદદે ખુદા આવો વીચાર કરી તે ઉશ્કેરાયલા હાથી સામે જવા લાગ્યો. એટલામાં એક આડી ગલી આવી. આ ગલીને નાકે એક બીમર કુતર પડેલું હતું, તેના બે પગ પટ્ટીને ખુબ ફેરવ્યું અને જોરથી હાથીના કપાલ પર ફેંક્યું તેથી તે કુતરાના નખ હાથીની શુંઠના મુળમાં વાગવાથી હાથી પાછો હઠવા લાગ્યો. હાથીને જોઈ કુતર બહુ ભસવા લાગ્યું, તે જોઈ હાથી બહુ ખીજવાયો, મહાવતના હાથમાં ન રહેતા હાથીતો કુતરાની પાછળ દોડ્યો. તે તકનો લાભ લઈ બીરબલ આડી ગલીમાં નીકળી ગયો. કુતર પણ ભસતું ભસતું બીરબલ વાળી ગલીમાં પેકું, તે જોઈ હાથી પણ સ્તંભ થઈ ગયો. મહાવતે હાથીને પાછો ફેરવ્યો. અને બનેલી હકીકતથી શાહને વાકેફ કીધો. આ સાંભળી શાહ ધણો ખુશી થયો.

સાર-હાજર સો હથિયાર? આફતની વખતે તેજ કામ આવે છે. પણ જો તેમ કરવાની પોતામાં શુદ્ધિ ન હોય તો કાંઈની સાથે

કાંઈ પણ વખતે તકરારમાં ઉતરી હડ કરવી નહીં, ખોટી રીતે હડ કરવાથી આપણ અને પ્રાણની હાનિ થાય છે.

વારતા ૫૫ મી.

અગડી એ કેમ સુધરે ?

સુધસી બીગરે બેગહી, બગરી શીર સુધરે ન,

દુધ ફટે રાંજ પરે, ઘો શીર દુધ બને ન.

એક સમે શાહે રંગ ભુવનમાં દરબાર બસો, રંગ રાગમાં શુભતાન બની આનંદ ભરી રહ્યા હતા. દરબારીઓને વધારે આનંદીત બનાવવા માટે શાહે એક ઉત્તમ અત્તરની શીશી કાઢી જેવો તે બધાને ઊંટવા બાય છે તેવું જ શીશીમાંનું થોડુંક અત્તર ગાલીયા ઉપર ટાળાપ મયું. તે કાંઈ જાણી ન શકે તેમ ગાલીયા પરથી આગળા વતે લેવાને જરા વાંકા વળ્યો, પણ અતર પડતાજ ગાલીયો ચુસી જવાથી શાહના હાથમાં ન આવ્યું તેથી શાહને ચહેરા શીકો પડી ગયો.

આ સમે બીરબલ શાહની બાજુમાં બેઠો હતો. તે કાંઈ જોઈ શકે નહીં તેમ બીરબલ બાજુક નજરથી શાહના હાથમાંની શીશીમાંથી ટાળાપ ગયેલા અત્તર ઉપર હતી. તેથી શાહ મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો કે, મારા સરખા પણ આવી નજવી વસ્તુ માટે કેટલો બધો લોભ રાખે છે. એમ જો બીરબલના જાણવામાં આવે તો તે વખત સાંધીને મારી હરેલી કર્યા વગર કદી પણ રહેનાર નથી? આવો વીચાર કરી બીજો દીવસે પોતાની ઉદારતા બતાવવા માટે, તસ્ત એક પાણીનો હોજ ખાલી કરાવી, તે અત્તરથી ભરપૂર બસાવી, ચહેરા તમામ લોકોને બોલાવીને કહ્યું કે, 'જેમ તમારી મોજ આવે તેમ અત્તરથી ભરેલા હોજમાંથી અત્તર લો.' આ સાંભળી લોકો મ-

હોદી હોશિયી અત્તર લેવા લાગ્યા આ વખતે બીરબલ પણ હાજર હતો. બીરબલને જાણ શાહે કહ્યું કે, 'કેમ બીરબલ ! કેરી મળતી હોડી રહી છે ? કેવો આનંદ મચી રહ્યો છે ? આ સાંભળી બીરબલે તરત મોં મલકાવીને કહ્યું કે, હજુર ? મારા બોલવા ઉપર રીસ ન ચઢાવશો ? પણ જે છુંદ્યા ગઈ તે હોજરી કદી પણ સુધરતી હશે ? તેનો આપેજ વીચાર કરી લો.

બીરબલના આવા માનભંગ શબ્દો સાંભળીને શાહ બહુ ચીડાઈ જઈને મનમાં બોલ્યો કે, 'બીરબલે ચઢાસન મારી હવેકાઈ બતાવીને મારું માન હિતરાવી નાખ્યું અફસોસ ! અને માટે એનો જાહેરમાં તીરસ્કાર કરવો એતો મારા પદને વધારે લાજનરૂપ સમજાવું માટે સર્વની સમક્ષ ન બોલતાં પછી એની વાત ?' આવો વીચાર બે સર દીવસ જવા દીધા પછી શાહે નીચ નીચમ પ્રમાણે બીરબલની લેવાતી સલામ બંધ કરીને આજુબાજુને હુકમ આપ્યો કે, 'મારો હુકમ થાય નહીં ત્યાં સુધી બીરબલને કચેરીમાં આવવા દેવા નહીં' આ વાત બીરબલના જાણીતામાં આવતાંજ બીરબલે મનમાં વીચાર કર્યો કે, 'જોખર મારા બોલવાથી શાહને મનમાં લાગ્યું છે ! ખેર ! જગડેલી બાજીને સુધારીશું. આ બનેલા બનાવ કામના જાણવામાં ન આવે તેટલા માટે અહીં આ ન રહેતાં બહારગામ જઈ વસવામાં હું વધારે લાજકારક સમજાવું છું.' આવો વીચાર કરી તરત બીરબલ દોડીને જણાવ્યા વગર ગુપ્તકામ દાક્તરી હોડીને એક ન્હાના અમલકામાં એક રહેતા પ્રાદીદારને ત્યાં બેઠાં મોતાનું ખૂં નામ કમરન બલ-વત્ત અન્ય નામ ધારણ કરી રહ્યો.

બીરબલ વગરની હરવાઈ અમલકા સમ શાહને જણાવવા લાગી.

બીરબલ વગરનો દીવસ શાહને બીહામણો લાગ્યો, બીરબલ વીના
 સલ ન્યાય કાણુ આપે ? બીરબલ વીના રાજ ખટપટનો નીવેડો કાણુ
 લાવે ? આવો વીચારમાં ને વીચારમાં શાહ ધણો ધનરાજા લાગ્યો.
 પોતાનો મહારાજ એણે કરવા માટે શાહે બીરબલની બહુ તપાસ
 કરાવી, પણ બીરબલનો પત્તો લાગ્યો નહીં. બીરબલ એ મારા રા-
 જનો મગકતો તારો છે ? એ તારો મુમ થઈ જવાથી મારા રાજ્યમાં
 અધિકાર ફેલાશે આ ફેલાતા અધિકારને પ્રકાશમય કરનાર બીરબલ
 કુપી તારાને શોધી દાઢવામાંજ મારું મુશ્કેલ છે ? આવો વીચાર કરી
 શાહે તરત બીરબલને શોધવા માટે ગામે ગામ માણસો મોકલ્યા પણ
 તેઓને બીરબલનો પત્તો લાગ્યો નહીં. આથી શાહ ધણો હિંદાસીન
 રહેવા લાગ્યો. બીરબલ શાહથી રીસાઈ ગામ છોડી ચાલી ગયો છે,
 એવી ખબર થતા શહેરના લોકો બહુ ખેદ પામવા લાગ્યા. આ વાત
 ફેલાતાં ફેલાતાં છેક શાહની ઉપર વેરભાવ રાખનારા, અને વખત
 આવે તો તેનું રાજ્ય છીનવી લેવાનો ઇરાદો રાખનારા રાજાઓના
 કાનપર ગઈ. આમાં સફૂથી મોટો દુસ્મન તુરકસ્તાનનો શાહ હતો.
 તેણે બીજા રાજાઓને બોલાવી કહ્યું કે, 'જ્યાં સુધી બુદ્ધિવાન બીર-
 બલ હતો ત્યાં સુધી આપણે આપણા દુસ્મત ઉપર ફાવી શક્યા ન-
 હોતા. હવે બીરબલની ગેરહાજરીમાં ને આપણે એકત્ર થઈ, સામટા
 બળથી હુમલો લઈ જઈને દીવસી હાથ કરવામાં કરશે વાંધો નેતા
 નથી આપણા પ્રયાસમાં આપણે માનભંગ થઈએ તેટલા માટે
 અકબરની દરબારમાં હવે ફાગ બાળે બુદ્ધિવાન પ્રવાન છે કે નહીં ?
 જો ફાગ તેઓજ બુદ્ધિવાન પ્રવાન હોય અગર છુપી રીતે બીરબલ સલાહ
 આપતો હોય તો 'લેનેકુ મઠ પુત, ને ખો આઈ ખસમ' જેવી

વાત બને, માટે પ્રથમ ખાત્રી કરી લેવા માટે શાહને આ પ્રધાણે એક કાગળ લખવો કે, 'અકબરનો એક મહેલ ભરો ચાર માસની અંદર મોકલાવી દેજો, અને જો ન મોકલી શકો તો લગભગ માટે તકયાર થજો.' આમ લખવાથી ખરી બીના જાણવામાં આવશે એટલે પછી આગળ ચાલવામાં આપણને કોઈ જાતની હરકત પાડવાર નથી.' આ વાતને બધા રાજાઓએ કબુલ કરવાથી તુર્કસ્તાનના શાહે તરત સૌની સમક્ષ પત્ર લખી, અનુચરને આપી, અકબરને પહોંચાડવા દીલ્લી તરફ રવાના કરીધો.

તુર્કસ્તાનના શાહનો અનુચર પત્ર લઈ જમતો જમતો દીલ્લીમાં આવી અકબરને તે પત્ર આપ્યો. પત્ર વાંચી શાહ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, 'બીરબ્રહ્મ જવાની ખબર સાંભળી રાજા રીપુઓ માફ રાજ્ય લેવાને કેવા ઉન્મત બન્યા છે? બીરબ્રહ્મ વગર આનો ઉત્તર આપી રાજ્ય રીપુઓના મનનું સમાધાન કરી શકે એવો કોઈ બીજો બીરબ્રહ્મ નથી! હવે આનો શો ઉપાય કરવો? ખચીત! મારા કર્યા કર્મનો મારે ભોગ આપવો પડશે? મારી કરણીનાં ફળ મારે ચાખવાં પડશે? આતો હાથનાં કર્યાં દેવે વાગ્યાં. એમાં બીજાનો શો દોષ? પાણી પીને ઘર પુછવા જેવો મેં ઘાટ ધડ્યો છે! અપમાન કરી દરબારમાં આવતો બંધ કરીધો અને હવે તેને સોધી સમજાવી લાવવામાં કેટલી બધી નામોશી? પણ તેમ કર્યા વગર છુટકાજ નથી? માટે મારા ઉપર ડોળા ધુરંદારી રહેલાઓની શુધ ઠેકાણે લાવવા એક મુશ્કેલી રચી બીરબ્રહ્મને શોધી કહાડું.' આવો વીચાર કરીને શાહે તરત દરેક ગામેના મુખીઓ ઉપર હુકમ લખી મોકલ્યો કે, 'જો અમારા માણસ સાથે બકરો મોકલ્યો છે, તેને દરરોજ પાંચશેર દાણા તથા ધાસ વગેરેનો ખોરાક આપવો. જોટલા વળનનો બકરો તમા-

રી તરફ રવાના કરવામાં આવ્યો છે તેટલાજ વજનવાળો એક માસની આખરે રહેવો જોઈએ, જે વધારે ઓછો વજનમાં થશે તો સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવશે.' આવી યુક્તિવાળો કુકમ, અને તેની સાથે એકેક બકરો અને નેનું રક્ષણ કરવા માટે એકેક નોકર દરેક ગામના મુખીઓ પર મોકલી આપ્યા.

જે ગામમાં ખીરખલ હતો તે ગામના મુખીપર આ કુકમ જતા જ તે બહુ ચીંતામાં પડ્યો, એના દુઃખનો પાર રહ્યો નહીં. આ બકરો વજનમાં વધવો કે ઘટવો જોઈએ નહીં. એની યુક્તિ ક્યા બં- ડારમાંથી શોધી કઢાડવી. આવી રીતે તે દીનપર દીન મળતો ગયો. આ ખખર ખીરખલને ચતાંજ ખીરખલે કહ્યું કે, 'તમારે જરા પશુ નીરાશ થવું નહીં. તમારી ઉપર આવી પડેલું સંકટ દુર કરવામાં હું મારો ધર્મ સમજું છું તમે મને આશરો આપી રાખ્યો છે તેનો બદલો વાળી આપવાને મને આ એક સારી તક મળી છે. માટે હું તમને જેમ બતાવું તેમ તમે જો કરશો તો તમારું કષ્ટ દુર થશે. ખીરખલે મનમાં વીચાર કરી કહ્યું કે, શાહે મને શોધી કાઢવા માટેજ આ યુક્તિ રચી છે.'

ખીરખલનાં વાક્યો સાંભળી મુખીએ કહ્યું કે, 'જો તમે મને આ આકૃતમાંથી બચાવશો તો તમારો ઉપકાર કદી પણ ભુલીશ નહીં. ખીરખલે કહ્યું કે, 'તમારા ગામને નાકે આવેલા બાગમાં જે વાઘ બાંધ્યો છે, તે વાઘની પાસે આવેલા બકરાને થોડી વાર લપ્ત બાંધવો. વાંધના બચથી તે રોજ દાણોચારો ખાતાં છતાં આખરે સુધી જરા પણ વજનમાં ઓછા વધતો થશેજ નહીં. પણ આ યુક્તિ મેં બનાવી છે એમ કોઈના બળવામાં આવું ન જોઈએ. ખીરખલના કહેવા મુજબ કરવાથી આખરે તારીખ સુધી બકરો તેટલાજ વજનમાં રહ્યો, અને તે બાદશાહ પાસે પહોંચ્યા પછે પણ સાચું મયો,

શાહે દરેક ગામથી આવેલા બકરાઓને જોખી જોયા તો તે વજનમાં વધારે ઓછા થયા, પણ આ પટેલના ગામમાં રહેલો બકરો સરખા વજનનો થયો તે જાણી શાહેને ખાતરી થઈ કે તેજ ગામમાં ખીરબલ બરાબ જોડો છે, આ સંબંધી મુખીને પુછતાં મુખીએ કહ્યું કે, અમારે ત્યાં એક મેમાન ફરતો ફરતો આવી ચડ્યો હતો તેણે આ ઉપાય બતાવ્યો હતો. તે જાણી શાહે મ્હોટા ઠાઠવા સ્વારી મોકલી ખીરબલને મંગાવી પ્રથમ કરતાં વધારે માન આપી પ્રધાનપદનો પોશાક બદલ્યો.

પછી શાહે તરત તુર્કસ્થાનના શાહનો આવેલો પત્ર ખીરબલના હાથમાં આપી શાહે ખીરબલને કહ્યું કે, આ પત્રમાં જેમ લખ્યું છે તે મુજબ જવાબ આપવાની જાગી જ કરો, ખીરબલ તરત ને કમળ વાંચીને એક માટીનો ઘડો મંગાવી તેમાં એક તુંબડાના વેલાને બળગેલું નાનું તુંબડું ગોઠવી દીધું, રોજ રોજ તે તુંબડું વધતું ગયું. તેથી ઘડો તુંબડાના બધવાથી બરાબ ગયો તે જોઈ તેમને ડાઠીયાં કાપી ભુટું કર્યું. પછી શાહેને કહ્યું કે, સંસ્કાર ? અકલને ઘડો બરાબ ગયો છે માટે તુર્કસ્થાનના શાહની પાસે મોકલાવો અને સાથે પત્ર લખી કહેરાવો કે આપના લેખ મુજબ ઘડો બરાબે અકલ મોકલાવી છે, માટે તરત મોકલાવી દેશો, જો એમ ન કરતાં અકલ અને ઘડાનો નાશ કરશે તો અકલની કાંમત બે કરોડ રૂપિયાની છે તે તમારી પાસેથી, લડાઈ કરી વસુલ કરવામાં આવશે.

આ પ્રમાણે લેખ લખી શાહે અકલનો બરેલો ઘડો તુર્કસ્થાનના શાહની હજુર એક સ્વાર સાથે મોકલી આપ્યો. કેટલી મુદતે તે સ્વારે તુર્કસ્થાનના શાહ હજુર જઈ ઘડો અને લેખ રજુ કર્યા. શાહે

આ લેખ વાંચી તમામ દરબારીઓને તેની હકીકત કહી સંભળાવી. તેથી સહુએ પોતપોતાની અકલ મુજબ ઘડાને ખાલી કરવાની બહુ મહેનત કરી પણ તે ફાંક ગઇ. આ બાબી શાહે કહ્યું કે, 'આ ઉપરથી સાબીત થાય છે કે, અકબરની દરબારમાં હજી દોનેશમંદ બીરબલ મોબુદ છે માટે લડાઇ કરવામાં લાજ નથી, તેમ અકલને કાઢી લઇ ઘડાને પાછો મોકલવાને પણ બની શકનાર નથી. માટે બે કરોડ રૂપીઆ આપી ગુપત્યુપ બેસી રહેવામાંજ આખરું છે,' આમ કરવા માટે તમામ દરબાર એકમત થવાથી બે કરોડ રૂપીઆ શાહને મોકલાવી આપ્યા. તે અકબરે લઇ બીરબલને શાખાશી આપી, તીજેરી તરતી કીધી.

શાર-બુદ્ધિવાન પુરોણથી બળવાન રાજાઓ પણ ડરે છે. કારણ કે બુદ્ધિવાન પુરુષ ધારે તે કરી શકે ? અને તેથીજ તેઓ બુદ્ધિવાનોને ચલાય છે. માટે દરેક બુદ્ધિવાનનો સંગ કરવો. તેને માટે કહ્યું છે કે, 'પંડીતકી લાતાં ભલા, કયા મુરખકી ખાતા, વોહ લાતે સુખ ઉપને વોહ ખાતે ધર જાત.'

વારતા છપનમી.

ચાર ગુલુવાળી સ્ત્રી.

અખળા નહીં પણ છે પ્રખળા, એ વસ સખળાને કરતી;
ચરીત્ર ફોજ ચક્ર દીસ ફેલાવી, તનમન ધન ગુણ હરતી.
એક વખતે શાહે બીરબલને કહ્યું કે, 'બીરબલ ! મારી સન્મુખ

એવી બાતની ચાર સ્ત્રીઓ લાવે કે જેમાં એક બેશરમી, બીજી બી-
કલું ત્રીજી શરમાળ અને ચોથી નીડર. ' બીરબલે એક દોવસે એક
સ્ત્રીને લાવી શાહ સમીપ ઉભી રાખી શાહને કહ્યું કે, ' આપની ચાર
સ્ત્રીઓ તપાસી લો. શાહે અગ્નયબીની સાથે કહ્યું કે, ' ચાર ક્યા છે ?
આતો એક સ્ત્રીજ છે ? બાકીની ત્રણ ક્યા છે ? ' બીરબલે કહ્યું કે,
' એ સ્ત્રીના અંગમાંજ ચારે સ્ત્રીના ગુણ સમાયલા છે, જ્યારે સ્ત્રી
વીવાહમાં ફટાણા ગાય છે, ત્યારે પામે બેઠેલા બાઇ બાપની પણ તે
શરમ રાખતી નથી માટે બેશરમ છે. અંધારી ચારડીમાં જવા માટે
ધણીએ અગ્નિ કરી હોય તો કહેશે કે ' બાપરે ! હુંતો બીકું છું,
માટે બીકણુ છે. જ્યારે સાસરે જાય છે ત્યારે મંદ સ્વરે બોલવું, તેથી
શરમાળ છે અને પુરુષ સાથે હજેલી હોય છે ત્યારે કાળી રાતે જુત
ગ્રેત કે વાઘ ચોરથી પણ ન બીતાં નીશકપણે પોતાની ધાંદેલી ધા-
રણા પાર પાડે છે માટે નીડર છે. તેથી મેં ચારે ગુણવાળી સ્ત્રીને
લાવી આપ આગળ હાજર કરી છે. ' તે સાંભળી શાહ ધણો ખુશી
થયો અને બીરબલને શાબાશી આપી.

વારતા સતાવનમી.

રાધુ તો મહા તપસ્વિ છે !

ચતુર ન સમજ્યા હોત તો, ચતુરાનની ચુક.

કોરો કોણુ કહાડત ? અરે ! સકળ મથાત ઉલુક.

એક સમય બાદશાહ અને બીરબલ આનંદભુવનમાં બેસી આ-
નંદ વારતાઓ ચલાવી રહ્યા હતા તેવામાં એક ફકીરે આવીને કહ્યું કે

‘જહાંપનાહ ! આ મારી પાસેનો પોપટ કે જેનું નામ રાધુ પાડે-
 લું છે, તેને મેં ઘણી મહેનત લઈ સારું જોવતાં શિખવ્યો છે અને
 તે એવી આશાથી ભરાયો છે કે આપને તે નજરાણામાં આપી
 ઉમેદ ખરે જાણીશ ! માટે રાધુને લ્યો અને તેનું પ્રતિપાલન કરો. ’
 આ પ્રમાણે ફકીરનું બોલવું તથા રાધુના મુખથી મધુર ભાષણ અંત
 કુરાનના પાંડ સાંભળી શાહ ફકીરને ઘટતું મનાય આપી વાંદાય કીધો.
 અને રાધુની દેખરેખ માટે નોકર નામી હુકમ કીધો કે, ‘ જો જરા
 પણ કાંઈ તખીયત નાદુરસ્ત જાણાય તો તુરંત મને ખબર આપવી.
 જો, તેની ખબર ન આપી અને ખીમાર પડી રાધુ મરી ગયો એવી
 જો ખબર આપી તો તે વખત તારું માથું કપાવી નાખીશ. ’ પછી
 નોકરો રાધુની તખીયત સીંચવયા માટે ઘણીજ કાળજી રાખવા લાગ્યા
 તેમ રાધુ કુરાનના પાંડ ભણુને તે સાંભળી શહ અત્યંત ખુશી થઈ
 તેના ઉપર અતીશે ખ્યાર રાખવા લાગ્યો. એક વખત રાધુ અચા-
 નક મરણને શરણ થયો તે જોઈ તેનું રક્ષણ કરનાર ચાકરો ઘણાજ
 ગભરાયા અને ‘ શહને શું જવાબ દેશું ? તેમજ મરી ગયો છે એ
 વતાંત જણાવીએ તો શીરમઠદનો હુકમ થાય ! માટે અને તરફની
 પીડામાં આવી ફસાયા ! હવે તો ખીરખલજી આગળ જઈ આ હકી-
 કત જાહેર કરીએ તો કાંઈ પણ રસ્તો હાથ લાગે ! ’ એમ વીચારી
 ખીરખલ પાસે ગયા, અને પોતાનું દુઃખ પ્રકાશ્યું ખીરખલને તેઓની
 દયા આવવાથી કહ્યું કે, ‘ તમે નીશ્ચીત રહો, જરા પણ તમોને ઇજા
 આવવા નહીં. ’ એમ કહી ખીરખલ શાહહજુરમાં ગયો. શહને
 જોઈ ખોલ્યો કે, ‘ આપણો રાધુ ! આપણો રાધુ ! એ સાંભળી શહ
 એકદમ ખોલી ઉઠ્યો કે, ‘ શું રાધુ મરી ગયો ? ’ ખીરખલે કહ્યું કે,
 ‘ નહીં નહીં ખુદાવીંદ એમ કમ અને ? એ તો મહોટે તપસવી

બન્ને છે । આકાશ તરફ મ્હોં કરી તપસ્યા કરે છે । પગ, પાંખ, આંખ અને ચાંચ જરા પણ હલાવ્યા વગર યોગ સાધન કરી ઈંદ્રી-ઓતું દમન કરી રહ્યો છે । આ પ્રમાણે બીરબલનું બોમવું સાંભળી શાહે કહ્યું કે, 'શું રાધુ આ કેવી તપસ્યા કરી રહ્યો છે ? હું તો એમ જાણું છું કે તેણે તપસ્યા આદરી છે અને આપ મરી ગયાનું કહ્યું છે । માટે તેને જોવાથી નીચું દેહ થશે.' શાહે તેડી રાધુના પાંજરા પાસે જઈ તપસ્યા કરતો બતાવ્યો તે જોઈ શાહ બોલ્યો કે, 'બીરબલ ! તારી મશ્કરી કરવાની ટેવ મધ્ય નહીં । રાધુ તપસ્યા કરે છે એમ ન કહેતાં એમજ કહ્યું હોત કે રાધુ મરી ગયો । તો નાહક ધક્કા તો ખાવો પડત નહીં ? શું રાધુ મરી ગયો એવી તને ખબર નહોતી ?' બીરબલે હાથ જોડીને ધીમેથી બોલ્યો કે, 'નેક નામદાર ! શું કરવું ? જે સરકાર અગાડી રાધુ મરી ગયાના સમાચાર કહેત તો આપના હુકમ પ્રમાણે નોકરાનો શીરચ્છેદ થવાનો વખત આવત. માટે કાંઈ પણ ઉપાય શોધવો કે નહીં ?' તે સાંભળી શાહ રાધુનો શોક ભુલી જઈ બીરબલની બુદ્ધિનો ખ્યાલ કરી બહુ ખુશી થયો અને તે બદલ ઇનામ આપી પોતે ગેરબ્યાજબી હુકમ કરેલા તે માટે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.

સાર—બુદ્ધિવાનો કેવી સુક્તીથી રાજના બોલ રાજના મહોમાં પાછા આપે છે, માટે બુદ્ધિવાનનીજ બલહારી છે, બુદ્ધિ વગરના માણસો જગતને ભાર રૂપ છે. કહ્યું છે કે, 'માણસ જ્ઞાતમે' એક બાબત કરામત છે.'

વારતા ઝઠાવનમી.

અકલ શું કરી શકતી નથી ?

વાત વીનોદ વીવેકીને, સમજી લેવાં સહેલ,

પણ સમસ્તમાર્ગ સમજી જવું, જેજ થયું મુશ્કેલ

એક સમે શાહે ખીરખતને કહ્યું કે, ' હમણાં છે, પછી પણ છે. હમણાં છે ને પછી પણ નથી. હમણાં નથી પણ પછી છે. ને હમણાં છે પણ પછી નથી. એ ચારે સવાલોનો જવાબ આપો.' આનો બહુ વાર વીચાર કીધા પછી ખીરખલે દરબારીઓની અગવળી વચ્ચે કહ્યું કે, ' સરકાર ! એ ચાર સવાલોનો એક જવાબ તો આપની પાસે મોબુદ છે. પણ બીજા સવાલોના જવાબ મેળવવા આ જુ બંને નગરમાં જઈએ ત્યાં હું બારીનાનો જવાબ આપીશ !' આ સાંભળી શાહને અગવળી લાગી કે, એ ચાર સવાલોનો જવાબ કોઈથી અગવળ શકવાનોજ નથી ? તેમ છતાં ખીરખલની ચાલાકી જોઈ કે એ ફરી રીતે સવાલોનું સમાધાન કરતા બતાવે છે ?' એમ વીચારી શાહે ખીરખલની વાત કબુલ રાખી. પછી ખીરખલે શાહને કહ્યું કે, ' આપ યોગીનો વેશ ધારણ કરો અને હું આપનો ચેલો પનું. પછી જુઓ શહેરની ગમત ?' આ પ્રમાણે બંને જણ ગુરૂ ચેલા બની સ.થે બે સમજી બાળકોને ભણાવે એક શ્રીમંતની પેઢી ઉપર ગયા. તે શાહુકારને વેપધારી ખીર-

બલે પોતાના ગુર તરફ આંગળી કરી કહ્યું કે, ' શેકજી ! આ મારા ગુર છે, હું એમનો ચેલો છું' અમે જાને મે' આ ક્ષણગુર સંસારનો ત્યાગ કરી પરીશ્રદ્ધા પરમાત્માનું ભજન કરવા વરગ લીધો છે પરંતુ એક ઉપાધીને લીધે આપની પસે આવ્યા છીએ આપની ઉદારવૃત્તી, પરોપકાર શુદ્ધિ અને નમ્રતા અવસ્થુનીય પ્રકારની છે. એવી દેશ દેશાંતરમાં કીર્તી ફેલાવાથી અમે આપની કાંઈક સહાયતા લેવાને આઆ છીએ. ' આ પ્રમાણે ચેત્રાનું બોલવું સાંભળી શાહુકારે હાથ જોડીને કહ્યું કે, ' મહારાજ ! જો આપની ઉપાધી મારાથી દુર થઈ શકે એમ હોય તો સુખેથી આપ ફરમાવો. ' ચેત્રાએ કહ્યું કે, ' આ હમારા ગુરનાં બે બાળક છે. તેમને ભણાવવા આ શહેરમાં રાખવાનો વીચાર છે. પરંતુ જન વીના એ કામ પાર પડી શકે એમ નથી. એ બાળકોને ભણાવવા માટે ઓછામાં ઓછા બે હજાર રૂપીઆં જોઈએ મટે જો આપની સહાયતા આપી શકાય તો કહો ! જો આપ એ કામમાં મદદ કરશે તો ઇશ્વર તેનો બદલો આપને આપશે. ' પછી શહે તરત માગરૂં મુજબ રકમ યોગીને ભેટ કરી તે જોઈ ચેત્રાએ કહ્યું કે, ' આ ઉપકારના બદલામાં હું એમ ક.વા આહું છું કે અંકેક જોડો તમારા માથામાં મારતો જઈ, અને તમે દર જોડા દીઠ અંકેક રૂપીઆં આપજા જાઓ. ' ચેત્રાની આ વાત સાંભળી દુકાનપર બેઠાનાર અને રસ્તે ચાલનારાઓ અજબબીમાં ગરકાવ થયા કે ' વાહ ! ઉપકારનો બદલો ફીકાં રૂપીઆં આપવા અને જોડા બાવા ! એ ખરેખર નવાઈ ! ' પરંતુ શાહુકાર કથુ પથુ ન બોલતાં, તથા આ માટે જરા પથુ ઉદાસ ન થતાં ગુરને વીનવીને કહ્યું કે, ' જ્યારે આ રૂપીઆં સારા કામમાં જવાના છે તો પછી તે બદલ દર રૂપીએ જોડો સહન કરવામાં હું મારું માઠા ભાગ્ય સમજુ છું ? સારા કામ માટે પ્રાણાંત સહન

કરવું પડે તો પણ શું ? આમ કહી તરત શેડે માથું નીચે નમાવ્યું.
ધન્ય છે ! એવા ધનવાન ધર્માત્માઓને !

આ જોઈ ચેત્તાએ કહ્યું કે, ' શેડજી ! આપની આવી ગુરબક્તી
જોઈ હું ધણેજ ખુશી થઈ કહું છું કે આ રૂપીઆની હવે કશી
જરૂર નથી કારણ કે જે અમારે જોઈતું હતું અને જાણવાની ઇચ્છા
હતી તે પ્રાપ્ત થવાથી કાર્યસિદ્ધ થયું છે. માટે આનંદમાં રહો અને
સદા સુકૃત્ય કરતા રહો ! ' એમ કહી અમળ ચાલ્યા, ચાલતાં
ચેત્તાએ ગુરને કહ્યું કે, ' આ આપના પહેલા સવાલનો જવાબ કે
' હમણાં છે અને પછી પણ છે, ' મનસમમાં પણ પ્રભુ કૃપાએ
સર્વ સંપત્તિવંત આ શેડ છે. છતાં પોતાના સ્તુતીવાત્ર વ્રતિ બક્તો
અને રહેણી કહેણી કામમ રહેલ છે તો આ લોક ત્યાગી પરત્નોકમાં
જશે તો પણ ત્યાં સકૃત્યના બદલામાં ઉત્તમ પ્રકારના સ્વર્ગ સુખ
મળશે જ્યાં હમણાં પણ બધી વાતે સુખી છે અને આવતે બવે
પણ સુખી છે. માટે આપ આપના પહેલા સવાલનો જવાબ વી-
ચારી સ્વીકારી લો.

આ પ્રમાણે બીરબ્રવનું બોલવું સાંભળી શાહ ધણે વીરમય
પામ્યો. આમળ ચાલતાં એક બીખારી બીખ માંગતા લોકોને ઉપ-
દેશ કરતો-હતો કે, ' એક ગણું પુન્ય સહજ ધણો લાભ છે. હાથે
તેજ સાથે છે. દયાગાત્ર રાખી જે પ્રરોપકાર, દાન કરશે તો પ્રભુ
તુમોને આવતે બવ અધીક સુખ આપશે. ' આ પ્રમાણે બીખારી-
ની દીવાણી સાંભળી એક દયાળુ પુરુષ પેટપુરતું ખાવાનું આપ્યું.
તે લઈ બીખારી આમની બહાર જઈ ઝટપટ ખાવા મંડી પડ્યો.
ગુરુ ચેત્તો પન તેની પાછળ પાછળ તે ખાવા બેઠેલા બીખારીને
ચેત્તાએ કહ્યું કે, ' દયાળુ સેવક ! અમે અને જણુ જુખ્યા છીએ
અને જુખથી અમારો જીવ જાય છે. જે થોડું અમને આસરા

જેટલું અન્ન ખાયા આપો તો ભગવંત તમારું કૃપાણુ કરશે.' એવી આજ્ઞા કરી, પણ બીખારી તે આજ્ઞા તરફ જગ પણ લક્ષ ન દેતાં પેટપુળ કરવામાં પુરેપુરું લક્ષ આપવા લાગ્યો હતો તે જોઈ એવાને રીસ ચઢવાથી તે બીખારોને એ ચાર જોડાં મારીને કહ્યું કે, 'અલ્યા અધમ ! બીખ માગતી વખતે શો ઉપદેશ દે છે પણ તે ઉપદેશ મુજબ આવતો કેમ નથી ? પંઃભવમાં આપ્યું નથી તેથી આ ભવમાં મળ્યું નથી ! અને આ ભવમાં પણ આપતો નથી તો હવે પછીના અવતારમાં પણ કશું મળનાર નથી માટે તને, હમણા પણ સુખ નથી અને પછી પણ નથી.' એમ કહીને સાહેને કહ્યું કે, આ આપના બીજા સવાલનો જવાબ ! કે હમણાં નથી અને પછી પણ નથી.

બાદ ગુરૂ એણે અગળ ચાલ્યા, ચાલતા રસ્તામાં એક અતિ દુર્બલ અને ઇશ્વર ભક્તી તક્ષીન એવા સાધુને જોઈ એલાએ ખતાવ્યું કે, 'સરકાર ! આ ભક્તની પાસે હમણાં કશું પણ નથી ! પરંતુ તપ અને ભગવંત ભજનથી આવતા ભવમાં અપાર સુખ સમૃદ્ધિવાન થશે માટે હમણાં નથી પણ પછી છે એ આપના ત્રીજા સવાલનો જવાબ.' એ સંભળી શાહે આનંદમાં આવી જઈને કહ્યું કે, 'હવે ચોથા સવાલનો જવાબ મારી પાસેજ છે તે શી રીતે ? બીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! એ સવાલનો જવાબ આપની આગળ છે તે તપાસી વીચારી જુઓ કે આપ પુર્વપુણ્યના પ્રતાપથી હીંદુસ્થાનની રાજ્ય ગાદી ઉપર તખ્ત નસીન થયા છો અને કોઈ પણ પ્રકારની સંપત્તિમાં કયાસ નથી, પરંતુ આવતા ભવમાં એ સુખમાંનું જરા પણ સુખ પ્રાપ્ત થનાર નથી, કેમકે હમણાં પુર ચઢતાંના વખતમાં આપ દયા, દાન, પગપકાર સાધુ સંનની ભક્તી, સારાં કૃત્ય કરવામાં ખંત અને ઇશ્વર ભજન ઉપર ફર્યા રાખતા નથી તો આવતા

ભવમાં સુખ સંપત્તિ શી રીતે પ્રાપ્ત થશે? માટે ચોથા સરાલનો જવાબ એમ કે હમણાં છે, પચ પછી નથી! પછી આ પની જેની ઇચ્છા હોય તે ખરી.

આ પ્રમાણે બીરબ્રહ્મનું બોલવું સાંભળી શાહે પોતાની રહેણી કહેણી સુધારવા મન સાથે સત્ય પ્રતિજ્ઞા કરી. અને બીરબ્રહ્મની બુદ્ધિ તથા તેની વિદ્યા વિવેકો વધી જ ન રોક કરો. તથા બોરવડ પાસેથી યુદ્ધ જ્ઞાન, ભક્તી સંપાદન કરી આ લોક અને પરલોક સંભાળી યશ, લક્ષ્મી, ઉચ્ચ વૈભવ પ્રાપ્ત કર્યાં. બીરબ્રહ્મના ઉત્તમ શુભોદ્દેશી રીઝા શાહે બીરબ્રહ્મને આગ પહોંચ, કરીગય, પ્રેમ મુતી રાગ સંકેપ, વગેરેના ઇષ્ટકામ અને મોટી નાનીરા અક્ષાસ આપી આનંદસહ સત્કાર કરી જીવનનો બાવો લીધો.

સાર—દાન, દયા, પરકેશકાર, સાધુ સંગ, પ્રમુતી ભક્તી પોતાની રક્તી પ્રમાણે કરી મનુષ્ય જન્મ સંપૂર્ણ કરવો.

વારતા ઓગણસાહકર્મી.

પાનમાં પાન કયું મોટું.

પામે આદર માન, ગુણથી સહકે સર્વદા.

એક સમે શાહે દરબારીઓને પુછ્યું કે, 'સકથી મોટું પાન કંઈ વનસ્પતીનું ગણવું? શાહનો આ સરાલ સાંભળી કાંઈ કળનું તો કાંઈ અમનું તો કાંઈ કમળનું પાન મોટું છે એમ કહેવા લાગ્યા.

પરંતુ શાહે તે એકેની વાત ક્યુલ રાખી નહીં, ઉવટે બીરબલને પુછ્યું 'બીરબલે કહ્યું કે, 'સૌથી પાન નાગરવેલનું મોડું છે, કેમકે તે નામદાર સરખાના મુખ સુધી પહોંચે છે મારેજ તેને બધામાં મોડું સમજવું. બીજા પાન આકારમાં મહોટાં છે પણ અધીકારમાં મહોટા નથી મારે શું કામના?' આ જવાબ સાંભળી શાહ ધણો ખુશી થયો. અને બીરબલના ગુણ માણ, બીરબલને રીત્રમો. સાર-જેમાં ગુણ હોય તેજ મેહોટામાં મણાય.

વારતા સાઠમી.

નીમકહરામ કોણ ?

જમ જમાઈ જમ્યક સદા, કૃપા કરી રહો દુર.

એક સમે શાહે બીરબલે પુછ્યું કે, 'દાનેશમંદ બીરબલ ! નીમકહલાલ કોણ અને નીમકહરામ કોણ ? તેનો બેદ બતાવો.' આ સગલ સાંભળી બીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! નીમકહલાલ એક કુતરું કહેવાય છે, જેના ધરનું જાન ખાય છે તેને પોતાનો પ્રાણ જતાં સુધી પણ ઈજા આવવા ન દેતાં પોતાના વણીનું સંરક્ષણ કરે છે દયાચૂર એક વખત તેને ખાવા ન આપીએ તોપણ તે નીમકહરામ થનાર નથી, એથી વીપ્રીત રીતે નીમકહરામ જમાઈ હોય છે. કેમકે તેને મમે તેટલું ધન આપો તોપણ તેને સંતોષ વળતો નથી, દર-રોજ તેનું મન મનાવવા જતાં પણ જરા વચમાં વચકું પડ્યું કે ન જો કે ઇ વખત જોળખણ કે સંબંધ હતોજ નહીં તેમ તુરત રીસાઈ બેસે છે ? જમાઈ છે તે દશમા ગ્રહ સમાન છે. જેમાં નવ

મહને નીત બળીદાન આપતા હોયએ તો પ્રતિપત્તિ રાશી ઉપર
આન્યા કે પીડા કરે છે તેવીજ રીતે જમામ્ને પણ બળુવો. '
એ પ્રમાણેનો જવાબ સાંભળી શાહ ધણો ખુશી થયો.

૬:૬:૬:

વારતા એકમઠમી.

૧.૫ રાખે તેને કાણુ ચાખે ?

રાગ જોગી અગી જળ, ઉનકી ઉલટી રીત;
કરતા રહીઓ ફરસરામ થોડી પાળો પ્રીત.

એક સમે બીરબલ પોતાના ઘરના ઓટલા ઉપર જમને બેઠો
હતો તેવામાં એક બાદશાહનો હજુરી નોકર દોડતો દોડતો જતો
હતો તે જોઈને બીરબલે તેને પુછ્યું કે, ' આટલો ખવો દોડીને
ક્યા જવા માગે છે ? ' નોકરે કહ્યું કે, ' સગ્કારે મને બશેર કળી-
યુનો સાવવા કહ્યું છે માટે તે લઈને જવ્વદી જવું જોઈએ. ' તે સાં-
ભળી બીરબલ વીચારમાં પડ્યો કે, અત્યારે શાહને બશેર કળીયુના-
ની શી જરૂર પડી હશે ? આમાં કાંઈક પણ બેદ હોવો જોઈએ ?
એમ માની નોકરને ફરી પુછ્યું કે યુનો શું કરવા જોઈએ છે ? તે
સાંભળી નોકરે કહ્યું કે, ' સાહેબ ! તેની ગરીબ નોકરને શું ખબર ?
બાદશાહ સાહેબ બ્યારે જમી ઉડ્યા અને પાન બીડી આપી તે
આખા પછી હુકમ ફાળો કે જા બશેર કળી યુનો જવ્વદી લઈ આવ.
તેનું બેસવું સાંભળી બીરબલે નોકરને કહ્યું કે, ' આજે તારા સોએ
વરસ પુરાં થઈ ગયાં એજ બશેર યુનો જમરાઈથી તને ખવરાવી દશે

અને તેથી તું મરી જઈશ, જે પાન ખીકું નામદારને આપ્યું. તેમાં ચુનો વધારે પડ્યો હશે તેથી તેમના મુખમાં બળતરા ઉઠી જાણા પડેલા હોવાનું જોઈએ તે બદલ આપણે કારી છે, માટે તું એ ઉપાય કર કે એક શેર ચુનો અને એક શેર માખણ એકત્ર કરી બાદશાહ પાસે લઈ જાવ. અને તે ચુનો તને ખરાવશે તો કાંઈ થશે નહીં.' બાદ તે નોકરે ખીરખનના કહેવા પ્રમાણે કરી અને ચુનો શાહ હજુર ગયો. તરત શાહે તે ચુનો તેને ખરાવ્યો. શાહને ખાતરી હતી કે થોડીજ વારમાં આ નોકર મરી જશે. પરંતુ બાજે દીવસે તે નોકર વખતસર કાજર થયો તે જોઈ બાદશાહને ધણી અન્ય ખીં લાગી અને વીચાર કરવા લાગ્યો કે, 'મારો વીચાર નીજાજ ગયો, મુઓ નહીં, એનો ડીક પણ તેને ઇજા પણ કરી થઈ જણાતી નથી. પરંતુ એને ગમે તે પ્રકારે સ્વધામ પોહાયાડી દેવો તો ખરાજ ?' એમ વીચારી ચુનાવાલાને બોલાવીને કહ્યું કે, 'સવારમાં પ્રથમ જે માણસ તારે સાં આવે તેને બઠોમાં નાંખી બાજો નાંખજે.'

બીજે દીવસે સવારમાં તે નોકરને બાદશાહે હુકમ કર્યો કે, 'જા દરગાહી ચુનાવાલાને ત્યાંથી પાંચશેર ચુનો લઈ આવ.' હુકમ સાંભળતાં તાર તે ચુનાવાલાને ત્યાં જવા નીકળ્યો. આયુષ બળને લીધે તેને ખીરખનના ભેટ થઈ અને બાદશાહનો ફર વિંધો. હુકમ તેમને કહી સાંભળાવ્યો તે ઉપરથી ખીરખન સમજી ગયો કે, આને બાદશાહે ચુનો ખરાવ્યો, પરંતુ એને કશા ઇજા થઈ નહીં તેથી એના પ્રાણનો નાશ કરવા હજી ધારે છે, એજ માટે આને ચુનાવાલાને ત્યાં મોકલવા ફરમાયું છે, તે અન્ય સમજી ખીરખનને તેથી ક્યા ઉપજી તેથી કહ્યું.

કે, 'તું' પંદર વોલ્ટ મીનીટ અહીંયા ઉભો રહે, પછી ચુનાવાલા પાસે જઈ ચુનો લાવી બાદશાહ પાસે જાશે.

અહીંયા બાદશાહે નોકરને ચુનાવાલાને ત્યાં મોકલ્યા પછી થોડી વેળા થતા બાદ એક બીજા નોકરને પ્રથમ મોકલેલા નોકરની શો વહે થઈ છે? તેની ખબર કહાડવા મોકલ્યો. તે સીધો ચુનાવાલાને ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. જે ચાકર જવાનો હતો તે તો ખીરખત્રની પાસે શકાયો અને પછી ગયેલો ત્યાં પ્રથમ જઈ પહોંચ્યો. તેની સંકેત પ્રમાણે ચુનારે તેને ઉડાડી બડીમાં નાંખી બાગી નાંખ્યો, કારણ કે તે ચુનારાને એવો સંકેત બતાવ્યો કે, 'જે સવારના પંદરમાં પ્રથમ નોકર તારે ત્યાં આવે તેને બડીમાં નાંખી બાગી નાખજે.

અહા ! જેને સમ રાખે તેને કાણુ ચાખે ! એ વાક્યના પ્રીતી આપના દાખલે બસ છે? હવે જે પ્રથમ ચુનારાને ઘેર જવા નીકળ્યો હતો તે નોકર ખીરખત્ર પાસેથી સુમારે અડવા કલાક પછી ચુનારાને ઘેર ગયો અને ચુનો સર્ષ બાદશાહ સમક્ષ જઈ ચુનો આપણ મુક્યો તે જોઈ શકુંને, અત્યંત અનયમાન લાગી કે, 'અરે ! આ શી રીતે જીતે પાછો આવ્યો !' એવો ચમત્કાર જોઈ ચાકરને પુછ્યું કે, 'તું જે વખતે ચુનો લેવા ગયો તે વખતે તને રસ્તામાં કેણે રોક્યો હતો?' ચાકર કહ્યું કે, 'સરકારી મોકલેલા તાના વરના ઓટ પર બેઠા હતા તેમણે મને પોતાના પામ બોલાવીને પુછ્યું કે સરકાર હમણી ક્યાં જાજાશે છે? તેના જવાબમાં મેં કહ્યું કે ચહા પીચ બારાજ્યા છે? એન કહી ચુનો લેવા ગયો અને આપનો હુકમ બજવા આવ્યો.' આ ચાકરના હકેકત-સંકેત બાગી શાહને ખાતરી થઈ કે, 'આ ચાકરને ખીરખત્રની અવધાન છે અને સ્થાયતા ન હોત તો તે કપારનો જમપુરીમાં પડેલી ગયો હોત !

ખેર ! એના નસીબ ! માટે હું જેટલી માથાકુટ કરીશ તેટલી ફેફટ જશે ? જેની વારે બીરબલ છે તેને કાંઈ કાંઈ કરી શકનાર નથી. ' આવો વિચાર કરી શાહે ચાકરને મેલમાંથી બચાવી જીવતદાન અપ્યું અને બીરબલની અકલના વખાણ કરવા લાગ્યો.

સાર— ઇસારા ઉપરથી વાતનું ખરું સ્વરૂપ જાણી મરોટાએના સપાટમાંથી પોતાને અથવા બીજાને યુક્તિથી બચાવવાને બુદ્ધિની ફેટલી બધી જરૂર છે. તેનો ખ્યાલ આ વારતા પરથી કરી લેવો કાંઈ પણ માણસ કાંઈ પણ વખતે બુદ્ધિ સાણસામાં સપડાઈ ગયો હોય તેને તેમાંથી બચાવી લેવો એજ મરોટા માણસનો ધર્મ છે. નાત જાતનો કાંઈપણ તફાવત રાખ્યા વગર સંબંધાનો ઉપર દયા બાવ રાખનાર માણસજ, જન્મતના લોકોની પ્રેતી સંપાદન કરી શકે છે.

વારતા બાસેઠમી.

ખરા અને ખોટા વચ ફેરડો અંતર છે.

એક વખતે બીરબલને પુછ્યું કે ' સાચા અને ખોટાં વચે ફેરડો અંતર છે ? તેનો જવાબ આપતા બીરબલે કહ્યું કે ' સરકાર ! ચાર આંગળોનો શાહે પુછ્યું કે સાચાની તપાસ કનાર આપી છે, માટે આખેથી જોયું તે ખરું, અને તેનાંથી ચાર આંગળોને છેટે કાઢી છે તેણે સાંબળ્યું તે ખોટું. માટે ખરા ખોટા વચ ચાર આંગળો અંતર છે' આપુલા સાચી શબ્દો ખુશી થયો.

વારતા ત્રેસઠમી.

આ ચોર કે શાહુકાર ?

એક સમે શહે દરબારીઓ સમક્ષ રાજનિતિ માટે પોતાના વીચારો દર્શાવો રહ્યો હતો, એટલામાં હમઝનખાન નામના પઠાણે આવીને નમ્રતા પુર્વક કહ્યું કે, સરકાર! આપના નગરમાં ઠામલ નામનો એક મુલતાની વેપારી રહે છે તે વેપારીને આ ચાલતા 'વસા-ક સુદી પ્રુનેમની રાત્રે મોતીના પચીસ દાણાનો એક હાર દસ હજાર રૂપીઆની કીંમત આંકીને આપ્યો છે. મારો પાસેથી હાર લેતી વખતે શાહુકારે કહ્યું હતું કે તમે આવતી કાલે સહવારના બાર વાગે આવજો. જો તમારો હાર મને પ્રસંદ પડશે તો તેની કીંમતના દસ હજાર રૂપીઆ આપીશ અને નહીં પ્રસંદ પડે તો તમારો હાર તમને પાછો આપીશ અમારી બંને વચે થયેલી સરત મુજબ હું આજ તે શાહુકાર પાસે ઉધરાણી કરવા ગયો. મને ઉધરાણી કરતો જાણી તે શાહુકારે એકદમ આંખ મઠાવી મારા અંગ ઉપર ધસી આવી, ધમકાવીને કહ્યું કે, જા, જા, ફોને ગજે પડે છે ! કેવો માણ ને કેવી વાત ! કાણુ જાણે છે, આમ ધમકાવીને શાહુકારે મને આગણેથી હાંકી કાઢ્યો.'

બીરબલે પઠાણની સમજણી હકીકત સાંભળી લેખને બીરબલે પઠાણને પુછ્યું કે, 'જો વખતે તમે તે શાહુકારને મોતીનો હાર

દીધો તે વખતે તેના ઘરમાં બીજા કોણે કોણે હતા? અને તે મોતીનો હાર લઇને શાહુકારે કંઈ જગેએ મુક્યો હતો, તે તમે જાણો છો ? બીરબલના સવાલના જવાબમાં તે પઠાણે કહ્યું કે, ' અરે ન્યાયની ખુશી જાણનાર બીરબલ ! મોતીનો હર આપતી વખતે શેઠની શેઠાણી શીરામ બાળુ કોઇજ નહોતું શેઠે શેઠાણીના હાથમાં મોતીનો હાર એક સાચા મોતાની પેટામાં મુકવાને આપ્યો શેઠાણીએ શેઠની પાસે ૧૧ કંચીઓનો ખુડો લઇ, તે પેટી ઉઘડી પેટીનાં મુક્યો અને મને બીજા દાવસના બાર વાગે બેલાવ્યો. ' આ સાંભળી બીરબલે પઠાણને કહ્યું કે, 'જે પેટીમાં તમારો હાર મુક્યો છે, તેનાજ જેવી એક પેટી બજારમાંથી લાવી મને આપો, પઠાણ તરત બજારમાંગયો અને મહા મુશ્કેલતથી તેવી આકારવાળી પેટી શોધી કાઢીને બીરબલને લાવી આપી બીરબલે તરત પેટી ઓઢીને તે પઠાણને એક બાળુએ સંતાડી મુક્યો.

બાદ શાહમલને બોલાવ્યો અને તે ખરીદ કચેલી પેટી પોતાના ટેબલ પર મુકી બીરબલે કચેરીના પટ્ટાગણને કહ્યું કે, ' જે વખતે હું તને કહીસ કે આ પેટીની ચાવી મારી કનેથી ખાવાઇ ગઇ છે. અને તેનાં આ શાહુકારના અગત્યના પત્રો છે, તે તેમને દેવાંના છે. માટે લલારને બોલાવી લાવ, ત્યારે તું કહેજે કે એમ કરવાથી તો હડતી પેટી અગડી જશે, માટે આવની કાલે હું આવી પેટી જેતી પાસે હશે તેની ખસેલી ચાવી લઇ અરીશ એમ તું કહે જો એટલામાં શાહમલ શેઠ દરવારમાં દાખલ થયો. બીરબલે તેને માન આપી પોતાની પાસે બેસાડી પા એક કલક સુધી આડા અવગી વાતો કરી શેઠને બારમાં નાખ્યા. બાદ બીરબલે નોકરને કહ્યું કે, 'આ પેટીની ચાવી મારી પાસેથી ગુમાઇ ગઇ છે, તેમાં શેઠના ખાનગી કાગળ

છે, તે તેમને આપવાના છે, માટે હઠારને તેડી લાવ
 પટાવાળાએ કહ્યું કે, 'એમ કરવાથી આ નાનુક પેટી
 બગડી જશે, માટે આવતી કાલે હું નપાસ કરીશ. અને એનાજેરી
 પેટી જેની પાસે હશે, તેની પાસેથી ચારી લઈ આવીશ' બીરમલે
 પટાવાળાને કહ્યું કે, 'આજનો દીવસ દીવસનાં નાખવાની શેઠને પાંચ
 હજાર રૂપિયાનું નુકસાન થાય એમ છે.' બીરમલના આ શબ્દો
 સાંભળતાજ શેઠ ચીચાર કરીને કહ્યું કે, 'મને નુકસાન થાય એમ
 કરસો નહીં' એના જેવીજ મારી પાસે પડ્યું એક પેટી છે તેનીચારી
 આ પેટીને લાગુ થશે' શેઠની આ વાત સાંભળી બીરમલે શેઠને ક-
 હ્યું કે, 'ધણીજ સારી વાત થઈ, ચારી આપો તો પેટી ઉઘાડી ના-
 ખીએ. "શેઠે કહ્યું કે ચારીનો, લુમખો ઘેર રહી ગયો છે તે હમ-
 જ્યાં જન્મને લઈ આવું' બીરમલે કહ્યું કે, 'નાજી, તમને મહેનતપાં
 નખાવ ? નોકરને નીચાતી આપો, તો તે તરત લઈ આવશે' શેઠે
 પટાવાળાને કહ્યું કે, 'મારે ઘેર જ્યાં શેઠાણીને રહેજે કે મારા કપા-
 ટના ખાનામાં ચારીઓનો ઝુડો છે તે આપો' એટલે પટાવાળાએ
 આણ્યો. તરત બીરમલ બહાર ચારી પટાવાળાને કહ્યું કે, 'શેઠાણીને
 જઈને કહેજે, 'જે પેટીમાં તમે પચીસ મોતીનો હાર મુક્યો છે, તે
 અડાકને દેખાડવા માટે શેઠે મંજાવીઓ છે માટે આપો, તે આપે તે
 તું લઈ ગુપચુપ મને આપજે.' બીરમલની વાત જાનમાં રાખી, પટાવા-
 લા દોડતો શેઠાણી પાસે જઈને ચારીના લુમખાની નીચાતી આપી
 મોતીનો હાર માગીઓ. શેઠાણીએ તરત કાઢી દીધો તે લખને પટા-
 વાળાએ ગુપચુપ ચારીને બીરમલને દીધો. બીરમલે તરત એકઝે-
 રીને બોલાવીને તેની પાસે તે મોતી જેઠાં બીજાં મોતી મચા-
 વીઆ, ઝવેરી મોતી લાવીઓ તે બેગારપમોતીનાદાણાએક હારમાંપાંચ

પાંચ મોતીને અંતરે એક મોતીનો દાણો પરાંરીને, પકાણુને બોલાવીને કહ્યું કે, 'આ હારમાં તમારા મોતી હોય તો ઝોળખી કાઢો ! પકાણુ તે હાર પોતાના હાથમાં લઇને બહુ બારીકાથી તપાસીને પોતાના જે પચીસ દાણા હતા, તે દેખાડીને કહ્યું કે, 'આ દાણામારો છે.' તે સાંભળી ખીરબલે બપયું કે દાણા તો પકાણુના ખરા. પણ હવે શાહુકાર શું કહેશે, તેજ નેવાનું છે. બાદ ખીરબલે મોતીનાં પચીસ દાણા લઇને પોતાની પાસે રાખીને પકાણુને કહ્યું કે, 'જે શાહુકાર કચેરીમાં બેઠા છે, તેની પાસે હું જઈશું ત્યાં આવી તમારે ફરીઆદ કરવી.' એમ કહીને ખીરબલ કચેરીમાં ગયો, આ બનેલા બનાવ સંબંધી ઠાકમલ શેઠ તો અણુવાકેફ હતો. તેતો એમજ સમજતો હતો કે, પટાવાળો હજી ચારી લઇને આવ્યો નથી. એટલામાં ખીરબલ આવી ન્યાય આસન પર બેઠો. એટલામાં પકાણુ આવી ફરીઆદ કરી. તે સાંભળી ખીરબલે પકાણુના મોતી માટે ઠાકમલ શેઠને પુછ્યું, પણ તેણે તે કમુલ ન કરાવી ખીરબલે શેઠને બહુ સમજાવ્યા, પણ શેઠ તો એક ટળીને બે થાય નહીં. તેથી ખીરબલે બનેની જુગની લીધી, પણ આ બેમાંથી સાચો કાણુ તે ન્યાયી અદાલતમાં બતાવી આપવાને શેઠની શેઠાણીને અદાલતમાં બોલાવી તેની સાક્ષી લેતા ખીરબલે શેઠાણીને પુછ્યું કે, ગઇ કાલે શેઠ તમને મોતીના ત્રીસ દાણા આપ્યા હતા, અને આજ મંગાવ્યા તો પચીસ કેમ મોકલ્યા ?' તેના જવાબમાં શેઠાણીએ કહ્યું કે, 'સાહેબ, શેઠ આપની પાસે મોજુદ છે, તેમ પકાણુ પણ હાજર છે, તેને પુછો કે. મને પચીસ કે ત્રીસ આપ્યા હતા એટલામાં શેઠ બોલવા જતા હતા. પણ તરત ખીરબલે શેઠને વચમાં અટકાવીને શેઠાણીને પુછ્યું કે, શેઠગઇકાલેમોતીના દાણા પચીસ ત-

મને આપેલા તે આજ કે બીજા શેડાણીએ કહ્યું કે, હાથ, તેજ આજે બીજા નથી' આ સાંભળી બીરમલે તરત શેડાણીને રજ આપી પછી શેડાની ઉપર પારકા માથ હજમ કરી જવાનું તો હમ ત રાખી શીક્ષા કરી અને પડામતે મોતીના દાણા આપી રજનીથી બીરમલનો આ અદ્વર્ધ-સાક જોઈ શાહ અને દરબારીઓ જક યઈમયા.

વારતા ચોસઠમી.

દાન કરતી વખતે કેનો હાથ નીચે,

એક વખતે બીરમલને પુછ્યું કે, 'બીરમલ ! જગતમાં દાનકિંવા દાન દેનારનો હાથ ઉપર અને દાન કે વસ્તુ લેનારનો હાથનીચે' । છે, પણ કેઈ સમે એવું અને છે કે દાન મા વસ્તુ દેનારનો હાથ નીચે અને દાન કે વસ્તુ લેનારનો હાથ ઉપર હોય ? આ એભયપી ભરેલો સવાલ સાંભળીને બીરમલે વીચાર કરીને કહ્યું કે 'સરકાર ! એમ પણ કામ સમે અને છે કે તપખીર આપનાર માણસનો હાથ નીચે અને તપખીર સુધનારનો હાથ ઉપર હોય ?' બીરમલનો આ જવાબ સાંભળી તમામ દરબાર જક બની ગઈ.

વારતા પાંસેઠમી.

નદી રા માટે રડે છે ?

રાજ હડ, બાળ ચોમીહડ, શકણી નારી હડપુરણ કરવી ન સહેલી ચોમાંસામાં જમના કીનારા પર આવેલા રાજ મહેલમાં એક સમે અકબર શાહ સુનો હતો તેવામાં એકા એક નદીમાં સ પાટાખંધ પાણીનું પુર આવ્યું તેનો ખગખગાટ સાંભળી શાહ વીચાર કરવા લાગ્યો કે હમણા અરવી રાતની વખતે, આ નદી રડે છે તેનું શું કારણ હશે ? હજુ સુધી મારા રાજમાં કોઈ પણ દુખી ન-

થી આટલો બધો વીલાપ કરતા હશે ? એજ વીચારની દહેરમાં ચઢી જમને ચોઢીદારને બોલાવવાને પુછ્યું કે, 'આ સમે નદી શા માટે રહન કરી રહી છે ? આ પ્રમાણે શાહનું બોલવું સાંભળી ચોઢીદારે એ તેનો જવાબ ન આપવાથી શાહે તરત કેટલાક દરબારીઓને તેજ વખતે બોલાવીને તેજ સવાજ તેઓને પુ વાવી, તેઓ તેનોજવાબ ન આપવાથી શાહે તરત બીરબલને બોલાવ્યા માટે એક સીપાઇને મોકલ્યો અરથી તમે સીપાઇને આવેલો જોઇ બીરબલ મન સાથેક લાગ્યો કે, હમણું શું કામ હશે ? શા માટે બોલાવ્યો હશે ? ગમે તેમ હો પણ જવું તો જોઇએજ ? આવો વીચાર કરી તરત બીરબલ સીપાઇ સાથે નીકળી શાહ હજુર આવી સલામ કરી શાહ આજળ આવી બેઠો તે જોઇ શાહ તરત બીરબલને પુછ્યું કે, નદી શા માટે રહે છે ? શાહનો આ સવાલ સાંભળી બીરબલે મનમાંથી ચાર કીધો કે, વ સાદના જોરથી એકદમ નદીમાં પુર આપ્યું છે તેના ખળભળાટથી શાહ ઝમકી ઉઠ્યો છે, તેની આ સકાતું સમાધાન કરવું નહિએ આમ વીચારીને બીરબલે કહ્યું કે, 'હમણું ! નદી રહે છે તેનું કારણ એ છે કે, નદીનું માવીતર પવનમાં છે, અને તેનું કાસ રૂંસમુદ્રમાં છે, માટે તે માવીતરથી નીકળી પોતાના પાત રૂપ સમુદ્રને મળવા જાય છે. માટે આ સસારના બપવહાર પ્રાણે સાક્ષરે જતા, ચતાં માયાપતા વીંચોળને લાધે રહે છે. એ સભળા શાહ ધણે પુશા વયો અને ખરા કારણના ખુલાસો જાણવાનાં આવવાના બીરબલની બુદ્ધિ માટે ધણીજ તારીફ કરવા લાગ્યો.

સાર રાજા અને નિદાનો ગમે તેવા બુદ્ધિવંત હોય પણ તેમના અંતરમાં જે ચકા ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું સમાધાન અનુભવી વિદ્વાન અને રાજાનીજ કહી શકે છે.

ભાગ્ય હો સમાપ્ત

ભાગ સાતમે

વારતા છાસઠમી.

સખસે બડા કોણુ ?

આપધ અંજન યોગ વીધી, યંત્ર મંત્ર તંત્ર,
દેવાદીક વિશ્વાસથી, શીઘ્ર સીદ્ધી હોય સન.

એક વખતે શાહે ખીરખતને પુછ્યું કે, ખીરખત ! સખસે બડા
કોણુ ! દેવ કે યેકીન ? ખીરખતે કહ્યું કે,

અહીંયા નવરંમ પીરની ખુબ વીખવાતી પ્રચરી જવાથી, ખીરખત
નવરંમ પીરનો કરમા તરફ શાહને કરવા લાઇ ગયો. માનતાએ આવતા
લોકોના ટોળાને જોઇને શાહે ખીરખતને પુછ્યું કે, 'ખીરખત ! આકમા
ઓઘોયા પીરની કરમા છે. ? ખીરખતે કહ્યું કે, 'શું આપ હજમુધી જાણતા
નથી ? આ નવરંમ પીરના ચમકારોથી હજારો લોકો માનતાઓ
કરવા આવે છે.'

આ સાંભળી શાહ અજબખીમાં મરુમ્મય થઇ, નવરંમ પીરની
કરમામાં ગયો, તેનો હાકમાઠ તથા માનતાઓની આવેલી વસ્તુઓના
મહોદય હમથાઓ જોઇ યેકીન આણી શાહે કહ્યું કે, 'ખરખર આ
કાઇ ચમત્કારીક ઓલઓ છે મંદિર ખીરે પથ્ય મારી માનીતા રા-
ણુને કાઇ કમો બસા વળંગી છે તે જો બસા દળી જશે તો સો-
નીવું છેવે સંઘવી ફકીયાને જમાડીશું' આ પ્રમાણે મનમાં

રાખી, નવરંગ પીરના મહીમા સંબંધી વાતો કરતાં પોતાના રંગ મહેલમાં આવ્યા વિશ્વાસથીજ વિશ્વનાથ મનની સમજી આશાઓ પુરણ કરે છે. અને એજ શ્રદ્ધાથી શાહની ઇચ્છા પાર પાડવાથી શાહે માનતા કરી,

નવરંગા પીરની માનતા ક્યાં પડી શાહે તરત ખીરબલને કહ્યું કે, 'ખીરબલ ! યેકીન મોડું કે દેવ ? જો અમારા આ નવરંગ પીરમાં ખરેખરું સત હતું તોજ મારી ધારેલી ધારણા પાર પડી. પણ જો તેમાં સત્યાઈ ન હોત તો યેકીન રાખવાથી શું વળત ? માટે કબુલ કરો કે યેકીન કરતા દેવ મોટા છે !' તે સાંભળી ખીરબલે શાહની સમક્ષ તે નવરંગ પીરની કબર ખોદાવી મરેલા ગધેડાનું હાડપીંજર બતાવીને ખીરબલે શાહને કહ્યું કે, 'કહો કે યેકીન મોડું કે દેવ ? જો દેવ મહોટા કહોતાં આ મુવેલા ગધેડામાં, દૈવત ક્યારણુ પરંતુ આપે યેકીન પર વિસ્વાસ રાખવાથીજ આપની ઉમેદ પાર પડી છે. માટે દેવમાં દૈવતકે મહતા જે ગણ્યા તે માત્ર યેકીનને આધીનજ રહેલી છે, તેથીજ દેવ મહોટા નહીં પણ યેકીન મહોટું છે.'

ખીરબલનો આ તાત્કાલીક પુરાવો જોવાથી શાહના મનની ખાત્રી થઈ કે સખસે બડા યેકીન હો. એ સીદ્ધાંતને સત ઠેરાવી શાહેખીર, બલને પન-પવાહ દીધો-

વારતા ૧૭ મી.

અકબરનો પ્રપંચ.

એક સમયે શાહે ખીરબલ પ્રત્યે કહ્યું કે "મારા શાહબલને રજર પુત્રની સાથે રનેહ જોડ્યો છે અને પલવાર તે બન્ને અલમ પહવા

પામતા નથી, પરંતુ મને એ ફીકર વધારે થાય છે કે વજીર પુત્રનાં
 લક્ષણો સારાં નથી માટે તેના સહવાસમાં શાહજાદો વિશેષ રહેતો
 સોખતની અસર લાગ્યા વિના રહેજ નહીં અને તે નહારી અસરથી
 છેવટ પ્રજાને પીડાકારક નીવડે માટે શાહજાદાને ખોટું ન લાગે તેમ
 વજીર પુત્રને પણ આશુ ન લાગે તેવી ઠાઠ યુક્તિવડે એ બંનેના
 મન જુદા 'પડી જાય તો વધારે સાર', નહીં 'તો પાછળથી પરતાવા-
 નો' પાર રહેશે નહીં।' આ પ્રમાણે શાહનાં દીર્ઘદ્રષ્ટિ યોજક અને
 પ્રજાહિત ચિંતક વાક્યો સાંભળી બીરબલે કહ્યું કે, 'મરીય પરવર
 આપ જગ પણ ચિંતાં કરશો નહીં હું માત્ર આજ સંધ્યા પડ્યા
 પહેલાંજ એ બંનેના મન વિખુટા પાડી દેમશ અને શાહજાદાના
 મનમાં મારી યુક્તિથી માફુ પણ લાગશે નહીં।' આ પ્રમાણે બીરબ-
 લનું વાક્ય સાંભળી શાહને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું અને બીરબલપ્રત્યે
 જણાવ્યું કે 'મારા સાચા સ્નેહી ! ધણા દિવસનો લાગેલો સ્નેહ
 ફીંચીત વારમાં શી રીતે તોડી ચકીશ ? પ્રેમગ્રંથી અતી નીવડ હોય
 છે ? કારણ કે " જશો બંધન પ્રેમકો, તેસો બંધન ચૌર, કાઠરી
 બેઠે કામળી છેદન નીકરે ભૌર ' તેમજ 'દેહકું છેહ દયે ઇતનેપર
 નેહકું છેહ પ્રબીન ન દેહ' માટે યું એ અમુલ વાક્યોને અસત્ય
 ધારે છે ? તે સાંભળી બીરબલે પ્રયુત્તરમાં જણાવ્યું કે ' નામદાર
 આપનું કહેવું સત્ય છે અને પ્રેમ એ અલૌકીક ચીજ છે; કેન્કે'બન
 દે, કે' જીય રાખીએ, જીય દે રખોએ લાજ 'બન દે જીય દેલાજહે,
 એક પ્રીતકે કાજ ! તો પણ કહ્યું છે કે " જસ પય સારવ પ્રિયાદેખે
 હુ પ્રીતકી રીત ભઝી, વીલગ હોન રસ જાય કપટ ખટાઇ પરત હી
 માટે એક એકના મનમાં જુદાઈ લાવતા યત્ન આદરવો બેઠએ, ખુદાવિંદ
 "ભઝી કરત લાગે વિલંબ બુરે પ્રિયાર, છુવન ચનાવત દીન લગે

પણ હાલ ન લગે બનાર. ' મોઢું કરવું એતો પણજ રહેલ છે માત્ર કોકન' સારું કરવું એ અતિ મુશ્કેલ છે. " એમ કહી ખીરખલ શાહની આજ્ઞા લેખ જ્યાં શાહનહો અને વજીરનહો પ્રેમમુર્તિ બની મેઢા હતા ત્યાં ગયો અને વજીરનહોને બોલાવી કાનમાં બની વાત કહેતો હોય તેવો ભાવ બતાવ્યો. અર્થાત્ કશું ન બોલતાં કાન સરખું મોઢું લગાડી ઘોડીવાર પછી હિતાવળથી બોલ્યો કે મેં જે વર્તા કહી તે કાઢને પણ કહેશે નહીં !' એટલુંજ બોલી ખીરખલ ત્યાંથી રસ્તો પામ્યો. તદનંતર શાહનહો વજીરનહો પ્રત્યે પુછવા લાગ્યો કે " પ્રીયમીત્ર ! ખીરખલ શું ગુપ્ત વાર્તા કલ્પપુટમાં જણાવી ગયો ? આ પ્રમાણે શાહનહો પુછ્યું. ખીચારો વજીરનહો જે ખીરખલ કશી પણ વાત કાનમાં કહી ગયો હોય તો કહેને ? તેથી તેણે શાહનહો પ્રત્યે જણાવ્યું કે " મીત્રવર ! ખીરખલજી ખાલી પોતાનું મોઢું મારા કાન પાસે રાખી ગુપ્ત વાત કહેવા સરખો ભાવ બતાવી ગયા છે. પણ કશી વારતા કહી ગયા નથી એટલે આપને શું કહું ?

આ સાંભળી શાહનહો જણાવ્યું કે " બહાલા દોસ્ત તેમણે (ખીરખલે) ગુપ્ત વારતા કાઢને ન કહેવા ભલામણ કરી છે તેથી તું વાતનેજ મક્કત કરી નાખે છે, પરંતુ કાંઈ કાંઈ નથી, કિંતુ એક આત્મરૂપ છું મારે કહેવામાં કશી અડચણ નથી !' આવા વાક્યો સાંભળતાં વજીરનહો અતી ખેદવંત બની બોલ્યો કે " શું ત્યારે હું આપને બોલાં બાનાં બતાવી વાત ને છુપાવું છું ? કાંઈ દીવસ નહીં અને આજ શું મારા મનમાં આપ મારે ભુલાઈ બાસી હશે ? હટ અત્યારનું બોલવું ખીત્રકુત્ર આપનું ઝેરબાજી છે. " આવા વજર સરખા કડોર વચનો સાંભળી શાહનહો જણાવ્યું કે, " તું મને તેમ મુક્તિ પ્રયુક્તિથી સમજાવ, પણ હું જે તારી વાત કહુ

કરનાર નથી, કેમકે મેં મારી નજરથી જોયેલ છતાં તું હલોટો ચોર
 કાટવાલને હંડે તેવો પ્રકાર કરે તે શી રીતે માનું ? અદ્વજ બીરા-
 દર ? તારી આ વખતની વર્તુલ્યક પ્રીતિને ખાસ લાંછન આપવા
 સગ્ગી છે, કેમકે 'પ્રીત તહાં પડેલો નહિ' પડેલો તહાં ન
 પ્રીત, પ્રીત તહાં પડેલો રહ્યો (તો) સોહી પ્રીત વિપરીત.' બલે હવે
 તારી આટલા વર્ષની પ્રીત ઉપર પાણી ફેરવવું હોય તો કંઈ હું
 કહી શકતો નથી । જે સેલડીના સાંકામાં પણુ જ્યાં માંડા હોય છે
 ત્યાં મીષ્ટ રસ હોતો નથી, પણ માંડા વગરના જગ્યાએ રસ હોય
 છે માટે જરા વિચારી જો । કેમકે 'જે મતી પીઠે ઉપજે, સો મતિ
 પહેલી હોય, કાજ ન વિણુસે આપણો, દુનર્જન હવે ન કાય.'"
 આવાં આવેશયુક્ત શાહજહાનાં વચનો સાંભળી વજર જાદે અરજ
 કરી કે "અરે ! માંડા દિલ્લજન દોસ્ત નાહક આવાં કડોર વાક્ય
 બાણોવડે માફ કામળ-પ્રેમી કાળજી સા માટે ચીરો છો ! અને દુર-
 જનોતો આપણા વચ્ચે નિકટનો સંબંધ થયો જોઈ ગમે તે ખટ-
 પટ લગાવી વિખુટા પાડવા હિલમ ચલાવશે પણ આપ એવી નજીરી
 શંકાને મહા બળવાન ગણી માનો તો પછી મારો ઉપય
 નથી બાડી હું સાચે સાચું કહું છું કે, મને ખીતબગલ કશી પણ
 મુશ વારતા કરી ગયા નથીજ !' આ પ્રમાણે વજરે જાદે જણાવ્યું
 ત્યારે શાહજહાં કહ્યું કે, શું ખીતબગલ જગા અકબ્ર બહાદુર અને
 એતુ શિરોમણી નરો પણ દુનર્જનની પંક્તિમાં છે ? અને એમને
 આણી સાથે શું વૈર હતું ? કે આવી દુષ્ટ કીલયાત્ર ચલાવે ? હશે
 એ હવે તને પુછવા માંગતો નથી આખરે તે તારી વર્તુલ્યક અમ-
 લમાં આણી હાથે કરીને પોતાના પગ ઉપર ફેલાડો માર્યો ખેર !
 તારા ભવિષ્યમાં પ્રીતિ રૂપી અમૃતનો સ્વાદ ભેવો લખ્યો નહિ હોય !

એટલે હું શું કરું ? બલ ! હવેજી તું મારી પાસે મિત્રભાવ સમજી
આ તો નહીં ! જેમ સહુને બોલવું છું તેમ તને પણ બોલાવીશ.
જો કે તારા છુરામાં હું એક શબ્દ પણ બોલનાર નથી પણ હવે
શાહબદા મારા મિત્ર છે એમ કોઈ વખતે તું સમજતો નહિ બલ
આજથી હોશી સલામ છે.

ૐૐૐૐૐૐૐ

વારતા અડસઠમી.

મનની મહોરણ.

સુર રાખના રાજ્યની, હોય પ્રજા પણ સુર,
તાજે તેનો દાખલો, વાંચો વિવેકી તજ.

એક દીવસે શાહ નગરની ચરચા નીહાળતો નીહાળતો નગરના
મધ્ય ભાગમાં આવેલા ચોકમાં આવી લાગ્યો. તે વખતે એક વખતે
એક ધરડી ડાસી પોતાના હાથમાં એક તરવાર પકડી, પોતાની
સાથેનાં હથીઆર બંધ માણસો સાથે ઉભી હતી. તે જોઈ, શાહે
તરત તે ડાસીની આગળ જઈને પુછ્યું કે, 'બાઈ ! આ હથીઆર-
બંધ માણસો સાથે તરવાર પકડી શા માટે ઉઠાં છો ?' ડાસીએ
કહ્યું કે હજુર ! મારી તરવાર અને આ માણસોના હામાંના હથી-
આરો વેચવા માટે ઉભી છું.' આ સાંભળી શાહે કહ્યું કે, 'જેક
એ તરવાર કેવી છે ?' ડાસીએ તરત પોતાની તરવાર શાહને આપી
શાહે તરત ધ્યાનમાંથી બહાર કાઢીને જોઈ તો, કટાયલી અને છુડી
ભાગી. તેથી શાહે તરત તરવારને ધ્યાનમાં નાંખી, ડાસીને પાછી

આપી. તરવારને હાથમાં લેતાજ ઝડપ કરતાં આનમાંથી બહાર કાઢીને જોવા લાગી. જાણે આ તરવાર મારી છે કે ખીજની, એવાં આવથી તે ડોસી વારંવાર તરવારને આમથી તેમ ફેરવીને જોવા લાગી. આ જોઈ શાહે પુછ્યું કે, 'અરે ડોસી ! સશંક મુદ્રાવડે તરવાર તરફ ધારી ધારીને શું જુઓ છો ! તે સાંભળી ડોસીએ શાહને કહ્યું કે, 'હજુર ! હું મારી તરવાર બદલાઈ છે એવી શંકા લાવી નેતી નથી. પણ હું તો એ જોઉં છું કે પારસ સરખા આપના હાથનો મારી તરવારને સ્પર્શ થયો છતાં સોનાની કેમ ન બની ? હું કેવી ભાગ્યવીણ છું ? તેજ તપાસું છું. ડોસીનું આવું ચમત્કારીક બોલવું સાંભળી, શાહે તરત તે ડોસીને તરવારની બારોબાર સોનું આપવાનો હુકમ કર્યો. શાહનો આ હુકમ સાંભળી ડોસી આનંદ પામી. શાહને આશીશ દેતી પોતાના ધરનો રસ્તો લીધો. સાર—ડોસીના મનનો હેતુ જાણનાર શાહ, ટોશીની ઉપર નજરા પણ રીસ ન ચડાવતા કેવી ઉદારતા બતાવી ? પ્રજાની દાઝ જાણનાર અકબર જોવા શાહ તો આં જમતમાં થોડાજ જન્મનાર છે

વારતા ઓગણોતેરમી.

અવગુણ ઉપર ગુણ.

પર નરહી જે પીડા, જાણે જન તે, છે જમમાં શરૂ,
છીદ્ર ન પેએ જગથી, વડપણ ધારી શાહ મુદા, મુદે સારું.
એક દિવસની સ્નાને શાહ સુલતાન કજરત નીજમુદીનું ઓલી-
આની દરમહમાં બદલી કરવા માટે ગયો હતો. દરમહના દરવાજા-
માં દાખલ થતાંજ, 'મા ઉમેલા' એક વિપધારી ફકીરે શાહને

વારતા સીનેરમી.

દીકરાની વાત માએ કબુલ રાખી.

દાન માન સન્માનને, ખાન પાન વરદાન;

પાત્ર પ્રમાણે હોય તો, શોભા લહે સુખલય.

એક સમયે કાંઈ એક પારધી એક પંખીને પકડી તેને સોનેરી અને વીંછી રંગથી રંગી ખુબ સુરત બનાવી જ્યાં નામદાર અકબર શાહનો પાટવી શાહજહાં કે જે જહાંગીર નામથી પ્રખ્યાત હતો તે પોતાના મીત્રો સહ દરબાર ગઢમાં ખેલ ખેલતો હતો ત્યાં તે પારધી પંખીને લઈ આવી પોહાવ્યો અને અરજ કરી કે “નામદાર ! હજી પાહાડ જંગલોમાં રખડી બહુ મહેનતે આ સુદર પંખી આપ માટે લાવ્યો છું માટે આપ જ્યો અને મહેરબાની કરી મને એક હજાર રૂપીઆ આપી દો’ તે અરજ સાંભળી સુદર પંખીને ધાર્ત ધારને નીહાળ્યું અને શાહજહાંનું મન તે પંખીને માટે લલચાયું તેથી તે પાંજર હાથમાં પકડી પારધીને ત્યાંજ ઉભો રાખી પેતે ખુશી થતો પોતાના દાદી મા અગાડી ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે, “ દાદી માજી ! આ પંખી કેવું ઉમદું છે ? એક મરોબ માણસે નજરાણા દાખલ આપ્યું છે માટે તે ગરીબને એક હજાર રૂપીઆ આપો’ આ પ્રમણે શાહજહાંનું બોલવું સાંભળી દુરમ સાહેબ બોલ્યા કે “ ભાઈ ! હજી તું જાણક છે માટે બનાવડી ચીજને પણ સાચી સમજે છે. તું આવું સોનેરી પાંખ અને વિચીત્ર મનોહર રંગવાળું પંખી તે કદી પણ દેખ્યું કે સાંભળ્યું હતું ? ભાઈ આપણે રાખવા લાયક નથી,

આતો રંજથી રંગીને તને ફાસલાવવા માટે તે પારધી લાવે છે, માટે આ પંખી તેને પાછું આપ અને ગુપચુપ ખેંચ ખેંચો.

જ્યારે ઉપર પ્રમાણે દાદી દીકરાનો સંવાદ થયો ત્યારે ખુદ શાહ અકબર પણ ત્યાં હાજરજ હતો તેથી માતૃશ્રીનું ઉક્ત પ્રમાણે ખોલ-વું સાંભળી ખોલ્યો કે, “માણ સાહેબ ! આ શાહજાદો છે તેથી એની આશા રાખી ન ફાસલાવે અને ફાયદો ન મેળવે તો પછી બીજા ફાની પાસે જઈ પોતાને ફાયદો થાય તેવી હિમેદ રાખે ? જ્યાં ભરખું સરોવર હશે ત્યાંજ પણ પંખી અને પંથી આવી તૃષા મટાડી આનંદ લેવાની આશા રાખશે પણ સુકાઈ ગયેલું સરોવર કે જ્યાં શંખજા હિડના હશે ત્યાં જવાની ફાત પણ આશા રાખશેજ નહીં માટે આપણી વડાઈ વીચારવીજ જોઈએ તેમ શાહજાદાને તેવાંજ નજરાણાં થવા લાયક છે માટે એક હજાર રૂપીઆ આપી દેવા ચો-ખ છે.” આ પ્રમાણે શાહનું ખોલવું સાંભળી માણ સાહેબે ફર-માવ્યું કે “હજાર રૂપીઆ મારી પેટીમાં નથી પણ સો સોના મહોર પડી છે માટે તે તેને આપી દો.” એમ કહી પેટી ઉઘાડી સો અસ-રશીઓ (સોના મહોરો) શાહજાદાને આપી અને શાહજાદાએ ઝડપ તે પારધીને તે મહોરો આપી વિદાય કર્યાં.

સાર—આપ તેવા ખેટા ને વડ તેવા ટેટા જેવો શાહ ઉદાર હતો, તેવોજ જહાંગીર હતો. જહાંગીરની માંગણી દાદીએ સ્વીકારવા ના પાડી, પણ અકબરે પોતાની માતાને સમજાવી કે ગરીબ પ્રજાની હિમેશાં રાજકરતાએ દાદ સાંભળી તેને તન મન ધનથી રીઝવવી એ રાજ કરતાનો ધર્મ છે. અકબરનાં આ નીતીખોષ વચનો સાં-ભળી રાજમાતાએ તરત હજારને બદલે અઢારસોનો મતા આપી પારધીને રીઝવ્યો. મોટાઓનાં મન સદા મોટાં હોય છે.

ભાગ આઠમો.

વારતા ઇકાતેરમી.

ઔરમાન બાઇને ઝલડો.

મનુષ્ય માત્રના અંગમાં, ગુણ અવગુણ કે નુર;

માતા તાંતા મોશાળની અસર એજ જરૂર.

દીલી સહેરમાં એક લલિતચંદ નામનો સદગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેની સદગુણ સપન્ન સ્ત્રીનું મરણ થયાથી તેણે પુનઃલગ્ન કર્યું અને તે નવીન સ્ત્રીની અંગાથે સંસાર સુખ ભોગવતા એક સુંદર પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત કર્યું.

સદરહુ શેકતી ગત થઈ ગયેલી સ્ત્રીના પણ્ય બે પુત્ર હતા તેઓ પોતાના, પંખા રોજગારમાં આનંદમાન વિહાર કરતા હતા જ્યારે આ નવીન પરણેલી સ્ત્રીએ એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો અને તે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે દુહૈના પ્રતાપે સ્વર્ગવાસ થયો તેથી નવી સ્ત્રીને પોતાના અને પોતાના બાળકના પોષણ માટે મોટા ઊકરાની ઓશીબાળ કરવી પડી. ઔરમાન ઊકરાઓના મનમાં તો સંગી દીવસ નવીન સ્ત્રીના પુત્ર માટેની ખટક રહેતી હતી કે (આ કર્યા નકામું શાલ થઈ પડ્યું. પીતાએ મરતાં મરતાં પણ્ય પીડામાં નાખી ગયા છે પણ હજી કંઈ વાળુ વંડ્યું નથી. ધીમે ધીમે વયમાં નડતા કાશને કદી નાખશું ? આ પ્રમાણેનો નીચ વીચાર તેઓ ચલાવતા હતા આવા નીચ વિચારવાળા બાઈઓએ પોતાની ઔરમાન મા, અને ઔરમાન બાઈને ખાવા પીવા સંબંધી દુઃખ પાડવા લાગ્યા. આ દુઃખ સહન ન થઈ શકવાથી ઔરમાન માએ પોતાની આગલી શેકનાં બંને ઊકરાઓને કહ્યું કે, “વારંવાર તમને ખરચ

માટે મહેનત આપી એ મને કીક લાગતું નથી. માટે મારો ત્રીજો ભાગ મને આપો એટલે આપણી હમેશની તકરારનો અંત આવી જાય. ” આ સાંભળી આમરી શોકના બને છેકરાએ એ પોતાનો ઓરમાન માને ધમકાવીને કહ્યું કે, ‘ અમારી મીત્રતામાંથી તમને એક દમડીનો પણ ભાગ મળનાર નથી. અમારા પીતાના વીરથી પેદા થયેલો તમારો છેકરો નથી. તો પછી ભાગ શા માટે આપીએ ? આપની ખાચડી ધારીને, આપની આખરને ખાતર જે કાંઈ ખરચ આપીએ તે લઈ ગુપચુપ બેઠી રહો. છતાં પણ એમ ન માનતા પારકાએની ઉશ્કેરણીથી કાંઈપણ મડમડસડમ કરશે તો નહીં આપણી ફજેત થશે પણ કાંઈ લાજ યતીર નથી. એ ખચીત જાણીને ’ આ ચોખ્ખાચટ કલંક મુક્ત રોકડા શબ્દો સાંભળીને બાઈને બહુજ ખગમ લાગ્યું ન્યાય વખત છુટકો થનાર તથી. ન્યાયની સોંટી વખતે આ છેકરાએની આંખ ઉઘડનાર નથી. આ વીચાર કરીને તે બાઈએ અકબરની અદાવતમાં ફરીઆદ નોંધાવી. બહાના સમયથી માત્રાત્ર આલેખું અંબેર અકબરના અદવ રાજમાંથી કંઈ તદ્દન નાશ પામ્યું નહોતું. સામી પક્ષતાગએએ ધનની લાલચથી અનતદારને સમજાવી દાવો રદ કરાવ્યો. કહ્યું છે કે પૈસો શું કી શકતો નથી ? જરૂરી મેહનત જરૂર તામે જરૂર જગમે ખાર હૈ, જીસ જોરે હોમો ચારે, તો જરૂરે ખેત પાર હૈ ધન જોન મુઠીર સો, તરૂં પસારે હાય, કંયા વોહ ધન લારજે, હો જીજુરો નામ મરથ. નાણાની તાલથી બાનનો સાચો દાવો ખરબાદ ગયો. અરે ધનતાગા છેકરાએનો ખોટો દાવો ખરો થયો. એક દમડી માટે હનરાનો ખરચ કરવા છતાં સ્વસ્થ ન્યાય મળતો નથી. નહાના તે મ્હોટા ખાઈ ખાઈ કરે છે. ખાધા વખત આગળ પમડું બરચા દેજ નહીં.

તો પછી મરીબ બીચારાની શી તાકાત કે પોતાના દાવાની દાદ મેળવવાને ભ્રમજાગી બને. મરમ વમરને: નર નમાલો કહેવાય છે. માટે જેની પાસે દકા તેના સહિ સમા, પણ જેની પાસે નહીં દકા તો બેઠા જીવે દમ દમા ? ધન બીન બાપ કહે પુત્રો કપુત બયો, ધન બીન બાપ કહે બંધુ દુઃખદાપ, ધન બીન નારી કહે નકટેસે કમ ખડયો, ધન બીન સસુર કહે કીનકા જમાપ હે, ધન બીન માર ડોસ્તદાર કહુ ન તજ્યો, ધન બીન દુનિયાનાં મુઠક છીપાપજ્યો. કહે કરી બીકદરામ મુનહો કીન દયાગ ધન બીન મુઠકેકું લકડી વ પાપજ્યો.

જ્યારે આ પ્રમાણેની સ્થિતિવાળી બાપ નીરાંજ થઈ, કાંઈ પણ દાદ ન લાગી ત્યારે ખુદ અકબર હસુર જઈ સધળી બાબતો રજુ કરી તેથી સહે ન્યાયાધીશને બોલાવીને પુછ્યું કે, 'આ બાપના કેસનો ફેસલો કેવા પ્રકારે આપ્યો છે. ખરા કેસને યા આધારથી રદ કર્યો છે તે સાબળી ન્યાયાધીશે બંને પક્ષના પુરાવા સંજુ કરી કેસનું રૂપ અને તેમું નીરાકરજુ કરી બતાવ્યું. 'આ કડીકતે બીજી કાદ બીચારમા પડ્યો. અર્થે આ બેદ બરેલા કેસનાં મું સર્વનાં હરોને તે રોટખી કાદવા માટે બાલે ફરીઆદ કરનાર બાપને બિજાંતમાં સિદ્ધિ જાહે પુછ્યું કે, 'જ્યારે તમારો સ્વામી તમેને પરણી કાબો સ્વરિ બુદાવસ્થા હતી છતાં પુત્ર પ્રેમ કરવા જેટલી શક્તિ શી રીતે આપી ન હું કાંઈ તેણે વાજકરજુ પ્રયોગો ઉપયોગમાં લીધા હતા ? તે તમે જાણના હોતો ખુશાલાયા સમજાવો. '

સાહનાં આ વાકયો સાબળી પીતા રૂપ રાજ આગળ કહેવા લાગી કે, 'હે દયાવંત ! આપ તો પુણ્ય પીતા સમાન છો, એટલે આપ સમીપ સામી બીના જણાવવામાં કશી અડચણ સમજાવી નથી,

આવા કટાકટીના પ્રસંગમાં શરમ રાખે કામ થાય એમ નથી, કહ્યું છે કે, 'લાજે વણસે કાજ.' મારે સાથે સાથે કહ્યું કે, મારા સ્વામીનાથ મારી સાથે પરણ્યા તે વખતે તેનું જરાપણ ધડપણ હતું. તેના ધડપણની બાધીઓને મટાડનાર રસાયન રૂપ આત્રપાકના એક પ્રવીણ વૈદના હાથથી બનાવી તેનો વીધી મુક્ત સેવન કરાવવાથી મને ગર્ભ રહ્યો હતો.

બાધના બોવવા પર તક શક્તી ઢોડવીને શાહ મન સાથે વીચારવા લાગ્યો કે જો આત્રપાકના પ્રતાપથી આ બાધને ગર્ભ રહ્યો હશે તો ખચીત તેના ધણીના વીર્યમાં આત્રરસની કાંઈકપણ અસર રહેલીજ નેહ્યો. અને તેના તે વીર્યથી પાકેલો જો આ છોકરો હશે તો તેના પરસેવામાં પણ તેની વાસ જરૂર હોવીજ નેહ્યો. આ માટે વાગલટાદિક વીગેરે મુનીઓએ વેદ અને પુરાણના દાખલા દલીલો આપી સાબીત કરેલ છે કે બાપના વીર્યમાં અને માતાના રૂધિરમાં જે મુજબ દોષ પ્રકૃતિ રહેલી હોય છે તેજ તેનાથી પાકેલા સંતાનોમાં તેની અસર કેમ ન થાય ? આવો વિચાર કરી એક ચાકરને બોલાવીને કહ્યું કે, 'આ બાધના છોકરાને સ્વચ્છ જળવડે નવરાત્રી સરસમાં સરસ ગરમ કપડાં પહેરાવી, પરસેવો વળે તેવી રીતે ખુબ ઢોડાવી એકદમ મારી આગળ લાવો.' શાહનો આ હુકમ થતાજ તરત દરબારી નોકરે તેજ પ્રમાણે હુકમ બજાવી પરસેવાથી તરબોલ થયેલા છોકરાને લાવી શાહ સન્મુખ હોલો કીધો. તે જોઈ શાહે ખુદ પોતાને હાથે નવા રમાલવડે તેનો પ્રસેવો લુછી નાખીને તે રમાલ કચેરીમાં ખીરાજમાન થયેલા અમરદારોના હાથમાં આપીકહ્યું કે, 'આ રમાલમાં શાની સુગંધ આવે છે ? તે બરાબર તપાસીને કહો.'

દરબારીઓએ બહુ બારીકીથી તે રૂમાલને તપાસીને કહ્યું કે, હજુર આ રૂમાલમાં ફેરીનીં સુધંધ આવે છે ? દરબારીઓની આંવાત સાંભળીને શાહને ખાત્રી થઇ કે ખરેખર ફેરીના પાકના પ્રતાપથી, તેના પત્નીના સંમતીજ આ છોકરો જન્મેલો છે. એમાં જરા પણ અસત નથી. માટે બાઈ સાચી છે. પ્રતીવાદીઓ નાહક બીચારીબાઇને દોષીત ડેરવી તેનો હોસ્સો હોયાં ફરી જવા માટે આટલીમધી ખટપટ ઉઠાવો છે એમાં જરા પણ શક નથી ! આમ નકી કરીઆઇની માગણી પ્રમાણે ત્રીજો હોસ્સો તેજ વખતે આપવાનો હુકમ કીધો અને પ્રતીવાદીઓના અપરાધ બદલ શીક્ષા કરી.

સાર—ધર્મ નીતી, શાસ્ત્ર નીતી અને વહેવાર તક સક્તીનો અનુભવ ધરાવનારજ ન્યાયાધીશ સત્યાસત્યનો તોલ કરી ન્યાયમેળવનારનો સાચો ન્યાય આપી શકે છે ? પણ અગડમ બગડમ કરનાર અને કાળા અક્ષરને કૂદી મારનારો શું આપશે ? કાંઈ નહીં. માટે ન્યાય મેળવનારે વીચાર કરીનેજ ન્યાયાધીશોની અદાલતમાં ન્યાય મેળવવા જવું.

વારતા બહેતેરમી.

રાજના માથાનો મદ્યો.

જન્મી આપે કુળતીમાં, કરે સુગતીનાં કામ,
વીષ મુખમાં મણી નજી છતાં કરે વીષ સ્યામ.

એક વખતે એક મુસત્રાનો છોકરો ભુવાનીના જોરથીમસ્તબની સાન જાન ભુલી જઇને કાંઇક કારણસરપેતાનાઆપનામાથામાં પાંચ

સાત ખાસડાં માયાં. આ ખાસદાન મારવી થડો આપ મડો પારક-
વા લાગ્યો આ રડારડને અવાજ સાંભળી આસપાસના લોકો એકઠા
થઈ જમને અવીઆરી છોકરાને પકડી લીધા. તે પછી હાથમાં નર-
દેતાં બાપને મારવાને વારંવાર ક્રુમલા કરતો હતો. તેને તરત
પકડી સાહ હજુર સધ તેની હકીકત જાહેર કરી તે સાંભળનાવેંતજ
સાહ અત્યંત ક્રોધાપમાન થઈ ગયો અને તે દુષ્ટ છોકરા પ્રત્યે કહ્યું
કે “ક્રુમરે ! મુખાં જે આપણને પાળીપોષ કેટલાં દુઃખો વેડી ઉ-
છેરે છે (પ્રતીપાલન કરે છે) તેનેજ આ પ્રમાણે માર મરાય કે ?
એવો ક્રોધ બેવકુફ હશે કે પીતાના પોષણ કરનારને મારે અગર
આવું અપમાન કરે ! ?) ઉદ્ધત પછી સમજી છોકરો દાવ ઉપર મો-
ઝી મારવાનો લાગ આગ્યો જાણી હાથ જોડી બોલ્યો કે “નામદાર
! આપ ફરમાવો છો તે કેવળ સત્ય છે એમ કરવાથી મહાપાપ
થાય છે એમ હું માનું છું. પરંતુ આપણી આંખનું કુશળ ચાહી
પારકાની આંખમાં મુશલ પહેરાવવા જવું એશું આપ સરખા ના-
મદારને બ્યાજખી છે ? આ પ્રમાણે તે છોકરાનું બોલવું સાંભળી
સાહ વિશ્મય બોલ્યો કે “તે શી રીતે મારી ઝેરબ્યાજખીફયાનો વા-
રતા છે ? તો તું જણાવ તે ઉદ્ધત છોકરો બોલ્યો “મરીતપરવર !
જ્યારે પાલન કરનારને મારવા કીંવા અપમાન કરવા મારે આપને
દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે હજારો બાળકો અને મનુષ્યોનું જેખી-
નસ્તારથી પાલન પોષણ કરે છે તેવી નિરોધાપ મરીત મોઢામાં બાસને
ધારણ કરનારી ગાયોને મારવી કીંવા તે અપમાન કરવું એ ઠીકછી
શુરા બોકાનો એ ધરમ છે કે જેના હાથમાં શસ્ત્ર નથી તથા જેણે
હાતમાં તરણું ધારણ કર્યું હોય તેવા દુશ્મનને પણ મારવો નહિં.
પરંતુ અભયદાન આપવું તો તે રીતીથી આપ ઉભરી રીતે વતો

તો તેનું કશું નહીં અને મેં મારા પીતાને માર્યો તો તે વીરેઆપ
શુભે થાઓ છો તેથી એમ ચોખું જણાઇ આવે છે કે એ ખુદાનો
કાયદો મરીમોને મારેજ હશે પણ આપ જેમઓને મારે નહીં હોય,
અને જો હોય તો કાથીના દાંત કેખાડવાના જુદા અને ચાવવાના
જુદા તેનું કાન્યું થું ?

આ પ્રમાણે નીચકપણાનાં નીચીમુક્ત વચનો સાંભળી શાહે વી-
ચાચું કે “આ છોકરાનું” કેવું સત્ય છે તથા મારા અમલમાં એ
ખરેખર અમલીત પ્રકાર છે એમાં જરાપણુ ખોટું નથી, મારે આ-
જથી તે અધોગ કૃત્ય મારા રાજ્યમાં ન અને તેમ અવશ્યખદોખસ્ત
કરવો એ દ્રઢ સંકલ્પ છે. ’ એમ નીત્ય ગૌરવ થતો અટકવવાસખ્ત
કુકમ સાથે ઢઢેરો ફેરવ્યો અને નીચ કઠોરધાતકપણું બંધ પડી-સ-
કળ પ્રાપ્તી પ્રીતિ સંપાદન કરી.

સાર—મોટા માણસનું લક્ષણ એજ છે કોઇના ખોટાવાપરરીસ
ન અદાવતાં તેની વાતમાં થું તત્ત્વ છે તે તારી લેઇ પોતા પીઠાર
વૃત્તિ ખતાવવી.

વારતા તોહતેરમી.

ખરા નામની ખુબી.

જગથી છુપાવે સભને, પણ હવટ ન છુપેજ,
આખર ખુલ્લુ થાય સહુ કંઈ બહુ પામેજ,

શેહેનશાહ અકબર શાહના રાજ્યમાં એક ગરીબ મનુષ્યની છા-
ડીનું કાંઈ એક તાલમખાજ હરણુ કરી ગયો અને દીલ્લી સહેરમાં
રહેનાર એક વેસ્યાને ત્યાં તે છાડીને પૈસા લેઈ વેચી દીધી તદનંદર
તે વેસ્યાએ તે છાડીને ગાયન નૃત્ય અને પૈસો હરણુ કરવાની અચ્છી
કળા શીખરી તેથી પોતાનો ધંધો ઠીક ચાલવા લાગ્યો અને પૈસો
પણ સારો સંપાદન થવા લાગ્યો.

વાચક જન અમુક્ય ગુણીજન પુરુષ દુર્જન અવસ્થામાં કે સંક-
ટમાં આવી પડ્યો હશે તેમ ધનાઢ્ય આગળ કાલાવાલા કરેપણુને
કાંઈ આશ્રય આપવા ચાહશે નહિ, પરંતુ સ્ત્રી ચાહે તેવી દુરગુણી
હશે તદ્દપી રૂપ ચટક મટક અને ચાળાઓને જોઈ તે બે બદામતી
બૈરીને સર્વ અમીર ઉમરાવ સરદાર સોમડીઆઓ વગેરે ચાહના પડે
આશ્રય પામી નાંધીન બને છે બનશે એટલુંજ નહીં પણ તેના
શબ્દ ઉપર નજર મૂક્યે વેચાસે, પરંતુ એમ કાંઈ વીચારતું નથી કે
—મર્દ—ગુણવાનને વીરપતિ વખત અવશ્ય બની શકે તેટલો આશ્રય
આપવો કેમકે વીરપતિનું વાહન એક દીવસ સર્વના ઉપરધુમે ઉભ
માટે અણી સાચવ. લવાથી બહુ વડાઈ ગણાય તેમ તે ઉપકારના
બદલામાં ખાનદાન ગણી જોઓ ખરી વખતે માર્યા અર્પણુ કરે છે,
પણ સ્ત્રી પુરુષ ધન દોલતની દરકાર રાખતા નથી? અને સ્ત્રી કેવળ
ત્યાં સુધી તેનો સ્વાર્થ સંધાશે ત્યાં સુધી આપની યશો ભેમ બંધ
રીઝી જશે તો ‘મુત્ર પાત્ર’—નરક દાર—સુમતી સદગુણ અને સુય-
રૂપ થવાનો નાશ કરનાર જાણુદ્યમાન અગ્ની કુંડ તમારા આગળ
ધરસે; છતાં પણ શું મોહ જાળની પ્રખળતા છે કે દાવો લઇને કુ-
વામાં પડે છે, આહા કામદેવની તારી બલિહારી છે.

હવે તે છોકરીના પિતાએ છોકરીના ધમ્મી શોધ કરી પરંતુક્યા પતો લાગ્યો નહિ તેથી ત્રિચારો નિરાશ બન્યો અને ગાંડાનીમાફક ન્યા ત્યાં બટકવા લાગ્યો.

એક વખત ફરતો ફરતો દિલ્લી શહેરમાં આવ્યો અને મહેરમાં ફરતાં નાયકાઓવા ધરો બણી જઈ લાગ્યો. એક વેશ્યાની હવેલીના ઝરોખામાં બેઠેલી સ્યામા નાયકાને નિદાથી વિચારવા લાગ્યો કે, આ નીચ કર્મ સુધી કેવી રીતે પહોંચી ! ” એમ વીચારી પોતાની આ-બખાણુ આપવા તે સ્ત્રી પ્રત્યે કેટલીક પ્રેમ વત્સલતાસાથે વારતાઓ કરી પણ તેણીએ તો તે તરફ જરા લક્ષ આપ્યુંજ નહીં “ કા-લીના પાંડીતો કેમ જીત્યા ? તેઓએ કંઈ કે મે માન્યુંજ નહીં ! તેવો બનાવ બન્યો તેથી હવે લાચાર બની અકબ-શાહી હજુરશ-રીયાદ કરી ફરીયાદની હકીકત સાંભળી સદરદુ વેશ્યા અને બેવફા-દાર છોડીને બોલાવી મુંગાવી બાદશાહે વેશ્યા પ્રત્યે પુછ્યું કે “ આ છોડી કાની છે ? ” તે સાંભળી વેશ્યા બોલી કે “ જી હજુર ! જ્યારે આ છોડી ન્હાની હતી તે વખતે એને એક ફકીર લખને આવ્યો હતો અને પોતાનીજ દીકરી છે એવો પકઠો વિશ્વાસ આપી હજાર રૂ-પીઆ લેઈ વેચી ગયો ત્યારે મેં પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચી તેને નૃસાહિની ઉત્તમ કળાઓમાં પ્રવીણ બનાવી. તેમ આ છોડીને મેં જ વખતે વેચાતી લીધી તે વખતે ધણાં માણસોને સાક્ષી રાખી લીધેલ છે અને તે સાક્ષીદારો અહિંયાં મોજુદ છે માટે નામદારે ખાત્રો કરી લેવી જોઈએ આ પ્રમાણે વેશ્યાનું ઠાવકું બોલવું સાંભળી જવાડી (સાક્ષી) એને બોલાવી હકીકત મેળવી તો વેશ્યાના કહેવા પ્રમાણેજ વાત

જાણી તેમજ તે છોકરીની જાણી લાધી તો તેણે જણાવ્યું કે, 'હું' કેવળ અસમજણી હતી તે વખતે મારી મરણ પામી હતી એટલે ચોકસુ નથી કહી શકતી કે અમુક વરસે મરણ પામી છે; પરંતુ મારી માના મુઆ પછી માસે બાપ ફરીર થઈ ગયો હતો અને તેજ આ નામકાને સાં વેચી ગયો હતો ત્યાર પછી મારા બાપની પણ ખબર નથી કે તે જીવે છે વા મરણ પામ્યો."

તે છોકરીની આ પ્રમાણે જાણી સાંભળી તો પણ શાહને ખાતરી પડી નહીં કેમકે 'જે કપટનાજ માતા પીતારૂપ મનુષ્યો દોષ છે તેઓની સત્ય વારતા દેખ તથાપી ખાતરી થતી નથી અર્થાત્ જાની, પંડીત, સુપંડર, નૂતન કરનાર (ભવેલા નાટકવાળી જાડ) રાજા જાડ કોવા કર્વીતા કરનાર તથા કથક લોકો અને વેશ્યા આ જાડ જણાઓ કપટને જન્મ આપનારાજ મણાય છે મારે ફાલ જાણે કે શું કપટય પડતા કેલવી હશે ?) એમ વીચારી શાહે તે વેશ્યા અને છોકરીને બીજે દીવસે હાજર રહેવાનું ફરમાવી રજા આપી. ત્યાર પછી તે ફરીયાદીને પૂછ્યું કે આ તમારી દીકરીનું નામ શું પ્રડેલું હતું ? તથા કયા કયા નામથી બોલાવ્યો તે જાડ બોલતી હતી ? આ પ્રમાણે શાહનું બોલવું સાંભળી ફરીયાદીએ અરજ કરી કે નામદાર ! ન્હાનપણમાં એનું નામ અમીના પાડ્યું હતું તેમ તેજ નામથી જાડ દોડી આવતી હતી તે સાંભળી શાહે પુત્ર વીચાર સાથે તકે ઉઠાવી સત્ય વારતાને એની મેલેજ પ્રકાશમાં લાવવા યુક્તિ રચી-

જ્યારે બીજે દીવસે શાહ હચેરીમાં આવી વખત કપર બીરાજ-માન થયા અને ચોખ્ખાર પ્રત્યે હુકમ કર્યો કે બાહાર અરજદારો પૈકી ફાલવારી છોકરી અમીનાનું નામ પોકારો. તે સાંભળી ચોખ્ખાર

‘અમીના હાજર છે એમ ત્રણ વખત પોકાર પાડ્યા કે તુરત તે
વેશ્યાન ઓકરી ‘હાજર છું’ એમ બોલી આજળ આવી એટલે તેને
શાહની હજુર ઉભી કરી શાહ તે ઓકરીને પુછ્યું કે “ તારું નામ
‘સહીના’ છે છતાં તું ‘અમીના’ નામથી પોકાર પાડ્યો કેમ બોલ ?”
આ પ્રમાણે શાહનું બોલવું સાંભળી ઓકરી બોલી કે ‘ જી હજુર !
મારો બાપ મને ન્હાનપણમાં ‘અમીના’ એ નામથી બોલાવતો હતો
તેથી સ્વભાવીકે તે નામ સાંભળી શાહની ખત્રી થઈ કે “ આ ઓ-
કરી ફરીયાદીનીજ છે એમાં બોલી ઉઠી તેથી ખત્રી થાય છે
કાંઈ પણ માણસ કાંઈ કારણપૂર પોતાના નામ કામ કુદને કૃત્ય
કૃત્યને છુપાવ; પણ કાંઈ વખતે પણ તેનાથી ખરી વારતા બોલાઈ
જાય છે કાંવા ખરી વારતાનો ચોતાર પૂછી આવે છે એમાં જગ
બોલું નથી !” એમ ખત્રી કરી વેશ્યા તથા બોલી સક્ષી પુરનારને
ચોખ્ખી શંકા કરી અને તે ઓકરીને એકદમ પોતાના પાતાને તામે
થવાની ફરજ પાડી, પરંતુ તે ફરી હાથપાંચે શહે ફરમાવ્યું કે ‘હવે
આ ઓકરી તારા બચામાં રાજ રહશે નહીં તેમ તેને વડેજ તારા જીવ
બોલેશ-માટે જલ્દી કાઢી શોભીન પુરખ બોલ તેને અરપણું કરી દે,
કેન્કે ખાલપાન અને એસઆરામમાં લોલુપ્ત બનેલ છે. માટે તે
હરામચરકો મટશે નહીં માટે તે કાંઈ જાણીથી કર.’ આ પ્રમાણે
શાહનો હુકમ સાંભળી તેણે તેજ હુકમને માથે સહારો અમલમાં આણ્યો.
વારતાનો સાર એ છે કે ન્યાયની બાનીકો તપાસવા માટેની શકેન-
શાહ અકબરનો દીવંદ્રટી વાપરવાની કેબો ખુશ હતી તથા સત્યનો
ન્યાય અને પાપનો ક્ષય છે તેમજ આને એસઆરામ કરવા મળ્યો

એટલે સમા બાપની પણ સમી થતી નથી અને ગમે-તેટલી ખરી વાત છુપાવવા કારીગરી કરી પણ છેવટે 'જે આંખે ઉઘરેય' તેવો પ્રકાર બન્યા શીવાય રહેજ નહીં ! વગેરે વગેરે સાર સમજવો છે.

પ્રીય પાઠકજી જ્યારે શેહનશાહ અકબર મુલુખાલી આર્થ વચન મંડલ પ્રત્યે સમદરશી, ચતુર, પ્રીતિ, જ્ઞાનવંત, આસ્તીક, સુરવીર, ધર્મવાન, ઉદાર અને વચનપાલ-પ્રતીપક્ષાદી અનેક સંયુક્તોએ કરી સંપન્ન હતો ત્યારે કવીરાજ બીરબ્રહ્મ પણ તેવા મુલુખામાં કાંઈ ન્યુનતા ધરાવનાર નહતો એટલુંજ નહીં પણ બીરબ્રહ્મની આ તથા તેની પુત્રી અને પુત્ર પણ મહા શુદ્ધિમાન હતા.

વારાહ ચુંવેતેરમી.

અને મારો માલ અપાવો.

એક સમે શાહ અમીર ઉમરાવોની સાથે દરબાર બગીચે બેઠા હતા, એટલામાં ફરેશનદાસ નામનો એક કાપડની ફેરી કરનાર બાદીઓ આવી અરજ કરી કે હમુર ? આ બપોરના બાર વાગેથી કાપડ વેચવા નીકળ્યો છું, તે બે વાગ્યા સુધીમાં દસ રૂપીયાનો માલ વેચ્યો છે. બપોરનો સખનતાપ લાગવાથી મણેકચોકમાં આવેલાલીંગડાની નીચે મારા કાપડની માંસડી મારા પડખામાં રાખીને સુઈ ગયો હતો બે કલાક પછી ઉઠનાથી ઉઠ્યો એને જોયું તો માંસડી મુમ થયેલી જણાઈ

માટે કરીને તે માલની ગાંસડી લઇ જનારને પકડી, મને મારે. માલ
અપાવો ' આ સભળી ખીરખલ જે ઠેકાણેથી માલની ગાંસડી ગ્રમ
થઇ હતી. તે ઠેકાણે કાપડની ફેરી કરનાર તથા ફેટલાક સીપાઇનેલ-
ધને આવ્યો. અને ફેરી કરનારને પૂછ્યું કે, 'તમે શી રીતે ગાંસડી
મુઠ્ઠી સુતા હતા તે મુજબ સુધ પતાવ્યું' આ જોઈ ધણી માણસો
એકઠા થયા. તે જાણી ખીરખલે લીંબડાના થડને પાંચ ફરકા ખેંચી
કહડયા અને પોતાનો કાન લીંબડાના થડને અડાડીને જરા ઉભો
રહ્યો. આ જોઇ સધળા માણસો અરસપરસ વાતો કરવા લાગ્યા કે
વળી આશું ! ખીરખલ કાંઈ ગાડો તો થઇ ગયો નથી ને ? કદી
ઝાડતે બોલતું હશે કે તેને કાન દબને ઉભો છે, આમ પંદર મી-
નીટ સુધી ખીરખલ લીંબડાના થડની સાથે કાન રાખી કરસનદાસને
કહેવા લાગ્યો કે, 'આ લીંબડાનું ઝાડ એમ કહે છે કે, જેણે ગાંસડી
લીધા હશે તેની પાગડી હમણાં સગળી ઉડશે, જેવો ખીરખલ બો-
લતો ખંધ થયો કે કાનજી સુતાર પોતાની પાધડી તરત તપાસવા
લાગ્યો. આ જોઇને ખીરખલે તેને ખ્યાનમાં રાખીને મનમાં બોલ્યો
કે, ચોર તો તેજ છે, પણ એટલા ઉપયોગીજ તેને ચોર ઠેગવો એ
ઠીક કહેવાય નહીં.' પછી તે ફરતો ફરતો કાનજી પાસે આવીને પૂછ્યું
તો કાનજીના ડાબા પડખા ઉપર જનાવરની ચરકનો તાલો ડાખે-
લ્યો. ફરીથી લીંબડાના ઝાડને બે ફટકા ફટકારીને પાંચ મીનીટ
કાન રાખીને ખીરખલે કરસનદાસને કહ્યું કે, 'આ ઝાડ એમ કહે
છે કે જે કાપડની ગાંસડી લઇ જનારની ઉપર મારા ઉપરજેજના-
વરો બેઠા હતાં, તેમાંથી એકે ડાબી બજુના પડખા ઉપર ચરકનાં-
ખીને ડાખ પડેલો છે.' આ વાત સાંભળતાંજ કાનજીના મનમાં
સાત પાંચ થવા લાગ્યું. કારણ કે એવો કુદરતી નીયમ છે જેના

પેટમાં જે બીક હોય, તે તેવુ જ દેખ છે, કાનજી સુતાર એક તો બજે ચોર, વળી કાપડની ગાંસડી લઈ જતી વખતે જનાવરનીચરક પડે તો એ વાત પણ તેને વાદ આવી બીરબલે તે શક ઉપરથી ક્યુ પણ કાનજી સુતારને તો એમ જણાયું કે ઝાડ સથળી હકીકત બીરબલને કહે છે. પણ તેને ભાગી જવાનો ઇરાજ ન હોવાથી હીંમત રાખીને હોમો રહ્યો. વળી બીરબલે જાડને બે ફટકા મારી બે મીનાટ સુધી કાન રાખી કરસનદાસને ક્યુ કે 'આ લીમડાનું ઝાડ એમ કહે છે કાપડની ગાંસડીની ચોરી કરનાર માણુમ આ એકઠા થએલા માણુઓમાંજ ઉમેરો છે, વળી તેની છાતી ધડકતી હશે, એમ કહીને સલાહને હુકમ કર્યો કે, જો તને મળે તો માણુઓમાંથી કોઈ પણ માણુસને જવા દેશો નહીં.' બીરબલને આ હુકમ સાંભળતાંજ ચોતરફ ફરી વળ્યા. પણ બી.બલ ચોથી વાર લીમડાના જાડને ચણુકથી મારીને બે મીનાટ સુધી ઝાડના થડ સાથે કાન અડાડી રાખીને કરસનદાસને ક્યુ કે, આ ઝાડ ચોથી નીસાની એ આપે છે કે જેણે તમારી ગાંસડી ચોરી છે. તે ઇસમે આ સાથે પાંચમીવાર ચોરી કરી છે તે માટે તેને ફાંસી દેવાની છે.' એમ કહીને તરત બીરબલે કાનજી સુતારનો હાથ પકડ્યો. તે જોઈ કાનજીએ ક્યુ કે 'સાંખ્ય મને ફાંસીએ લટકાવશે નહીં. હું કંઈમ ખાઈને કહું છું કે આ ચોરી સોવાય મેં બીજી ચોરીઓ 'ફીલા નથી' પણ કાનજી સુતાર પાસેથી ગાંસડી લઈને બીરબલે કરસનદાસને સાંધી અવે કાનજીને શીક્ષા કરી.

ભાગ નવમો.

વારતા પંચોતેરમી.

ચાર પહેલવ નોની માંગણી.

એક દીવસે શાહ કચેરીમાં બેઠો હતો તે વખતે જુદા જુદા દેશ ના ચાર જતના ચાર પહેલવાનોએ આવી વીનવંતી કરી કે ‘અમે તમારે ત્યાં નોકરી કરવા માટે આળ્ખા છીએ,’ આ ચાર પહેલવાનોની હકીકત સાંભળી શાહે ખીરખતને કહ્યું કે, ‘અહો ખીરખત આ આવેલા ચારોની એકમેક સાથે કુત્તી કરાવો જે સરસ નાવડે તેને નોકરી રાખવાથી ત્રણેનું અત્માન કરેલું કંડેવાય? માટે તેમ ન કરતાં ચારમાંથી મજબુત બાંધાવાળો કાણ છે તેની પરીક્ષા કરીને કહો કે રાખવા લાયક કાણ છે? શાહની આ યુકતી જાણી ખીરખતે તે ચારે પહેલવાનોને કહ્યું કે ‘તમે સાંજના છ વાગે આવશ બાગમાં પહેલવાનોનો અખાડો છે ત્યાં આવજો. અટનું કહીને ચારે જણને જવાની રજા આપી. પછી ખીરખતે સીપાઇને કહ્યું કે, ‘અખાડાની જગામાં એક છોડાથી તે બીજા છોડા સુધી, અમે જોવા બેસીએ ત્યાં સુધીની આયરેલો રેતીમાં કાચના ઝીંકા ઝીંકા કટકા જોવાએ.’ ખીરખતના કહેવા મુજબ સીપાઇએ કહ્યું. અને પાંચ વાગે ખીરખત જઈને અખાડાને પહોંચે. જોકે મન ઉપર માંડી રહ્યા પછી જાણીતે, બેઠો. પછી તે ચારે પહેલવાનો અખાડામાં અ.મ. અ.મ.માંથી અંદર પામી રેતીમાં જેમ જેમ આવવા લાગ્યા તે તેમ કાચના ઝીંકા કટકાઓ આવતી. યુગની, પેડે, પગમાં, ખુસા, સા.મ. તેથી, તેમાંથી એક પહેલવાન, પ્રો. કે.પ. પૂછ્યું બહુને, ‘અહો અમે જાને બોલે તેના કરતાં, સાંકે વધારે મજબૂત કોણથી તે

ચારજ પગલાં બનીને પાછો વળ્યો અને ત્રીજો જ પગલાં બનીને પાછો ફર્યો, અને ચોથો જે સૌથી મજબુતનાંધાવાળો, હોંમતવાન હતો તે પોતાના પગમાં ગમે તેટલા કાચ વાગતા છતાં પણ તેની પરવા રાખતાં ઉઠાવળી ચાલે ચાલીને શાહ અને બીરબ્રહ્મની પાસે ઉભો. આ જોઈ બીરબ્રહ્મે તેને સાત્ર પાધડી આપી. અને શાહને કહ્યું કે 'આ પહેલવાનને પગાર કરી રાખ્યો. બીરબ્રહ્મની ચાલાકી જોઈ શાહ ખજો ખુશી થયો.

સાર—બુદ્ધિશાળી પુરૂષો કેવી રીતે પરીક્ષા કરી નખળાસખળા માણસને પારખી કાઢે છે.

વારતા યુવોતેરમી.

હજમની પરીક્ષા.

દીક્ષીથી દસ કાસની છેટે આવેલા બીમપુર નામના ગામમાં માણેકચંદ કરીને વણીક વેપારી રહેતો હતો તેને શાહ વચ્ચેયાડી મીત્રચારી હતી. માણેકચંદના શેઠના ઊકરાના કાગળ થવાના હતા, તેના શુભ પ્રસંગ ઉપર તેને ત્યાં દેશવરોથી ઘણા પંડાણાઓ આવવાના હતા. આવા શુભ અવસરમાં દુશીઆર હજમની જન્મહતી તે જરૂર પુરી પાડી શકે એવો એક હજમ શેકન ગામમાં ન હોતો તેથી તેણે યત્નમાવધી અકબરને લખી જણાવ્યું કે આપના નગરમાંથી એક ચપુર હજમને અહાં મોકલવાની કૃપા કરસો કું તેનેસારે ૫-

માર આપીશ. પોતાના મીત્રનો આવેલો પત્ર વાંચીને તરત સાહે હળ-
મની નાતને ભેગી કરીને પુછ્યું કે, તમારી નાતમાં સૌથી સરસ કાણુ
છે ? પણુ તેઓ સીધા જવાબ ન દેતા આપસ આપસમાં વડવા લા-
ગ્યા. આ જોઇ સાહે ખીરખણને બોલાવીને કહ્યું કે ' આ બધાઓમાંથી
કુશીઆર હળમ કાણુ છે તે શોધી આપો. ખીરખણે આ બધાઓમાં-
થી એક હળમને પોતાની પાસે બોલાવીને પુછ્યું કે ' તમારા કુશી-
આરી કવી છે તે કહો ! હળમે કહ્યું કે, ' માણસ મુતો હોય, અને તે
જણી સહે નહીં એમ તેની હળમત કરં એવી મારી કુશીઆરી છે '
આ જોઇ ખીજએ કહ્યું કે, હું હળમત કરં ત્યારે, હળમત કરાવનાર
જગતો હોય, તોપણ મારી હળમતની ઘંટકથી તેને કોંકા આવ્યા વગર
રહે નહીં ' આ જણી ત્રીજએ કહ્યું કે ' સાહેબ ! માથાને સજીઓ
અડવા દીધા વગર મોવારા ઉતારી લઉં ' એ રીતે જુદા જુદા પ્રકારે
પોતપોતાની બાંધ હાકવા લાગ્યા. આથી સંતોષ ન પામતાં ખીરખણે
બધાઓને કહ્યું કે, ' એક પાંજરામાં પડ્યો પડ્યો વાધ ઉંધે છે, તેની મુછના
મોવારા જે ઉતારી લાવે તે હળમ ખરો કુશીયાર કહેવાય ' ખીરખણની
મુક્તી તેઓને પસંદ નહીં પડવાથી ખીરખણે તેઓને જવાની રજા આપી
આ બધાઓમાંથી એક જણ ખીરખણની સામે આવી ખીરખણને કહ્યું કે
એમાં શી મોટી વાત છે, હું એ વાધની મુછના મોવારા ઉતારી લાવું
ખીરખણે કહ્યું કે, ' ચાલ ઉતાર, ' એમ કહી તે ખંને જણ વાધના
પાંજરા પાસે ગયા તે વખતે વાધ ઉંધતો હતો તે જોઇ હળમે તરત
સજીઓ સજીને વાધના મો તરફ હાથ લાંબો કરવા માંડ્યો તે જોઇ
ખીરખણ તરત તેનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો, અને હળમને કહ્યું કે
' તારી આખી ઈશ્વરમાં તારા જેવો ખોળે ઈશ્વર કુશીઆર નથી, વાધ

જાએ અને તને મારી નાંખે એ બયથી મે તારો હાથ પાછો ખેંચી લીધો છે.' પણી રાખને ખીરબલે કહ્યું કે, 'હજમતી આખી કામમાં આજ ફુડીઆર છે.' રાખના કહેવાથી ખીરબલે તરત તે હજમતને બીનપોર મોકલાવી દીધો.

સાર—હજમતમાંથી એકને શાધી કાઢવાની યુક્તિ જાણનાર ખીરબલ જેવો જુદાશાળી બીજો ખીરબલ નહોતો.

વારતા સીતાતેરમી.

આ ઘોડા શું કહે છે ?

આહે ચતુરને તો સહુ એમાં શું અધિરાષ્ટ ?

પણ તસ સહુવાથી તણી આહ કરે સહુ ભાઈ ?

એક સમે શાહે ખીરબલ પ્રત્યે કહ્યું કે 'ખીરબલ ! આપણી મીઠાઈ થઈ ત્યારથી અઘાપિ પર્યંત તમારા ભાષણથી નીરંતર મને આનંદ ઉત્પન્ન થયો છે પરંતુ આજે મારી એવી ઇચ્છા થઈ છે કે જુદા નરના સહસ્રસમાં રહેનાર સ્ત્રીઓ પણ ચતુર હોવી જ નોંધાયે તેથી તમારી પત્નીનું ભાષણ સાંભળવા આતુર છું માટે તમારી સંતે મારી હજુર મોકલી દો. કારણ કે તેની બોલવા આલવાની કલા પ્રકારની પડતી છે તે જાણવામાં આવે.

આ પ્રમાણે શાહનું બોલવું સાંભળી ખીરબલે 'જેવો નામદારનો હુકમ' એટલું બોલી પોતાને મુકામે ગયો અને બાદશાહ સાથે

ધર્મેથી વાતચીત પોતાની પત્નિને કહી સંભળાવી તેથી ચતુર અને પત્નિ ધર્મને જાણનારી મનોરમા મધુર વચનોવડે બોલી 'મણુનાથ! શું મીંતા કરવા જેવું છે? કેમકે શુદ્ધ સુદેશી શાક મારી ચાતુરતા જોવા ચાહે છે તો બેધડકપણે જ પુછસે તેનો ઉત્તર આપી પાછી આવીશ માટે તે વારનાના સંબંધમાં આપ જરા પણ ખેદ કરશોજ નહીં! આપ પ્રતાપે હું શકનેજ રીઝવીશ.

જ્યારે ઉક્ત પ્રમાણે પોતાની સ્ત્રીનાં વચનો સંભળ્યા ત્યારે હિંમત લાવી તેને પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે પોશાક શલ્યમાર અને મુમંગ સાથે દરબારમાં મોકલી.

જે વખતે ખીરખલની સ્ત્રીના આવવાની ખબર અકબરશાહના જાણવામાં આવી તે વખતે રાજમહેલમાં તેની રમુજ તથા વાક્ય ચાતુરી જોવા ખીરાજયા જ્યારે ખીરખલની પત્ની આવી ત્યારે તે સાથે સહેજ સુંદર મધુર મનોરંજક ભાષણ-વાતચીત થવાથી જેના રીતે ખીરખલના ભાષણથી સંતોષ અને આનંદ થતો હતો તેવોજ સંતોષ અને આનંદ થયો તેથી એક સુંદર અરબી ઘોડો ખુદ પોતાને જ બહાનો હતો તે બક્ષીય કર્યો તે વખતે ઘોડો ખુખારવા લાગ્યો તે જોઇ સાહે ખીરખલની અને પુછ્યું કે 'જેન આ ઘોડો શું કહે છે "દીદેશીપતી વીર" આ ઘોડો એમ કહે છે કે મને નામદારે તમને આજે બક્ષીય ખાતે આપી દાધો છે માટે આજ પછી હવેથી મારા માલીક તમે છો પણ બાદશાહ કાહેળ નથી?" આ પ્રમાણે ઉત્તર સંભળી શાક તેના હાજર જવાની માટે ધણોજ ખુશી થયો અને તે બદલ સુંદર વસ્ત્રકંકાર આપી પુણી સન્માનવડે સતોષી રજા આપી અને તે આનંદવડે પોતાને મુકામે આવી પત્નીને પણ લાગી બનેલી ખીના વીકિત કરી તેથી ખીરખલ પણ અત્યાનંદ પામ્યો.

વારતા ધીઠાતેરમી.

સોખત તેવી અસર.

કંચન ફેરી ખાણમાં, લોહ ન નિપજે લેશ;

સુખ પીતાના સુત સદા, હોયજ સુખ હમેશ.

એક સમય બીરબલ શહેનશાહ અકબર હજુર ગયો તે સમય પોતાના સાત આઠ વર્ષના છોકરાને સાથે લઈ ગયો હતો તેને જોઈ શાહે પુછ્યું કે, 'કેમ વજીરખાન હાંદી બોલી આવડે છે ! શાહની સમક્ષ હાથ જોડી બીરબલ પુત્રે કહ્યું કે, 'ખુદાવીંદ ! થોડી ધણી આવડે છે.' તે સાંભળી શાહે પુછ્યું કે, 'એનો મતલબ શું ! તે સાંભળી બીરબલના બાળકે કહ્યું કે, 'સરકાર ! થોડી ધણી આવડે એમ કહેવાનો હેતુ એ છે કે જોઓને હાંદી બોલી ધણી સરસ બોલતાં આવડે છે તેનાથી મને થોડી બોલતા આવડે છે, અને જોઓને મારા કરતાં પણ થોડી આવડે છે તેનાથી મને ધણી આવડે છે માટે થોડી ધણી આવડે છે.' આ પ્રમાણેનું પ્રધાન પુત્રનું ખુબીદાર બોલવું સાંભળી શાહ આનંદ પામી સલાસદોને કહ્યું કે, 'જુઓ સોખતે અસર અને તુકમે તાકીરનો તાજો દાખલો તમારી નજર સમક્ષ મોજુદ છે ? જેમ વિદ્યા વીલાસી માલવપતી મહારાજ બોળ આગળ એક વખત એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણનું કુટુંબ આવ્યું હતું તેને બોળે સરસ્વતી કુટુંબનો ચાંદ આપ્યો હતો તેમજ આ રાજસાહેબ બીરબલનું કુટુંબ પણ અહરપતી કુટુંબ છે. એમાં જરા પણ શક નથી

ધન્ય છે એઓના અને મારા નશીમવન્ન જીવનને !'

સારે—પુર્વના સંસ્કાર વગર આપું કુટુંબ બુદ્ધિવાન નીપજી જગતમાં અચળ કીરતી પ્રાપ્ત કરી શકવું નથી.

વારતા અગણાએંશીમી.

સમસ્યા સમજવી સહેલ નથી.

સમસ્યા સમજવી સહેલ નહીં, પણ બહુ મુશ્કેલ.

એક સમય પ્રાતઃકાળે શેહેનશાહ અકબર યમુના નદીના કીનારા ઉપરના રાજમહેલના ઊરોખામાં બેસી નદીના ધાટ-જળ તરંગ અને મનુષ્યોની રમુજ જોતા હતા તે વખતે એક નવ યોવના સુંદરી મનોહર સ્વરૂપવંત સ્ત્રી જન્મનાના ધાટ ઉપર એક બારીક સ્વેત વસ્ત્ર પેહેરી અન્ય વસ્ત્રો ધોષ મમુનાના જગમાં સ્નાન કરી બહાર આવેલીને પૂછળી ગયેલું ચીર શરોર સાથે સંવ્રગન મન ગડું હતું અને માથાની વેણી છુટેલી હતી તેથી ને બીજેલી વેણુને બન્ને હાથ વડે સુધારી ઝાટકી બન્ને સ્તનો ઉપર રાખી વસ્ત્ર બાંધતા તે સ્ત્રીની હાલ જોઈ શાહ એક હંદ્રવોજ્ય હંદના ચોથા ચરણનું અરધ ચર્ચુ બનાવ્યું અને ત્યાર પછી જ્યારે કચેરીમાં પધોત્રાં બારે સર્વ મુતસદી વર્ગ કિંચા અમીર ઉમરાવ અને નવ સ્ત્રી વગેરેને પ્રજ્ઞુ ક ' નીકસ્યો રવી કાડી પાહાડકી નાહ ' એટલે શું ? આ પાહ પુરતી સમસ્યા જન્મીથી પુરણ કરી આપો." આ પ્રમાણે શા-

હનું પ્રેમ સાંભળી સવે કાષ્ટ પેત પોતાની મતી અનુસાર પાદ પુરતી કાવ્ય બનાવ્યા પરંતુ જે તાદ્રસભાવ આવતો જોઈએ તે કાંઈના કાવ્યમાં આવેલો નહોતો. હજી બીરબલને તે પાદ પુરતી માટે પુણ્યું ત્યારે બીરબલ બોલ્યો કે:—

રાત સમૈ અ પ્રલી કીયો આલી બોર હિ મંજન પાષ,
નીરકે છીરમૈ હું કુમકી યમુના જગમે-જેસે ચંદનકો જાષ;

તે કુમકી જસસે ઉસકી બરી અક્કે મુખ ઉપર આષ,

દોહિ કર કેશ સંવાર લીયો નીકશે રવી ટોડ પાહાડકી જાષ.

યમુના કીનારા ઉપર શાહે જે સોના દેખાવ વીણેની સમરમા ગોઠવી હતી તેજ તમામ બીના ઉપરની કવીતામાં સમાવશી જોષ શાહ અત્યંત ખુશી થયો અને અમુલ્ય શરપાવ બદલ્યો.

વારતા એંસીમી.

અધર ઘરફો મહેલ.

એક એકથી અગીક છે. અકવરને જગમલ;

બહુ રત્ન ધારીણી ધરા, કરો ની ગર કલ.

એક સમે દરબાર બરામ, આનંદની વારતા આ. ચણાંચી અકવર-
ના મનને રંજન કરી રવી હતી આ. આનંદની દરબાર મહેલ શાહે

ખીઃબલને કહ્યું કે, 'અહો સુરા ખીરબલ ! મારે માટે એક અંધર લટકતો મ્હેલ બનાવો કે જેના થાબલાઓ નતો જમીન ઉપર રહે કે નતો આકાશમાં અડે. શાકનો આ ચમત્કારીક સવાલ સાંભળી વીવે થા ખીરબલે કહ્યું કે, 'જેવું હજુરનું ફરમાન કરી દરબાર દર-ખાસ્ત થયા પછી ખીરબલ પોતાને ઘેર આવ્યો અને આ સંબંધી તે મહા વીચારસાગરમાં કુબી ગયો. તેને કંઈ પણ વીચાર ન સુઝવાથી તે મહા ખેદ પામવા લાગ્યો. આ ખેદથી ખીરબલના મુખપરની લાલી સફેત પુણી જેવી થયેલી જોષને તેની પુત્રીએ ધીમે સ્વ-રેથી કહ્યું કે, 'અહો સુરા પીનાજી ! આજ આપ કેમ શોકસાગરમાં કુબી ગયા છો ? શી આફત આવી પડી છે ? હોય, મહાન પુરવો પણ કોઈ બાર આફતોમાં ઈરાદા જાય છે તોપણ તે માટે તેઓ જા-જો શોચ કંતા નથી માટે શોચ તજી મને કહેવામાં હરકત નડતી ન હોય તો મને તમારા દુઃખથી વાકેફ કરસો. જેમ દરેક કુવાના દરેક પાણીમાં જુદા જુદા સ્વાદ રહેલો છે, તેમ દરેક માણસની જી-હી પણ જુદી જુદી હોય છે જેમ જુદા જુદા દેશોના આચાર વી-ચાર પણ જુદા જુદા હોય છે, અને માણસો વચ્ચે જુદા જુદા પ્ર-કારની જે પુર્બગ્યા રહેલી છે, તેમજ મનમાં ઉત્પન્ન થયેલી વ્યાધી માટે આપણાયા ચઢતી બુદ્ધિવાળા અથવા ટુંકી બુદ્ધિવાળા માણ-સના પાસે જે આપણા મનની વ્યાધી જ્યાં સુધી કહોએ નહીં ત્યાં સુધી તેનો અંત આવતો નથી. પોતાનું દુઃખ ખીજને કહેવાથી દુઃખનો જોગ ઓછો થાય છે, મનને આરામ મળે છે અને જનની કિતાબના નાશ કરવાને ઉપાય પણ સુઝી આવે છે.

પોતાની પુત્રીના આ ધીરજવાળા અને નીતિયુક્ત વચનો સાં-ભળી ખીરબલે કહ્યું કે, 'બહાલી પુત્રી ! તું જેવું છે તે સર્વ મારું

છે ! પુછતા પંડીત થાય છે એમાં જરા પણ શક નથી. એમ કહી દરબારમાં બનેલી હકીકતથી વાકેફ કીધી. આ સાંભળી છોકરીએ કહ્યું કે, 'એમાં શી મોટી વાત છે ? આ બીજાત વગરની વાત માટે આટલો બધો શોક ? હવે જરા પણ ઉદાસ થશો નહીં. આજથી પંદર દીવસની અંદર તે વાર્તાનું સમાધાન કરીશ ! પોતાની દીકરીની વીસાળ બુદ્ધિની ખાત્રી થવાથી બીરબલ શોક રહિત બની દરબારી કામમાં રોકાયો.

બીરબલની છોકરીએ જુદી જુદી જાતના પોપટો ખરીદી તેને શીખવવા લાગી. પોપટ બરાબર બોલતા શીખી હુંશિયાર થયેલા જાણી પોતાના કામમાં આવે એવા શબ્દો મુખપાક કરાવવા લાગી કે, 'ઈંટો લાવ, ચુનો લાવ, લાકડાં લાવ.' આ પ્રમાણે પોપટને પ્રવીણ થયેલો જાણી છોકરીએ બીરબલને કહ્યું કે, 'પિતાજી ! કાષ્ટ જાણી ન શકે તેમ હવાવાળા એક મહેલના ઉંચા મજલવાળા એક રડામાં આ પોપટોને યુક્તિથી છુટા રાખી બાની બારણા બંધ રાખજો, જે શાહના મહેલ માટેનો આ પોપટોજ ખુલાસો કરી દેશે. પરંતુ આ વાત કાષ્ટના જાણવામાં ન આવે આ બાબતની ખુબી તો આપે જાણી લીધી હશે એટલે વધુ જણાવવાની હું જરૂર જોતી નથી. એમ કહી પોપટો બીરબલને દીધા.

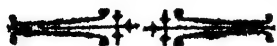
આ પોપટોને બીરબલે શાહના એકાંત મહેલના પાંચમે માળે છુટા મુકી દીધા. મહેલમાં છુટા થતાંજ ઉડી ઉડી મહેલના ઉંચા ભાગપર બેસી શીખવવા પ્રમાણે બોલવા લાગ્યા. આ જોઈ બીરબલે શાહ આગળ જઈને કહ્યું કે, 'હજુર ! અંધર લટકતો મહેલ આંધવા માટે કારીગરો અંધર જાત ઉતારવા થઈ રહે છે કે ઈંટો લાવો, ચુનો

લાવો લાકડાં લાવો. એમ વારંવાર છુમો મારે છે. માટે હવે જરા પણ દીલ ન કરતાં જલદીથી કડીઆ સથારો અને મજુરોને ઈંટા ચુના સાથે અધર મોકલી આપો. શાહે કહ્યું કે, 'જ્યાં સુધી મીઝીનું આવું ખોલવું હું સાંભળું નહી, ત્યાં સુધી હું કશો હુકમ કરી શકતો નથી.' આ સાંભળતાજ ખીરબલે તરત શાહને એકાંત બુવનમાં લઈ જઈ શાહના મનની ખાત્રી કરી આપી.

ઉપરા સાપરી અવાજ થતા સાંભળી શાહ, અચરત ખમી મન સાથે વીચાર કરીને ખીરબલને કહ્યું કે, 'ખીરબલ ! કડીયા સુથાર મજૂર અને ઈંટ ચુનો લાકડાં વગેરે અધર શી રીતે પહોંચાડવા ?

ખીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! જો તેઓ પહોંચતા કરી ન શકે તો અધર લટકતો મહેલ કેમ તૈયાર થઈ શકશે ? આ મહેલ બાંધવાનાં સાધનો અધર મોકલી શકતા નથી તો પછી મારે ક્યાં સુધી બેસાડી પગાર આપવો ? આ બધો ખર્ચ રાજની ત્રીજેરીની માથે છે તેમાં લાભ શો ? માટે જેમ ફરમાવો તે પ્રમાણેનો બદોબસત કદ ? આ પ્રમાણે ખીરબલનું ખોલવું સાંભળી શાહ ધણોજ ખુશી થયો અને તેની વિશાળ બુદ્ધિની તારીફ કરી દરબાર સમક્ષ ખીરબલને મોટી બક્ષીશ આપી,

સાર—રતોની ખાણમાં રતોજ પાકે છે તો પછી ખીરબલની ઉકરીમાં શાની ક્યાશ હોય ?

વારતા એકાશીમી.

કવીની બલીહારી.

બુદ્ધિ તણી સીમા છે કવીતા, ક્ષમા છે ગુણની સીમા,

એક સમે શાહ રંગબુવનની અટારીએ બેસી રાજ મારમમાંઆ
વતા જતા લોકોની રીતજાતનો અનુભવ લેતા હતા. એટલામાં એક
મહા સ્વરૂપા જ્ઞાનવંતી રંભા પોતાના માથા ઉપર પાણીથી ભ-
રેલો પીતળનો ઘડો મુકી જતી હતી તે પાણીથી ભરેલા ઘડામાં
પાણી હાલતું જોઇ શાહે એક પાદપુરતી સમસ્યાનું અરધું ચરણ
રચ્યું કે, ‘કહી કારન ડોલમેં ડોલત પાની ?’

આ અરધું ચરણ રચીને શાહ તરત કચેરીમાં આવીને બેઠેલા
સુર સલાસદોને કહ્યું કે, ‘કહી કારણ ડોલમેં ડોલત પાની ?’
એના ચાર ચરણ પુરા કરી આપો. આ પ્રનાણે શાહનું બોલવું
સાંભળી સકળ સભા દાગમૂંઢ બની ગઇ, પછી રસપારમાં બેઠેલાક-
વીઓએ પોતાની શક્તી પ્રમાણે ચાર ચરણે બનાવી શાહને સંભ-
ળાવ્યા પણ શાહના મનના ભાવ પ્રમાણે તે ચાર ચરણે ન બન-
વાથી શાહે તે સમસ્યા પુરી કરી આપવાને બીરબલને સુચનાકીધી
સુચના થતાજ બીરબલે તરત નીચે પ્રમાણે કવીત રચી સંભળાવ્યું

એક સમે જળ લેને કુવેપર છેલ છબીલી ગઇ હરખાની,
ગાત સંકેતમેં ડોલ, ભરન જળ ખેંચતીથી અગીમાં મસકાની,
દેખી સબી છતીયાં ઉંધરી તજ વારીહુકી મનસા લગ્યાની,
હાથ બીના પછતાત રહા, યહ કારન ડોલમે, ડોલત પાની.

શાહના મનના ભાવ પ્રમાણે બનેલી કવીતા સાંભળી શાહના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં. દેવના વરદાષ્ટ પુત્રોજ પરના મનનો ભાવ જાણી શકે છે? ધન્ય છે ! મારા ભાગ્યોદયને કે મને આવા રત્નો સાંપડ્યા છે ! એમ ગર્વાનંદી બની શાહે ખીરબલને એક અમુલ્ય હીરાની ભેટ આપી.

વારતા બાયાસીમી.

શું પ્રીયા રીસાઈ જાય છે ?

બુદ્ધિ તાણું હજી તોલ કાઢી, કરી ન શક્યો જગ માંય.

એક વખતે શાહ રંગભુવનમાં રાણી સાથે પ્રેમ ક્રીડા કરતો હતો. પ્રેમમાં મસ્ત બનેલો પ્રેમી શાહ પોતાની પ્રિયાંગનાને પ્રેમભાવથી એક પાન ખીકું પોતાને જાવે ખવરવ્યું તેથી પોતાના પ્રાણનાથને માન આપવા ખીચારી ઉભી થઈ, પણ શાહના મનમાં કાંઈ વીચક્ષણ પ્રકારનો વીચાર સુઝી આવ્યો કે, શું પ્રીયા રીસાઈને ચાલતી થાય છે ! એમ વીચારી એકદમ તેને પ્રેમાલિંગન આપી તેણીના ચંદ્રં સરખા મુખનું ચુંબન કરી પોતાનો પ્રેમ પ્રદર્શીત કર્યો. અને પોતાના ખોળામાં બેસાડી શશીવદનીના મુખ તરફ જોયું. તે નિહાળી રાણીએ તીરછી નેણથી મંદ હાસ્ય કર્યું, તે વખતે તેણીના મુખમાંથી તંબોળ રંગનું છુંદ નીકળી હડપચી ઉપર પડ્યું, તે લાલ રંગનું છુંદ ગારા મુખને અત્યંત શોભાવતું હતું તેથી તેજ વખતે એક પાદ પુરતી સમરયાનું અરધું ચરણ રચ્યું કે, ' માનો ચંદ્રકાં ચીર કસુંભ ચુવાયો.'

પ્રેમ રગની મોજ લુરી શાહ દરબારમાં દાખલ થઈ સકળ સલાને ઉક્ત સમસ્યાના અરથા ચરણ માટે પાદ પુરતી કરી આપવા કહ્યું. પણ દરબાર મધેના કામ પણ વિદ્વાને રાગના મનના ભાવ પ્રમાણે પાદ પુરતી કવીતા નહીં કરા શકવાથી શાહે ખીરખલને કહ્યું. ખીરખલે તરત નાચે પ્રમાણે પાદ કવીતા કહી સંભળાવી.

એક સમે પિયુને મુખમેં કર જોલકે આપ તંજોળ ખવાયો;
ચંદ્રમુખી નુખરે અપના કર હીકે જોરહી શીશ નમાયો.
લોહનલાલ જીયે હિતસો ઉમંગી છતિયા જીયરા હુલસાયો,
મુસયાતે ગીરી મુખમે પીકસૌ માનો ચંદકા ચીરકમુંબ ચુવાયો.
આ કવિતા સાંભળી શાહ ધણોજ ખુશી થયો અને ખીરખલના વખાણ કરી ખીરખલને ઉત્તમ પ્રકારનો પોશાક ભેટ આપ્યો.

સાર—વિદ્વાન રાગજ્યોત્સના દરબારમાં વિદ્વાનોજ પુજાય છે. પણ અકલહીણ રાગજ્યોત્સના દરબારમાં સાક્ષરોનું અપમાન થાય છે. પણ અકબર તેવો નહોતો. સાગસારનો વિચાર કરનારો, અને જ્ઞાની અજ્ઞાનીને જ્યોત્સનારો હતો તેથી તેણે ભરતખંડમાં કીરતી સંપાદન કીધી હતી.

વારતા ત્યાસીમી.

ચોરાની ચતુરાઈ ચતુર આગળ ચાલે નહીં.

ફોજ ફજેતી છેક, થાય ચોરાની ચોકમાં ?
તોપણ તજે ન ટેક, પડે અતે પગ તોકમાં.

એક સમે એક વહાણમાં ચોરી થઈ તેથી તે ચોરી કરનાર ચો-
રને શોધી કાઢવા માટે તે વહાણના માત્રીકે બહુ ખર્ચ કરી તપાસ
કરવા છતાં ચોરનો પતો ન લગવાથી આખરે તે વહાણના નાખુ-
દાએ સધળા સફદાર માણસોને લઈ શાહની દરબારમાં હાજર થઈ
શાહ સમક્ષ ચોરીની ફરીયાદ કરી આ નાખુદાની સવળી બાબત
ધ્યાનમાં લઈને શાહે બીરબલને ચોરને શોધી કાઢવા માટે સુચના
કીધી. સુચના થતાં જ બીરબલે ધડૂનો લોટ મંગારી અકક મુડી
ભરી દરેક સફદારોના હાથમાં આપીને કથુ, કે, આ લોટનો ફાકડો
મીસી પોતાના યુગરડે ગોળો વાળી દરેક જણ બતાવો એટલે ફાણ
ચોર છે ? તે મારા ઈશ્વરના જોરથી તરત પકડાઈ આવશે. બીર-
બલનો આ હુકમ સાંભળતાં જ દરેક સફદારોએ તે મુજબ કીધું, પ
રંતુ તે સધળા સફદારોમાંથી એક જણ શીવાય દરેકના મુખમાં
પુબ્કળ અમી હોવાથી લોટના ગોળા બની શક્યા હતા પણ જે
ચોર હતો તેના મોઢામાંથી તો આ ઈશ્વરની વાત સાંભળતાં જ અમી
મુકાઈ ગયું હતું તો અમી વીનાનો લોટનો ગોળો બંધાયજ કયાંથી
હવે ગોળો વાળવો કેવી રીતે ? જ્યારે આવો બનાવ બીરબલે જો-
તા જ તે ખરા ચોરને પકડી ખુબ ચાબકાથી ફટકાવીઓ. મારથી
ખુત પથુ નહાસે, મારના બચથી તે ચોરે લાંબો માલ વહાણના
માલેક આગળ રજુ કર્યો આ અરોધને માટે તે ચોરને પચાસ
ફટકા મારવાનો હુકમ કર્યો.

સાર-એ વેળા કંઈ જાતીવાળા ચોરને બુદ્ધિશાળી પોતાની
જાણી પકડી કાઢી એ જાણના જમાનાતી પોલીસ આવી સુજાતી ચો-
રને પકડી સજાનું સાન કરાવતી નથી. એજ મહોટી ખેતની વાર્તા છે.

વારતા ચોરાસીમી.

મીઠી મસકરી.

તુરત તરક શક્તિ વડે, રચે યુક્તિ અભિરામ,

તે નર ચતુર શિરોમણી, ગણાય વર શુભ ધામ.

ખીરખલ અપવિત્ર વસ્તુને હાથ અડાડતો નથી, એટલુંજ નહીં પણ તે બધાની મસકરી કરી બંધાને બનાવે છે માટે એને આજે બનાવવો એવા હેતુથી શાહે થોડાક મુરબીના ઇંડા સાથે લખ પોતેપોતાના શાહજાદાને અને ખીરખલને યમુના નદીમાં નહાવા ગયા. શાહજાદો વજીરજાદો અને ખીરખલ નદીમાં નહાવાને પડયા આ બધો તમાસો શાહ નદીના ઘાટ ઉપર બેસી જોયા કરતો હતો. પ્રથમથી કરી રાખેલી ગોઠવણ મુજબ શાહજાદો અને વજીરજાદો યમુનામાં કુબકી મારી કુકડીતું ઇંડુ લાવી રાહ પાસે મુકતા હતા. હવે જ્યારે ખીરખલનો વારો આવીઓ ત્યારે ખીરખલે મનમાં કહ્યું કે, 'આતો કેવળ ધર્મ' વિરુદ્ધ છે.' તે કેમ બની શકે? આની કાંઈ પણ બીજી યુક્તિ કરવીજ જોઈએ? આવો વીચાર કરી નદીમાં કુબકી મારી કુકડાની ગરદનનો આકારે પોતાના હાથની આકૃતિ કરી બોલ્યો કે, 'કુકડુક' તે જોઈ શાહે પુછ્યું કે, 'ખીરખલ ! એ શું ?' ખીરખલે હાથજોડી કહ્યું કે, 'હજુર કુકડા વગર મુરબીઓ ઇંડા મુકી શકતી નથી ? માટે આ મુરબીઓના ટોળામાં હું કુકડો રાજ છું, માટે મુરબી મુરબીઓને ઇંડા આપે છે તે જોઈ ખુસીમાં આવી કુકડુક બોલ્યો.' આવી મીઠી મસકરી વાળું ખીરખલનું બોલવું સાંભળીને શાહ ખડખડ હસવા લાગો. આ જોઈ બંને

જાદાઓ બહુ શરમાઈ જઈને નીચું ધાલી ઉભા. રહી ને બનાવવા જતાં બની ગયા. પણ મસ્કરી કરવી અને રીસ ચઢાવવી એ તે કેમ બને ? માટે કાંઈ પણ ન બોલતા પોતાના બેલમાં ગુંથાયા.

સાર=—ધર્મને બાધ ન આવવા દેતા પોતાના ઉપરી અમલદારને કેમ ખુશ રાખવા, તે યુક્તી બજાનાર માણસ આ જગતમાં જીવના કરી શકે છે.

વારતા પંચાસીમી.

લક્ષ્મીપતી તે લાખેણી.

મનુષ્યાકૃતી સહુની છે સરખી, પણ બુદ્ધિ નથી સહુમાં સરખી. એક વખતે શાહે અમીર ઉમરાવો અને સભાસદોને સવાલ કર્યો કે ‘ પુરૂષોમાં અધિક માનવંતો વૃદ્ધ પુરૂષ કોણ છે ? ’ તે સાંભળી બધાઓએ પોત પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે નીચે મુજબ કહેવા લાગ્યા—

૧—જે મહોટો હોય તે બધા પુરૂષોમાં વૃદ્ધ અને અધિક માનવંતો કહેવાય છે ?

૨—વયમાં બુઢો હોય તે બુઢો અધિક માનવંતો ગણાય.

૩—જે પુત્ર પૌત્રાદિ પ્રૌઢ પરિવારવાળો હોય તે કુલીન અને માનવંતો ગણાય.

૪—જેમાં અધિક જ્ઞાન હોય એવો બુઢો માણસ બધાથી વધારે માનવંતો ગણાય.

૫—જે ગુણુ રૂપમાં સંપન્ન હોય તે બધામાં મહોટો અને માનવંતો ગણાય.

આ મુજબ દરબારમાં પેનાઓએ પેતાની મરજીમાં આવે તેમ સવાલોના જવાબો દીધા, પણ તે જવાબો શાહને બરાબર ન લાગવાથી તરત શાહે તેનો ખુલાસો બીરબલ પાસેથી માગ્યો. બીરબલે કહ્યું કે, ‘બધાનું બેલવું બરાબર છે, તે ઉપરાંત હું કહું છું કે, જેની પાસે અખુટ ખજાનો છે તેજ મહોટો ગણાય છે. પછી તે ગમે તેવી જાતનો કાં ન હોય ? તે કઠોર વચન બોલનારો, દુરગુણથી ભરેલો અને અકલનો અંધો, અને સદગુણીઓનો દુશ્મન કાં ન હોય ? તો પણ ગુણનાળા સદાચરણી, સત્યને ચઢાનારા પણ ધનને ખાતર ધનાઢય આગળ જઈ આશીયાળો થઈ અને હાથ જોડી અપમાન સહન કરતો સલામ કરી મદદ માંગશે તેથી હું માનું છું કે ધનાઢયજ બધામાં મહોટો ગણાય છે. ગમે તેવા ચતુર ડહાયા અકલ્પિત બહોળા કુકુંજવાળા હુન્નરી ફાંકડા નરો હોય પણ તે ગત્ય વિનાના પાંગળા, વસુ વિના નર પણ કહેવાય છે. માણસ મનમાં મહોટી આશાઓ રૂપી ઇમારતો બાંધે છે. પણ ધન વગરની તે આશા રૂપી ઇમારતો મનમાંજ આગી મનમાંજ સમાઈ જાય છે. કહ્યું છે કે, ‘કયા કરે નર ફાંકડા કે થેલીકા મોં સાંકડા કે જેની પાસે વૃમ રૂપી રામ છે તે રામના પ્રનાપથી ધારે તે કરી શકે. માટે તે ધનાઢય બધામાં મહોટો અને માનવંતો ગણાય છે.’ શાહે બીરબલની આ વાત કબુલ રાખી બીરબલના ગુણની તારીફ કીધી.

સાર—જો આ જગમાં મહોટાઈનું માન મેળવવું હોય તો ધન સંપાદન કરવાની પ્રમાણીકપણેથી પેરવા કરવી.

વારતા છાયાશામી.

સવાલ જવાબ.

એક સમે શાહ દરબાર મરી બેઠો છે. તેવામાં શાહ ખીરબલ્લને નીચે મુજબ સવાલો પૂછવા લાગ્યો.

શાહ—કયો દુસ્મન કોઈથી ન જતાય ?

ખીરબલ્લ—મોત,

શાહ—કોનું ઓસડ નહીં ?

ખીરબલ્લ—સ્વભાવનું.

શાહ—કયો માણસ સાંભરતો રામજીવો ?

ખીરબલ્લ—જેની આંખમાં શરમ હોય તેને.

શાહ—કોણ બળવાન છે ?

ખીરબલ્લ—વખત બળવાન છે.

શાહ—કેમ માણસ બળવાન નહીં વાજ ?

ખીરબલ્લ—સાંભળો ત્યારે.

કહત વખત બળવાન હું, નહીં હું બળવાન,

અરજીનકું કાળે લુંટ્યો, એણે મારા ઓછા બાણ.

અરજીને એક વખતે આખા બરખાંડના રાજનો રાજ થયો હતો તે એક સમે દ્વારકાથી લગવાની ગણીઓને લઈને હસ્તિનાપુર જતા કાળાએ તે રાણીઓને લુટી લીધી, એ વખતે પણ એના એ ધનુષ અને બાણ હતાં પણ કાંઈ કામમાં આવીયા નહીં, માટે સમે બળવાન છે.

શાહ—કળયુગ કયા સમજવો ?

ખીરબલ—જ્યા કુસંપ હોય ત્યાં.

શાહ—કોણ આંધળો છે ?

ખીરબલ—ધણક

શાહ—લંપટ થવામાં શું દુખ ?

ખીરબલ—શરીરમાં વ્યાધિ વધે, અને ઈશ્વરનો ચોર થઈને નરકમાં જવું પડે.

શાહ—વગર પાદશાહીએ પાદશાહ કોણ ?

ખીરબલ—ખેતમાં વાળો.

ખીરબલના આ હાજર જવાએ સાંભળી શાહ અને દરબાર આનંદમાં તક્ષીન બની ગઈ.

—ૐૐૐૐૐૐ—

વારતા સત્યાશીમી.

આ બેમાંથી ચોર કોણ ?

એક સમે શાહ અને ખીરબલ ગરાસીઓના ગરાસ સંબંધી તકરાર ચલાવી રહેલા છે એટલામાં ઝવેરચંદ નામનો વાણીઓ આવીને શાહ સમક્ષ ફરીયાદ કરી કે, ‘ સરકાર ! કડતી અને મીઠીના નામની મારે બે બાયડીઓ છે. આ બંનેને ઘરમાં મુકી અને ઘરની એક પેટીમાં રૂપીઆ બસો મુકી કમાવાને ખાતર બહાર ગામ ગયો હતો. બહાર ગામથી આવતા પેટી ઉઘાડી જોયું તો રૂપીઆ ગુમ થએલા જણાયા. આથી મેં મારી બંને બાયડીને પુછ્યું કે આ પે-

ટીમાંથી કાણે રૂપીઆ લીધા છે ? તો કડવી કહે કે મીઠીએ લખવા-
પરી ખાધા છે, અને મીઠી કહે કે કડવીએ ઝોયાં કીધા છે. હવે
આ બેમાંથી ચોર કાણુ ? ને તમે મહેરબાની કરીને મને પકડી
આપો. ' આ સાંભળી શાહે બંને ઝોરતને કચેરીમાં ખોલાવીનેશાહે
કડવીને પુછ્યું કે, 'પેટીમાંથી રૂપીઆ કાણે લીધા છે ?' કડવીએ
કહ્યું કે, 'રૂપીઆ કેવા ને વાત કેવી ? પુછો મીઠીને ? મીઠીને પુછતા
મીઠીએ કહ્યું કે, 'મહારાજ ! આપતો સારા નરસા માણસની પ-
રીક્ષા કરનાર છો ? એની વધારે શું કહું ? કડવી તાલક માં નામ
લેશે ' શાહે તરત સીપાઇને ખોલાવીને કહ્યું કે, 'આ જે ઝોરતોને
કાગડાને માર મારો, એટલે જે ચોર હશે તે નરત માની જશે. '
આ સાંભળી ખીરબલે શાહેને કહ્યું કે, ' સરકાર ! માર મારીને
મનાવવું એતો અનીની કહેવાય ? શાહે કહ્યું કે, ' તો પછી આનો
ઇનસાફ શી રીતે કરવો ?' ખીરબલે કહ્યું કે, 'એ ઇનસાફ તો એક
માસ પછી થશે. એટલું કહી ખીરબલે શાહેના બાગમાંથી સાઠ દા-
ડમ મંગાવી તે બે ઝોરતોને સરખે ભાગે વેંચી આપી તેમને કહ્યું
કે, 'આ દાડમ ઉપર એક માસ સુધી નીરવાહ ચલાવજો. પછી ત-
મારો ઇનસાફ થસે. ' આ પછી બે ઝોરતો પોતાનાં ભંરથારની સાથે
પોતાને ઘેર આવી. એ વાતને એક માસ વીતી ગયે. એટલે એ બે
ઝોરતોને કચેરીમાં ખોલાવાં ખીરબલે પુછ્યું કે, 'ખોલો તમે એ,
દાડમનું શું કીધું ? કડવીએ કહ્યું કે, 'સાહેબ તમારા કહેવા મુજબ
મેં દરરોજનું અઢેક દાડમ ખાઇને ત્રીસ દીવસ સુધી યુજરાત ચ-
લાવું છે. મીઠીને પુછતાં મીઠીએ કહ્યું કે, ' ન્યાયાધીશ સાહેબ !
દરરોજનું અઢેક દાડમ ખાઇને બેસી રહીએ તેથી પેટનો ખાડો બ-
સખર ભરાય નહીં, માટે એક રૂપીઆના પાંચ લેખે વેંચી નાંખ્યા

તો રૂપીઆ છ આવ્યા, તેમાંથી રૂપીઆ ત્રણના દાણા લીધા ને બાકીના ત્રણ વળ્યા છે તે આ રહ્યા. એમ બીરબલની ટેવ પર ઉપર મુકો દીધા બીરબલે જવેરચ દને કહ્યું કે, 'આ તારી મીઠી ઓરત સાચી છે, અને કડવી જુકી છે, માટે રૂપીઆની ચોરી કરનાર કડવી છે, કેમકે આખા દહાડામાં અજ ખાધા વગર એકજ દાડમ ખાઇને રહી શકાય નહીં' આમ કહીને પેહેલી કડવીને ખુબ ધમકી આપી તેથી તેણીએ માની દીધું, અને કહ્યુંકે, 'મેં એ રૂપીઆ ઉડાવી દીધાછે, કડવીને શારી શીખામણ આપી, તેણીના પતી ના કહેવા મુજબ વરતવાનો બોધ આપી જવા દીધી. બીરબલનો આ અમરકારીક ઇનસાફ જોઇ તમામ દરબાર છક બની ગઇ.

વારતા ઇઠીઆશીમી.

ચીઠીઓ મુકવાની ચુકતી

પલંગના પાયા તળે, મુક ચીઠીઓ કાચ,

ઓળખી કાઢે તરત તે, હાજર જવાબી હોય.

શરીરની બાધીને લીધે બીરબલ બે ચાર દીવસ સુધી કચેરીમાં જઇ શક્યો નહીં. તેથી શાહ તેને જોવા સાર, છડી અસ્વારીએબીરબલના પલંગ આગળ ખુરશી હતી તે ઉપર બેઠો અને સુખ સતાના સમાચાર પુછ્યા એટલામાં બીરબલને હાજત થઈ આવી. તેથીબીબલ ઓરડાની ખાળમાં ગયો. આ તકનો લાભ લઇ શાહે મનમાંત્રીચાર કર્યો કે બીરબલની હુશયારી મંદવાડને લીધે કાંઇ ઓછી થઇ છે.

નહીં, તેની પરીક્ષા કરું એમ ધારીને ખીરખત્રના પલંગના ચાર પાયા નીચે કાગળની અકીરી ચીડી મુકીને ખુરશી ઉપર બેઠો. હાજતથી ખીરખલ પાછો ફરી પલંગ ઉપર આવી મુતો એટલે રાખ-એ ખીરખત્રને પુછ્યું કે, 'તમારો પલંગ લગારે આધો પાછો ખસ્યો હોય એમ તમને કંઈ જણાય છે કે નહીં શાહના આવા શબ્દો સાંભળતાં જ ખીરખલે ઉપર બાંધેલી છત સામું બેઠને કહ્યું કે, 'મને એમ લાગે છે કે કતો મારો પલંગ કાગળવા ઉંચો થયો હોય, કતો આ ઉપર બાંધેલી છત કાગળવા નીચી આવી હોય એવું મને લાગે છે.' ખીમાર છતાં ખીરખલની શક્તી જોવીને તેવી છે તે જાણી શાહ અને શાહ સાથે આવેલા અમલદારો અખતયખીમાં ગરકાવ થઈને કહ્યું કે, 'આવી અકલ તો ખીન કાંઈનામાં હોય નહીં.' શાહે ખીરખત્રને કહ્યું કે, 'તમારી ચાકાકી જોવા માટે મેં તમારા પલંગના ચાર પાયા નીચે અકીરી ચીડી મુકી છે.' એટલું કહી સ્વારી પાછી ફરી.

વારતા નીવાસીમી.

ગળે પડી ચાકરડી.

જુહું ટકે જરીવાર, પાર ન પહોંચે પ્રવીણ નર.

એક વખતે રસ્તેથી જતાં એક ગૃહસ્થનો હાથ પકડીને એક સ્ત્રીએ કહ્યું કે, 'અલ્યા લુચ્યા ! ઉભો રહે, જાય છે ક્યાં ! પારકી

સ્ત્રી પર બલાત્કાર ગુજરી લાજ છુટી માટે શરમાતો નથી. ચાલ તારા પાપની શિક્ષા કરાવું ?' એટલું કહી તે ગળે પકુ ચાકરડી દરબારમાં જઈ ફરીયાદ કરી આ ગળે પકુ લોંડીની સહાઈ કહી-કત સાંભળી લખને શાહે તેથી તે તોલોમતવાળા માણસને દરબારમાં બોલાવી તેની બારીક તપાસ કરીને તે લોંડીને શાંદે હસીને કહ્યું કે, 'તારામાં ઠહાપણ બહુ છે; માટે તારી ઠહાપણ બરેલી ઠાવકી અતુ-રાઈ જોવાની મને ઇચ્છા થઈ છે, તે માટે આ સોયમાં તું દોરો પરોવી આ રમાલમાં એક નમુનેદાર છુટો બની આપ. બાદ તારા કેસનો ચુકાદો આપીશ.' એમ કહી બાદશાહે સોય ચપટીમાં પકડી દોરો તે લોંડીના હાથમાં આપી પરોવવા કહીને શાહ સોયને ચપટીમાં ફેરવવા લાગ્યો. આ જોઈ તે લોંડી બોલી કે, 'ખુદાવીદ ! સોય ફેરવવી બંધ રાખશે તોજ મારાથી દોરો પરોવાઈ શકશે ?' આ સાંભળી શાહે કહ્યું કે, વાહ ! ઠગારી ! ન્યારે તું આ ફરતી સોયમાં દોરો પરોવવા અશક્ત છે ત્યારે આ માણસે તારી ઉપર બલાત્કાર ગુજર્યો તે તું કેમ સહન કરી શકી ? માટે આ દાખલા ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે તારી ઇચ્છાથીજ આ માણસ તારી સાથે રતી રંગ રમ્યો છે, પણ તારા મનની લાલચને પુરું ન કરવાથી તે આ ફરીયાદ માંડી ને પૈસા ઝોઝાવાની માત્ર યુક્તિ રચી છે. તે યુક્તિમાં તું ખોટી પડી છે. ફરીથી તારા જેવી હાલો જાતની સ્ત્રીઓ બીજાઓની આબરૂ ઉપર હુમલો ન કરે તેટલા માટે તને બાર માસ સુધી અંધારી કાટડીમાં પુરી રાખવાનો હુકમ કરું છું.' શાહનો આ તાત્કાલીક ઇનસાફ જોઈ તમામ દરબાર શાહના ઉંચા પ્રકારના ન્યાયની ખુબીને વખાણવા લાગી.

વારતા નેવુંમી.

બીરબલ અને ગંગ કવી.

બીરબલ અને ગંગ એક ગુરૂની નીચાળે શીખ્યા હતા. અને અભ્યાસ કરતી વખતે બંને જણ એકમેકના મીત્ર બન્યા હતા. બન્નુતા તે મોટા થયા ત્યારે તે બંને જણ બુદ્ધ પડ્યા, અને કમાણી કરીને પોતા પોતાનું પેટ ભરવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તેઓ કાઠક વખતે મળતા હતા. પણ બીરબલ જ્યારે પ્રધાનપદ પર નેમાયો ત્યારે પાછો તેમનો મેળાપ થયો. તે વખતે તેને પોતાની બુદ્ધી મીત્રતા યાદ આવવાથી કરી ગંગે એક દોહરો કરીને બીરબલને મોકલ્યો. તે સાથે પોતાના ધર પાસે એક બોરડી હતી તેમાંથી થોડા બોર તોડીને મોકલ્યા. સાથે મોકલેલો દોહરો આ પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

આગું સુખમાં કિસ્મતે, ગંગ બીરબલ ફેર,
તા દિનમેં તાંદુર હોતે, યહ દીનમેં બેર.

બીરબલ પણ પોતાની આગલી મીત્રતા સંભારી આનંદ પામ્યો. તે પછી બંને દીવસે સભામાં એકલા મળ્યા તે વખતે બીરબલે ગંગને કહ્યું કે, 'મારોટજી ! આપણા નામદાર બાદશાહ સલામતનો સમય તો વર્ણવા ?'

ગંગે કહ્યું કે, 'ખમા ! સરકાર !

દોહો.

તાનહદ મીયાં તાનસેન, હદ બુદ્ધિબળ બીર;

શાહ હહાં શા' અકબરાં, ટોડરમલ વજર.

આ સાંભળી શાહ આનંદ પામ્યો અને ગંગને સરપાવ આપવા હુકમ કીધો.

બીરબલે કહ્યું કે, 'હજુર! આ ભારત જુમીમાં ભાટ અને ખારોટોએ પ્રથમથીજ પોતાની નામના મેળવી છે. ગંગજી, એકાદ ! ભાટની સ્તુતિનું કવિત સંભળાવસો ?'

ગંગે નમન કરીને કહ્યું કે, ' ખુશીની સાથે, અહીં ના ક્યાં છે કવિત .

પવનકો તોલ કરે ગગનકો મોલ કરે,
રવિસે બધે હિંડોલ એસે નર ભાટ હૈ;
પથ્થરસો કાંતે સુત બાંઝનકો બઢાવે પુત,
મસાનમેં બસત હે જુત તાકો ધર ભાટ હૈ.
બીજલકો કરે લેવા દવનીસું રાખે દેવા,
રાહુકું ખવાવે મેવા એસો સદ્ગર ભાટ હૈ;
મેધનકું રાખે ઠેરા તખ્તકો લુટાવે ડેરા.
મનકો સંભારે ફેરા એસો નર ભાટ હૈ.

બીરબલે કહ્યું કે, ' શાખાશ, ખારોટજી, શાખાશ ! બલી બળવી.'

આ રાંભળતાંજ શાહે વધારે આનંદ પામી બીબલે સરપાવ મંગાવી ગંગને આપ્યો.

ભાગ ૧૨ મો.

વારતા એકાણુંમી.

વાણી—વિનોદ ૧

એક વખતે સભા ભાંધ હતી તે વખતે અગત્યનું કામ આ-
ટોપી લીધા પછી વાણી વિનોદની શરૂઆત થઇ. ગંગ વગેરે કેટલાક
કવિત વગેરે કહ્યા પછી એક દરબારીએ કહ્યું કે, ‘હજુર! ગરજ
બીખાત હે, ગરજ બીન કોઇ કીસીકે સામને નહીં દેખના. ગરજ,
હીબીબી ગુલામકું બવે’ યહહી ઉસ્સે કહ્યા બતા હય.’

આ સાંભળતાંજ શાહે કહ્યું કે, ‘ગરજહી બાબી ગુલામકું બવે
એ પાદપરતી ઉપર કોઇ કવી પોતાનો પાયો રચીને બોલે તેમ છે.’

આ સાંભળતાંજ કાંઇ પણ વીચાર કર્યા વગર ગંગ ઉઠીને
બોલ્યો, ‘હજુર? એમાં તે શું? બારોટને મન તો એવી કવીતા
એક બચ્ચાની રમત જેવી છે. બુઓ સાંભળો:—

ગરજહી અરબુન હીજ બયો,
અલી ગરજહી મીમ રસોઇ બનાવે;
ગરજહી દ્રોપદા દાસી ભઇ,
અલી ગરજહી ગોત્રીંઢ ઘેન ચરાવે;
ગરજ બડી તઇત્રોકનમેં,
અલી ગરજ બીના કોઇ આવે ન બવે;
કવી ગંગ કહે સુના શાહ અકબર,
ગરજહી બીબી ગુલામકું બવે
‘હજુર! સારી દુનીઆ ગરજહી હૈ’

શાહ તેની આવી ઉત્તમ કાવ્ય શક્તીની શીઘ્ર ક્ષવીતા સાંભળી આનંદ પામી કહ્યું કે 'ધન્ય છે, ગંગા ધન્ય છે ! બહી બગવતી તેં તો ! તારા જેવો બીજો બાટ આ જગતમાં હાલ તો મળવો કઠીણ છે. પથુ ! જોના જેવો ચદ બારોટ હતો તેવોજ મારી દર-બારમાં તું પથુ છે.'

ગંગે ધીમેથી કહ્યું કે, 'સરકાર ! એમાં મેં કાંઈ વધારે કહ્યું નથી. બારોટ કાંઈ શીખ ને ચલાવું નથી. એતો માના પેટમાંથી જન્મ લેતાજ બારોટ જન્મે છે.'

ગંગનાં આ વાક્યો સાંભળતાંજ શાહ તો વિસ્મય પામ્યો, પણ એક દરબારીએ જરા વધારે રસ લાવવા માટે કહ્યું કે, 'નામદાર ! મારા ધ્યાનમાં તો આવી વાત ઉતરતી નથી. અતો બારોટોએ પોતાની કાંઈ દંતકથા ચલાવી હોય તેવી વાત લાગે છે.'

ગંગે જરા આખ ચઢાવીને કહ્યું કે, 'શું આ દંતકથા જેવી વાત છે ? બારોટનો છેકરો જન્મથી શું બારોટ નથી જન્મતો ? નહીં, નહીં, એ વાતજ ખરી છે !'

એક દરબારી જાણે ગંગની દયા ખાતો હોય તેવો અહારથી દેખાવ કરી પણ અદરથી તેની સામે સાહસે વધારે હિસ્કેરી મુઠવા જેવાં વાક્યો કહ્યાં કે, 'હજુર ! પણ ગંગ બારોટ પે તે ક્યાં ના પાડે છે ? એ તો એ વાતનો પ્રયક્ષ દાખલો ખતાવ ને તત્ત્વ છે.'

શાહે કહ્યું કે, 'હા, જો ગંગ એ ખાતોનો દાખલો મને બતાવી મારી ખાતી કરી આપે તો હું એ વાત સાચી માનું.'

એક દરબારી જે ગંગના કુટુંબના માણસોને ઓળખતો હતો અને તેમની સાથે પરિચયમાં હતો તેણે કહ્યું કે, 'શરકાર ! ગંગની દીકરી હાલ ગર્ભવતી છે. તે બાઈના જુજ સમયમાં છુટા છેડા થશે.

તે વખતે આપની ખાત્રી કરવી હોય તો આપ કરી શકશો. '

આ સંભળી શાહે કહ્યું કે, 'જો એમજ હોય તો પછી આપણે તેની ખાત્રી કરીશું. ગંગની છોકરી મારી છોકરી સમાન છે તેથી જોમ ગંગને ત્યાં એ હોય તેમ મારે ત્યાં સુવાવડ કરશે. જો એને છોકરો અવતરશે તો પરીક્ષા કરી ખાત્રી કરવા માટે હું મારા તાબામાં તેને રાખીશ અને છોકરી થશે તો હું તેને દાએજો આપી પાછી મોકલીશ. '

બધાને આ વાત પસંદ પડી. ગંગે પણ વજર વાંધે તે વાતને સ્વીકારી. પછી સભા બરખાસ્ત થઇ. શાહે તરત ગંગની છોકરી માટે પોતાના મહેલમાં તૈયારીઓ કરાવી અને પછી તેને લાવીને ત્યાંજ રાખી.

વારતા બાણુમી.

વાણી વીનાદ-૨

એક વખતે શાહ અને ખીરખંડ થોડે એસીને જમુના કીનારે ફરતા હતા. તે વખતે ત્યાં કેટલાક ગધેડા ચરતા હતા. તેમનો ધણી કુંભાર ત્યાંથી થોડે છેડે ઝાડ નીચે પડીને ઊંઘતો હતો.

કુતરાની પુછડી ઝાડે બાંધવા છતાં સીધી ન રહેતાં વાંકીને વાંકી રહે છે. તેમજ આ ગધેડા છે. એમને ગમે એટલા પાણીમાં નવરાવી સાફ કરે તોપણ તે ધુગમાં લોટયા વગર રહેતા નથી.

કુંભારે પોતાના ગધેડાઓને થોડીવાર પહેલાંજ નવરાવ્યા

હતા. તેથી બીને શરીરેજ ગધેડાઓ જમીન ઉપર આલોક્ષ્યા હતા તેથી તેમના શરીરે ધુળ વળગી રહ્યા હતા. તે જોઈ શાહે કહ્યું કે, 'બીરબલ ! આ ગધેડાઓના જેવું ખરાબ પ્રાણી એકે ન હોય. એના માલેકે થોડીવાર પહેલાંજ એમને નવરાવી સાફ કર્યા હશે પણ આટલીવારમાં એ તો પાછા શરીરે ધુળ ચોપડી ઉભા છે. '

તેના ઉત્તરમાં બીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! એતો એમનો મુળ સ્વભાવ છે. બધાનું આપડ છે, પણ એક સ્વભાવનું આશડ મળતું નથી. એક ક્વીએ કહ્યું છે કે:—

પાવકકું જળ બીંદુ નીવારન, સુયં તાપકું જત્ર કીયો હે;
ખ્યાધીકું વૈદ, તુરમકું ચાણુક, ચોપગકું રક્ષ દંડ દાયો હે.
હસ્તી મહાવદકે સાર અકુશ, જુત પીશાયકું યંત્ર કીયો હે.
આપડ હે સખકો મુખદાયક, સભાવકો આશડ નાહી કીયો હે.

તેથી ખુદાવાંદ ! બધાનું અહિપષ છે, માત્ર એક સ્વભાવનું આશડ નથી.'
.શાહ બીરબલની આવી સમયસુચક વાણી સાંભળી આનંદ પામ્યો.

વારતા ત્રાણુમા.

વાણી વીનોદ—૩

કેંક વખતે મંગળ પાગમ દરબારેજાહ હતી. ખુબિ માન
વાણી કહ્યું હતું. તે વખતે એક પરદેશી પંડીત જે ફરલાક

હહાહ થયા દીક્ષીમાં આવી રહ્યો હતો તે રત્ન મેળનીને દરબારમાં હાજર થયો. કેટલીકવાર સુધી દરબારની ગમત જોયા પછી તેણે કહ્યું કે, ' સરકાર ! કેટલાક સવાલો મારે આપના દરબારીઓને પુછવા છે. જે રત્ન આપો તો પુછું.'

બાદશાહે કહ્યું કે, ' ખુશીથી પુછો '

પંડિતે કહ્યું કે, ' આપના દરબારીઓમાંથી એકેક જણે જવાબ આપવો. એક પણ સવાલનો જે જવાબ આપી ન શકે તેણે બીજા સવાલનો જવાબ આપવો નહીં,

શાહે કહ્યું કે, ' બલે, તેમ કરશે '

પંડિતે સવાલ પુછ્યો, ' જીવાનીમાં માણસે શું કરવું ? '

કેટલાક દરબારીઓએ વીચાર કર્યો કે, કદી આપણે જવાબ આપવા જઈશું અને ખોટા પડશે તો આખર જશે મારે ગુપત્યુપ બેસી રહેવામાંજ શોભા છે એના બધા જવાબો કાંતો જમનાથ પંડિત કે કાંતો ખીરબલ આપી શકશે. તેમના વગર બધા સવાલોના જવાબો મળનાર નથી. જ્યારે કાઈ બોલતું નથી, અને જમનાથ પંડિત ત્યાં હાજર નથી જાણી ખીરબલે જવાબ આપવાની પોતાની ફરજ વિચારી, તેણે તુરત જવાબ આપ્યો કે, ' વૃદ્ધાવસ્થામાં સુખથી રહેવાનો ઉપાય. '

પંડિત--એવું શું છે જે, પાછળથી આવે છે અને પહેલાંથી જાય છે ?

ખીરબલ--દાંત, માણસનો જન્મ થયા પછી આવે છે અને મરણ પામ્યા પહેલાં જતા રહે છે.

પંડિત--નાશ ન થાય એવું શું ?

ખીરબલ—અચ્ચલ કીતી.

પંડીત—એવી કંઈ બે વસ્તુઓ છે કે જે એક બીજાની પાસે છે છતાં તે મળી શકતી નથી.

ખીરબલ—આખો બંને એક બીજાની પાસે છે છતાં વચ્ચે નાક રહેલું છે તેથી તેમનો મીલાપ થતો નથી.

પંડીત—સુખી રહેવાનો રસ્તો કયો !

ખીરબલ—સંતોષી રહેલું તે સંતોષી સદા સુખી અને અસં-
તોષી સદા દુઃખી.

પંડીત—કંઈ ચીજ વધારે કીંમતી અને વખાણવા લાયક હોય છે

ખીરબલ—કારીગરી

પંડીત—મુખ કાને કહેવો ?

ખીરબલ—જે પોતાનો સ્વાર્થ સમજતો નથી તેને.

પંડીત—એવું શું છે જે પોતાના પાડોસીઓને કરી મુકે છે ?

ખીરબલ—એતો સુખડ.

પંડીત—કામ સંતોષકારક ક્યારે થાય !

ખીરબલ—જ્યારે પોતાને હાથે કર્યું હોય ત્યારે.

એક પછી એક પોતાના સવાલોના ખીરબલે જવાબ આપ્યો
તેથી તે પંડીત ધણેજ ખુશી થયો.

શાહ પણ ખીરબલની જીત થયેલી જાણી બહુજ આનંદ
પામ્યો. તેથી તેણે બંનેને સારો શીરપાવ આપ્યો.

પંડીતે પણ પણ ખીરબલના બહુ વખાણુ કર્યા અને પોતે
જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં તેની સ્તુતી કીધી.

વારતા ચૌરાણુમી.

બહુ તરનારો પાણીમાં કુબે.

સહુ સહુના દુઃખને રડે, પર દુઃખે ન રડે કાય.

એક સમે શાહ રાતે નગરે ચર્યા જોવા નીકળ્યો હતો. ફરતો ફરતો તે જમુનાના કીનારા પર આવ્યો, એટલામાં તેણે ત્રણ સ્ત્રીઓને રડતી દીઠી. આ ત્રણે સ્ત્રીઓનું રૂદન સાંભળી શાહ તેની પાસે જઈ તેણીઓને પુછ્યું કે, 'તમે શામાટે રડો છો ? તે જો કહેવામાં કશી દરકત ન હોયતો મને કહો.' આવી વખતે અહીં આવી આમ કાણુ બોલે છે તે સાંભળીને તે સ્ત્રીઓએ તરતજ પોતાની આંખ ઉઘાડીને જોયું તો, કાષ્ટ દેવાંશી નરને ઉભેલો દાઢો. આ દેવાંશી નરને જોતાંત બે હાથ જોડી, શીશ નમાવી પહેલી સ્ત્રી બોલી કે, મારો સ્વામી આ જમુના નદીના પેલીપાર ખેતીનું કામ કરે છે તેથી તે દર રોજ તરીને પેલેપાર જમ છે અને આવે છે, પણ તે કાષ્ટક દીવસે તરનારો પાણીમાંજ કુળી મરે. તેથી હું રડું છું.' બીજીને રડવાનું કારણ પુછતાં તેના ઉત્તરમાં બીજી સ્ત્રીએ કહ્યું કે, 'મારો પતી રોજ ચોરી કરવા જાય છે, જેથી તે કાષ્ટક દીવસે કરોળીઆની પેઠે પોતાની જાળમાં ફસાઈ મરશે તેથી હું રડું છું.' ત્રીજીને પુછતાં ત્રીજીએ કહ્યું કે, 'હાના પતીને લાંબે એળે જતાં યોગને માટે રડું છું.' આ પ્રમાણે ત્રણેનું રડવાનું કારણ સાંભળી શાહ પોતાના મહેલમાં ગયો અને ગંગ કવીની રાહ જોતો બેઠો. એટલામાં ગંગ કવી આવ્યો તે જોઈને શાહે ગંગ કવીને કહ્યું કે, 'રાતે સ્ત્રીઓ શામાટે રડતી હતી ?' આ પ્રમાણેના શાહનો સવાલ સાંભળી ગંગ કવીએ કહ્યું કે—

નદી પાર ખેતો કરે, અર પરપર ચોરી જાય;

બાલે કથંકી કામની, (ચહ) તીનુ છુરી બસાય.

માટે રોતી હતી.' આ પ્રમાણે ગંગ કવીનો ઉત્તર સાંભળી શાહ
પણોજ ખુશી થયો અને અમુલ્ય સ્ત્રીરૂપ આપી ગર્વાનંદી બન્યો.

વારતા પંચાણુંમી.

બે ભેદ ભરેલા મુસાફરો.

એક દીવસે શાહ દરબાર ભરીને પોતાના મનોહર બાગમાં બેઠો હતો તેવામાં ત્યાં બે મુસાફરો આવીને હાજર થયા. અને તેઓ કાણુ હતા તે પારખી કાઢવા માટે શાહને અરજ કીધી. તેમની આ અરજ સાંભળી શાહ અને દરબારીઓ તેમની તરફ આશ્ચર્ય પામીને જોવા લાગ્યા. તે એક મેકને મળતાં આવતા હતા તેથી તેઓ કાણુ છે તે પાનવું બહુજ કઠીણ કામ હતું.

નીમીશવાર વિચાર કર્યા પછી શાહે તમામ દરબારીઓને કહ્યું કે આ મુસાફરો કાણુ છે તે પારખી કાઢો ? હવે કેમ કરવું તેના વિચારમાં બધા પડ્યા. આખરે બીરબલે તેમ કરવાની હામ બીડી બીરબલે બે મુસાફરોને આસન આપી બેસાડ્યા અને પછી એક મુસાફરને કહ્યું કે, 'હું પુછું તેના ખરા જવાબ આપશો ?'

પહેલા મુસાફરે હા પાડી.

બીરબલ—તમે ક્યાં રહો છો ?

પહેલો મુસાફર—હું દરેક ઠેકાણે રહું છું છતાં મારું એક મોકલ સ્થાનક નથી.

ખીરબલ—તમે શું કરો છો ?

મુસાફર—હું દોડનાર છું. અને આખી દુનીયાના દરેક ભાગમાં હું દોડું છું. જ્યાં બીજા કોઈનો પણ પ્રવેશ થઈ ન શકે એવા સઠિથી ખાનગી ભાગમાં પણ વગર અટકાવે હું દાખલ થઈ શકું છું.

ખીરબલ—તમારી સત્તા કેટલી છે તથા બીજું પણ તમારે વિષે જોટલું જણાવી શકતા હો તેટલું મને કહી દો.

મુસાફર—મારી સત્તા ઘણી છે. હું માત્ર આં દુનીયા ઉપરજ ફરતો નથી પણ આકાશમાં પણ ફરી શકું છું. મને જોતાંજ સાગર અને ભુમી કંપના મંડી જાય છે, અને જંગલના મોહોટા ઝાડો જડમુળથી ઉખડી જાય છે. હું જ્યારે ફરવા નીકળું છું, ત્યારે દરેક જાણુને મારતો જઈ છું. પણ મને પકડી રાખવાની કોઈ સત્તા ધરાવતો નથી. દરેક જાણુ મારું નામ જાણે છે, છતાં કોઈએ મને દીક્રો નથી. મારા વંડેજ બધું છે. હું ન હઉં તો આ ભુમીમાં ઘણી ઉચલ પાથલ થઈ જાય.

ખીરબલે વીચાર કરીને કહ્યું કે, ' ઠીક '

ખીરબલ—જરાક ઉભા રહો. આ તમારા ગોઠીયાને સવાલ પૂછવા છે તે પૂછી લઉં. પછી બંનેને એક સામટો જવાબ આપું. પછી બીજા મુસાફરને પગથી તે માથા સુધી તપાસીને ખીરબલે પૂછ્યું કે, ' તમે ક્યાં રહો છો ?

બીજો મુસાફર—હું દરેક સ્થળે રહું છું. મારા વગરનું કાંઈ પણ સ્થળ ખાલી નથી.

બીરબલ—તમારી સત્તા કટલી છે ?

બીજો મુસાફર—પહેલા મુસાફરના જેટલીજ મારી સત્તા છે.

બીરબલ—તેના જેટલા તમે નુકશાન કરતા છો કે નહીં ?

બીજો મુસાફર—હું નુકશાન કરું છું, પણ લોકો અને પાપી તરીકે ગણતા નથી. તેમ અને શિક્ષા પણ કરતા નથી,

બીરબલ હજી તમારે કાંઈ વધારે કહેવું હોય તે કહી દો.

બીજો મુસાફર—મારે માટે કહેવું થોડુંજ છે. આ મારા ગોઠીયા મુસાફર વગર હું જીવીજ શકું. જેટલી એની ગતી છે તેટલી મારી પણ ગતી છે. મારા વગર મનુષ્ય પ્રાણી કાંઈ પણ ખાલી નથી, તેમજ જીવી ન શકે. અને પાંજરા જેવી વસ્તુમાં પોપટની પેઠે બંધ કરી રાખવામાં આવે છે આ મારા ગોઠીયા મુસાફર અને દરેક રીતની મદદ કરે છે. એનો આભારી છું.

બીરબલ—ઠીક. સમજ્યો. આ સીવાય બીજું કાંઈ જણાવવા જેવું છે ?

બીજો મુસાફર—ના, હવે કાંઈ વધારે જણાવવા જેવું. રહ્યું નથી માટે કહો નેહએ હું કાણ છું ?

હવે આ બંનેને બીરબલ શો જવાબ આપે છે તે જાણવાને દરેક દરબારીઓ આતુર થઈ રહ્યા. બીરબલે શાહ તરફ નેહને કહ્યું કે, 'હજુર ! હવે આપ હુકમ કરો તો બંને મુસાફરો કાણ છે તે હું જાહેર કરું.'

શાહ — ખીરખત્ર ! ખુશીથી કહો.

ખીરખત્ર — આ પહેલો મુસાફર પવન છે અને બીજો મુસાફર મન છે.

પોતાના સવારનો જવાબ મળતાં જ અને મુસાફરો 'વાહ ! વાહ !' કરતા ત્યાંથી ઉઠીને ચાલતા થયા. પણ શાહ તેઓને એમને એમ જવા દે એવો નહોતો. શાહે સીપાઇઓને અડી કહી કે, 'આ બંને મુસાફરોને પાછા અહીં લાવો.' પેલા મુસાફરો, જેઓ હજી દરવાજા સુધી ગયા હતા તેમને બાદશાહના હુકમથી પાછા લાવવામાં આવ્યા. શાહે તેમને સત્કાર પુર્વક એસવા કહ્યાંથી તેઓ બેઠા. પછી શાહે કહ્યું કે, 'તમે મારી દરબારમાં આવી એમને એમ આજ્ઞા જાઓ તે ઠીક નહીં. તમે હવે અહીં જ રહો.

એક મુસાફરે કહ્યું કે, 'અમે ઘણા શહેરોમાં ફર્યા, પણ અમારા સવારનો જવાબ કાંઈએ ન આપ્યો તે આપની દરબારમાં મળ્યો. આ ભુમીમાં પણ ખીરખત્ર જેવાં રત્નો પડ્યાં છે એવી અમારી ખાત્રા થઈ તેથી અમે અમારે સ્થાને જઈએ છીએ.'

શાહે પુછ્યું કે, તમે કાણ છો ? અને ક્યાંના રહીશ છો ?

એકે કહ્યું કે સરકાર ! દક્ષિણના રહીશ છીએ. પણ બાલ-પણમાંથી અમારે કાશીમાં રહેવું થયું હતું અને ત્યાંજ રહી ભણ્યા છઈએ. અમે બંને ભાઈઓ છઈએ, અમારા પીતા અમારે માટે થોડીક પુંજ મુકાં ગયા હતા. પીતાના મરણ બાદ અમે સ્વદેશ તરફ ગયા. ત્યાં અમારા સંબંધીઓ વીણે શોધ કીધી પણ કાંઈ ન જણાયાથી અમે પવન તથા મનના નામ ધારણ કરી મુસાફરીએ નીકળ્યા.

હવે અને ગામેગામ અને નગરે નગર ફરતા અમે કોણુ છંધએ તે
 હીંધે સવાલ પુછતા એ વરસ ફર્યા. પણ કોઇએ અમારા સવાલનો
 જવાબ ન આપ્યો. પણ આજરોજ આપના દરબારમાં આ પુરુષ
 રત્નથી અમે જવાબ મેળવ્યો. હવે અમે કાશીમાં જઇને રહેશું. '

શાહે તેમને બીના કેટલાક સવાલ પુછી તેઓ પંડિત છે એ-
 વી ખાત્રી કરી પોતાની પાસે રાખ્યા.

વારતા છનુમી.

હથેલીમાં હાથી કુખ્યો.

એક દીવસે એક બેગમ સવારના પહોરમાં ઉઠી મુખ ધોતી
 હતી તે વખતે કપાલ ઉપર ચોડેલો રત્નજડીત ચાંદયો તેના હાગમાં
 આવી પડ્યો. બેગમ સાહેબ પોતાના કપાળમાં ચાંદયો ચોડેલો છે એવી
 વાત ભુક્તી ગઇ હતી તેથી મોઢું ધોતાં તે પાણીમાં પડ્યો. આ ચાં-
 દલામાં હાથીનું ચિત્ર હતું. તેથી જાણે હથેલીમાં હાથી કુખ્યો ન હોય?
 એવો ભાસ થતો હતો. આ વાત બેગમે શાહને કહી. થોડોવાર પછી
 ગંગવગેરે ત્યાં આવ્યા તેમને શાહે પુછ્યું કે, હથેલીમાં હાથી કેમ કુખ્યો !

ગંગે કહ્યું કે, સરકાર ! એમાં તો કાંઈક રસાલુંકાર જણાય છે.

સાંભળો:—

સવૈયા.

સોલ સિંગાર સજી અતિ સુંદર. રેન રમી સો પિયા સંગ રાની,
ઉઠ પ્રભાત કમલમુખ ધોવત, ટીકી ખસી હથેલી લીપટાની.

નામે ચિત્ર હતો ગુજરાજ, અજીવક જીવક કાહું પીછાની,
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, કુખત હાથી હથેરીકે પાની.

ગંગનું ખોલવું સાંભળી આનંદ પામી શાહે કહ્યું કે આરો-
ટજી ! કાંઈક બીજું સંભળાવો.

ગંગે કહ્યું કે, જેવો માલેકનો હુકમ.

સવૈયા.

રાત્રિ ધટે કોઈ મુંઢકી સંગત, ખ્યાન ધટે બીન ધીરજ લાગે
પ્રીત ધટે કોઈ મુંગકે આગે, ભાવ ધટે નિતહિ નિન જાગે.

શેઠ ધટે કોઈ સાધુડા સંગત, રોગ ધટે કુછ ઓખડ ખાગે.

કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, દારિદ્ર કટે હરિ ગુણ ગાગે.

આ વાણી સાંભળતાંજ શાહ બહુ ખુશી થઈ ગંગને સાચાશીઆપી,

ખીરખલ આ લાગ નોંધ વધારે વાણી વિનોદ કરાવવાના વિચા-

રથી કહ્યું કે, 'હજુર ! ગંગ આરોટ તે કાંઈ જેવા તેવા છે ! આ-
રોટમાં શિરોમણી છે'

ગંગે ધીમેથી કહ્યું કે, 'એ બધો પ્રતાપ નામવર શાહનો છે

ખીરખલે કહ્યું કે, 'પણ એમાએ પોતામા રતિ જાંધાએ. રતિ

વગરનું કાંઈ નથી.'

ગંગે કહ્યું કે, 'પુરવમાં જ્યાં સુધી રતિ ન હોય ત્યાં સુધી

નકામે છે સાંભળો.

સઘયા.

રતિખિન રાજ રતિખિન પાટ, રતિખિન ઋત્ર નંદિ એક ટીકા.

રતિખિન સાદુ રતિખિન સંત, જોગ ન હોય જનીકા.

રતિખિન માલ રતિખિન તાન, રતિખિન માનસ લાગત શીકા.

કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, નર એક રતિખિન એક ગતિ કે.

હજુર ! રતિ વગર બધુંજ ફેકટ છે. આ સાંભળી શહે તેને શાખાશી આપી.

હુલો.

સખ નદીઅનકા નીર હે, ઉજવલ રૂપ નિધાન,

શાહ પુછે કવિ ગંગકું જમુના કયું ભષ ક્યામ ?

ફટલીકવાર સુધી ફટલોક વિનોદ ચાલ્યા પછી શાહે પુછ્યું કે,
'ગંગજી ! નદીઓના પાણી ઉજળા છે છતાં આ જમુનાનદીના પાણી કેમ કાળા છે ?'

ગંગે કહ્યું કે, 'ખાવીંદ ! અખ સુનીએ.

સવધયા.

જા દિનતે જહુનાથ ચલે, અજ ગોકુલમેં મયુની ગિરધારી...

તાં દિનતે અજનાયિકા સુંદર, દંપતિ ઝંડી કંપતિ ખ્યારો.

ઉનકે નેનનકી સરિના ભષ. (જેસે) શંકર થીલ ચલે જંઝારી.

કવિગંગ કહે સુન શાહ અકબર, તાં દિનતે જમુના ભષ કારી.

શાહ આ સાંભળી વધારે આનંદ પામ્યો. અને એક કીમતી સરપાવ ગંઝને આપ્યો.

ભાગ ૧૩ મો.

વારતા સતાણુંમી.

દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશેજ.

એક દીવસે સાંજના શાહ અને ખીરખત્ર છુપે વેશે ફરવા નીકળ્યા. બેમને સાદા વેશમાં ગંગ સામો મળ્યો. ગંગે શાહ ખીરખત્રને ન ઓળખ્યા, પણ શાહનું ખ્યાન તેની તરફ ખેંચાયું તેણે ખીરખત્રને કહ્યું કે, 'સામેથી ગંગ આવે છે તેને આપણી સાથે લઈએ તો વધારે આનંદ થશે.'

ખીરખત્રે શાહની મરજી નોંધી ગંગને ખોલાવી તેને પણ પોતાની સાથે આવવા કહ્યું. ગંગે તે નોતરું ધણી ખુશીથી કબુલ કર્યું. આ ત્રણે જણા ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. તેઓ એક સાંકડી ગલીમાં પેઠા. આ ગલી બહુજ સાંકડી હતી અને ત્યાં ગરીબ હાલતના લોકો વસતા હતા. તેમાંનો એક માણસ ખુણામાં બેસીને હાથ અફસોસ કરતો હતો. તેને રડતો જોઈ ગંગે પુછ્યું કે, 'કેમ બાઈ, તું શા માટે અફસોસ કરે છે? તને શું દુઃખ છે?'

પિલા દુઃખી માણસે કહ્યું કે, 'હું બે દહાડાનો લુખ્યો છું, તેથી મારા નશીબ ઉપર અફસોસ કરવા બેઠો છું. હું આ શહેરમાં થોડા વખત પહેલાં આવ્યો છું. મારી પાહે થોડાક પૈસા હતા તેમાંથી આટલા દીવસ કાઢ્યા. મેં નોકરી અને કંઈ કરવાનાં બહુ ફાંફાં માર્યાં પણ હું તેમાં ફાળ્યો નહીં. આજ બે દહાડા થયા મારી પાસેના બધા પૈસા પુરા થઈ રહ્યા છે. હવે આ અંગ ઉપરના પડા

સિવાય બીજું કંઈ પણ મારી પાસે રહ્યું નથી. બીજા માગીને જીવવા કરતાં હું મરવું વધારે પસંદ કરું છું.'

તેની દયાળુનક વાત સાંભળી ગંજે કહ્યું કે, 'જો બાપ સાંભળ, મોર મેર પર ચુંગે, ચુંગે હંસા જલ સરવર, શેર જંગલમે ચુંગે, ચુંગે પછી જલ સરવર; ગજ કદલીઅન ચુંગે, ચુંગે પાતાળ ભુજંગ, મછ કછ સખહિં ચુંગે, ચુંગે ઘર બધે તુરંગમ; જીવ જંત સખહિં ચુંકે, વાકી ગાંઠ કયાં ગર્થ હે, ચિંતા મત કર નિશ્ચિંત રહે, પુરનહાર સમર્થ હે.'

હે માનવી ! ધીરજ રાખ. જોણે દાંત આપ્યા છે તે આવણું આપશેજ. એ વાતની તારે ખાત્રી રાખરી.'

તેણે કહ્યું કે, 'ધીરજ રાખે રહેતી નથી ? હવે તો મારાથી હડીને ચલાય તેમ નથી. આજ છ છ રોજ થયા ભુખ કરતાં અરધુંએ ખાવાનું મળતું નથી. કટકા રોટલો મળે તો હું આખો મધ્યો સમજી સજુરી રાખું છું, પણ હવે તો મારી સજુરી રહે તેમ નથી. આજ રાતમાં મારો દેહ પાડીશ.'

આ વાત થતી હતી તેથી આ કાંઈ ખરેખરોજ દયાને પાત્ર છે એવી શાહ અને બીરબલની ખાત્રી થઈ. તેથી શાહે બીરબલને ઇસારત કાઢી એટલે બીરબલે પોતાની પાસેના પૈસા કાઢી એક કપડામાં લપેટી આપીને કહ્યું કે, 'આ લે, એમાં થોડાક પૈસા છે, એનાથી તું તારું જોષ લેજો. જીવ આપ્યાથી કાંઈ જીવવાનો નથી. જીવતો નર બદ્ધ પામશે.'

ઝાટલું કઢી આ ત્રણે જણ ત્યાંથી ચાલતા થયા. પછી પેલા માણસે કપડું છોડી બેસું તો અંદરથી સોનાની વીસ અસરશી નીકળી. ઝાટલા પૈસા તો તેને મન એક મોટા પુંજ જેટલા હતા. તેણે મરવાનો વીચાર છોડી દીધો, અને પોતાને આવી અણી વખતે મદદ કરનારને હજારો આશીર્વાદ આપતો તે પોતાને ઠંકણે ગયો અને બીજા દીવસથી થોડો થોડો માલ ખરીદી આખર અંતે પોતાનું પુરૂ થાય ઝાટલું કમાવા લાગ્યો.

આવી રીતે યુક્ત ધર્માંદા કરી શાહ અને ખીરખત હાનરો ગરીબ માણસોના ખરા અંતઃકરણના આશીર્વાદ મેળવતા હતા.

વારતા અઘાણુંભી.

ભાટનો દીકરો જન્મથીજ ભાટ.

થોડા દીવસ પહેલાં શાહ આગળ વાત થતી કે, ભાટનો દીકરો માતાના ગર્ભમાંજ શીખીને ભાટ થાય છે અને તે ઉત્તર ગંગ કબીરે સરત પણ કાંથી હતી. તે પ્રમાણે ગંગની પુત્રી ગર્ભવંતી હતી તેને શાહે પોતાના જન્મનામાં રાખી હતી થોડા દિવસ વીત્યા પછી ગંગતી છોકરીને પાલખીમાં બેસાડીને તેને ઘેર મોકલી દીધી અને તેના છોકરાને પોતાને ત્યાં રાખી તેની સારી રીતે પરદાસ્ત લેવા માંડી એમ કરતાં તે છોકરો સાત વરસનો થયો. પણ શાહ આ વાત જુલોજ ગયો હતો.

એક સમયે શાહ મહેલમાં બેઠો હતો તે વખતે બીરબલ, ગંગાગંગે પાંચ સાત દુઆરીઓ આવી ચઢ્યા, ગંગને જોઈ જરા ગમત કરવાના વીચારથી બીરબલે કહ્યું કે, 'કેમ બારોટજી હવે પેલું પારખું ક્યારે ખતાવશે ?'

ગંગ—ખુદાવીંદના હુકમનીજ વાર છે.

શાહ—ત્યારે આવતી કાલેજ એ બાબતનું આપણે પારખું જોઈશું.

ગંગ—એમ નહીં, એને માટે તો આઠ દિવસ પહેલાં તૈયારી થવી જોઈએ.

શાહ—તેમ કબુલ છે. બાજથી આઠમે દિવસ આપણે એ માટે કાગળીઓ, બીરબલ બાદશાહી બાગમાં એ માટે મોટો માંડવો નંખાવેલો અને તે દિવસ જાહેર તહેવાર તરીકે પળાવેલો.

બીરબલે તે માટેના જોઈતા હુકમ અમલદારોને આપી દીધા. આઠમે દિવસ થતાં સહવારના રાજબાગમાં ખુબ ધામધુમ મચીરહી લોકો સારાં કપડાં પહેરી ટોળાખંધ ત્યાં જવા નીકળ્યા. એક બાજુ શાહ અને તેના દરબાર માટે ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી. બીજી બાજુ જનાના માટે પરદાઓ ખાંધી લીધા હતા. તેમાં બાદશાહી જનાનાની સ્ત્રીઓ ઉપરાંત દરબારીઓ તથા શ્રીમંતોની સ્ત્રીઓ આવતી હતી. એક તરફ શહેરના અમલદારો માટે બેઠકો હતી. અગ્રને માટે સહિથી વધારે જગા રાખવામાં આવી હતી ત્યાં લોકો કાઠીની પેડે લગરાઈ જતા હતા. વચ્ચે રાખેલા ચોકમાં અઢાર બાટોને લઈને ગંભ બેઠો હતો. ગંગની છોકરીનો છોકરો જે સાત વરસનો બાળક હતો

તેને લાવીને તેમની સામે બેસાડ્યો. આ બાળક બાદશાહી જના-
નામાં ઉંઝરી મોટો થયો હતો તેથી તે બધી મુગલાઈ રીત શી-
ખ્યો હતો.

બાદશાહ અને દરબારીઓ આવી બેઠા પછી બાદશાહે ગંગને
કહ્યું કે, 'ગંગ ! હવે બાટનો છાકરો જન્મથીજ બાટ જન્મે છેએ
વાત ખરી કે ખોટી, તે હવે પ્રત્યક્ષ પુરાવા રૂપે થશે.'

ગંગે કહ્યું કે, 'હુજુર ! આ છાકરાને અમારી નાતના કાંઈ
પણ સંસ્કાર થયા નથી. માટે પ્રથમ એના સંસ્કાર કરી અમે અ-
મારી નાતમાં લઈએ તોજ સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન થઈ એની જીભે
આવી બેસે.'

શાહ—એમ કરો.

ગંગે તે છાકરાને સંસ્કાર કરી બાટનો પોશાક પહેનાવી ચો-
તરફથી ઘેરી લઈને બધા બાટો કવિત લલકારવા લાગ્યા. ગંગે સૂર્યને
નમસ્કાર કરી કહ્યું કે, 'હે સૂર્ય દેવ ! મારા વંશની લાજ રાખજો
કવિત લલકાર્યા પછી ગંગે શાહને કહ્યું કે, 'સરકાર ! થો-
ડીસી સુનીયે !

સુનરે શાહ અંકજીવર દિવ્યનકા,

ચેહી હેત પ્રીત ક્રિયા બાટનકી;

એક ચંચલ અંક બસેહે વંશમે,

દેખ ગર્ભમે લડકે પઢ્યનકી;

પરનર પાસ ન રહે પરત્વમે,

દે ખુશખો જાત કલ્પનકી;

કવિ ગંગ કહે ચેહી બાટકો જાઓ,

અસલ સ્વરૂપ જાત મન્યનકી

આમ બોલતાની સાથેજ ગંગે પોતાના વંશની ખ્યાલ છટાવી ફેરવી અને પછી તેનો હાથ પકડી શાહ આગળ લઇ જઈ કહ્યું કે બોલ બેટા તારી મરજીમાં આવે તે.' આમ કહેતાની સાથે તેના કંઠમાં માળા અરપણ કીધી.

તેજ ધડીએ પેલા સાત વરસના બાટના છેકડાએ સલા ગ-
ળવી મુકી.

અકબરશાહ બાદશાહ હુમાયુને નંદન,
ભાટકે રંગણ, એક થોરાથા એક થોરાસા;
દો જંજર દે, દો પંજર દે, એક ચાંદીકા એક સોનેકા.
દો ખેત્ર દે, એક તીસકા એક બતીસકા,
દો ઘોડા દે, એક કચ્છકા એક લુજકા,
દો ઉંટા દે. એક લાહોરકા મુલતાનકા;
દો હાથીદે, એક સંગલકા એક દીપકા,
દો મુરગેદે, વા બોલે રાત મુજરકા,
દો પોપટદે, વા લેવે નામ કીરતારકા,
દો કુતે દે, વા છોટે છોટે કાનકા;
દો બાળ્ખી દે, જેસા ફુલ ગુલાબકા.
દો ગઉવા દે, ગોવાલણુ ગોવાત્ર લાલકા,
દો ભેંસા દે, હાકનવાળા સાથકા,
દો કુનખી દે, વા ખેડે ગાન બાતકા,
દો પલંગ દે, છતર આછા સંગાતકા,
દો ગોલી દે, કામ કરે ધર સમાલકા,
ઝાટક મુટક પલંગ ખીજાવે, સોવે લડકા ભાટકા.

સાત વરસના આ ભાટના છોકરાની વાણી સંભળતાજ નેવા આવનારાઓએ શાખાસીના પોકારોથી તેને વધારી લીધો. આ નેપસાહે તરત પોતાના ગળામનિ હાર કાઢીને તે ભાટ પુત્રને પહેરાવી દાધો ભેટ શોગાદોનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. જ્યારે પોકારો કરતા બધા બંધ થયા ત્યારે સાહે બીરબલને કહ્યું કે, બીરબલ ! મંગનું કહેવું સાચું છે. ભાટનો દીકરો માના પેટમાંથી ભાટ જન્મે છે. બીરબલે કહ્યું કે, 'એમાં જરાએ જીકું નથી.' આમ કહી બીરબલે પોતાની સાત્ર મંગને ઓઢાડીને માનથી તેને પોતાની પાસે બેસાડ્યો. પછી મેળાવડો હસતો રમતો બરખાસ્ત થયો.

સાહે પશુ તે દીવસથી ગંગ ઉપર પ્રસન્ન રહેતો અને તેનીછા-કરીના છોકરાને વારંવાર પોતાની પાસે બોલાવી, તેની મધુરીવાણી સંભળી આનંદ પામતો અને તેને મહોટી બક્ષાસો આપતો.

વારતા નવાણુંમી.

સપ્ત શુજની ચાહર,

એક વખતે સાહે સવા મજ લાંબી પહેણી ચાહર તૈયાર કરાવી તે ચાહર બધા આવી એટલે પોતાના કેટલાક હાથ હા કરનાર દર-બારીને પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, 'હું બીજાના ઉપર સુધ જઈ છું, આ ચાહર મને ઓઢાડી દો. એનાથી મારું આખું શરીર હંકાવુંને-હશે.' આમ કહી સાહે બીજાના ઉપર સુતો, અને એક દરબારીએ બોલીને એમ ઉપર ચાહર ઓઢાડી, જે પાંચની તરફ ચાહર બેસી

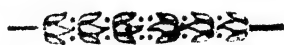
તો છાતી અને મોઢું ઉઘાડું રહી ગયું અને માથા તરફ ખેંચી લેતા. પગ ઉઘાડા રહી ગયા, તરેવાર યુક્તિઓ કરી ખીખ દરબારીઓએ હીકમત કરી નાંધ પણ કાંઈ વળ્યું નહીં, આખરે ખીરબલ આવ્યો. લેને એક દરબારીએ કહ્યું કે, 'શાહને આ ચાદર ઓઢાડવી છે તેનું શું કરવું ?'

ખીરબલે થોડીવાર વીચાર કર્યા પછી કહ્યું કે, 'એ ચાદરમારા હાથમાં આપો એટલે હું પણ જરા મહેનત કરી જોઉં.'

જેના હાથમાં ચાદર હતી તેણે ખીરબલને આપી. પોતે આટલી મહેનત કીધી તે છતાં ચાદર શાહને ઓઢાડી ન શક્યા તો આખીરબલ તે શી રીતે ઓઢાડશે તે વાંચે-લેખને વીચાર થયો.

ખીરબલે પોતાના હાથમાં ચાદર લઈ શાહના પગ ખેવડા વાળી વાળી દીધા અને ચાદર ઓઢાડી દીધી. તેનાથી શાહનું આખું અંગ ઢંકાઈ ગયું પછી શાહે ખીરબલને કહ્યું કે, 'ખીરબલ ! મારા પગ વાંકા કેમ વાળ્યા ? એનું કારણ શું ?'

ખીરબલે કહ્યું કે, 'હજીર ? એતો પગ જોઈને પાથરણું તાણવું જોઈયે ! લાંબે પગે કાંઈ ટુંકી ચાદર ઓઢાય ?' ખીરબલની આ યુક્તિ જાણી શાહે તેને ખુબ સામાશી આપી.

વારતા એકસોમી.

મુખની મીત્રતા.

એક સમે શાહ જુજ દરબારીઓ સાથે બેસી ગામ ગપાતાની

વાતો ખલાવી રહ્યા હતા. તેમાં મુખની મીત્રતાઈ વીશે વાત નીકળતાં ગંગે કહ્યું કે:—

સવૈયા

ગંગ તરંગ પ્રતાહ ચલે ઔર, કુપકા નીર પીઓ ન પીઓ,
અબ રહે રઘુનાથ બસે તો, ઓરકો નામ લીઓ ન લીઓ.
કર્મ સંજ્ઞ સુપાત્ર મીલે તો, કુપાત્રકો દાન દીઓ ન દીઓ,
કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, મુરખ મીત્ર કાચો ન કાસો.

શાહે તેને શાખાશી આપીને કહ્યું કે, 'રંગ છે ગંગ તારા વીચાર રૂપી તરંગને? તારા વગર બીજો કાણુ આવા સમયમુચક વાકયો કહી સંભળાવે?' .

ગંગે કહ્યું કે, 'સરકાર! જરાક બાકી રહ્યું છે તે સંભળો.

કવિત.

ધન દેવે ધામ બાતકા બિશ્રામ દેવે,
રાજકી લગામ દેવે એસો મીત્ર પેખ્યો હે;
સમયાનુકુળ રવે ભુજ થાપ નહિ દેવે,
નિષ્કપટ ન્યાયી કુડકપટ જીને છેકયો હે,
બાત ગુપ્ત રાખે દાખે બોલ ના કદી ઉઘાપે,
પ્રકૃતિ પિષ્ઠાની જાની લાયક મન લેખ્યો હે;
કહત હે કવિ ગંગ સુનો મેરે દિલ્લીપતી,
સમયપે સીસ દેવે એસો કાષ્ટ દેખ્યો હે ?

શાહે તુરત એક કીમલી શાલ મંગાતા ગંગને ઓઢાડી દીધી.

ભાગ ૧૪ મો.

વારતા એકસો એક.

અજ ભાષાની બલિહારી.

એક સમે શાહ પોતાના એકાંત જીવનમાં બેઠો હતો તે વખતે તાનસેન ત્યાં હાજર હતો. તેણે કટલાક પદો ગાયા પછી સુરદાસ-જનું પદ ગાયું.

જસોદા બાર બાર યું ભાષે,

હય કો અજમેં હેતુ હમારો,

ચલત ગોપાલકી રાખે.

શાહે આ પદ સાંભળીને તાનસેનને પુછ્યું કે, 'આ પદનો કયો અર્થ થાય છે તે તો જરા કહો ?

તાનસેને કહ્યું કે, 'ખાવીદ ! જસોદા વારંવાર કહે છે કે, આ અજમાં કોઈ અમારો એવો હેતુ છે કે, ગોપાળને જતા અટકાવે ? ' આ પ્રમાણે શાહને સમજાવી થોડી વાર પછી તાનસેન સત્તામ ભરી ચાલતા થયા.

એટલામાં ખીરખલ આવ્યો. તેની સાથે શાહે નહીં જેરી લાતો કરી. કારણ કે તેનું લક્ષ તો સુરદાસના પદમાં બરાબર હતું. તાનસેને સમજાવેલો અર્થ તેના મગજમાં બનાબર બેઠો ન હતો. તેથી તેણે ખીરખલને તે પદ સાંભળાવી તેનો અર્થ પુછ્યો. ખીરખલે કહ્યું કે 'હજુર ! બાર બાર એટલે ઘેર ઘેર. જસોદા ઘેરઘેર દુશ્મનીને એમ કહે છે, આ અજમાં અમારો એવો કોઈ હેતુ છે કે, ગોપાળને જતા અટકાવે ? '

ખીરખલના કહેવા પછી થોડી વારે સજા ટોડરમલનું ત્યાં આવવું થયું. તેને પણ શાહે આ પદનો અરથ જાણવા લાગ્યો. ટોડરમલે કહ્યું કે, 'હજુર ! એનો એવો અર્થ થાય છે કે, 'બાર એટલે પાણીનો દરવાજો જસોદા ઘાટે ઘાટે ફરીને એમ કહે છે કે, આ ધજ્જમાં અમારો એવો કાષ્ટ હેતુ છે કે, ગોપાલને જતા અટકાવે.'

આ પ્રમાણે એક બીજાથી થોડા જુદા પડતા અગ્ય સાંભળીને શાહ વીચારમાં પડ્યો. એમાંથી કયો અરથ સાચો તે વીશે તેને કાંઈ નીશ્ચય થયો નહીં. એટલામાં કવિ અણુ ફજ્જીનું ત્યાં આવવું થયું. શાહે તેને પણ તેજ પદનો અરથ પુછ્યો, અણુ ફજ્જીએ કહ્યું કે, 'ખલોકે ખારીંદ ! બાર એટલે પાણીનો દરવાજો અશેવા આખમાંથી પડતાં આંસુ, જસોદા રડતી રડતી એમ કહે છે કે, આ ધજ્જમાં મારો એવો કાષ્ટ હેતુ છે કે, ગોપાલને જતા અટકાવે ?'

આતો વળી ચોથો અરથ નીકળ્યો. કાષ્ટનો અરથ એક બીજાના અરથને મળતો આવ્યો નહીં. આમ વીચાર કરતા હતા એટલામાં સોદાગર ખાજા જંગ આવ્યો, તેને શાહે આ પદ પુછતાં તેણે કહ્યું કે, 'સરકાર ! બાર એટલે મહેલ. જસોદા મહેલે મહેલે ફરીને કહે છે કે, આ ધજ્જમાં કાષ્ટ એવો અમારો હેતુ છે કે ગોપાલને જતા અટકાવે !'

તે સાંભળી શાહ પાછો વીચારમાં પડ્યો. આમાંથી કયો અરથ સાચો માનવો તે તેને સુઝ્યો નહીં. એટલામાં નવાખ ખાનખાનાની સ્વારી ત્યાં પધારી. નવાખ સાહેબ એ પદનો અરથ કવો કરે છે તે જાણવાનું શાહનું મન થયું તેથી તેણે તેને પણ એ પદનો અરથ પુછ્યો. શાહનું પદ સાંભળી નવાખ સાહેબે થોડીવાર વીચાર કરીને

પુછ્યું કે, 'હજુર ! આ પદનો અરથ મને પહેલાં પુછ્યો છે કે, બીજા કાષ્ઠને પુછ્યો હતો ?'

શાહે કહ્યું કે, 'તમારા પહેલા બીજાઓને પણ તે પુછવામાં આવ્યો હતો.'

નવાબે પ્રછ્યું કે, 'તેમણે શે અરથ કયો હતો ?'

શાહે દરેકનો અરથ કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને નવાબ ખાનખાનાએ કહ્યું કે, 'સરકાર ! સહિ સહિ પોત પોતાની જાત ઉપર ગયા છે. તાનસેન જાતે ગવૈયો. તેના ગાયનની અંદર વારંવાર ટોમ ટોમ થયા કરે છે તેથી તેણે ખારખારનો અરથ ઘડી ઘડી કાઢ્યો. બીરબલ જાતનો બ્રાહ્મણ તે ધરોધર ફરનારો તેથી તેણે ખારનો અરથ ધર કાઢ્યો. રાજા ટોડરમલ મુતસદી પડ્યો તેથી ખારનો અરથ ધાટ કાઢ્યો. ખજી તો આપણા શાહેર ફકીરી. કઠિને કરણા વધારે પસંદ હોય છે તેથી તેને તો રડવું જ યાદ આવે છે. સોદાગર ખામખાંગ તો આખો દીવસ અમીર હિમરાવો અને શાહના મહેલમાં જનાર તેથી તેણે મહેલ અરથ કાઢ્યો. એનો અરથ તો જુદો જ છે.'

શાહે કહ્યું કે, 'ત્યારે તું કહે.'

નવાબે કહ્યું કે, 'ખાર એટલે શરીરના બાહ-રવાં થાય છે. જ-સોદાના રંબે રવાં એમ કહે છે કે, આ બજમાં અમારો એવો હેતુ છે કે, ગોપાલને જતા અટકાવે ?'

અકબરે કહ્યું કે, 'નવાબ સાહેબ ? એતો બજ ભાષાની બ-લીહારી છે. આ પદના બીજા પણ જેટલા અરથ કરશે તેટલા થશે આમાંથી કાષ્ઠનો અરથ ખોટો છે એમ કહેવાય નહીં'

આમ કહી શાહ ત્યાંથી ઉઠીને જનાનામાં ગયો. અને ત્યાં પશુ રાણીઓ આગળ બ્રજભાષાના ઉપલા પદના થયેલા અરથ સમજાવી તે ભાષાની બલીદારી ગાઇ.

વારતા એકસો બે.

વગર વિચાર્યું કરનાર પરતાય છે.

એક સમે મોહોરમની કતલની રાતે ઓલીયાની દરવાહમાં ખીર-બલ પોતાના છોકરાને સાથે લઇ શાહના પ્યાર માટે પગે લાગવા ગયો હતો, તે વખતે ખીરબલના છોકરાના પગમાં ઘણી કીમતી ઝીક ટપકાથી ભરેલી મોજડીઓ હતી તે દરવાહમાં જતી વખતે પગમાંથી ઉતારી પગે લાગવા ગયો હતો, પગે લાગી પાંખા ફરતાં એક મોજડી ગુમ થઈ ગયેલી જણાઇ, લોકોની બહુ ઠક હોવાથી મોજડીની સોધ લાગી નહીં. તેથી ખીરબલ એક મોજડી લેઇ પોતાને ઘેર ગયો. મોજડી ઠાકર ખાતી ખાતી છેક ઓલીયાની કબર નજીક જઇ પડી. દરવાહ બંધ કરવાનો વખત થયો ત્યારે પાંખા વગેરે સમેટી લેતાં મોજડી નજરે પડી તે ઉપાડીને જોઈ તો મહા મુશ્કેલી લાગી. આ મોજડીને કાથમાં લઇ પગે લાગવાને આનંદ લોકોએ કહ્યું કે, ‘આ મોજડી કાંઈ આદમ જાતની નથી. પણ નકી ઓલીયા પીરની હોવી જોઈએ નહીં તો કબર નજીક ક્યાંથી હોય?’

ખચીત ઝોલીઆની આ પ્રસાદી છે. એમ માની ઝોલીઆના મહા પ્રસાદને સર્વે મુસલમાનો તોળાહ સાહેબ એમ બોલતા માથે આંખે અડાડી ગાલે લગાડવા લાગ્યા. બાલ બચ્ચાને અને બીબી વગેરે તમામ લોકને માથે આંખે અને ગાલે ઉપરનો શબ્દ બોલતાં અડકાડતાં હતાં. અને પોતાને બહુ લાગ્યશાળી સમજતા હતા. સહવાર પડતાજ તે ઝોલીઆનો મુગ્ધવર તે મોજડીને લઇને શાહ પાસે જઈ રાતની બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી. તેથી શાહ ધણો ખુશી થઈ પોતે તથા પોતાની હુરમ વગેરે તે મોજડીને માથે આંખે અને ગાલે અડાડી તોળા સાહેબ એમ કહી પાક પરવર દીગારનો આભાર માન્યો. આ ધામધુમ ચાલી રહી હતી એટલામાં ખીરબલ કચેરીમાં દાખલ થયો. તે જણીને શાહે તરત ઝોલીઆની ચમત્કારીક પ્રસાદની વાર્તા કહી મોજડી બતાવી. તે જોઈ ખીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! એતો મારા છોકરાના પગની છે, જો આપની ખાત્રી થતી ન હોય તો એની જોડીની બીજી મોજડી મારે ઘેરથી મંગાવી આપું. એમ કહી બીજી મોજડી મંગાવી મુકાબલો કરતા એકજ વ્ગતની અને તેના છોકરાના પગની જણાઈ. આ બંને મોજડીનો મુકાબલો થતાંજ સાહ મુગ્ધવર અને બીજા બધા મુસલમાનો શરમાઈ ગયા કે આપણે ઝોલીઆનો પ્રસાદ સમજી અડાડી એ ફેટલી બધી અણવીચારી ભુલ થઈ છે. હશે હવે સત્તરે બડી ચુપ !' એમ કહી મુઝે મોઢે પોતપોતાને કામે લાગ્યા.

વારતા એકસો ત્રણ.

કાં પુતળું બાંધો કાં પુતળા લો.

- બુદ્ધિ હિંમત શરમ સુખળ, રહે ન એકે કામ,

ઉત્તર એના આપવા, હાજર જવાબી કામ.

એક સમે શાહ દરબાર ભરી બેઠો હતો. દરબારમાં બીરબલ ! જગન્નાથ, ગંગ, તાનસેન અને બીજા સાહેબો એકમેકને સવાલ જવાબ કરી રહ્યા હતા. આ આજ્ઞતા સવાલ જવાબથી તમામ દરબાર લીન થઈ ગઈ હતી. એટલામાં જેને પગે સોનાના પુતળાઓ બાંધેલાં હતાં. હાથમાં વિજય પતાકા રહી ગઈ હતી. મહા સ્વરૂપવાન અને મજબૂત શરીરવાળો એક બુદ્ધિશાળી બ્રાહ્મણ દરબારમાં આવીને ઉભો. દરબારમાં બેઠેલાઓને બે હાથે નમસ્કાર કરી બેઠેલો કે, 'હું શાહના શાહ અકબર ! તારી દરબારમાં નવ રત્નો બીરાજમાન છે. અને તે રત્નોવડે તું શોભી રહ્યો છે. તારા તે નવ રત્નોને દુનિયાનો પંડીત જીતી શકતો નથી. એમ મેં મારે કાને સાંભળ્યું છે. મોટા મોટા પીરતાલીશ રાજાઓને જીતી અને તેઓની પાસેથી અંકુશ સવાશેર સોનાનું પુતળું બાંધાવીને તમારી દરબારમાં દાખલ થયો છું. માટે શાહના વાદ વિવાદમાં મારી સામે ટકર ઝીલે એવા તમારા એકાદ રત્નને ઉભો કરો. પણ મારી સંરત એટલી છે કે, જે મને કોઈ સંવાદમાં જીતે તો હું આ ૪૫ પુતળાં છોડી દઈને મારે રસ્તે આજ્ઞતો જાઉં, ને ન જીતે તો તમારે સવાશેર સોનાનું પુતળું કરીને મારે પગે બાંધવું પડશે.'

આ બુદ્ધિશાળીના વચન સાંભળતાંજ દરબાર વિસ્મય પામી. કાળવાર શાંત રહી, એક ખીજના મોઢા સામું જોવા લાગી. પણ ખાખ આની સાથે સંવાદ કરવાને ઉઠ્યું નહીં. આ જોઇ બાદશાહે તત ખીરખલને ઇસારત કરી ઇસારત થતાજ ખીરખલ ઉભો થયો. 'ને કહ્યું કે, 'મહારાજ ! કહો કે તમારે શું બાબત વીશે સંવાદ પાવવો છે.' તેણે કહ્યું કે, 'મારે માત્ર ચાર સવાલ પુછવાના છે તંનાજ જવાબ આપો. જો જવાબ નહીં, આપી શકશો તો સવાલ શર સોનાતું પુતળું બાંધવું પડશે.' ખીરખલે કહ્યું કે, 'તમારી શરત કબુલ છે. પણ તમે જો હારો તો આ તમારા બાંધેલા પીસ્તાલીસ પુતળા છોડી દેવા પડશે. એ શરત કબુલ હોયતો સવાલ પુછો.'

સવાલ પહેલો—તમારી શરત કબુલ કરતા પહેલો સવાલ પુછ્યું કે, 'આજ રાતે હું સુતો હતો તે વખતે પહેલા પહોરમાં કોઈ સ્ત્રીનો વેશ લઇને આવ્યું અને મને કહ્યું કે, ઉઠ ત્યારે મેં તેને પુછ્યું કે, તમે કોણ છો ? તેણે કહ્યું કે, હું મતી છું. મેં પુછ્યું તમે ક્યાં રહો છો ? તેણે કહ્યું કે હું કપાળે રહું છું હવે એ કપાળે રહે છે તો ખરું પણ કોઈ વખતે તે આંધી પાછી જાય છે કે નહીં ?

સવાલ બીજો—વળી બીજો પહોર થયો એટલે કોઈ સ્ત્રી આવી, તેને મેં પુછ્યું કે તું કોણ ? તેણે કહ્યું કે, હું શરમ. તું ક્યાં રહે છે તો કહે કે હું આંખમાં રહું છું. તે તો ખરું; પણ તે ત્યાંથી ક્યારે આંધી પાછી જાય છે ?

સવાલ ત્રીજો—ત્રીજા પહોરમાં હું આ બે વાતોનો નિશ્ચય કરતો હતો, એટલામાં વળી કોઈ સ્ત્રીને વેશ આવ્યું. તેને જોઇને મેં પુછ્યું કે, તમારું નામ શું ? તો કહે કે મારું નામ હીંમત. વળી મેં તેને

પુછ્યું કે, તમે ક્યા રહો છો ? તો કહે કે હું છાત્રીએ રહું છું. એ વાત ખરી; પણ એ કાંઈ વખત ત્યાંથી ખસે છે કે નહીં ?

સવાલ ચોથો-ચોથા પહેરમાં હું આ ત્રણે વાતોનો નિશ્ચય કરી રહ્યો તહતો; એટલામાં કાંઈ તરેહવાર પોશાક પહેરીને આવ્યું. તેનો વેશ સ્ત્રીનો એ નહોતો તેમ પુરૂષનો પણ નહોતો તેથી મેં વીરમય પામીને પુછ્યું કે, તમે કાણ છો ? તો કહે કે હું બળ છું, ત્યારે કહ્યું કે તમે ક્યા રહો છો ? તો કહે કે હું શરીરમાં તથા હાથમાં રહું છું. હવે આ વાત ખરી છે. પણ બળ શરીરમાંથી તથા હાથમાંથી કાંઈ વખત આવું પાછું ચાપ છે કે નહીં ? આ મારા ચારે સવાલના જવાબ આંપો. તમારાથી આપી શકાય તેમ નહીં હોય તો પુતળું ગાંધી ક્ષમા માગો.

ખીરબલે કહ્યું કે, ‘મહારાજ ! ધીરજ રાખો. અભીમાનના ધર ખાલી છે. હું પદ ધારણ કરનાર માણસ આ જગતને જીતી શક્યો છે ? તો પછી શા માટે પાણીના પરપોટા પેટે ફૂલી ગયા છો. આ અકબરની દરબારમાં બેસનારા તમારા જેવા અંહંકારી નથી પણ વિદ્વાનોનું સન્માન કરનારા છે. તેજ જુઓ તેલની ધાર જુઓ પછી કુદકા મારજો. માટે હું તમારા ચારે સવાલોના જવાબ આપું છું તે સાંભળો.

તમારા પહેલા સવાલના જવાબમાં કહું છું કે, ‘મતિ કપાળે રહે છે એ વાત તમારી ખરી છે પણ જ્યારે કાળ આવે છે ત્યારે મતિને ફેરવી નાંખે છે. તે વખતે ગમે તેવો સમજી પુરૂષ હશે તેની પણ મતી મોત ફેરવી નાંખે છે.’

તમારા બીજા સવાલના જવાબમાં કહું છું કે, ‘શરમતો આં-

ખર્માજ રહે છે એ વાત તમારી ખરી છે, પણ જ્યારે માણસને કામ હિત્તમ થાય છે ત્યાર તે શરમ તે વખતે આખર્માથીએ જતી રહે છે.’

તમારા ત્રીજા સવાલના જવાબમાં કહું છું કે, ‘હીંમત છાતીએ રહે છે એ વાત તમારી ખરી છે પણ જ્યારે બીક માણસના શરીરમાં દાખલ થાય છે, ત્યારે હીંમત ખશી જાય છે.’

તમારા ચોથા સવાલના જવાબમાં કહું છું કે, ‘બળ શરીર તથા હાથમાં રહે છે, એ વાત તમારી ખરી છે, પણ જ્યારે માણસને ધડપણ આવે છે ત્યારે તે બળ તેમાંથી જતું રહે છે.’

આ ચારે સવાલના જવાબ દીધા પછી બીરબલે તેને પુછ્યું કે, ‘કેમ મહારાજ ! આ તમારા ચારે સવાલના જવાબ બરાબર છે કે નહીં ? ના હોય તો સાફ ના કહેજો ? અને બરાબર હોય તો તમારે પગેથી પીરતાળીશ પુતળા છોડી આપીને તમારે રસ્તે પડો, હવેથી કોઈ દીવસ મનમાં એવું અભિમાન રાખશો નહીં. આતો અંદલ ઇનસાફી અકબર બાદશાહનું રાજ છે તેથી જીવતદાન આપી છોડી દે છે ?’

આ સાંભળી તે અભિમાની બ્રાહ્મણ શરમાઈ ગયો. અને તેનો મ્હોનો મ્હોરો શીકા પડી ગયો. આ સવાલના જવાબ સાંભળવાને બેઠેલી તમામ દરબારને બે હાથે આશીર્વાદ આપીને તે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે, ‘હે શાહના શાહ ! તારો સદા જય થાઓ ! તમારી દરબારને આવી રીતે શોભાવી રહેલા રત્નોને જોઈ મને મહા આનંદ થયો છે. હું તકવાદી છું પણ શાસ્ત્રોવાદી નથી. શાસ્ત્રવાદીને જીતનાર તો દરેક સ્થળે મળી આવે છે. પણ તક શાસ્ત્રી મળી આવતા નથી. તે તક શાસ્ત્રીઓ તમારી દરબારમાં છે તે જોઈ મારા ગર્વનો નાશ

થયો છે. 'એટલું કહીને તેણે તંત પોતાને પગેથી પીસ્તાળીસ પુ-
તળા છોડી તે ચાલતો થયો. બીરબલની આ મહાન સફતી જાણુ-
તાજ તમામ દરબાર બીરબલને હર્ષની ગળ્ગના કરી વધાવી લીધો.

વારતા એકસો ચાર.

ફીયા ન હોતો કર દખો !

એક માલખાઈ ગામમાં હરગોવન કરીને એક મહા ઠગ રહેતો હતો. તે કાંઈ વખતે જુગારી બની જુગાર રમીડી પોતાનો શોક પુરો કરતો હતો. જુગાર રમતાં ને રમીડતા બાખરીના વાંધા પડતા તે કાંઈ નવીન નીશાની વસ્તુઓ વેહેંચી લોકોને ફસારી પૈસા હરણુ કરતો હતો પણ તેના મનની મુરદ પુરી થતી ન હોતી. પોતાની મુરદ પુરી પાડવા માટે એક સારા ધનવાનને શોધતો હતો. થોડાજ દીવસમાં તેજ ગામમાંથી મોહન નામનો એક ધનવાન તેના સપાટે ચડી ગયો. પછી જોઈ લીઓ તેની મળ ! એક બાજુ જુગારખાનું ! બીજી બાજુ નીશાની વસ્તુઓ વહેંચવાનું ખાતું ધમધોઢાર ચાલવા લાગ્યું. રાત ને દીવસની કમાણી લિછળવા લાગી. એટલામાં મોહન મૃત્યુ પામ્યો તે જોઈ હરગોવન ખુશી થયો તે ગામમાં ધમાશા કાકા કરીને એક માણસ રહેતો હતો તે હરગોવન અને મોહનની બધી વાત જાણતો હતો. એક દીવસે હરગોવન ગાડીમાં બેસી રરતેથી જતો હતો તે જોઈને ધમાશા કાકાએ તેને કહ્યું કે, 'શું હકનો માલ હરામખોરો ખાશે !' આ સાંભળતાંજ હરગોવન મનમાં ગજરાયો અને તરત ધેર આવી તેનો પાટ ખડ્યો, જે આ

માણસને લાંબે રસ્તે મોકલાવીશ નહીં તો તે જરૂર મારું બોપાળું ફેાડી નાખશે, તે બોળા સ્ત્રી પુરુષોને ફસાવવામાં હમેશા ઉન્મદ બનતો, આવો વીચાર કરીને એકદમ દીલ્લીમાં આવ્યો અને અકબરની સમીપ આવી ફરીયાદ કરી કે, 'સરકાર ! ધમશા કાકા કરીને એક રખડતો બીનરોજગારી માણસ અમારા ગામમાં રહે છે તે મારે ઘેર આવી મારી સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. આ તેની વાતો ધન કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવું તે સંબંધીની હોવાથી હું તેનો હાથ પકડી મારા ઝોરડામાં લઇ જઇ ગાદી પર બેઠા. મેં આ મંગાવી તેને પાષ; પાન ખવરાવ્યું અને તેની વાતમાં વધારે તેજ લાવવા માટે મેં તેને એક સફેત દવા ખવરાવી. જેનો નીશો આવતા તેણે તે વાતને આગળ ન ચલાવતા બંધ કરીને ચાલતો થયો. આ સમે રાતના દસ વાગ્યા હતા. તપાસ કરતાં જણાયું તો પેટી ઉપર રત્ન નથી, તેથી મને ધમશા કાકા ઉપર શક ગયો, કે રખેને તે ચોરી ગયો હોય ! એમ ધારીને હું તેને ઘેર ગયો તે વખતે તે પોતાના ઝોરડામાં બેસીને મારું રત્ન તપાસતો હતો તે મેં જોયું. તે ઝોરડો રસ્તે જતા માણસની નજરે પડે એવો છે.

પછી મેં તેને કહ્યું કે આ રત્ન મારું છે, અને તે તમે ચોરેલું છે, માટે મને આપો. નહીં તો હું તમારા ઉપર ફરીઆદ માંડીશ. ત્યારે ધમશાએ કહ્યું કે જાઓ સુન્ધી ફરીઆદ કરો. તે વખતે તેના ઝોરડા પર ચાર જણા બેસીને મીઠાઈ ખાતા હતા તેમને મારું રત્ન બતાવીને સાક્ષી રાખ્યા છે. માટે મહેરબાની કરી ને મારું રત્ન રૂ. ૫૦૦૦ નું છે તે અગર રૂપીઆ અપાવશો.

જેવો પોતે હતો તેવાજ સાક્ષીઓ હતા, તે ચારે સાક્ષીઓ એક મેકને કહેવા લાગા કે આપણે હવે ચોરી કરવાની કાંઈ જરૂર નથી.

દરબારમાં જઈ સાક્ષી પૂરી આવીશું એટલે આપણા અસલ બાઈ-બંધ જે હમણા નવા લીધાસમાં છે તે આપણને રૂ ૫૦૦ આપશે. પછી આપણે પણ અસલ જુગારીઓને ધડીક ઝુકાવશું ! સાક્ષીઓને સમજાવીને દરગાવન પોતાને હિતારે ગયો.

અંતે સત્યની જ્ય છે. સત્યજ તરે છે. પાપ છાતું રહેતું નથી, છાપરે ચઢીને પોકારે છે અને તે દુરગંધની વાસ છે. માટે જેન દુરગંધ લેવા ચઢાતું નથી. તોપણ તે સહના નાક સુધી જઈ પહોંચે છે; તેમજ પારકા પાપની વાત જઈ પહોંચે છે, છાતી રહે-તી નથી. તો શું ખીરખલ જેવો ન્યાયધીશ આ સફેત ઠગની ઠગારી બાજીને ઉઘાડી કરી નહોં નાખે ?

ખીરખલે તરત માણસ મોકલીને ધમાશાને ખોલાવી મંગાવીને પુછ્યું કે, તમારી ઉપર નમારાજ ગામના રહીશ દરગાવને રત્ન ચો-રી જવાનો આરોપ મુક્યો છે. અને તે આરોપ સાબીત કરાવવા માટે તેણે ચાર સાક્ષીઓ રજુ કરેલ છે. તે સાક્ષીઓની મુખ જુઝાની ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે તમે ખરેખર રત્ન ચોરે-લું છે. તે રત્ન તમે લીધું નથી એનો કાંઈ પુરાવો તમારી પાશે છે. ધમાશા કાકાએ કહ્યું કે, 'ખીરખલજી ! આ માણસ કેવો છે ! તેના સાક્ષીઓ કેવા છે ! તેનો બીચાર કરીનેજ ન્યાય આપજો. મારો પુરાવો સત્ય છે. તે સત્ય છે. તે સત્ય પ્રત્ય પ્રત્યક્ષ અંદી પ્રકાશી નીકળશે. તે સીવાય મારી પાશે પુરાવો નથી.' તે સાંભળી થાહે કહ્યું કે, 'ન્યાયધીશ સાક્ષીઓની જુઝાની ઉપરથી ખરા ખોટાની તુલના કરીને ન્યાય આપ્યો પણ તમે તેના સાક્ષીઓને તોડનારી સાક્ષી રજુ કરી નથી તેથી તેના સાક્ષીઓની જુઝાની ઉપરથી તમને અપરાધી ઠેરવવામાં આવે છે.' આ સાંભળી ખીરખલે કહ્યું કે,

‘હજુર! ન્યાયધીશોએ જુઝાની ઉપર આધાર રાખી ન્યાય આપવાનો નથી. પણ સાક્ષીઓના લક્ષણ! સાક્ષીઓની રીતભાત! સાક્ષીઓની બુદ્ધિ! સાક્ષીઓની જાત ભાત! સાક્ષીઓનો ધર્મો રાજગાર તપાસીને ન્યાય આપવાનો છે. હું આ વખતે એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો છું કે જે માણસ જણુસ જણુસ ચોરી જાય છે, તે ધર્મમાં એકદમ હાથ આવે એમ મુકે નહીં. માટે આમાં હરગોવનની કાંઈ ઠગાઈ છે, આ ઠગાઈ પકડી પાડવા માટે ફરીથી સાક્ષીઓ તપાસવાની જરૂર છે.’ શાહે કહ્યું કે, ‘સાક્ષીઓને યરાયર તપાસવાથી સત્ય શું છે તે તરત જણાયા વગર રહેનાર નથી એમ મારી પણ ખાત્રી થઈ છે, માટે ફરીથી તપાસ ચલાવો.’ શાહનો હુકમ થતાં જ બીરબ્રે હરગોવન અને ધમશાને એક બાજુએ બેસાડીને પહેલા મોચીને બોલાવીને પુછ્યું કે, ‘તું પ્રથમ કહી ગયો છે કે, મેં રત્ન જોયું હતું. પણ તે રંગમાં કેવું અને તે કેટલું મહોદું હતું? તે કહે.’ આ સાંભળતાં જ મોચીતો વિચારમાં પડી ગયો, કેમકે રત્ન તો કાંઈ દહાડો જોયેલું નહીં, અને પાંચશે રૂપીઆની આશાએ સાહેદી આપવા આવેલો; પણ મનમાં વીચાર કર્યો કે, મારો બાપ મને હમેશા કહ્યા કરતો કે આ વીંગડો સાચવીને વાપરજે, કારણ કે, તે રત્ન જોવો છે.’ માટે રત્ન મારા વીંગડા જેવું જ હશે. મારો બાપ કંઈ જુકું બોલે નહીં. એમ ધારીને તેણે જવાબ આપ્યો કે, ‘સાહેબ, તે રંગે કાળું અને મારા વીંગડા જેવડું છે.’ આ સાંભળી તમામ દરબાર ખડખડ હસી પડી. મોચીને એક બાજુ બેસાડીને દરજીને બોલાવીને પુછ્યું કે, બોલ. રત્ન રંગમાં કેવું અને કેવડું હતું.’ દરજીએ વીચાર કરી ને કહ્યું કે, ‘મારી કાતર જેવું છે,’ હજમને બોલાવીને બોલાવીને પુછ્યું કે, ‘બોલ, રત્ન કેવા રંગનું અને કેવડું હતું.’ હજમે પણ બીજાઓની

પેઠે તરત કહી દીધું કે, 'મારા અભા જોવડું હતું.' તરત સુતાર-
ને જોવાનીને પુછ્યું તો તેણે કહ્યું કે, 'મારા વાંસડા જોવું હતું.'
આ બનાવટી સાહેલીઓની મુખ જુવાની સાંભળીને તમામ દરબાર
હસી પડી. પ્રમ્મી બીરબલે આ ચારે જથ્થાને ધમકાવીને કહ્યું કે,
'હરામખોરો સાચુ કહો કે તમને જોટી સાહેલી પુરવા આ હરગો-
વને કાંઈ લાલચ આપવા કહી છે.' આ મુવાલીઓએ તરત બંક
ફોડી નાખી. બીરબલે તરત હરગોવન તરફ મો ફેરવીને કહ્યું કે, 'તું
બડો બદમાશ છે, તારે માટે બહુ અરજીઓ આવી છે. તેની તાલ
કરવા માટે મેં એક ખાસ અમલદારને નિમેસો છે, ધમાસાની તરફ
મો ફેરવીને કહ્યું કે બદમાશ સ્ત્રીઓ માટે તમે જ કહ્યું છે તે અને
તે સિવાયનો બીજો કાંઈ પુરાવોહોય તે તમારા ગામમાં આવનાર
નવા અમલદારને બતાવી બીજો તે અને તમે આ દરબારમાં હાજર
થાઓ.' પાછું મોઢું ફેરવીને બીરબલે કહ્યું કે, 'જોટી ફરીયાદ ક-
રવા માટે હરગોવનને બસો રૂપિયાનો દંડ કરે છું. અને જોટીજી-
વાની આપનાર આ ચાર હરામખોરોને આઠ આઠ દોસની સખ્ત
ફદતી શીક્ષા કરે છું.' બીરબલનો આ ધનસાફ જોઈ તમામ દરબાર
હસી થઈ ગયો.

વારતા એકસો પાંચમી,

ધનસાફની ખુબી.

એક સમે એક સ્ત્રીએ શાહ આગળ આવી ફરીયાદ કરી કે
'હજમ ગલીમાં રહેનાર મહબુબખાન નામના એક પડાણે બસાત્કાર

કરી મારી આખર લુટી. માટે આપ જેવા અદલ ધનસારી શાહના અદલ રાજમાં એવા જુઝમગારોને બરાબર શિક્ષા થવી જોઈએ છે.’ શાહે આ સ્ત્રીની મુખ જુખાની સાંભળી લઇને શાહે તરત સીપાઇને મોકલી તે પઠાણને બોલાવી પુછ્યું કે આ સ્ત્રીની તમોએ આખર લુટી છે, એવી અરજ મારી સન્મુખ કરવામાં આવી છે. તે માટે તમે તમારા બચાવ શું રજુ કરો છો !’ તે પઠાણે હાથ જોડીને કહ્યું કે, ‘સરકાર ! હું તો એ વાતમાં કંઈ પણ જાણતો નથી, તેમ આ સ્ત્રી કાણ છે ? અને તેણીએ શા માટે આવું ખોટું તોહમત મુક્યું ? તે માટે પણ હું કંઈ કહી શકતો નથી. પછી તો આપના લક્ષમાં આવે તે ખરું આ પ્રમાણે પઠાણનું બોલવું સાંભળી લઇને શાહે તેની મુખ ચેપ્ટા બરાબર નીહાળીને, મનમાં ઠરાવ કર્યો કે, આ’ અપરાધ તેણે કીધો નથી પણ ધનસાક્ષમાં બારીકીથી તપાસવાની બધી જરૂર છે. આવો વીચાર કરીને શાહે તે પઠાણને કહ્યું કે તમે દોષિત છો, માટે ૧૫ રૂપીઆ આ સ્ત્રીને આપી આ ફરીયાદ બંધ પાડો એમાંજ લાભ છે, નહીં તો ફજેત થસો.

શાહનો હુકમ થતાજ પઠાણે તરત રૂપીઆ તેણીને આપી દીધા તે જોઇ શાહે તેણીને રજા આપી. પછી શાહે પઠાણને કહ્યું કે જાઓ તમે એ રૂપીઆ તે સ્ત્રી પાસેથી પાછા લઈ આવો. શાહનો હુકમ થતાજ તે પઠાણ તે સ્ત્રીની પાછળ દોડ્યો અને રસ્તામાં ‘પકડી પાડી રૂપીઆ પાછા છીનવી લેવા પઠાણે બહુ યુક્તી વાપરી પણ તેની તે યુક્તીમાં તે સ્ત્રીએ પઠાણને ફાવવા દીધો નહિ.

પાછી તેને શાહે પાસે ફરીયાદ કરી કે, ‘સરકાર ! આબદ-માશ મારી પાછળ આવીને રૂપીઆ છીનવી લેવા માટે જુઝમગુજરે

છે.' શાહે પુછ્યું કે, 'તે રૂપીઆ દીધા કે નહીં?' તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે, 'હજુર! શી તાકાત છે કે એ ગુલામ મારી કનેયી રૂપીઆ પાછા લઇ શકે?' આ શાંભળી શાહે તરત કહ્યું કે. જેમ આ પઠાણુ જખરીથી તારી પાસેથી રૂપીઆ લઇ શક્યો નહી તેમ તેણે તારી ઉપર આજ્ઞાતકાર ગુજરી તારી આજ્ઞા લુટી શક્યો નથી. કદાચ જે કાંઈ થયું હશે તો તારી મરજી વગર થયું નહીં હોય પણ અરસપરસમાં કાંઈ ખટપટ થવાને લીધે તે આવો રસ્તો લીધો છે માટે એના રૂપીઆ પાછા આપી દે. અને દરજ્જાને નાહક તસ્દીઆપી તે બદલ ૫૧ રૂપીઆ આપ નહી તો ત્રણ માસ કેદમાં જા.' આવો હુકમ થતાજ તે સ્ત્રી ચરચર કંપવા લાગી અને પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરી ૫૧ ઉંચટ દંડના આપી પછી પોતાના ઘરનો રસ્તો લીધો.

ભાગ ૧૫ મો.

વારતા એકસો છઠી.

જાત વિના ભાત પડે નહીં.

. એક સમયે શાહે પોતાના ગુલામને પુછ્યું કે, 'અંધ આજ તું ખરેખર' કહે કે આ જગતમાં કાંઈ પણ વસ્તુની તને ઇચ્છા બાકી રહી છે?' ગુલામે કહ્યું કે, 'મારા મનની ઉમેદ આપ નામવરે પુરી પાડી છે. પણ તેમાંની કંઈક બાકી રહી ગઇ છે આટે આપ હુકમ કરોતો વીદીત કરું.' શાહે કહ્યું કે, 'મારા જન બાકી રહેલું હોય તે ખુશીથી માગી લે, હું આપવા કબુલ છું' ગુલામે કહ્યું કે, માત્ર અહીંથી ભાગી જવાની ઉમેદ મારા મનમાં બાકી રહી છે.' શાહે

કહ્યું ઉમેદ છે તો પુરી કરા' શાહનો આ હુકમ થતાજ ગુલામ તોત્યા-
થી નહાણી પોતાના એક મીત્રના ઘરમાં જઈ બરાબ ખેડો. પોતાના
પ્રાણ સરખા ગુલામનો વિયોગ સહન નહીં થઈ શકવાથી શાહબલો
એ એન થઈ જઈને હજુરીઆઓને હુકમ કર્યો કે અમર્યાજનેશોથી
લાવી મારી સમીપ હાજર કરો. શાહનો હુકમ થતા ખીજ કાર-
બારીઓ તે ગુલામને મનાવવા ગયા. બહુ સમજાવ્યો પણ તેણે તો
ઉઠું જ ઉઠું જ કર્યા કીધું. લોકો થાકી પાછા આવ્યા શાહતો તેના
વિયોગથી વધારે પીડાવા લાગ્યો. શાહે ખાસ મંડળને કહ્યું કે, જે
અમર્યાજને મનાવી લાવશે તેને અમુક્ય હીરાનો હાર આપીશ ?
શાહનું આ વચન સાંભળી ખીજ કાઈએ હા પાડી નહીં. પણશાણ
ખીરબલે કહ્યું કે 'હુજુર ! હમણાં મનાવી લાવું છું જરાં પણઅ-
કળાશો નહીં !' એટલું કહી ખીરબલ તે ગુલામની પાસે ગયો અને
કંઈ પણ કહ્યા વગર તેણે લાત મુકીઓની ગરમા ગરમ મીઠાઈ ચ-
ખાડવા માંડી. આ ગરમા ગરમ મીઠાઈથી ગુલામતો ગભરાઈ જઈત-
રત ઉભા થઈને કહ્યું કે, 'શાહેબ ? શા માટે મને મારો છો ? હું
આવવા ક્યાં ના પાડું છું ?' ખીરબલે કહ્યું કે, 'ત્યારે ઝટપટ આ-
ગળ ચાલ; ગુલામ અને ખીરબલ તરત ત્યાંથી નીકળા શાહ આગળ
આવી ઉભા. ગુલામને આવેલો જોઈ શાહ તેને બેટી પડ્યો અને
પુછ્યું કે, 'બહા અમર્યાજ ! તુને ખીરબલ ક્યા ફરજથી મનાવી
લાવ્યો તે તું મને જણાવ. 'ગુલામે બનેલી હકીકત કહી બતાવી જે
સાંભળી શાહ ખીરબલની ઉપર એટલો તો ખુશ થઈ ગયો કેએકને
બદલે એ હીરા આપી દીધા.

સાર—મોટા પુરખો કહી બેસ્યો કાઠની સાથે રોકે બાધી મારો
કરી લેતો નથી અને કરે છે તો પ્રાણાત સુધી તેને છોડી દેતાનથી.

વારતા એકસો સાતમી.

રાજાનો હુજમ પણ ચાલાક હોય છે.

એક દીવસે શાહ કચેરી ભરી બેઠો હતો. પણ કેટલીકવાર સુધી કંઈ પણ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યા વગર એક ટસે નિયાકરતો હતો. તે જોઈ તમામ કચેરી અભયગ્રામીમાં કુમો ગઈ હતી તે જાણી ચાહે એક કાગળ ફાટી દરબારીઓને પુછ્યું કે, 'આ ઉ છે કે જુ છે. કચેરી તેનો નિર્ણય કરી શકી નહીં' એટલે હજમે ઉડી તે શબ્દ જોઈ કહ્યું 'હુજુર! જુ નથી પણ ઉ છે. જો જુ હોત તો હાલ્યા ચાલ્યા વગર રહેત નહીં.' આ સાંભળી સભા ખડખડ હસી પડી.

વારતા એકસો આઠમી.

પાંચ સવાલના જવાબ.

નવલપુર નગરના ચતુરસીંહ નામના એક રાજાએ એક વખત શાહના નવ રત્નોની અકલ ચાતુરી જોવા માટે એક પત્રમાં પાંચ સવાલ લખી મોકલી તેનો જવાબ માગ્યો કે, 'આખી છતાં આંધળો દયાનો સાગર. હાથનો હીરો, બજારની ખાટ, અને નરકની વાટ, આ પાંચે સવાલોનો જવાબ ચાર માસની અંદર લખો મોકલો, નહીં

તો મારી સાથે મુઠ્ઠા કરવા તત્પર થવું એપીઆના હાથમાંથી શાહે આ પત્ર લઈ વાંચી વીચારી કરી ખતમાં કહ્યું કે, 'મારા શુદ્ધીવાન નવ રત્નો કેવા છે તેની પરીક્ષા કરવા માટે ચતુરસીંહ રાજાએ પાંચ સવાલ લખી મોકલ્યા છે તેનો જવાબ તેજ રત્નો પાસેથી માગવો જોઈએ. તેઓ પોતાની શુદ્ધિ રૂપો ઘોડો કયા સુધી દોડાવે છે !' આવો વીચાર કરીને તેણે વળતે દીવસે કચેરી ભરીને પોતાના દર-બારીઓને કહ્યું કે, આખા છતાં આધજો, દયાનો સાગર, હાથનોહી-રો, બળવની ખાટ, અને નરકની વાટ, આ પાંચે સવાલો જવાબ એક માસની અંદર નહીં આપો તો તમને બધાને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરવામાં આવશે.' આ પ્રમાણે શાહનો હુકમ સાંભળી તમામ કચેરી ભયભીત બની ગઈ અને તેઓએ ગામોગામ અને દેશોદેશમાં તેની શોધ ચલાવી પરંતુ કોઈ ઠેકાણેથી તે વસ્તુઓ મળી શકીનહી શું આ વસ્તુઓ ઝાડ ઉપર કે જમીન ઉપર પાકતી હશે ? કે શું દુકાનેથી મળતી હશે ? તે પણ કોઈના સમજવામાં આવી નહીં, અ-હીતો મુદત પુરી થવા આવી પણ પાંચેમાંથી એકે ચીજ હાથ લાગી નહીં, તેથી દરબાર મંડળ ગભરાયું અને બીરબલને વીનવીને કહ્યું કે; આપ વગર આ પાંચે વસ્તુઓ મળી શકનાર નથી. જે આપ કૃપા કરશે તોજ અમારો બચાવ થશે. આપનો ઉપકાર નહીં ભુ-લીએ.' આ લોકોની આવી દીનવાણી સાંભળી બીરબલે શાહની હ-જુરમાં જઈને કહ્યું કે, 'સરકાર! આપ જે પાંચ વસ્તુઓ દરબારીઓ પા-સેથી માગી છે તે નવલપુરમાં ગયા વગર મળતી કંઈ છે માટે હુકમ કરો તો નવલપુર જઈ ચતુરસીંહને આપો આવું બીરબલની આ રાત સાંભળી શાહ બહુ ખુશી થયો. અને માલ ખળતો અને સાથે તોફર ચાકર

આપી બડી ધામધુમથી શાહે ખીરબલને નવલપુર તરફ જવાને રવાના કરાધો. તે સમે શાહે પોતાની મહોર છાપનો પત્ર એવી મતલબનો લખી આપ્યો કે, 'આપની મંગાવેલી વસ્તુઓ મારા પ્રધાન સાથે મોકલી છે, તે મળેથી વળતી પાછી પહોંચ લખી આપશે.'

થોડાક દિવસ પછી ખીરબલે નવલપુર જઈને એક સુંદર બંગલો બાંડે લઈ તેમાં નીવાસ કરવા લાગ્યો. આ નગરના લોકોની રીતભાતથી તથા ચતુર લોકોની ચાતુર્યતાથી જાણકાર થયા બાદ પુર દમામથી ખીરબલ નગરમાં ફરવા લાગ્યો. જે તેને પુછતું તેને તે કહેતો કે, 'હું કાશ્મીરના રાજાનો પ્રધાન છું. મહોટા રાજાનો પ્રધાન જાણી લાંના અમીર ઉમરાવો અને સરદારો મહોટા માન મરતાયા સાથે મેજબાનીઓ આપતા હતા અને તેની સાથે મીત્રાચારી બાંધી.

એક દિવસે ખીરબલ સાથે ચાર સીપાઈ લઈ એક સાધારણ માણસની પેઠે દયારામ નામના વેપારીની દુકાને ગયો. આને જોઈ તે વેપારીએ તેને માન આપી ગાદી પર બેસાડી આવવાનું કારણ પુછ્યું. તેના જવાબમાં ખીરબલે કહ્યું કે, શેઠજી ! કાશ્મીર રાજાની કન્યા તમારા રાજાના કુમારને આપવાનો ઠરાવ કરેલ છે, તે માટે ચાંદસાના રૂપિયા આપવાનો જે ઠરાવ થયો છે તે સંધળી રકમ તમારો રાજા આગળથી માગે છે પણ તેટલી રકમ મારી પાસે નથી માટે પુરી કરવા માટે મેં મારા રાજા ઉપર કાગળ લખી હુંડી મંગાવી છે, પણ તે હુડીને આવતા લગભગ છ દિવસ લાગશે. અને તમારો રાજા તો આજને આજ પહેરામણી માગે છે માટે હમણા આપવીજ જોઈએ. જે તે રકમ હમણા ન બરાયતો કામમાં ખલેલ પડે. તે ખલેલને દુર કરવા

માટે આપની પાસે આવ્યો છું. જે મને રૂપીઆ દશ હજારની મદદ છ દીવસના માટેજ આપશો તો મહોટી મહેરબાની! હું બાજ સાથે મુદત પ્રમાણે આપને પાંચ નાણા આપીશ, પ્રથમથીજ કાશ્મીરના પ્રધાનના વખાણ સાંભળેલા હોવાથી તે વેપારીએ વગર અચકવે તેની માંગણી સ્વીકારીને કહ્યું કે; જોટલા જોછએ તેટલા રૂપીઆ લઈ જાઓ. એમ કહી તેને દશ હજાર રૂપીઆ ગણી આપ્યા. તે લઈ બીરબ્રત પોતાને મુકામે ગયો.

થોડા દીવસ રીત્યા પછી એક ગાંજ પૈસાની મદદથી અંત બનેલા શેઠને ત્યાં બડા ઠાઠમાઠની સાથે બીરબ્રત ગયો. છતાં તે પૈસાના અભીમાની દેવે કાંઈ પણ આવકાર ન દેતા જાણે કશું એ જાણતો ન હોય તેવું ડાળ કરી ખેસી રહ્યો. અંતે બીરબ્રતે પોતાની સઘળી હડીકત કહી સંભળાવીને રૂપીઆ પંદર હજારની માંગણી કરી શેઠે જોળખાણ માગી. બીરબ્રતે બીજી રીતે સમજાવી શેઠને ઠંડાગાર કરી દીધા. બીરબ્રતના શરીરપરના દાગીના જોઈ મનમાં સહચાચો અને સરકારી કામ માટે આવેલ છે તેથી પણ કાંઈ ફાયદો થશે. માટે આ વખતે તેનું કામ કરીશ તો તે મારા તાબામાં રહેશે. આવો વીચાર કરીને શેઠે તેને કહ્યું કે, જે કે તમારું કામ હું તમારા માનની ખાતર કરવા કબુલ કરું છું. પણ બાજતો પ્રથમથીજ કાપી લઈશ. તેની સાથે લેખ પણ લખી આપવો પડશે. બીરબ્રતે તે મુજબ કરી આપી સાડાનવ હજાર રૂપીઆ લઈ પોતાને ઠામે ગયો.

આ નગરમાં એક રૂપીઆ નામની ગુણુકા બહુજ પ્રમાણીક અને એકવચની હતી તેની તે પરીક્ષા કરવા માટે બીરબ્રતે પોતાના એક સીપાઈને રૂપીઆ પચાસ આપીને કહી મોકલાવ્યું કે,

‘આજ રાતે તમારે ત્યાં આવનાર છું. માટે સઘળી પ્રકારની ગોઠવણ કરી રાખજો.’ સીપાર્થ તેને ત્યાં જઈ તેના હાથમાં રૂપીઆ આપી સઘળી હકીકત કહી. આ હકીકત સાંભળી લઈ તે ગુણકાએ તે સીપાર્થને કહ્યું કે ‘તમારા સરદારને કહેજો કે આજની રાત્રીએતો આપનીજ હું વેચાણ થઈ ચુકી છું’ માટે મરજીમાં આવે ત્યારે પધારવું.’ પછી તે ગુણકાએ બધી ગોઠવણ કરીને ખારીએ બેસી નવા પ્રેમની આવવાની રાહ જોતી બેઠી. અગીઆર વાગી ગયા તોપણ નવો શેઠ આવ્યો નહીં. ગુણકાને ઉંઘ આવવાથી તે પલંગની નીચે થતી. એટલામાં ખીરબલે આવી દરવાજા ઠોક્યા, ગુણકાએ તરત ઉઠાડી તેનો હાથ પકડી માન સહીત પલંગ ઉપર બેસાડ્યો. હવે આ ગુણકા કેવા ગુણવાળી અને કેવા ખાનદાનવાળી છે તેની પરીક્ષા કરવા માટે ખીરબલે તરત ગુસ્સો કરી ચાલુક હાથમાં લઈને એક અપારો લખાવ્યો. તે જોઈ તે ગુણકાએ કહ્યું કે નાથ ! મારા અપરાધને ક્ષમા કરો.’ છતાં પણ તેનો પરવા ન કરતાં તેણે બીજા દસ ફટકા સપાસપ બેંચી કાઢ્યા, તોપણ તે પ્રમાણીક ગણકાએ ખીરબલનું મન દુખવ્યું નહીં. અને જેમ ધરની સ્ત્રી પતિસાથે વરતે તેમ ખીરબલ સાથે હાવભાવથી વરતી વીજાસાદી રંજોમાં રમાડી ખીરબલના મનને આનંદ આપી સહવાર પડતાં ખીરબલને જવાની રજા આપી.

ચોથે દહાડે ફરતો ફરતો ખીરબલ એક કુસટા નાખતી ગુણકાના ધરનો નીચે આવી લાગો તે જોઈ ગુણકા લલચાણી અને આ કાષ્ઠ માલદાર છે તેથી લુટવાને ઠીક બનશે આવો વીચાર કરીને તેને ખીરબલને આંખ મારી. ખીરબલ હેંપર ગયો. વાતચીત કરતાં તે કુટીલ ગુણકાએ કહ્યું કે, ‘માત્ર રાતના વીસ રૂપીઆ લઉં છું’ પછી આપ આવો તે ખરા.’ ખીરબલે તેના હાથમાં દસ રૂપીઆ

આપીને કહ્યું કે, 'આજ રાતે હું આવીશ?' એમ કહી તે પોતાને મુકામે ગમે. રાત પડી, બીરબલ તે કુલટાને ત્યાં ગમે, તેના ધરના બારણા બંધ નેચા, તેણે ખુબ જોરમાં ઠોક્યા, તે આ સમે પોતાના ચારોને સમજાવતી હતી, બીરબલને આવેલો જાણી તરત તેણે પોતાના ચારોને એક બાળુ સંતાડી જવાને કહીને કહ્યું કે, 'હું ધસારત કરું એટલે આવજો' એટલું કહી તેણે તરત દરવાજો ઉઘાડી બીરબલનો હાથ ઝાલી પલંગપર લઈ જઈ કાળી આંખ નચાવવા લાગી. નખરાથી નાચી રહેલી તે ગુણુકા નાચતી નાચતી અને પહેલા સંતાડી રાખેલા આશકોને ધસારો કરતી ધરની બહાર નીકળી ગઈ. આ જોઈ તે આશકો વરઝોની પેટે બીરબલના અંગ ઉપર ધસી આવ્યા અને તેના બધા દાગીના ઉતારી લઈ તે ગુણુકાને આપી નહાસી ગયા ગુણુકાએ તે દાગીનાઓને એક બાળુ સંતાડી દબને મહોટેથી જુમે મારવા લાગી કે, 'કોઈ દોડોરે દોડોરે! મારા ધરમાં ચોર પેહો છે મને મારવાથી મારો જીવ બચાવીને હું બહાર નીકળી આવી છું મારી દોલત લુટી જશે માટે કોઈ પકડોરે પકડો! આ દુષ્ટાની જીભ સાંભળી આસપાસના લોકો અને સપાઈઓ ઉપર ચઢી આવીને કહ્યું કે, 'ચોર શી રીતે દાખલ થયો? છે કે પકાયાન થઈ ગયો છે?' તે ગુણુકાએ કહ્યું કે, 'હજી ધરમાં જ છે.' તરત સીપાઈઓ ધરમાં દાખલ થઈ બીરબલને 'બાંધી લઈ ચશુતરા ઉપર લઈ ગયા. બીજો દીવસે ફાટવાળ બીરબલને લઈ રાજ સમીપ ડિબો કરીને કહ્યું કે, આ ચોરે રાતે ચોરી કરી છે તે માટે આપ શું કરો છો? તેની કાંઈ પણ તપાસ ન કરતાં રાજાએ તેને શુળીએ ચડાવવાનો હુકમ કીધો. હુકમ થતાજ ફાટવાળ બીરબલને શુળી દેવા લઈ આવ્યો. પછી ફાટવાળે બીરબલને કહ્યું કે,

‘જો તમે મને હું કહું તે ઠેકાણેથી લઇ જશો તો તેના બદલામાં તમને રૂપીઆ સો આપીશ.’ કાટવાળે તેની વાત કબુલ કરી. ખીરબલે તરત તે અંધ શેઠની પાસે જઈને કહ્યું કે, ‘બીન અપરાધે રાજાએ મને શુળીની શીક્ષા કરી છે. તેનું મને જરા પણ દુઃખ લાગતું નથી, પણ તમારું દેવું રહી જશે તેનુંજ મને દુઃખ લાગે છે. જો તમારે તમારા રૂપીઆ મેળવવા હોય તો બીજા બે હજાર રૂપીઆ રાજાને આપી મને છોડાવો.’ આ સાંભળતાંજ શેઠ આંખ ચઢાવીને કહ્યું કે, ‘સરસ પોષાકી દેખકે, કબુલ ધરીએ પાય, પીછે સોખત કીજીએ, પહેલી દેખ સ્વભાવ. મિત્તસે ચિત્ત મિલાવે; નહીં તો ખત્તા હજાર પલકકે બીચમે આવે, કથે સો કવિયું કાન હીન દીજે ત્યાગી કબુલ ધારીએ પાવ દેખકે સરસ પોષાકકી.’ એટલું કહી તે શેઠે ખીરબલને ધકા મારી બે ઇજત કરી કાઢી મુક્યો. ખીરબલ ત્યાંથી નીકળી દયારામ શેઠની પાસે જઈ રહી પડી આંખમાં આંસુ લાવી કહ્યું કે ‘જો તમે બે હજાર રૂપીઆ ખરચ કરશો તો મારા પ્રાણ બચશે! તમારા ખોટાં ચર્તા નાણાં તમને મળશે? ત્રીશ હજાર રૂપીઆની હુંડી પણ આવી મધ છે તેનું પણ શું થશે તે પણ કહી શકતો નથી?’ શેઠે વીચાર કરીને મનમાં કહેવા લાગ્યો કે “મારા કીસ્મતમાં જો તે લખેલા હશે તે ગમે તે રીતે મળશેજ? માટે બીજા બે હજાર ખરચી એને છોડાવવો જોઈએ? કારણ કે તે મારે આશરે આવી આશરો માગે છે. માટે તેને નીરાશ કરી કાઢી મુકવો એ મારા જીવાને લાંછનરૂપ છે.” આવો વીચાર કરીને તેણે કાટવાળના હાથમાં પચાસ રૂપીઆ મુકીને કહ્યું કે, હું રાજા પાસે જઈ આવું નહીં ત્યાં સુધી તમારે તેને શુળીએ નહીં કાટવાળે તે વાત કબુલ રાખી. એટલે દયારામ

રાજા સમીપ આવીને કહ્યું કે, 'આપે તપાસ કર્યાં વગર જે માણસને શુભીની શિક્ષા કરી છે તે શુ ધર્મ' ન્યાય નીતીથી દિલ્લી નથી ? તેની તપાસ કરી ન્યાય કરો. ન્યાયમાં તે અપરાધી ઠરશે તો તેનો દંડ આપવા તત્પર છું.' આં શેઠના આવા શબ્દો સંભળતાંજ રાજાએ અપરાધીને પાછો બોલાવવાનો હુકમ કીધો. હુકમ થતાંજ સીપાઈઓ છુટ્યા. ઝપાટા બંધ વધસ્થાને દોડીજઈ અપરાધીને બોલાવી લાવી રાજા સમીપ હાજર કીધો. બીરબલે તરત અકબરના હાથનો લખેલો પત્ર રાજાના હાથમાં આપ્યો. રાજાએ તે પત્ર વાંચીને બીરબલને પ્રશ્ન્યું કે, 'તે પાંચે વસ્તુઓ ક્યાં છે?' બીરબલે કહ્યું કે, 'મહારાજ ! ધનના મદથી અંધ બનેલા શેઠને, કુટીલ ગુણકારને અને રૂપવંતીને આપ બોલાવી મંગાવો એટલે સધળી વસ્તુઓ તૈયાર છે.' રાજાએ તરત ઠામ ઠેકાણું આપી ત્રણેને બોલાવી મંગાવ્યા. તે જોઈ બીરબલે કહ્યું કે, 'મહારાજ ! આંખ છતાં આંધળો એ આપની પહેલી વસ્તુ તે આ ધનના મદથી અંધ બનેલા ધનજી શેઠ, જેણે સારાસારનો વીચાર ન કરતાં અઢળક ધન મેળવ્યું છે તે લક્ષ્મીના મદથી આંખ છતાં આંધળો બન્યો છે. તે તપાસી લો. દયાનો સાગર એ આપની બીજી વસ્તુ તે આ દયારામ શેઠ છે. જેની સાથે મને કદી પણ ઓળખાણ નહોતી છતાં એક શબ્દ ઉપર દશ હજાર રૂપીઆ કાઢી દીધા. એટલુંજ નહીં પણ મને છોડવવા માટે બે હજાર રૂપીઆ લઈ આપની હજુરમાં હાજર થએલ છે જેણે પ્રમાણીકપણે વહેપાર ચલાવી કુળને દાપાવે છે. જોઈ લો હાથનો-હીરો ત્રીજી વસ્તુ આ રૂપવંતી શુભિકા છે, છતાં એક વચની છે અને પોતાની કશુમાત પ્રમાણે વસ્તી પૈસા દેનારને આનંદ આપે છે ખાતો કરી હોય તો તપાસી જુઓ તેની પીઠપર કેટલા ચામુનાં દટ્યા પડેલા છે તે છતાં તે

એલી નહોતી. તેથી ખરેખર આ સ્ત્રી હાથનો હીરોજ છે ! તપાસી
 લો જે એથી વસ્તુ જે બળરત્ની ખાટ તે આ કુટીલા ગુણુકા જેની
 સાથે મેં ઠરાવ કરીને એક રાતના દશ રૂપીઆ આપેલા હતા અને
 જ્યારે હું રાતે તેને ઘેર ગયો ત્યારે તે પોતાના આશકો સંગે બેસી
 રંગ હિરાડી રહી હતી. મેં જ્યારે બહુ જોરથી દરવાજા ઠોક્યા ત્યા-
 રેજ તેણે દરવાજા ઉઘાડ્યા આપસ્વાથી પ્રેમ ખતાવી નાચી કુદીને
 બહાર નીકળી ગઈ. કે તરત તેના બદમાશો અથવા તે રાંડના લડ-
 વાઓ એકદમ મારા અંગ ઉપર ધસી આવી મારા દશ હજારના
 દાગીના ઉતારી લઈ તે આ રાંડને આપીને પલાયન થઈ ગયા. પછી
 આ રાંડ મને ચોર ઠરાવીને આ દશાએ પહોંચાડ્યો માટે તે બળ-
 રત્ની ખાટ છે. ખીરબલની આ વાતની ખાત્રી કરવા માટે રાજાએ
 તે રાંડને ખુબ મેથીપાક જમાડી વાત કબુલ કરાવી. આથી આ સંખ-
 ધીની શંકા દુર થઈ. આ જોઈ ખીરબલે કહ્યું કે, 'સરકાર ! પાંચમી
 વસ્તુ આપજા છે. કારણ કે મારો ઇન્સાફ ક્યાં વગર એકદમ શુણીએ
 ચઢાવવાનો હુકમ આપ્યો. માટેજ આપ નરકની વાટ છે. આ પાંચ
 વસ્તુઓ આપની હજુરમાં હાજર કરી માટે તેની પહોંચ લખી આપો.'

ખીરબલની અકબર જોઈ તમામ દરબાર છક બની ગઈ. રાજા-
 એ છતી આંખે અંધ બનેલા શેકને અને તે કુટીલા રાંડ અને તેની
 રાત કમાઈ ખાનારા દાદાઓને સજા કરી. દયાના સાગરને અને હાથના
 હીસને માન આપી વીદાય કીધા. દયારામ શેકને પોતાની ત્રીજેરીમાંથી
 દશ હજાર રૂપીઆ ગણી આપી ખીરબલને ખુશ કીધો. ખીરબલને પહોં-
 ચનો પત્ર લખી આપી મહોટા ઠાકથી રવાના કીધો. ખીરબલ દીલ્લી
 આવી તે પહોંચનો પત્ર શાહના હાથમાં દીધો. અકબરે તે પત્ર વાં-
 ચી ખીરબલને શાંતિ આપી.

ભાગ સોળમો.

વારતા એકસો નવમી.

અદલ ઇનસાફને હુરતાના પાણીમાં ઘોઘ નાંખો.

વખત વિચારી જે વહે, પામે સદા સન્માન;
દહે શોક દુઃખ દરિદ્રતા, રહે નેક રસ વાન.

એક વખતે અકબરે ચોરને ફાંસીએ લટકાવવાનો હુકમ કીધો. તેથી તે શાણો ચોરે જરાપણ હીંમત ન હારતાં અને હાથ જોડીને કહ્યું કે, 'હજુર ! આ એક વખતનો મારો અપરાધ માફ કરો. જે આપ આ વખતે મને મારી બક્ષશે તો, હું એક અખયમી બરેડો હુતર આપ આગળ પ્રકાશ કરીશ. તે હુતર આજ દીન સુધી મારા વગર હાથમાં કાઢપણુ જાણતું નથી. જે મારો નાશ કરવામાં આવશે તો તેની સાથે હુતરનો પણ નાશ થશે. પછી જેવી સરકારની ઇચ્છા.'

ચતુર ચોરનું આ વાક્ય સાંભળતાંજ આતુરતાથી શાહે પુછ્યું કે, 'જે કાંઈ જાણે નહીં એવો તો તું કેવો હુતર જાણે છે તે તો જરા જણાવ ?' ચોરે કહ્યું કે, 'સરકાર ! હું સાચા મોતી ઉંગાડી જાણું છું !' ચોરની આવી અખયમ જેવી વાત સાંભળી શાહ આશ્ચર્યતા પામીને મનમાં વીચાર કરવા લાગ્યો કે, 'મોતી તે વળી કેવે પ્રકારે ઉગતાં હશે ? શું તે મંત્ર જંત્રથી કે સાધુની સીદ્ધાંતથી કે વનની જહી બુટ્ટી-ઓથી અનાજની પેઠે ઉગતા હશે ? જગતના પિતાએ આ જગતમાં એક એકથી અધીક બુદ્ધિશાળી, એક એકથી વધારે કળાવાન અને ઇશ્મી માણસોને ઉત્પન્ન કરેલાં છે. વળી કપાળે કપાળે પણ જુદી જુદી

મતી હોય છે, જેમ કુવાનાં પાણીઓ જુદા જુદા ગુણવાળાં હોય છે દેશો દેશના આચાર વીચાર પણ જુદા જુદા હોય છે અને જલ જલના મુખથી વાણી પણ જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે, તેમ આ ચોરમાં ઇદમ કાં ન હોય ? હોવોજ નોંધવો. અકત્ર અધારે વેહે-ચાયલી છે. જે સોનું વિજામાં પડ્યું હોય તોપણ તેને લેવા કયું છે આવો વીચાર કરીને શાહે ચોરને કયું કે, 'તે મોતી કેવા પ્રકારે ઉગે છે તે તું જે બરોબર બતાવીશ તો તારા હકમાં મોટો લાભ થશે.'

આ સાંભળી તે ચોરે કયું કે, 'ગરીબ પરવર ! મને જે જેતે બાપતમાં મસાલા નોંધવો તે પુત્ર પાડવાનો બંદોબસ્ત કરી આપશો એટલે તરત આપને મોતી ઉગાડવાની કળા બતાવી દઉં.' ચોરે ઉતારી આપેલા મસાલા પ્રમાણે મસાલો મંગાવી ને શાહેચોરની આગળ મુક્યો. જે લઈને તે ચોર બહાર ગયો. અને એક સ્વચ્છ ભુમી શોધી જેમ ખેડુત અનાજની વાવણી કરવા માટે પ્રથમ ખેતરને ખેડે છે તેમ આ ચોરે તે સ્વચ્છ ભુમી ને ખેડીને તેમાં તે મસાલો વેરી દીધો. અને પછી શાહ આગળ આવોને શાહને કયું કે, 'કીમતે આલમ ! બધું બરાબર કરી ચુક્યો છું. હવે માત્ર મોતી વાવી દેવા એટલુંજ કામ બાકી રહ્યું છે, પરંતુ હું ચોરશું તથી મારે હાથે વાવીશ તો ઉગશે નહીં, કેમકે જેણે ટાંઈ દીપ્ત ચોરીકરી હોય તેવો માણસ આપવાની મહેરબાની કરશે.

આ પ્રમાણેનું ચોરનું બોલવું સાંભળીને પોતાની હજુરમાંડમેલા અમીર ઉમરાવોને શાહે પુછ્યું કે, 'આ ચોર કહે છે જેણે ટાંઈ વખતે ટાંઈ પણ પ્રકારની ચોરી કરી ન હોય તેવા માણસના હાથ

થીજ મોતી ઉગે. માટે તમે એ કામથી પરીત્ર છો, જેથી ગમે તે એક જણ એની સાથે જાઓ. ' શાહના આ વચન સાંભળીને અમીર ઉમરાવોના હોંશકાશ ઉડી ગયા. અને અમીર ઉમરાવો મનમાં વીચારવા લાગ્યા કે, કદાચ બાળપણમાં કંઈક લલચતે માટે ચોરી કીધેલી પણ હોય તેની શી ખાત્રી ! અને કદાચ હામ લીડી પવીત્ર બની મોતી ચાવવા ગયા અને મોતી ન ઉગ્યા ત્યારે આ ચોર શું કહેશે ! આ પણ મારા જેવો ચોર છે તેથી મોતી ઉગ્યાં નહીં ? ત્યારે આપણી શી દશા થશે ? હાથે કરીને શા માટે હજારો માણસની વચમાં પોતાનું ડહાપણ ડોળી પોતાની વીના કારણે ફજોતી કરાવવી જોઈએ ? માટે નહોં ખોત્રવામાં ૧૫ ગુણુ છે. આમ વીચારીને તેઓ કંઈ પણ જવાબ દીધા વગર છાંના માના ખેસી રહ્યા આ બનાવ જોઈ તે ચતુર ચોરે કહ્યું કે 'સરકાર ! તમારી દરબારમાં મારા જેવા ચોરોજ છે ? શાહુકાર હોય એમ તો જરા પણ જણાવું નથી. તો જ્યારે આટલા બધા ચોરોને આપે પોતાના માનીતા ગણીને મહોટી મહોટી જાગીરો બક્ષી છે. અને મહોટા મહોટા ઓહાઓ આપેલા છે ત્યારે મારા જેવા અદ્વ ચોરને અદ્વ ચોરી કરવા માટે શું શુભીની શીક્ષા ! કારણ કે આપ જેવા અદ્વ શાહના અમલમાં નીબક્ષપાતપણે અદ્વ ઇનસાફ ન મળવો જોઈએ ? અને જો હું શીક્ષાને પાત્ર છું તો સદગા ચોરોને શીક્ષા તેજ પ્રમાણે થવી જોઈએ. નહી તો અદ્વ ઇનસાફ મળે છે એ શબ્દ ઉપર હરતાલ લગાડી રદ કરવો ઘટે છે. '

ચોરનું આવું યુક્તીદાર ખોલવું સાંભળી શાહ બહુ પ્રસન્ન થયા અને તેનો અપરાધ માફ કરી યોગ્ય ઇનામ આપી તેને રવાના કરી.

વારતા એકસોદસમી.

શહાણાઓની પરીક્ષા.

સમજી તણા મત એક સદાય, મુરખ તણા મત જીદા જીદા થાય.

એક વખતે અકબરે ખીરખંડને પુછ્યું કે, 'સો શહાણાનો એક મન હોય છે એ વાત ખરી છે?' ખીરખંડે કહ્યું કે, 'સરકાર તે વાર્તા બોજરાખના સમયમાં પણ પ્રજાસમાં આવેલી છતાં જોઆપને તે માટે શંકા થતી હોય તો 'હપણાજ અજમાવી લો.' શાહે તેજ વખતે શહેરના સારા અકબરમંદ ગયાતા સો શહાણાઓને ખોલાવીને કહ્યું કે, 'આજની અડધી રાતે તમારામાં ના બધાઓમાંથી એક પછી એક મારા હમામખાનાના હોજી અંદર એક એક ઘડો દુધનોઝરી રેડી જવું? શાહનો આવો વીચીત્ર હુકમ સાંભળી સો શહાણાઓએ કહ્યું કે જોયો હજુરનો હુકમ'

અડધી રાત પડતાજ સો શહાણાઓએ એક પછી એક પોતાને ઘેરથી નીકળી હમામખાનાનો રસ્તો લીધો, આ બધાઓમાંથી પહેલા જનારના મનમાં એવું ઉગી આવ્યું કે જ્યાં નવાણું ઘડા દુધનાહોજમાં રેડાસે ત્યાં હું એક ઘડો પાણીનો જો રેડી દઈશ તો તેમાં તેની શું ખબર પડવાની છે? આવો વીચાર કરીને પહેલા આવનાર પાણીનો ઘડો ભરી હોજમાં ફાલડી પોતાના ઘરને રસ્તો લીધો. આ પ્રમાણે એક પછી એક આવતા ગયા અને હવે પ્રમાણે વીચાર કરી પાણી રેડી રસ્તો માપતા ગયા કેમકે એક ખીજની વાત કાઢી જશે નહી

અને એવા હેતુથીજ તે બધા શાહાણાઓ પણ એક મેકને નહીં મળે માટે અલગ રહી પોતાનું કામ કરી પોતાને ઘેર ચાલી જતા હતા.

જ્યારે સવારે અકબરે જઈ હોજમાં જોયું તો તેમાં પાણી ભરેલું દીકું તે જોઈને આશ્ચર્ય પામી એકદમ તે સો શાહાણાને તેડાવીને પુછ્યું કે, 'મારા કહેવા મુજબ ન કરતાં પાણીના ઘડા કેમ રેડી ગયા ? સત્ય કહો. નહીંતો શિક્ષા કરવામાં આવશે ?' શાવનો સખત હુકમ સાંભળીને તેઓમાંના એકે કહ્યું કે, ગરીબ પરવર ? હું પ્રથમ ગયો ત્યારે હોજને ખાલી જોવાથી મેં વીચાર કીધો કે મારા પછી તો નવાણું ઘડા દુધના રેડાશે તો હું એક પાણીનોઘડો રેડી જઈ તે શુ વસ્તવાનું છે? એવાં વીચારથીજ પાણી રેડી ચાલતો થયો. એવીજ રીતે એક પછી એકને ખોલાવી પુછ્યું તો બધાએ પહેલા પાણી રેડનારની પેઠેજ કહ્યું. આ બધા શાહાણાઓની વાત સાંભળી શાહે કબુલ કીધું કે 'સો શાહાણાનો એકજ મતહોય એવી કહેલી વાત' માત્ર સાંભળી હતી પણ તે વાતને મારી નજરથી સીદ્ધ થએલ જોઈ' છું તેથી ખાત્રી થઈ છે કે સો શાહાણાનો એક મત હોય એમ ખીરબલનું કહેવું છે તે સત્ય છે એમાં જરા પણ સંદેહ જેવુ નથી.

વારતા એકસોઅગીઆરમી.

ખીન અકકલી હુજમ.

સમજી સમજે સહેલમાં, વાક્ય વિગેના બાવ;

પણ શુ સમજે અચુક નર, યુક્તી યુક્તીના ઘવ,

એક વખત એક હજમને ખીરબલે કહ્યું કે, 'તમે બહુ સારા કારીગર છો એમ મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે. માટે જો તમે મારી હજમત સારી બનાવશો તો હું કાંઈક તમને આપીશ. ખીરબલના આ વચનો સાંભળી હજમ તો બહુજ ખુશી થઈ ગયો કે કાંઈક તે શું વસ્તુ છે ? એમ વીચારી ખુશી થતો હજમ હજમત કરવા બેઠો, અને જોટલી પોતાનામાં કારીગરી હતી તેટલી અજમાવી. તેથી ખીરબલે પણ ખુશી થઈ એક રૂપીઆ હજમને આપવા માંડ્યો એટલે હજમને કહ્યું કે, 'આપનો કરાર શું હતો ? એક રૂપીઆનો હતો કે હું કાંઈક આપીશનો હતો ? માટે મને એ રૂપીઆ જોઈતો નથી.' હજમની અકલ જોવા માટે ખીરબલે કહ્યું કે, 'લે ત્યારે આ બે રૂપીઆ.' અકલના બુડા અને અંધ પાણીઆ હજમને તે બે રૂપીઆ ન લેતા પાણ ફેંડી દઈને કહ્યું કે, 'મારે રૂપીઆની સરત નહોતી ફક્ત કાંઈક ની જરૂર છે માટે તેજ આપો !' હજમનો આવો હડ જોઈને ઠઠે સાઠ્ય સમાચરેત એ માણને ધ્યાનમાં લઈને, હજમ ન જાણી શકે તેવી રીતે એક પાણીના ભરેલા ઘડામાં બે રૂપીઆ નાંખી દીધા અને થોડીવાર પછી તે હજમને કહ્યું કે, 'પહેલા ઘડામાંથી પાણીનો ગલાસ ભરી લાવ.' હજમ તે ઘડામાંથી જોવો પાણીનો ગલાસ ભરવા જાય છે તેવો તેમાં અવાજ થયો એટલે ઘડામાં નજર કરી જોતાં બોલ્યો કે, 'ખીરબલજી ! આમાં તો કાંઈક પડેલું છે.' હજમનો આસવાલ સાંભળીને ખીરબલે હજમને પુછ્યું કે, એક કાંઈક છે કે બે ? હજમે કહ્યું કે, 'દીવાન સાહેબ ! બે છે.' ખીરબલે કહ્યું કે, 'ત્યારે તું તે લેઈ લે.' આવો હુકમ થતાજ હજમે તે પાણીના ઘડામાં

હાથ નાખી બહાર કહાડી જોયું તો બે રૂપીઆ જણાયા બાદ બીરબલ ગુસ્સે થઈ કહ્યું કે, 'અલ્યા બેવકુફ ! મેં એક કાંઈક આપવાની સરત કરી હતી કે એની ? જતાં તે બે કાંઈક વડા પાંચી કેમ કહાડી લીધા ?' આવો પ્રશ્ન સાંભળતાં જ હજમ ગમગામ ગયો અને પોતાની જગ્યાનથી પોતે બંધાઈ ગયો જ્યો મુઝે મોઢ પોતાનો રસ્તો લીધો.

વારતા એકસો બારમી.

કાળી અને બીરબલ.

એક વખતે કાલીકા દેવીએ બીરબલને ડરાવવાનો વીચાર કીધો. પોતાના હજાર માથાવાળું ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરી દેવી બીરબલ પાસે આવી. બીરબલે કાળીકાને પોતાની સમીપ આવેલી જોઈ તરત ઊભો થઈ હસીને નમન કીધું, અને પછી દીલગીર થયો. પોતાના ભયંકર સ્વરૂપથી બીરબલ ન બીહનો, તથા પ્રથમ હસ્યો અને બાદ દીલગીર થયો એ જોઈ દેવી વીચારમાં પડી પણ તેનો ખુલાસો સમજાયો નહીં, તેથી તેનો ખુલાસો કરવા બીરબલને કહ્યું બીરબલે મસ્તક નમાવી કહ્યું કે, હે, દેવી ! આપે આપના દર્શન દીધા, તેની ખુશાલીમાં હું હસ્યો, પણ દીલગીર થવાનું કારણ કાંઈ કહેવા લાયક નથી, મોટે તે વીધે મને માફ કરો.

આ ઉપરથી તો દેવીને જણવાની વધારે આતુરતા થઈ, તેથી વધારે આગ્રહ કીધો. એટલે બીરબલે કહ્યું કે, 'માતા ! મારા બે

હાથ અને એક નાક છે. તે પણ જ્યારે મને સરકમ થાય છે ત્યારે નાક સાફ કરી કરીને મારા હાથ દુઃખી આવે છે. ત્યારે આપના હાથ તો ખેજ પણ એક હજાર માથા ઉપર નાક તો એક હજાર છે તે જ્યારે આપને શલેખમ થતું હશે ત્યારે આપ બે હાથથી કેમ પહોંચી શકતા હશે! આપને તેથી મહા દુઃખ ભોગવવું પડતું હશે એમ જાણી હું દીલગીર થયો. '

ખીરખત્રને આવો હાજર જવાની જાણી દેવી તેને આશીરવાદ દઇ અલોપ થઇ ગઇ.

વારતાં એકસો તેરમી.

લપટ વ્યસની.

એક વખતે સાંજને સમે શાહ અને ખીરખત્ર છુપા વેશમાં ફરવા નીકળ્યા. ફરતાં ફરતાં આ બંને જણ એક ગલીના નાકા ઉપર આવી ઉભા તે ગલીના નાકા ઉપર કંગાલ દેખાવતી એક બીખારણુ ઉભી હતી. આ બીખારણુના હાલ એવા તો હતા કે, તેના હાથના કાંઈ બે ખોર પણ ન ખાતા. તેનો આવો દેખાવ જતાં તે ગભરાણી હતી આ જોઇ શાહ અચાંચ પામી ખીરખત્રને કહ્યું કે, 'કામદેવની સત્તા ફટકી બધી મહોટી છે! જે સ્ત્રીની જાણુમાંથી પસાર થતાં પણ કમકમાટ ઉપજે તેની સાથે વીશ્વાસ કરનાર કાણુ હશે?'

ખીરખત્ર—સરકાર! જે માણસને વ્યસન પડ્યું તે છુટતું નથી મુખ્યો જેમ એકા ભાત, અને ઉંધ જેમ ભાંગેલો ખાટલો જેતી

નથી તેમ કામી માણસ જાત કે કુળત જેતું નથી એવા કાંઈક એશકો ફાંકડાઓ પડ્યા છે જેઓને જેતાં તેઓ સુધડ છે એમ જણાય, પણ અંદરખાનેથી તેઓ સહીથી ગંદે ઠેકાણેના ફરનાર હોય છે શાહ--ખીરખલ ! તું કહે છે તેમ કદાચ હશે. પણ આ સ્ત્રીના બોક્તાને તું શોધી કહાડીશ.

ખીરખલ--હજુર ! આપણે થોડીવાર અહીં ફરતા રહીશું તો કદાચ તેમ બની શકશે.

થોડીવાર તેઓ ત્યાંથી થોડે દુર જઈ ફરવા લાગ્યા. પણ તે વખતે ખીરખલની નજર તો પેલી સ્ત્રી તરફ જ હતી. શાહ બીજા બાળુએ જેતો હતો, એટલામાં એક ફાંકડો માણસ ત્યાં આવી લાગો. તે સારા ખાનદાનનો હતો, ખીરખલની નજર તેની તરફ જતાજ ખીરખલે શાહને કહ્યું કે, ' માલીક ! આ કંગાલ સ્ત્રીનો યાર આ માણસ હોવો જોઈએ એમ મને લાગે છે. '

શાહ--કેવી રીતે ?

ખીરખલ--જાણે જાણતા ન હોઈએ તેમ તેના તરફ જોવા કરશે તો માલમ પડશે.

તેમને તે વીધે થોડીવારમાં ખાત્રી લાયક પુરાવો મળ્યો તે ફાંકડો આશક તે સ્ત્રીના આગળ આવીને તેને કાંઈક ઇશારત કરી ત્યાંથી ઝડપમાં ચાલી ગયો. આશકના ગયા પછી તે માથુકે પણ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

આ જોઈ શાહની ખાત્રી તો થઈ કે, તે સ્ત્રીના બોક્તા તેજ માણસ હોવો જોઈએ.

વારતા એકસોને ચઉદમી.

અવલોકનની ખુખી.

ઉપક્ષી વાત બન્યા પછી શાહ અને ખીરખલ આગળ કુચ કરી તે વખતે શાહ નીમીશ્વરવારતા વીચારમાજ ચાલતો હતો. ક્ષણવાર પછી શાહે ખીરખલને પુછ્યું કે, 'ખીરખલ ! જે ઈસ્કી ફાંકડાને તે મને બતાવ્યો હતો તેને તે કેવી રીતે ઝોળખી કાઢ્યો.

ખીરખલ—ખલકે ખાવીંદ ! એ ખુખી અવલોકનની છે. મને અવલોકન કરવાની ટેવ પડી મધ છે. જે વખતે તે આપણે બંને ત્યાં ઉભેલા હતા તે વખતે તે માણસ દુરથી આવતો હતો. તેના હાથમાં તમાકુ હતી પણ તેને લગાડવાની ચુનાની શોધમાં હતો. એટલામાં એક સંડાસખાતાને ચુનો તાળેજ લગાડેલો હતો. તેની ઉપરથી તે માણસે આંગળીવતી ચુનો ઉખેડીને તમાકુને લગાડ્યો. જે માણસ તમાકુ વારતે સંડાસખાતાને લગાડેલો ચુનો લે, તે બીજી ઠસ્તુ કાં ન કરી શકે ? આવી રીતે મેં દીડો જેથી મારી ખાત્રી થઈ કે, તે લંપટ અને બસતી હોવો જોઈએ.

શાહ—હે દાનેશમંદ ખીરખલ ! અવલોકનથી આ પ્રમાણે લાભ તો થાય છે.

ખીરખલ—હે ન્યાયવંત ! અવલોકનની ખુખી તો ઝોરજ છે. આપે પેડેલા અવલોકન કરનાર ફકીરની વાત તો સાંભળી હશે ?

શાહ—હે બુદ્ધિવંત ! હા, એ વાત મેં આગળ સાંભળી હતી ખરી પણ હમણા તે બુદ્ધિ ગયો છું. માટે ફરીથી તને માફ હોય

તો સંભળાવ.

ખીરબલ—ગરીબ પરવર ! ચાલો આપણે પહેલા હોજ આગળ એસી વાત કરીએ.

બંને જણ ત્યાંથી થોડે દુર આવેલા એક પાણીના હોજ આગળ જઈ બેઠા. ત્યાં ખીરબલે અવલોકન વીધે ફકીરની વાત તેને સંભળાવી.

એક ફકીર એક સમયે જંગલમાંથી આવ્યો જતો હતો તેને બે વેપારીઓ સામે મળ્યા. તેઓ કંઈ વસ્તુ શોધતા હોય એમ લાગતું હતું. તેમને જોઈ ફકીરે પ્રુછ્યું કે, ' શેકજી ! તમારું એકાદ જિંટ ખોવાયું છે ? '

પહેલા વહેપારીઓએ કહ્યું કે, ' હા ! અમારું એક જિંટ ખોવાયું છે.

ફકીર—તે જમણી આંખે કાણું છે ?

વેપારી—હા.

ફકીર—એનો આગલો એકાદ દાંત પડી ગયો છે ?

વેપારી—હા.

ફકીર—એનો પાછલો પગ લંગડામ છે ?

વેપારી—હા.

ફકીર—તેની એક આંખએ મધ અને બીજી આંખએ પંઉ ભરેલા હતા ?

વેપારી હા. પણ તેની ઉપર ઝવેરાત હતું તે ક્યાં છે ?

પોતાના ખોવાયેલા જિંટ વીધે તે ફકીરે આટલી બધી એપાણીઓ આપી તેથી વેપારીઓને શક મયો કે, 'આ ફકીરે જ જિંટ ચો-

રેણું હશે અને તેથી આટલી બધી કઠીકત કહી શકયો છે એમ જાણીનેજ તેણે તેમની પાસે ઝવેરાત મંગ્યું.

તે સાંભળી ફરીરે કયું કે, 'શેઠ, મેં તમારું ઝવેરાત લીધું નથી તેમ તમારા જીંટને નજરે મથ્યું દીધું નથી.

વેપારી—તું ફરીરના વેસમાં ચોર હોય એમ જણાય છે.

એમ કહી તેને પકડીને ત્યાંથી કાઢ નજીકના શહેરમાં તેને લઇ ગયા અને ત્યાં ન્યાયાધીશની દરબારમાં બધ જઈને ઉભો કીધો. પછી તે વેપારીઓએ ન્યાયાધીશની આગળ પોતાના ખોવાયેલા જીંટની વાત કહી સંભળાવી વેપારીની આ વાત સાંભળી લઈને પછી ન્યાયાધીશે ફરીરને પોતાનો ખચાવ કરવા કહ્યું.

આ ઉપરથી ફરીરે કહ્યું કે, 'નામદાર ન્યાયાધીશ સાહેબ ! હું જંગલમાં ફરનાર ફરીર છું. મેં આ વેપારીઓનું જીંટ જોયું નથી. પણ જંગલમાં ફરતાં મને અવલોકન કરવાની ટેવ પડી ગઈ છે તેથી મેં જો દીધું હતું તે તેમને કહી સંભળાવ્યું. રસ્તે ચાલતાં મને જીંટનાં પગલાં પડેલાં દેખાયા તે ઉપરથી મેં જાણ્યું કે, થોડી વારમાંજ ત્યાંથી કાઢી ગયેલું હોતું જોઈએ. તેની ડાબી તરફની વનરૂપતીનો ભાગ ખચાયેલો હતો તેથી જમણી આંખે કાણો હેલો જોઈએ. તેણે ખાધેલી વનરૂપતીનાંથી ટૂટણોક ભાગ રહી ગયો હતો તેથી મેં એવું અનુમાન કીધું કે, તેનો એકાદ દાંત પડી ગયો હશે. તેના પાછલા એક પગનો આકાર જમીન ઉપર ખરોખર પડ્યો ન હતો તેથી મેં ધાર્યું કે, તે એક પગે લંગડો હશે. રસ્તાની એક બાજુએ ધઉં વેરાયેલા હતા અને બીજી બાજુએ થોડું

મધ ઢાળાયલું હતું. ધઉ લપ જવાને કાડીઓ વળગેલી હતી. અને મધની ઉપર માખો ગણગણતી હતી તેથી મને જણાયું કે તેની એક બાજુએ ધઉ અને બીજી બાજુએ મધ લીધેલું હશે તેમ વળી સાથે કાંઈ માણસ નહિ હોય એટલે તે ઉંટ એકલું નાશી જતું હોવું જોઈએ. જો સાથે માણસ હોત તો ધઉ અને મધ વેરાત નહીં આ અવલોકન ઉપરથી મેં તે અનુમાન કીધું છે. પણ મેં તે ઉંટને નજરોનજર જોયું નથી. તે બાદ હું આગળ ચાલ્યો તે વખતે આ બે વેપારીઓ કાંઈને શોધતો હોય એવી રીતે મને સામા મળ્યા. તેમને જોઈ મેં અનુમાન કીધું કે તેઓ ઉંટના માનેક હોવા જોઈએ, મને જંગલમાં ફરતાં આવી સેંકડો ચીંજો નજરે જણાય છે. આ શહેરનું દરેક જણુ મને ઝાળખે છે. '

ન્યાયાધીશને ફકીરના બોલાવાની ખાત્રી થવાથી તેણે તેને છોડી દેવાનો હુકમ આપી વેપારીઓને કાઢી મુક્યા.

ઉપલી વાત કરી રહ્યા પછી ખીરખાને કહ્યું કે, 'સરકાર ! રસ્તે ચાલતાં અવલોકન કરવા લાયક સેંકડો ચીંજો મળે છે. '

ખીરખાનની આ વાત સાંભળી શાહ ધણો આનંદ પામ્યો અને ત્યાંથી ઉડીને જાંને જણુ મહેલ તરફ વળ્યા.

ભાગ ૧૭ મો.

વારતા એકસો પંદરમી.

લાડ અને કપુક.

બાદશાહી ગવૈયામાં લાડ અને કપુર કરીને બે ગવૈયા હતા. તેમની ઉપર પણ શાહનો સારો પ્રેમ હતો. એક દીવસ તેમણે શાહનો અપરાધ કર્યો. શાહે તેમને કહ્યું કે, તમે અમુક ગુન્હો કરીએ છો તે બદલ શું કહેવા માગો છો ?

લાડ અને કપુરને એવું અભીમાન હતું કે, આપણે શાહના માનીતા છીએ તેથી શાહ કંઈ પણ આપણને સજા કરનાર નથી તેથી પોતાથી થયેલા ગુન્હાની મારી ન માગતા તેઓ શાહની સામે ખડખડ હસી પડ્યા. જો તેમણે મારી માગી હોત તો શાહ તે ક્ષમા કરત. પણ આતો ઉઠતા સામે હસી પડ્યા તેથી શાહે પોતાનું અપમાન થયેલું માની લાજ તે બંનેને કહ્યું કે, 'તમે બંને જણ મારા રાજની હદ છોડી જતા રહો.'

શાહનો આ હુકમ સાંભળી તે બંને ત્યાંથી ઉઠીને ગુપચુપ ચાલતા થયા. પણ દીવો છોડી બીજે સ્થળે જતા તેમનું મન ન માનવાથી તેઓ સાંજ સવાર શહેરમાં ફરવા લાગ્યા. આમ છાત્રી રીતે ફરતાં તેમને છ માસ થઈ ગયા. એક દહાડે તેઓ ફરવા નીકળ્યા હતા એટલામાં શાહની તેમની ઉપર નજર પડી. શાહે તેમને બે-

તાજ ઘોડો તેમની તરફ દોડાવ્યો. શાહને પોતાની તરફ આવતો જોઈ તેઓ એક ઝાડ ઉપર ચઢી ગયા. શાહે પોતાનો ઘોડો તે ઝાડ નીચે લઈ જઈ કહ્યું કે, કેમ મેં તમને મારા રાજની હદ ઘોડી જવા કહી હતી છતાં તમે કેમ રહ્યા છો ?

કપુરે કહ્યું કે, 'સરકાર ! અમે તો આપના હુકમ પ્રમાણે અહીંથી ગયા હતા, પણ આપના રાજની હદ સીવાય બીજા રાજની હદ જણાઈ નહીં તેથી ક્યાં રહેવું તેનો વીચાર કરતાં કરતાં પાછા દીક્ષીમાં આવી રહ્યા. આખરે જ્યારે ક્યાંય પણ રહેવાની જગ્યા ન મળી ત્યારે હવે તો આકાશમાં જઈ રહેવા વીચાર રાખ્યો અને તેથી ત્યાં જવાનો રસ્તો શોધવા નીકળ્યા. અને તેથી આ ઝાડને રસ્તે આકાશ ઉપર જવાનું ઠીક લાગ્યું તેથી પહેલી મુસાફરી અહીંથી શરૂ થાધી છે.'

તેનું આવું બોલવું સાંભળીને શાહ હસ્યો અને તેમને નીચે ઉતાર્યા નીચે ઉતરતાજ પોતાના અપરાધની શાહની પાસે ક્ષમા માગી એટલે શાહે તેમને માફી આપી પાછા દરબારમાં આવવા આજ્ઞા કરી.

વારતા એકસો સોળમી.

દુરીજનના દુષ્ટતા.

દુરીજનની દુષ્ટતા ઉપર ત્રાત નીકળતાં ગંગ કવિએ કહ્યું કે, 'ગરીબ પરવર ! જરા સાંભળો.

કવિત.

અકારણ કલેશ કરે ધપારમેં અંગ જલે,

રંગ દેખી રીઝે નહીં દ્રષ્ટિ દોષ ખડે
આપકો ન કરે કાજ પરકો કરે અકાજ,
લોખનકી છાંડી લાજ અસુધામે અડયો હે;
મન બાની કયા કૂર ઝોરકું બનાવે શુર,
કામ ક્રોધ હો હજુર ખીચીને કયું બડયો હે;
કહત હે કરી ગંગ સાહનકે સાહ શુરા,
દુનીયામેં દુઃખ એક દુરીજનકો બડો હે.

દુરીજન ભાણુસ પોતાની દુષ્ટતાનો કદી પણ ત્યાગ કરતો નથી’
શાહે આ કવીત સાંભળી ખીરખલને કયું કે, ‘ખીરખલ ! ગંગ
જેવા કવી રત્નો વીનાની દરબાર કદી પણ શોભતી નથી ?’

ખીરખલ ! ખાવીંદ ! ગંગ જેવા ખારોટોની સહાયતાથીજ કેટ-
લીક વેળા તો યુદ્ધમાં ફતેહ મળે છે. બચ્ચર થાકી ગયું હોય તે વ-
ખતે આવા કવી રત્નોજ પોતાની કવીતા કહી સંભળાવી તેમનો
થાક ઉતારવી નાખે છે એટલુંજ નહીં પણ નામદારને પણ મદદ
આપે છે.

શાહે ખીરખલને ધીમેથી કયું કે, ‘ગંગ સાથે વધારે વીનોદ થાય
એવું કરો.’

ખીરખલ—‘સરકાર ! આપના હુકમનીજ ખોટ છે.

શાહ—મને એક ચરણ માદ આબુ’ છે તેની પાદપુતી કરવી
છે. તે ચરણ.

કર્મ છુપે નહીં બહુત લગાયો

આ ખાનગી દરબારમાંથી કાઢ કરી આપો જોઈએ ?

ગંગ—હજુર ! એ પાદપુતી તો થઈ ચુકી છે. સાંભળો.

સવૈયા.

તારાકી જોતમેં ચંદ્ર છુપે નહીં,
સુર છુપે નહીં બાદર છાયો,
રણુ ચઢ્યો રજપુત છુપે નહીં,
દાતા છુપે નહીં ઘર માગન આયો.

ચંચલ નારંગા નેન છુપે નહીં,
પ્રીત છુપે નહીં પુક દીખાયો;
કવી ગંગ કહે સુન શાહ અકબર.

કર્મ છુપે નહીં ભલુત લગાયો.

જેમ તારાના તેજથી ચંદ્રનો પ્રકાશ ઝંખિા પડતો નથી, વાદ-
ળથી કાંઈ સુરજ છુપાઈ જતો નથી, ખરા શુરવીર રજપુત છુપાઈ
રહેતો નથી, દાતાર પુરુષ દાન દેતી વખતે છાનો રહી શકતો નથી,
ચંચલ સ્ત્રીની નેણા પણ સંતાઈ શકતી નથી, પીક બતાવેથી સ્નેહ
છુપાવી શકતો નથી, કવી ગંગ કહે છે કે, હે અકબર શાહ સાં-
ભળો કે, તેજજ ભલુત લગાડવાથી કર્મ છુપાઈ શકતું નથી.

આ સાંભળી શહે ગંગને કહ્યું કે, હે ગંગ ! કર્મ જગરતું
ખીનું બધુંએ છુપાવવું હોય તો છુપાવી શકાય કે નહીં ?

ગંગે કહ્યું કે, ' નામવર ! એવો પણ વખત હોય છે કે, એક
કર્મ વગર બધુંએ સંતાડી શકાય છે માટે જરા સાંભળો.

સવૈયા.

દીન છુપે તથિવાર ઘટે,
ઝોર સુર છુપત હે ગ્રહનકા છાયો;
ગજરાજ છુપત હે સીંહકે દેખત,
ચંદ્ર છુપત અમાસ આયો,

પાપ છુપે હરી નામકા જાપત,
કુળ છુપે હે કપુત કા જાયો,
કવી ગંગ કહે સુન શાહ અકબર,
કર્મ ન છુપેગો છુપો છુપાયો.

અર્થ--તીથી પટવાથી એક દહાડો ધરી જાય છે તે છુપાયા સમાન છે, મહાત્માના યોગથી સુરજ પણ છુપાઈ જાય છે, સીંહને જોતાંજ હાથી છુપાઈ જાય છે. અમાસને દહાડે ચંદ્ર પણ છુપાઈ જાય છે, અને ખાનદાની કુળમાં કાંઈ કપુત ઉત્પન્ન થાય તો તેનું ખાનદાની નામ બદનામીમાં છુપાઈ જાય છે. કવી ગંગ કહે છે કે, 'હે શાહ ! આટલા બધા છુપાઈ શકાય છે, પણ કર્મને છુપાવી શકાતું નથી.

શાહ ત્યાં હાજર રહેલા બધા દરબારીઓ ગંગની આવી અદ્ભુત કવિતા સાંભળી આનંદ પામ્યા, અકબરે તેને તેના લાયક સરપાવ દીધો.

વારતા એકસો સત્તરમી.

રંડીયોંકા ચાર સદા ખુવાર.

એક વખતે શાહ અને ખીરખલ બાગમાં બેસી આનંદની વાતો ચત્રાવી રહ્યા હતા. વાતપર વાત નીકળતાંજ શાહે ખીરખલને પુછ્યું કે, 'હે ખીરખલ ! માણસ પોતાના મન ઉપર કાબુ ન રાખતા વિષય વાસનામાં લપટાઈ જાય છે તે સમે તેને પોતાના શરીરનું પણ જ્ઞાન રહેતું નથી, અને તેની સાથે પોતાની તમામ માયા મીલકતનો નાશ કરી નાંખે છે.'

ખીરબલ—સરકાર ! ઇશક આંધળો છે. આસપાસની સ્ત્રીને જોઈ શકતો નથી. ઇશકને વશ થયેલો માણસ સારા નરસાનો વીચાર કરી શકતો નથી. તેનો એક દાખલો થોડા સમય ઉપર મારા દીકામાં આવ્યો હતો તે જો આપ રજા આપો તો કાઢી સંભળાવું. શાહ—ખુશીની સાથે સંભળાવ.

ખીરબલ—સંભળો ત્યારે સરકાર ! ચંચલ નગરીમાં કરમચંદ કરીને એક ધનાઢ્ય રહેતો હતો, તે પોતાની પાછળ અઢકળ દોસત જગુ નામનો એક પુત્ર વારસ મુકી ગયો હતો. આપના મરણ બાદ તેના હાથમાં બધી દોસત આવી એટલે તેણે વેપાર રાજગાર ઉપર ધ્યાન આપવાને બદલે રાંડના નાચ ગાયન અને તમાસા ઉપર મોહી પડીને આપના ચાલતા રાજગારને તેજ દીધો. સંગ તેજો રંગ તે પ્રમાણે તેને મીત્ર પણ મળ્યા હતા. તે રંગમાં લમતાં લમતાં તે એક વેશ્યા ઉપર આશક પડ્યો. તે ઇશકમાં એવો લીન થઈ ગયો કે, તેના વગર તેને જરા પણ ચક્રેન પડે નહીં. થોડે થોડે કરીને તેની તમામ માયા મીલકત તે ધુતારી રાંડે હરી લીધી. તે એટલા સુધી કે એક વખતના ખાધા જોટલું પણ તેની પાસે રહ્યું નહીં. તે ધુતારી રાંડે જોયું કે, હવે પાસે રાતી પાછ પણ રહી નથી તેથી હવે તેને પોતાને ત્યાં રાખવામાં લાલ નથી ત્યારે તેને કાઢી મુકવા માંડ્યો.

શાહુકારની હવે આંખો ઉઘડી, પોતાનું કંઈ સત્યાનાશ વળ્યું. હતું તે તેણે હવેજ જોયું. તેણે તે ગુણકાને કાલાવાલા કરીને કહ્યું કે, ‘અરે ! તે મારી તમામા દોસત અને માયા પુણ્ણ હરી લઈને તું મને કાઢી મુકે છે તો હવે હું ક્યાં જઈ ?’

ગુણકા—તેમાં હું શું કરું ? તને ગમે ત્યાં જ.

શાહુકાર--તારા વગર મારે બીજું એકે ઠેકાણું રહ્યું નથી.

ગુણકાર--નથી તો જહાનમાં જ,

શાહુકાર--અરે ! મેં તને આવી દગાખાજ ધારીને મારો તમામ દોલત આપી દીધી નથી, પણ તું મને સદા તારી પાસે રાખશે એવું ધારીને આપી દીધી છે, તેથી તું મને કાઢી મુકવાને તત્પર થઇ છે.

ગુણકાર--વેશ્યા તે કાઢની સગી થતી હશે ? વેશ્યા તો માત્ર એક પૈસાનીજ સગી છે. માટે ચાલ હવે બહુ થયું. અડીથી જતો રહે.

શાહુકારે તે રાંડના બહુ કાલાવાલા કર્યા ત્યારે તે રાંડ તેને કહ્યું કે, 'જો મારે ત્યાંજ રાટલા ખાધને પડ્યા રહેવું હોય તો સરત કચુલ કરે તો રાખું.'

શાહુકાર--કહે જોઇએ.

વેશ્યા હું જ્યાં જઉં ત્યાં મારા જોડા સંભાળીને તારે બેસવું આ સરત જો તારે કચુલ હોય તો રાટલો ખાધને પડી રહેજો.

લાચારીને લીધે શાહુકારે તેની આ શરત કચુલ રાખી. પોતાની આવી હાલતને લીધે તેને વૈરાગ ઉત્પન્ન થયો હતો, જે ધણીએ સુખ જોયવું તે આવી હાલતમાં આવી કેમ રહી શકે ? તેનું શરીર બગડતું ગયું, અને તેની સાથે તેના ચહેરાનો રંગ પણ ગયો.

એક દીવસે તે ગાનારી રાંડ આ નગરમાં આવી અને કાંઈ બીજા શાહુકારને ત્યાં નાચવા ગઇ તેની સાથે આ શેડ પણ ગયો. વેશ્યાએ જોડા ઉતાર્યા તે લઇને તે એક બાજુએ બેઠો. પેલા શેડને ત્યાં મ્હોટા મ્હોટા લોકો હાજર થયા હતા. તખતચીએ તખત ઉપર આપ મારી સારંગીવાળાએ સારંગીના સુર મેત્રવવા માંડ્યા અને વેશ્યા નાચવા માટે ઉભી થઇ; એટલે આ લીખારી થઇ ગયેલા

શેઠ પોતાના હાથના જોડા વગાડવા માંડ્યા. બીજા શેઠની નજર આની ઉપર પડી એટલે તે મનમાં કહેવા લાગ્યો કે, 'અરે! આ કવો બેવકુફ છે? એને એવી તે શી ગમત પડે છે કે, એ જોડા વગાડીને ખુશી થાય છે?'

થોડીવાર પછી એક નાચ પુરો થયો અને ગાનારી બેસી ગઈ કે બીજા શેઠ જોડા વગાડનારને પોતાની આગળ બોલાવીને પુછ્યું કે, 'અરે ભલા માણસ, તને એવી તે શી ગમત પડે છે કે, તું જોડા વગાડવા મંડી પડ્યો છે?'

વેશ્યાના ચારે કહ્યું કે, 'એ વાત જો તમને કહીશ તો મારો રોટલો જશે, માટે પુછશો નહીં. હું તે કહેનાર નથી.'

બીજા શેઠે કહ્યું કે, 'થોડા વખત ઉપર આ રાંડ ઉપર મોહીત પડી તેને આધીન થઈ ગયો. થોડા વખતમાંજ મારી તમામ માયા મીલકત મેં એને ખવરાવી દીધી. અને હું બીજા માગતો થયો. આ ધુતારી રાંડ મને પાળશે એમ હું માનતો હતો. પણ જ્યારે એક દીવસ શું પણ એક વખતના ખોરાકના દીગલા મારી પાસે ન રહ્યા ત્યારે એણે મને કાઢી મુકવા માંડ્યો. જ્યારે મેં બહુજ આજીજી કીધી ત્યારે પોતાના જોડા ઉપાડવાની મારી પાસે કબુલાત કરાવી લઈ મને પેટવડીએ રાખ્યો. હમણા જ્યારે આ સારંગી તખલાનો અવાજ મેં સાંભળ્યો ત્યારે એક કવિનું કહેલું કવિત મને યાદ આવ્યું.'

શાહુકાર--તે શું છે?

ધક્કી લીખારીએ કહ્યું કે, સાંભળો.

કવિત.

પરી પુરણ પાપકે કારણ તે,
 ભગવંત કથા ન રચે જનકો,
 ત્રીન વેશ્યાકો પાસ જુલાય લખ,
 નચાવત હેં દીનકો રેનકો,
 મૃદંગ કહે ધીકહે, ધીકહે,
 સારંગી કહે કીનકો કીનકો,
 તબ હાથ ઉદાયકે નારી કહે,
 ધનકો ધનકો ધનકો ધનકો.

જ્યારે પાપ ખરાખરં ભરાઇ રહ્યા હોય ત્યારે ભગવાનની કથા ગમતી નથી, એટલે રાંડને બોલાવી રાત દહાડો નાચ કરાવે છે. તે સમે તબલા કહે છે કે ધીક છે, ધીક છે, એટલે સારંગી વાગે છે કે કીનકો કીનકો, એટલે કોને કોને, તે વખતે આ રાંડ લાંબો હાથ કરી પોતાનું ગાયન સાંભળવા બેઠેલા તરફ ફરીને કહે છે કે આ લોકોને, આ લોકોને.

માટે આ બધું યાદ આવતાં હું જોડા વગાડીને કહું છું કે, મૂરી ગતી થઇ તેવી તમારી પણ યશે, આટલોજ મારો ખુલાસો છે.'

. ખીજ શાહુકારની ઉપર આથી ઘણી અસર થવાથી તરત તેણે તે રાંડને કાઢી મુકાવી અને આ બાગ્યદીણુ શેઠને પોતાની પાસે રાખી લીધો. તે સમેથી ત્યાં હાજર રહેલાઓએ રાંડની સોખત કરવી મુકી દીધી.

આ વાત સાંભળી શાહ ધણો ખુશી થયો.

ભાગ ૧૮ મો.

વારતા એકસો અઠારમી.

શીપાઈ રૂપ શીશી.

ધ્યાર ચારથી રાખવા, ગણે ન પતિનું કહેણ.

એક સમે શાહ દરબાર ભરી બેઠો હતો તે વખતે એક માણસે આવી હાથ જોડી અરજ કરી કે, 'સરકાર ! કોઈ જર માણસ ધરમાં હમેશાં આવે છે, એમાં તો જરાએ શક નથી. પરંતુ તેને મેં હજી સુધી જોયો નથી અને જાણતો પણ નથી કે કોણ છે? તેને હવે પકડવા ચાહું છું, જેથી આપ આગળ આવ્યો છું કે, તેને કોઈ પણ પ્રકારે પકડી આપવાની યુક્તિ બતાવવા કૃપા કરશે. તો આપનો મોટો ઉપકાર થશે.' તે સાંભળીને શાહે કહ્યું કે, હું એક સરસ અત્તરની એક શીશી આપું છું તે લઈ જા અને તે તારી નારીના હાથમાં મુકાને કહેજે કે આ શીશીમાંથી જરા પણ અત્તર વાપરીશ નહીં.' એમ કહી તે સરસ અત્તરની શીશી આપી તેને રવાના કીધો અને તે માણસે પણ તેજ પ્રમાણે કીધું.

શાહે તે માણસના ધરની ચોતરફ ચોકી બેસાડી દીધી અને લાગણુ કરી કે જે માણસના કપડામાંથી આપેલી શીશીમાંના અત્તરની વાસ આવતી જણાય કે તરત તેને મારી પાસે પકડી લાવવો.

જ્યારે પેલો જર પુરૂષ ફરીવાર કરવા જનારની સીને મળવાને

આવ્યો ત્યારે તે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીએ અનામત તરીકે સોંપેલી જે અત્તરની શીશી હતી તેમાંથી અત્તર કાઢી પોતાના ચારને છાંટયું, અને કહ્યું કે, 'મારા આખોના તારા ! મારા કંઠના પ્રાણ ! આ ઉમદા અત્તરની શીશી મને મારા પતીએ અનામત તરીકે સોંપીને ખાસ લલામણ કરીને કહ્યું છે કે, આમાંથી તું જરા પણ અત્તર વાપરતી નહીં. પણ દીલોળન ! તે લગ્ન માણસની જરા પણ દરકાર ન રાખતાં મેં આપના ઉપયોગમાં લીધું. કેમકે એવી ઉમદા વસ્તુથી આપને સ્વાદ ન ચખાડું ત્યારે પછી બીજા કોને ચખાડું ? બલેને ધણી જે કરનાર હશે તે કરી લેશે તો, તે તમારે માટે સહન કરી લઈશ.' આવા અત્યંત પ્યારની વાત સાંભળી તેના ચારે કહ્યું કે. 'રંગ છે મારા કાળજની કોર ! તારા પાર વમરના પ્રેમ ઉપર મારો પ્રાણ કુર્યાન છે !!' કેટલોક વખત ગયા બાદ એસ આરામ કરી તે ચાર પોતાને પંથે પડ્યો, એટલે તે અત્તરની લલક રાજના અનુચરોને આવતાંજ તે જર માણસને એકદમ પકડી શાહ હજુર લઈ ગયા એટલે શાહે સદરહુ ફરીયાદ કરનાર માણસને બોલાવીને કહ્યું કે, તારી કુલટા સ્ત્રીનો આ ચાર છે, કેમકે આ અત્તરની શીશી તેં અનામત તરીકે તારી સ્ત્રીને સોંપી હતી છતાં તે શીશીમાંનું અત્તર પોતાના ચારને છાંટયું છે તેની ખુશખો તું તપાસી લે એટલે તારી પણ ખાત્રી થશે અને ઘેર જઈ તારી ઓરત પાસેથી તે અત્તરની શીશી માગી તપાસીશ એટલે એથી પણ વધુ ખાત્રી થશે.' શાહના કહેવા મુજબ તપાસ કરતાં ખરું જણાવ્યું.

વારતા એકસો વાસમી.

સોનીની ચાલાકી.

એક સમે શાહે બીરબ્રહ્મને પુછ્યું કે, 'એ બીરબ્રહ્મ કારીગરો માટે લોક વાયકા એવી ચાલે છે કે ગમે તેટલી ચોકસા રાખો તોપણ કારીગરને હાથ થાપ ખાઈ જવાય એ વાત ખરી છે કે ખોટી ?'

બીરબ્રહ્મ—સરકાર ! પોત પોતાના હુતરમાં સડે કામ ચાલાક હોય છે.

શાહ—શું દરજ્જા સોની વગેરે દરેક ખતના કારીગરો કસમ ચોર હોય છે ?

બીરબ્રહ્મ—હજુર ! હું એમ નથી કહેતો કે દરેક કસમી ચોર હોય છે.

સોની સોનું ચોરવાના કસમ માટે એવી વાતો કહેવાય છે કે અરો-

બર ધ્યાન દઇને પાસે બેઠેલા ધરાકના સોનામાંથી ધરાકની આંખમાં

ધુંળ નાખીને તે સોનું ચોરે છે. જે પોતાની બેન છોકરીનાં દામીનામાં

થી પણ થોડું ઘણું સોનું ચોરી વગર બનાવતાં નથી. અને તેવી

એક વાત મારા સાંભળવામાં આવેલી છે.

શાહ--તું જે કહે છે તે ખરી વાત હશે. પણ મારે પોતાને

સોનીઓની ચતુરાઈનું પારખું જોવું છે.

બીરબ્રહ્મ--હીં છે. આપને નજરો નજર બતાવીશ.

થોડા દહાડા વીસા બાદ બીરબ્રહ્મે ગામમાંથી ચાલાક સોનીઓ-માંથી દશને તેડાવી મંગાવી એ બધાઓને શાહ સામે હુકમ ફીધો કે, સોની મહાજન ! નામદાર બાદશાહને માટે પચીશ મણ સોનાના વજનનો એક હાથી બનાવવો છે. એકજ ખતનું પચીશ મણ સોનું તમને આપવામાં આવશે. હાથી વીસ દહાડામાં તૈયાર કરી આપવો

પડશે. આ હાથીના સોનામાં થોડું સોનું તમે ચોરને. પણ જો સોનું ચોરતાં પકડાયા તો મોતની સજા કરવામાં આવશે અને હાથી બનાવી રહેતાં સોનું નહીં ચોરો તો પણ તમને સજા કરવામાં આવશે. આ કામની મજૂરી તમને પુરેપુરી આપવામાં આવશે. આ કામ કરતી વખતે તમારી ઉપર સખ્ત ચોકી પેહેરા પણ રાખવામાં આવશે.

ખીરખલનો આ હુકમ સાંભળતાંજ સોનીઓના હોંસ ડાસ ઉડી ગયા. થોડીવાર પછી તેઓના એ મુખી આગેવાનોએ હાથ જોડીને કહ્યું કે, ‘ખલકે ખાતીંદ! હાથી બનાવવાનો હુકમ કરોછો તે માથે ચઢાવીએ છીએ, પણ ચોરીતો અમારાથી બનવાની નથી. નેહએ તો આપણ, બીજા કોઈને બોલાવીને એ કામ સોંપો.’

ખીરખલ--નહીં પ્રથમ કહેવા મુજબ એ કામ તમારેજ કરવું જ પડશે.

સોનીઓએ ખીરખલને બહુ સમજાવ્યો, પણ ખીરખલ ન સમજતા સોનીઓને તે કામ કરવાની ફરજ પાડવાથી બીજા દહાડે હાથીયારો લઈ કામે આવવાનો વાયદો કરી સોનીઓ ત્યાંથી જતા રહ્યા. એજ દહાડે બધા ‘હવે કમ કરવું’ એ માટે મસતત કરવા એકઠા મળ્યા. શાહે બરાબર જોખાવી કસ કઢાવી આપેલું સોનું, તેમાં વળી ઉપર હથીઆરખંધ શાહના ભરોસાદાર સીપાઈઓની ચોકી. આવી રીતનો મામલો છતાં સોનું કમ ચોરવું તે માટે તેઓને મોટો વીચાર થઈ પડ્યો. ‘પણી ધણી યુક્તિઓ કરતાં આખરે એક યુક્તિ બંધાને પસંદ પડી અને તે પ્રમાણે કરવાને બધા એકમત થયા.

બીજા દહાડે સમય થતાં બધા સોનીઓ પોતાને ઉપયોગના હથીયારો લઈ દરબારી મહેલમાં હાજર થયા. સોનું જોખી અને તેનો કસ કઢાડીને તેમને સોંપવામાં આવ્યું. શાહના ખાસ ભરો-

સાદાર અમલદારોની તેમના ઉપર ચોકી રાખવામાં આવી. અમલદારોને ખાસ હુકમ હતો કે, જો કાંઈ પણ સોની સોનું ચોરતાં પકડાય એટલે તેને તરતજ ફેદ કરવો. પણ સોનીઓ કાંઈ કાચા ન હતા. તેઓ આવી રીતે સોનું ચોરે શા માટે? આખો દહાડો બધાએ કામ કીધું. સાંજ પડતાંજ બધા રજા લઈ પોતાને ઘેર ગયા. પોતાને ઘેર આવીને જમ્યા અને રાતના પોતાને કામે વળગ્યા. દીવસના જેટલો ભાગ બધાએ મળીને સોનાના હાથીનો બનાવ્યો હતો તેટલોજ ભાગ પીતળના હાથીનો બધાએ થોડાક કલાકમાં બનાવ્યો. આ પ્રમાણે શાહના મહેલમાં દીવસે જેટલું કામ કરતાં તેટલુંજ કામ રાતના એક મહોટા સોનીના ઘરમાં કરતાં આ પ્રમાણે બંને હાથી ઓગણીસમેં દહાડે બનાવી તૈયાર કીધા. પીતળના હાથીને પાલીસ કરી ચલકદાર કરવામાં જરાપણ ક્યાસ રાખી ન હતી. હવે પીતળના હાથીને રાતના ગુપ્તગુપ્ત ઉચ્છ્રીને જમના નદીમાં એક ઠેકાણે દાટી આવ્યા. બીજે દહાડે સવારના પહોરમાં દરબારમાં હાજર થઈ શાહ અને બીરબલને બોલાવી પેલો સોનાનો હાથી તૈયાર કરેલો દેખાડ્યો. રાજાએ તરત પોતાના સોનીને બોલાવી તેનો કસ કઢાવ્યો તો બરોબર નીકળ્યો. તેમજ વજન કરતાં હાથી તેમજ વધેલું સોનું પણ બરોબર નીકળ્યું. આવી રીતે વજન તથા કસની રાખની ખાત્રી કર્યા પછી એક બુદ્ધા સોનીએ કહ્યું કે, 'સરકાર! હવે આ હાથીને પાલીસ કરવો છે માટે એક ગાડામાં બરી જમના નદીને કાંઠે લઈ જવા હુકમ કરો. ત્યાં પાણી તથા રેતીથી પાલીસ સારી થશે.'

રાજાએ તે વાત કબુલ કરી અમલદારોની દેખરેખ નીચે સોનાના હાથીને ગાડામાં બાંધી નદીએ લઈ જવા હુકમ કીધો. નદી ઉપર

આવતા માડામાંથી સોનાનો હાથી ઉતારી જ્યાં પીતલનો હાથી ઘટયો હતો તેમ બહાર કાઢી તેને ઠેકાણે સોનાનો હાથી ઘટી દાધો. પીતલના હાથીને ખુબ ચલકતો કરી સાંજના માડામાં ધાબી દરબારમાં લાવી રજુ કીધો. તમામ દરબાર એકઠી થઇ આ બનાવટી હાથીની કારીગરી જોઇ આનંદ પામ્યા. બાદમાં સોનાઓના મુખીને કહ્યું કે 'સોની મહાજન ! હવે ખરું કહો કે કેટલા સોનાની ચોરી કીધી.'

સોની— શું અમે ચોર છીએ કે ચોરી કરીએ ? આપે કરી આપેલા વજન અને કસ બરાબર માલ મળી રહ્યો. મહેનતના પ્રમાણમાં મજૂરી મળે એટલે બસ.

શાહ—તમે જે કહો છો 'તે ખરું' છે. પણ આપણી સરત શી છે તે તો તમને યાદ હશેજ.

સોની—હજુર ! તમારા ચાલાક અમલદારોની હાજરીમાં અમારાથી ચોરી કેમ કરી શકાય ?

શાહ—તે કું કંઈ જાણતો નથી. કું તો મારી સરત મુજબ વરતનારહું. જે સોનાની ચોરી કરી નહીં હોય તો તમને મોતની સજા કરવામાં આવશે. માટે તમે કહો કે કેટલા સોનાની ચોરી કરી છે. તમારો અપરાધ માફ છે.

બીરખલ સોનીઓની કાંઈક ચતુરાઈ જણી ગયો હતો તેથી તે એટલી વાર સુધી મુપમુપ ઉભો હતો તેણે કહ્યું કે, 'મહાજન ! માલીક ક્યાં કહે છે કે, તમે થોડા સોનાની ચોરી કરી છે ? તમે તો વધારે સોનાની ચોરી કરી હોય એમ લાગે છે. '

સોની—અમને ક્ષમા કરો. અમે વધારે ચોરી કરી નથી.

શાહ—તમારા અપરાધની ક્ષમા કરવા છતાં તમે તમારા અપરાધ કબુલ નહીં કરો તો પછી તમને વધારે સજા ખમવી પડશે. કારણ કે મેં 'પહેલાંજ કહેલું' છે ચોરી કરતાં પકડાશે અને નહીં કરશે તો પણ સજા થશે. માટે તમારા બોલવા ઉપરથી બધું એ બરોબર છે તેથી એમ લાગે છે કે તમે શીક્ષાને પાત્ર થયા છો, માટે સજા ભોગવવા તત્પર થાઓ.

હવે વધારે રીકઝીક કરવામાં સાર નથી એમ જાણી પેલા બુદ્ધા સોનીએ કહ્યું કે, 'તમારા ચંચલ અમલદારોએ અમારી ચોરી પકડી શક્યા નથી પણ અમે તો આખા હાથીની ચોરી કરી છે. ખાત્રી કરવી હોય તો તપાસો કે એ સોનાનો છે કે પીતળનો ?

સોનીના આવા શબ્દો સાંભળી શાહ ચમક્યો, તેણે પોતાના સોનીને બોલાવી મંગાવી તેનો કસ કઢાવ્યો તો હાથી તો પીતળનો માલમ પડ્યો. શાહે આ કેમ બન્યું તે માટે સોનીએ જણાવ્યું પુછ્યો. સોનીએ બનેલી બધા વાત કહી સંભળાવો નદીમાંથી હાથી લાવી શાહને સ્વાધીન કીધો. શાહે સોનીએ તેમની ચાલાકી માટે શાખાશી તથા ઇનામ આપી વીદાય કીધો.

ભાગ અઢાર

જાહર ખખર.

સરકારી નિશાળના અનુભવી ત્રેજ્યુએટ શિક્ષ.

થશ્રી આવી જાતનું કોઈ પણ પુસ્તક લખાયું હોય તો તે ફક્ત આજ છે

ધી ગાઈડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર.

પોતાની મેળે ઘેર બેઠાં વગર માર્ગદર્શક થોડા વખતમાં અને થોડી મહેનતમાં રિતસર અંગ્રેજી શીખવું હોય તો ધી ગાઈડ ટુ ઇંગ્લીશ ટીચર. જરૂર ખરીદો. અક્ષર જ્ઞાન તાર, કાગળ, અંગ્રેજીઓ વગેરે લખનાં, વાંચનાં શીખવા સા- રું આ પુસ્તક ઘણું જ ઉમદા સાધન છે. આ પુસ્તકની અં- દર દરેક વિષયની સમજ ઘણીજ સાદી અને સરળ રીતે આપવામાં આવી છે કે જે ગમે તેવા શિષ્યાકે માણસને પણ સમજતાં જરાયે મહેનત પડતી નથી. બીજાઓની મ આ પુસ્તકના જુદા જુદા ભાગો ક્યાં નથી પણ એકજ પુ- સ્તકની અંદર જરાયે જરા ઉપયોગી બાબતોનો સમાવેશ ઘણીજ બાબતોથી કરવામાં આવ્યો છે. વધુ તારીફ ન કર- તાં એકવાર ચોપડી મંગાવી ખાતરી કરવા અમે ભક્ષાત્રય કરીએ છીએ કી. રૂ. ૧૫ પાંચેજ માફ.

બીજી કોઈ પણ જાતની ચોપડી જોઈતી હોયતો અડધા આનાની ટીકીટ બીડી અમારૂં મોકલું સૂચીપત્ર મંગાવો

બુકસેલર-સાકરલાલ બુક્ષાખંદાસ.

૬. રીયાર્ડ-અમદાવાદ.

